

FRANCE PLANINA:

ŠKOFJA LOKA

S POLJANSKO IN SELŠKO DOLINO

FRANCE PLANINA

ŠKOFJA LOKA S POLJANSKO IN SELŠKO DOLINO

Knjiga je bila izdana v okviru projekta "Kulturno dediščina Slovenije" in je del zbirke "Kulturno dediščina Slovenije".
Izdano v okviru projekta "Kulturno dediščina Slovenije" in je del zbirke "Kulturno dediščina Slovenije".
Izdano v okviru projekta "Kulturno dediščina Slovenije" in je del zbirke "Kulturno dediščina Slovenije".
Izdano v okviru projekta "Kulturno dediščina Slovenije" in je del zbirke "Kulturno dediščina Slovenije".

Treba, Škema poprečna inšaja

IZDALO MUZEJSKO DRUŠTVO V ŠKOFJI LOKI
ZALOŽILA OBČINSKA KULTURNA SKUPNOST
ŠKOFJA LOKA, FEBRUARJA 1974

Mestni muzej
v Ljubljani

Inš. št. 5876 LR

Knjiga šteje med proizvode iz 7. točke prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčevanju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov.

(SRS Republ. sekr. za prosv. in kult., št. 421-2/72 od 14. 11. 1972)

FRANCE PLANINA

ŠKOFJA LOKA S POLJANSKO IN SELŠKO DOLINO

Tretja, deloma popravljena izdaja

IZDALO MUZEJSKO DRUŠTVO V ŠKOFJI LOKI
ZALOŽILA OBČINSKA KULTURNA SKUPNOST
ŠKOFJA LOKA, FEBRUARJA 1976

FRANC PLANINA

OPREMILA DIPL. ING. ARH. ANIKA LOGAR
NA OVITKU: ŠKOFJA LOKA, FOTO LOVRO HRIBAR
ZEMLJEVIDE NARISAL TEHNIK FRANC OTUJAC

ŠKOFJA LOKA
S POLJANSKO
IN SELŠKO
DOLINO

Prvič je delo izšlo v dveh knjižnicah žepnega formata z naslovoma »ŠKOFJA LOKA Z BLIŽNJO OKOLICO« in »POLJANSKA IN SELŠKA DOLINA« v založbi Mladinske knjige v Ljubljani leta 1962. — Drugič je knjigo v tej obliki z deloma popravljenim in dopolnjenim besedilom izdal in založil Odbor za proslavo tisočletnice Loke v Škofji Loki decembra 1972.

IZDALO MIZIŠKO DRUŠTVO V ŠKOFJI LOKI
ZALOŽBA OBČINSKA KULTURNA SKUPNOST
ŠKOFJA LOKA, VERBAJLA 1972

Bodi še tako zapuščen in osiromašen, trdna veriga te veže na nekaj, česar se vsak hip ne zavedaš; to nekaj je zemlja, na kateri si se rodil. To je naša edina neskaljena prijateljica, vedno ti pokaže isti obraz in zvesta ti ostane, če jo še tolikokrat zatajiš!

Zemlja domača ni prazna beseda: del mojega življenja je in če se mi vzame zemlja, se mi je vzelo tudi življenje. Mogoče, da je težko umreti, ali toliko vem, da bi rajši umrl sredi domače doline bodisi od glada, kakor na zlatem stolu cesarja, kjer bi imel vsega na kupe.

(Ivan Tavčar: Visoška Kronika)

[Faint, mostly illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

Tretji izdaji na pot

Ob 1000-letnici škofjeloškega ozemlja je bila izdana že dopolnjena izdaja knjižic »Škofja Loka z okolico« in »Poljanska in Selška dolina« izpod peresa profesorja Franceta Planine, ki z veliko vnemo že desetletja seznanja javnost s škofjeloškim območjem.

Zanimanje za knjigo, ki opozarja na naravne, zgodovinske in gospodarske značilnosti Loke in loške občine, je bilo tolikšno, da je v kratkem času pošla. Muzejsko društvo s kulturno skupnostjo je zaprosilo avtorja za ponatis in dopolnitev. Tako se bodo Ločani in obiskovalci Loke lažje seznanili s posebnostmi mesta pod Lubnikom, njegove okolice in obeh dolin.

Škofja Loka je posebno značilna po svoji zgodovini, starinski ohranjenosti in naravnih lepotah okolice.

Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino ima pomembno mesto tudi v zgodovini NOB. Na tem območju je bila tudi slavna dražgoška bitka v januarju 1942. V spomin na to slavno in herojsko bitko si je občina izbrala 9. januar, ko se je bitka začela, za svoj občinski praznik.

Danes vedno hitrejši družbeni in industrijski razvoj občine ter gospodarska dinamika in življenjski način občanov posegata v podobo kraja in ga spreminjata. Zato je še bolj potrebno, da ohranjamo naravne lepote in zgodovinske spomenike, da bodo tisti, ki bodo v to karkoli posegali, to delali ob zavesti, da je vse to dragocena dediščina in smo jo dolžni ohraniti tudi zanamcem.

Zato se v imenu muzejskega društva zahvaljujem Občinski kulturni skupnosti, da je knjigo založila ob avtorjevi 75-letnici in ob prejemu Prešernove nagrade gorenjskih občin, ki jo je prejel ob tej priložnosti za življenjsko delo.

Zdravko Krvina
predsednik Muzejskega
društva Škofja Loka

Mesto Škofja Loka

IME

Prvotno se je mesto imenovalo Loka, kar pomeni travnat svet ob vodi, kajti naselje se je začelo razvijati v srednjem veku na jasi nad sotočjem obeh Sor. V starih listinah najdemo imena *Lak*, *Lok*, *Lonka*, pisano na različne načine. Pozneje pa je Loka dobila pridevek Škofja, ker so jo hoteli označiti kot posest freisinških škofov in jo ločiti od drugih Lok, ki jih je na slovenskih tleh kar precej. Domačini še vedno uporabljajo izraza Loka, Ločani, medtem ko drugi govorijo Škofja Loka, Škofjeločani ali celo Škofjeločani.

POLOŽAJ

Škofja Loka je pomembno mesto na Gorenjskem, po cesti oddaljeno 23 km od Ljubljane v severozahodni smeri. Postavljeno je pod vzhodni obronek *Loškega pogorja*, kjer se v ravno *Sorško polje* odpirata *Poljanska* in *Selška dolina*. Položaj starega mesta nam je najbolj razumljiv z vidika 11. in 12. stoletja, ko je mesto nastajalo kot sedež velikega fevdalnega gospostva. Za fevdalno gosposko je bilo pomembno, da je bil njen sedež na kraju, kjer je narava nakazovala dobre prometne smeri in kjer so bile možnosti za uspešno obrambo in pogoji za obrt in trgovino. Prav na mestu današnje Škofje Loke je stikališče Poljanske in Selške doline z Ljubljansko kotlino in se odpirata naravni poti z ravnine v obe dolini in čez zložne prevale v Posočje. Za ohranjevanje posesti in za varstvo pred sovražnimi napadi je bil dober prostor v rogovili obeh rek in pod obronkom *Loškega pogorja*, kjer so postavili utrdbo in grad. Vodna moč obeh rek je omogočala razne obrti — mline, žage, kovačnice, usnjarne. Za naseljeno kmečko okolico je bilo tod pripravno tržišče za poljedelske pridelke z ravnega *Sorškega polja* in za živinorejske proizvode iz hribovskih naselij. Fevdalna gosposka je potrebovala središče, od koder je najlaže nadzirala življenje podložnikov, zbira-

la plodove njihovega dela in bila deležna dobička od trgovanja. Da sta se razvila Loka in Kranj tako blizu drug poleg drugega, je razumljivo, saj sta bila tržišči in sedeža dveh različnih fevdalnih oblasti. Tako se je tod v prvih stoletjih sedanjega tisočletja poleg nekoliko odmaknjene kmečke prvotne Loke — sedanje *Stare Loke* — razvila nova Loka, sedanja Škofja Loka.

Navedeni dejavniki razen obrambnega vplivajo kljub spremenjenim razmeram na življenje Loke vsaj deloma tudi še v sedanjem času. Čeprav sodobna prometna sredstva odvajajo precejšnji del prometa v bližnja Kranj in Ljubljano, je vendar Loka še vedno pomembno lokalno središče za obe dolini in za del *Sorškega polja*.

ZGODOVINSKI RAZVOJ

Zgodovina loškega mesta se pričenja z letom 973, ko je nemški cesar *Oton II.* daroval loško ozemlje škofu *Abrahamu* iz Freisinga na Bavarskem. Vendar Loka, ki je imenovana v darilni listini, ni današnja Škofja Loka, temveč Stara Loka. Škofjo Loko so ustanovili freisinški škofi kmalu po prevzemu oblasti, da so imeli upravno in gospodarsko središče za svojo zemljiško posest. Na vrhu prvega griča so dali sezidati utrdbo *Zgornji stolp*. Naselje pod utrdbo se je naglo razvijalo in ga že listina leta 1274 omenja kot mesto. Obrambo mesta sta prevzela *Zgornji stolp* na Kranceljnu in grad na nižjem pomolu tik nad hišami. Škofje so imeli pravico pobirati mitnino in trgovati. *Glavar*, ki je namesto škofa gospodaril v gradu, je imel sodno oblast nad vsemi podložniki. Vendar so si meščani pridobili posebno mestno sodstvo, svojo mestno upravo ter pravico do vsakovrstnega trgovanja, medtem ko so smeli podeželski podložniki trgovati le s svojimi pridelki. Prebivalstvo v mestu je bilo slovensko, škofje pa so nameščali nemške uradnike, na prazne dele ozemlja pa so naseljevali nemške naselnike. Velik del meščanov se je ukvarjal z obrtjo in s trgovino, skoraj vse mestne hiše pa so imele zunaj mesta še nekaj polja.

Mesto je bilo vsaj že leta 1314 obdano z *obzidjem*, skozi katero je vodilo petero vrat, zavarovanih s stražnimi stolpi. Ker je bil prostor znotraj obzidja zaradi večje varnosti bolj dragocen, so ga na gosto zazidali in so tako nastale ozke ulice ob strnjeno postavljenih eno- in dvonadstropnih hišah. Obzidano mesto pa vendar ni

bilo povsem varno. Leta 1457 je vdrl vanj Jan Vitovec, vojskovodja celjskih grofov, in ga požgal. Leta 1476 so mesto napadli Turki na svojem pohodu v Poljansko dolino. Večkrat je trpelo zaradi kuge in požarov. Najhujša katastrofa ga je zadela l. 1511, ko ga je porušil potres. Na srečo pa je bil takrat zemljiški gospod podjetni škof Filip, ki je poskrbel, da so mesto že v nekaj letih obnovili. Več stavb iz tistih let stoji še sedaj. Velik del mesta sta upepelila požara leta 1660 in 1698. Od tedaj do novejšega časa se je mestno lice kaj malo spreminjalo. Obzidje je sčasoma zgubilo pomen in ga niso več popravljali. Zato je razpadalo, velik del so leta 1789 podrli in odstranili vsa mestna vrata.

Škofja Loka s Hribca, fot. Fr. Planina

Gospodstvo freisinških škofov nad Loko in loškim ozemljem je bilo eno najbolj enotnih in najbolj dolgotrajnih. Trajalo je celih 830 let, od 973. do 1803. leta, ko je Avstrija razglasila freisinško ozemlje za državno last. Škofa Jožefa Konrada je ob tej razglasitvi zadela kap. Loka je izgubila svoj dotedanji pomen, hiral je in začel jo je prekašati Kranj, ki je po položaju primeren za go-

Plošča škofa
Filipa
na Kašči,
fot.
Fr. Planina

Votivna slika Skofje Loke iz l. 1698 v muzeju,
ki kaže požar na Lontrku,
fot. Fr. Planina

spodarsko središče velikega gorenjskega območja. Novejši promet je Loko pustil ob strani, močno razvita loška obrt pa je kljubovala razvoju industrije. Šele med svetovnjima vojnoma je Loka začela načrtno skrbeti za gospodarski napredek, odločen korak v to smer pa je naredila šele po osvoboditvi.

PODOBA STAREGA DELA MESTA

Potniku, ki se pripelje z železniške postaje ali iz Ljubljane po cesti, se odpre pogled na stari del mesta v celoti. Nad strugama Selške in Poljanske Sore sta raztegnjeni dve vodoravni vrsti hiš, nežno obarvanih, razčlenjenih s številnimi okenci in zaključenih z lomljeno črto strešnih slemen. Iznad stare tovarne se vzdiguje mogočni zvonik župne cerkve, nad gmoto hiš gospoduje grad in nad njim razvalina stare utrdbe na Kranceljnu, nad vsemi pa Lubnik z razpotegnjenim slemenom in kostim vrhom.

Staro mestno jedro ima večidel še isto podobo, kakor jo je dobilo po velikem potresu v začetku 16. stoletja. Med slikovitimi stavbami se vijejo ozke ulice na prostornejši trg. Gmota hiš še deloma oklepa srednjeveško obzidje. Občinska uprava skrbi, da se zgodovinsko lice

mesta čimmanj spreminja. Seveda pa Loka zaradi tega ne zaostaja za novim časom, temveč si ob starem jedru gradi nove sodobne mestne dele in industrijske obrate, vendar tako, da slikovito staro jedro ostaja ohranjeno in pogled nanje odprt.

TLA IN OBLIKOVITOST MESTA

Mesto stoji na prodnih terasah, ki sta jih v mlade naplavine izoblikovali Poljanska in Selška Sora. Po spodnji se razprostira Lontrk, na zgornji je postavljen Mestni trg. Po strmi ježi med njima se vzpenjajo klanci in stopnice in ju vežejo. Še višjo, manjšo teraso zavzema Klobovsova ulica. Izven nekdanjega obzidja je Poljanska cesta podaljšek Mestnega trga, južni del Jegorovega predmestja pa podaljšek Lontrka. Jegorovo predmestje zavzema še prostor, ki se rahlo niža od Lontrka proti Sovodnju, kjer se stekata obe Sori. Proti Selščici na severno stran se Mestni trg zložno niža v Blažovo ulico in Cankarjev trg. Iznad teras se vzdiguje breg Krancelj-

na in Stangrufa, sestavljen iz sivega ploščatega apnenca, ki sega pod prodne terase, kakor kažejo razgaljene pečine pod Kamnitim mostom. Na pomolu, ki štrli iz brega Kranceljna, stoji Loški grad. Plošče tega apnenca so okrog 10 cm debele, nakladale so se na dnu davnega morja v dobi srednjega triasa pred kakimi 160 milijoni

Plasti škofjeloškega ploščatega apnenca v Stangrufu, fot. Fr. Planina

let. Ti apnenci se vlečejo proti Kranju, Medvodam in do Zminca in so posebnost loškega ozemlja, geologi jih imenujejo škofjeloški ploščati apnenci. Za gradom zahodno od Kranceljna pa gleda na površje druga značilna loška kamnina — oligocenski konglomerat, ki se je usedal pred kakimi 30 milijoni let. Apnenčaste prodnike, iz katerih je konglomerat sestavljen, so nanesele tekoče vode z Loškega pogorja v zaliv, ki je segal v terciaru od Pannonskega morja čez Zasavje in loško ozemlje proti Bohinju. Iz tega konglomerata ali labore je zgrajen Kamnitnik. Marsikateri portal in pločnik je izdelan iz njega. Za gradom se je na konglomeratu razvil kras z vrtačami in jamami.

PODNEBNE RAZMERE

Meteorološka opazovanja za mesto Škofjo Loko so precej pomanjkljiva. Temperaturo zraka so zapisovali v letih 1896 do 1924, toda zapisi so marsikdaj prekinjeni ali nezanesljivi. V desetletju 1931—1941 je temperature in druge vremenske podatke zapisoval iz lastnega zanimanja učitelj Janko Sicherl. Po zadnji vojni je merilna postaja za padavine pri elektrarni v Binklju, več kot 1 km oddaljena od mestnega središča pod obronkom Lubnika.

Loka ima srednjeevropsko podnebje z zmerno mrzlimi zimami, ne prevročimi poletji in z zadostno množino padavin v vseh letnih časih. Povprečna letna temperatura znaša 8,5° C (1891—1910) in je približno za 1° C nižja kot v Ljubljani. Jesenski meseci so toplejši od pomladnih. Temperatur v mestu in na odprtem Sorškem polju ni mogoče primerjati, ker manjka opazovanj. Znani so pa primeri, ko je bil zimski mraz na železniški postaji za nekaj stopinj hujši kot v Loki.

Megla je v zadnjem času bolj pogostna. Poleti in jeseni nastopa zgodaj zjutraj po kakem vlažnem in toplem dnevu; jeseni in pozimi, kadar je zemlja hladna, jo povzroča toplejši, vlažni zrak v višjih plasteh, ki prihaja z

jugozahoda; pozimi se pojavlja tudi ob jasnem nebu in mirnem mrzlem zraku, ko se tla zelo ohladijo. V poletnih jutrih sega megla večkrat iz dolin, predvsem iz Poljanske. Vse pogosteje tudi ljubljanska megla zasega Sorško polje in Loko. Krivdo za pogostnejšo meglo zvrčajo ljudje na Zbiljsko jezero, ki da veča vlažnost zraka na Sorškem polju. Skoraj gotovo jo pospešujejo tovarne, ki z dimom množijo v ozračju kondenzacijska jedra za zgoščanje zračne vlage.

Zadnja pomladanska slana se kaže okoli Loke okrog 5. maja, je pa v obdobju 1951—1959 nastopila še 23. maja. Jeseni pade povprečno okrog 5. oktobra, v navedenih letih se je pokazala najbolj zgodaj 20. septembra, najpozneje pa 17. oktobra.

Po Sicherlovih opazovanjih ima Loka za 3 % več oblačnih kot jasnih dni (114—101), največ je pa poljanskih (150 ali 41 %). Bolje kot o temperaturah smo poučeni o padavinah v Loki. Za desetletje 1960—1969 je izračunana povprečna letna množina padavin 1718 mm (za Ljubljano 1466 mm). Povprečno najmanj jih pade januarja (105 mm), največ novembra 223 mm). V tem času je največ dežja (127 mm) padlo 9. oktobra 1967. Po 10 mm ali več beležijo povprečno 56 dni na leto. Snežno odejo, vsaj 1 cm debelo, ima Loka povprečno 76 dni na leto (Ljubljana 49 dni), februarja 1969 je dosegla največjo debelino v navedenih letih, to je 118 cm. Najbolj zgodaj je padel sneg 5. novembra 1961, najpozneje 20. maja 1969.

UPRAVNA VLOGA

V stoletjih freisinške fevdalne oblasti je bila Loka upravno središče dokaj velikega gospostva, ki je obsegalo večji del Sorškega polja, Poljansko in Selško dolino ter besniško ozemlje. Mesto je imelo svojo lastno upravo, drugo območje pa je bilo razdeljeno v 17 županij.

V Napoleonovih časih je bila Loka poseben kanton in je spadala v ljubljanski distrikt. Leta 1811 je loški kanton obsegal devet občin (arrondissements) in je štel 24.095 prebivalcev. Dve leti za tem je francoska uprava dodelila loški kanton kranjskemu distriktu. Od takrat do leta 1936 je bila Loka podrejena Kranju. V času Avstrije je bila Loka sedež občine, ki je obsegala razen mesta kraje po dolini in hribovju do Loga na poljanski strani.

*Predmestje Studenec ob povodnji 26./27. 9. 1926,
fot. Avg. Blaznik*

V stari Jugoslaviji je upravljala loško ozemlje, kolikor ga ni po rapalski pogodbi določena državna meja dodelila Italiji, od leta 1927 dalje ekspozitura sreza Kranj, od leta 1936 naprej pa je bilo to ozemlje samostojen škofjeloški politični okraj, razdeljen v občine Škofja Loka, Stara Loka, Zminec, Poljane, Javorje, Trata, Oselica, Selca, Železniki in Sorica. Loška občina je bila takrat zmanjšana na samo mesto z Vincarji in Podpulferco.

Po osvoboditvi so loškemu okraju dodelili žirovsko kotlino in Medvode ter ga razdelili na 44 krajevni ljudskih odborov (KLO). Že naslednje leto so Medvode odcepili, število KLO pa zmanjšali na 27, i. s. Škofja Loka, Stara Loka, Trata-kolodvor, Žabnica, Reteče, Sora, Puštal, Zminec, Log, Poljane, Javorje, Gorenja vas, Lučine, Hotavlje, Leskovic, Trebija, Sovodenj, Žiri; Bukovica, Zgornja Luša, Selca, Češnjica, Železniki, Martinj vrh, Zali log, Davča in Sorica. Leta 1948 so loški okraj spet priključili kranjskemu, vendar so leta 1954 spet ustanovili okrajno sodišče (sedaj občinsko) in ekspozituro katastrskega urada. Leta 1950 so Puštal in Staro

Upravna razdelitev loškega ozemlja 1946

Loko, ki sta bila gospodarsko že tesno povezana z Loko, združili z mestom v mestni ljudski odbor Škofja Loka (MLO). Majhne občine so pri naslednjih upravnih razdelitvah združevali v večje, da so bile gospodarsko sposobnejše. Leta 1953 jih je bilo še deset, i. s. Škofja Loka, Žabnica, Zminec, Poljane, Gorenja vas, Sovodenj, Žiri, Selca, Železniki in Zali log. Mestna občina je tedaj obsegala Škofjo in Staro Loko, Puštal, Sv. Barbaro, Suho, Stari dvor, Godešče, Reteče, Pungert in Drago. Sora se je združila z Medvodami. Leta 1955 je loška občina obsegala še prejšnji občini Zminec in Poljane. Žabnica z Bitnjem je bila priključena občini Kranj, kamor je že močno gravitirala. Loško ozemlje je bilo tedaj razdeljeno na štiri komune: Škofjo Loko, Gorenjo vas, Žiri in Železnike. V želji, da se ob prenosu vse večjih pristojnosti na komune ustvarijo čim bolj samostojne in gospodarsko zmožne komune, se je leta 1959 pridružila loški

občini Gorenja vas, leta 1961 pa še Železniki. Prejšnja občina Žiri se je leta 1961 priključila občini Logatec. Ko so se Žiri 1. januarja 1970 po referendumu vrnile v občino Škofjo Loko, je le-ta zadobila današnji obseg in ima sedaj 511 km² površine ter je ob zadnjem popisu 31. marca 1971 štela 30.848 prebivalcev.

VELIKOST IN RAZVOJ MESTA

V srednjem veku je bila Loka za takratne razmere kar veliko, veljavno mesto. V popotnem dnevniku Paola Santonina, ki je l. 1486 spremljal namestnika oglejskega patriarha na poti iz Furlanije skozi Loko, beremo, da je bilo v mestu 250 zidanih, s škodlami kritih hiš. Vrh tega omenja dva gradova, podružno cerkev sv. Jakoba, zgrajeno »v odlični umetnosti«, ter kamnit most. Žal pa ne navaja števila prebivalcev.

Po virih, ki jih navaja Fr. Štukl v razpravi Škofja Loka in njeno prebivalstvo v preteklosti (LR XIX-1972), je bilo l. 1780 v mestu in predmestjih Karlovec, Trata, Studenec in Kapucinskem predmestju 220 hiš, leta 1811 225, leta 1830 in 1840 pa 226 hiš. Prav toliko so jih našli pri štetju leta 1869, o katerem so bili natisnjeni rezultati štetja v Imeniku krajev vojvodine Kranjske, izdanem leta 1874. Po malone 400 letih je torej Loka imela celo nekaj manj hiš. Medtem je prestala hud potres in nekaj požarov. Skozi stoletja je živela v mejah obzidja in predmestij in se ni širila v okolico. Med mestom in sosednimi vasi se je raztezal nezazidan prostor. Še po prvi svetovni vojni leta 1921 je bilo le 242 hiš, razen teh še v Vincarjih in Podpulferci, ki sta spadala k mestni občini, 10 in 7 hiš, skupno torej le nekaj več kot v 15. stoletju.

Še leta 1840 je bilo v Loki 31 lesenih hiš, od tega 18 v Karlovcu. 111 hiš je imelo škodlasto, 15 slamnato in le 11 opečnato streho. Pri 89 hišah so imeli hlev, v mestu pri 52, v Karlovcu pri 24. Še leta 1899 so v Loki redili 74 konj, 101 govedo in 17 prašičev. Po zadnji vojni so Ločani živinorejo skoraj docela opustili. Zdaj služi mnogo nekdanjih hlevov sodobnemu konju — avtu.

Med obema svetovnima vojnoma je gradnja hiš le skromno zapustila srednjeveške okvire. Okoli leta 1930 je vojaška oblast zgradila vojašnico planinskega polka pod Kamnitnikom. Ob cesti proti Plevni sta zrasli mehanična delavnica in majhna tovarna turbin Švicarja

Skofja Loka s Stena, foto P. Pokorn

Pogled z vrh
 Stangrufa na
 Karlovec, Puštal,
 Sovodenj in nove
 dele mesta proti
 Suhi, za njimi
 suška cerkev in
 industrijska
 cona na Trati,
 fot. ing. T. Mlakar

Schneiterja, pred Vincarji so zgradili Thalerjevo tekstilno tovarno, ob novi cesti na pokopališče izdelovalnico odev. Pojavile so se nove stanovanjske hiše, posebno ob Kamnitniku, proti Plevni in Suhi. Tudi po drugi svetovni vojni se je mesto sprva le počasi širilo, saj je bilo treba sredstva in delovne moči združiti najprej za obnovo porušene domovine. Ob štetju leta 1961 je imela Loka 450 hiš. V dobrih 90 letih od prvega štetja leta 1869 se je torej število hiš podvojilo. Mesto je začelo dobivati nove razsežnosti. V zadnjem desetletju pa je bila njegova rast izredno hitra in še vedno traja. Pod nadzorstvom občinskega urbanističnega sveta in vodstvom Projektivnega ateljeja iz Ljubljane gradijo podjetja Lokainvest in Tehnik cele nove mestne dele izven starega mestnega jedra. Skupine manjših stanovanjskih

hiš so nastale proti Suhi, pri železniški postaji, Za brajdo, v Vincarjih, proti Stari Loki in na Binkeljskem polju, večji bloki in stolpnice na Novem svetu, ob Partizanski cesti in v Groharjevem naselju. Proti Suhi se je razvil sistem novih ulic (Sorška, Demšarjeva, Koširjeva, Suška in Ljubljanska), podobno ob Kamnitniku (Partizanska cesta, Tavčarjeva in Potočnikova ulica ter Kamnitnik), pri postaji dvoje naselij (Frankovo in Hafnerjevo). Kidričeva cesta, ki gre od avtobusne postaje na Titovem trgu do železniške postaje in novih ali povečanih tovarn ter se konča ob Ljubljanski cesti nad Lipico, je zajela celotno vas Stari dvor in združila postajo ter industrijski del s starim mestom. Najnovejša gradnja zavzema že precej odmaknjen svet med Staro Loko in elektrarno ob Selščici, kjer nastaja naselje Podlubnik.

Da pri vsem tem stari mestni deli ohranijo kolikor moč nepokvarjeno podobo, je občinska skupščina leta 1963 sprejela odlok o zaščiti zgodovinskega področja mesta Škofje Loke. Zaščiteni so staro mesto znotraj nekdanjega obzidja, stari deli predmestij in osrednja dela Stare Loke in Puštala. Skrb za izvajanje zaščite je skupščina poverila regionalnemu zavodu za spomeniško varstvo v Ljubljani, z njim sodeluje muzejsko društvo, ki je že pred tem budno pazilo na ohranjanje zgodovinskih arhitekturnih vrednot mesta.

Po seznamu občinske skupščine ima zdaj Škofja Loka (brez Stare Loke in Puštala, ki sta z mestom že povsem zrasla) 1039 hišnih števil, od teh je le majhen del šele predviden ali nenaseljen. Staro mestno jedro ima 120 hiš, i. s. *Mestni trg 42* (št. 25 porušena), *Spodnji trg 40*, *Cankarjev trg 13*, *Blaževa ulica 13* in *Klobovsova 12*. Mestni del, v katerega so vključeni nekdanji Karlovec, Trata in Studenec, šteje 148 števil, i. s. *Poljanska cesta 64*, *Grajska pot 14* (od teh 4 gospodarska poslopja), *Kopališka ulica 45* in *Jegorovo predmestje 25*. Vzhodni, pretežno novi del Loke ima 280 števil, i. s. *Sorška cesta 54*, *Demšarjeva 26*, *Koširjeva 24*, *Suška 44*, *Ljubljanska* (zajema del Suhe) 24, *Stara cesta 28* in *Kidričeva 80*. V tem delu je 11 poslovnih zgradb. *Frankovo naselje* šteje 151, *Hafnerjevo* 98 hiš, skupaj 249. Nekdanje Kapucinsko predmestje in deli, ki se okrog njega razrašajo, imajo 242 hišnih števil, i. s. *Titov trg 14*, *Novi svet 22*, *Cesta talcev 31*, *Šolska ulica 13*, *Partizanska cesta 39*, *Tavčarjeva ulica 25*, *Potočnikova 12*, *Kamnitnik 18* in *Groharjevo naselje 68*. *Podlubnik*, ki je v gradnji, bo to število povečal še za 150 števil in se bo razvijal še naprej proti Lubniku.

PREBIVALSTVO

Število hiš je bilo in je še odvisno od števila ljudi in njihove premožnosti. Dejstvo, da se mesto več stoletij ni skoraj nič povečevalo, kaže, da se tudi število prebivalstva ni dosti spreminjalo. Njegovo počasno številčno rast razvidimo iz naslednje tabele.

	1780	1817	1869	1890	1890	1900	1910	1921	1931
Mesta	1025	1072	1262	1557	1349	1281		1174	
Predmestja	627	606	755	893	826	885		830	
Skupaj	1652	1678	2017	2450	2175	2166	2126	2004	2304

Do leta 1880 je število enakomerno raslo in doseglo višek 2450 ljudi, nakar je polagoma padalo do popisa po prvi svetovni vojni leta 1921, ko je komaj še presegalo 2000. Skozi šest desetletij je torej nihalo malo nad 2000, kakor so pač odločala rojstva in smrti in nič kaj znatne priselitve in odselitve. Le dekliški internat uršulink in vojaštvo sta imela večji vpliv od zunaj.

Med prebivalci Loke so ženske številčno vedno prevladovali nad moškimi, kakor kažejo naslednji podatki o popisih prebivalstva za samo mesto.

Leto	moški	%	ženske	%
1869	547	43	715	57
1880	627	40	930	60
1890	479	35	870	65
1900	475	38	806	62
1910	882	41	1244	59
1929 (16. XII.)	730	37	1264	63

Velika razlika je bila zlasti leta 1890 in 1900 ter 1929. Ob prelomu stoletja je najbrž nekoliko vplivalo odseljivanje moških za delom, po prvi svetovni vojni pa vojne izgube in odhajanje moških v industrijske kraje, saj se v Loki industrija še ni razmahnila. Od leta 1893 do 1914 se je iz Loke odselilo 136 oseb v Ameriko. Število žensk v mestu je vedno povečeval dekliški internat uršulink. Leta 1880 je bilo npr. 129 gojenk. Po evidenci matičnega urada je zdaj razmerje med številom moških in žensk normalno, leta 1971 npr. 48 : 52.

Iz popisov prebivalstva je razviden tudi občevalni jezik meščanov. Leta 1880 je 141 oseb ali 5,7 % prebivalcev navedlo nemški, 45 oseb ali 1,8 % pa italijanski občevalni jezik. Za Nemce se je pod Avstro-Ogrsko izreklo nekaj uradniških in trgovskih družin, notar, zdravnik in lekarnar. Te družine so bile slovenskega porekla ali je že več njihovih rodov živel na Slovenskem. Nemškega pokolenja pa so bili nekateri tovarniški mojstri in precej gojenk v dekliškem internatu in nekaj redovnic. Od italijansko govorečih je bila večina v uršulinskem samostanu. Ob popisu leta 1890 je bilo nemško govorečih še 64 ali 2,9 %, od italijansko govorečih 39 ali 1,8 %. Leta 1931 se je število nemško govorečih zmanjšalo na 20 ali 0,8 %, italijansko govorečih pa na 4 osebe ali 0,2 %. V novi vojašnici je bilo tedaj 226 vojakov Srbohrvatov, to je skoraj 10 % prebivalcev mesta.

Razen drugih podatkov so pri popisih v Avstro-Ogrski ugotavljali tudi izobraženost, ki je bila v prejšnjem

stoletju splošno še na nizki stopnji. Tako je bilo v Loki — v mestu in predmestjih — l. 1880 do 2450 še 998 prebivalcev ali 40 % nepismenih, celo v samem mestu je procent znašal 36. V vaseh je bilo mnogo slabše, v podobčini Zminec je bilo npr. tedaj 3/4 nepismenih, čeprav so te vasi razmeroma blizu mesta.

Že iz števila hiš s hlevi (glej str. 12!) je razvidno, da se je velik del meščanov poleg svojega poklica pečal s kmetovanjem. Leta 1880 so našeli v mestu s predmestji 65 konj, 170 govedi, 5 ovac in 80 prašičev.

Po osvoboditvi se je zaprtost mesta in številčna stalnost začela temeljito spreminjati. V mesto so prišli novi ljudje s podeželja, razvijajoča se industrija jih je privabljala vedno več. Mnogo so jih potrebovale tudi javne službe. Leta 1948 je Loka štela 2804 prebivalce in tudi pri naslednjih štetjih se mesto v starih mejah ni bistveno pomnožilo, širilo pa se je vedno bolj v okolico, deloma z gradnjo novih mestnih delov, deloma s priključitvijo bližnjih vaških delov. Po podatkih zveznega zavoda za statistiko je imelo mesto ob popisu 31. marca 1971 4969 prebivalcev. S Staro Loko, Puštalom, Vincarji, Podpulferco, Trato in prejšnjimi deli Suhe, ki jih štejejo v mestno območje, pa ima približno 9170 ljudi. Aktivnega prebivalstva je v mestu skoraj 50 %. Največ je zaposlenih v industriji in obrti.

LOŠKO NAREČJE

Ločani imajo prav posebno govorico, ki se po melodiji in ritmu zelo razločuje od drugih slovenskih narečij. Posebno značilen razloček se opazi v izgovarjavi samoglasnikov, predvsem glasov e in i. Po izgovarjavi »e« so Ločani nekaki slovenski ikavci. Loškemu govoru so v marsičem sorodni poljanski, cerkljanski, tolminski, črnovrški in horjulski dialekt, ki skupaj z njim sestavljajo rovtarsko narečno skupino. Razen v mestu je loški govor razširjen po Sorškem polju in preneha v Medvodah ter Stražišču, v Poljansko dolino sega do Zminca, v Selško do Praprotna. Razvil se je iz poljanskega narečja, ki je bilo sprva omejeno na gornjo Poljansko dolino, a se je polagoma razširjalo, zajelo mesto z okolico in vsrkalo tod naseljeni nemški živelj. Še pred prvo svetovno vojno je loški govor uporabljal zelo mnogo spačenk, vzetih iz

nemščine. Toda pod vplivom šol, večje splošne izobraženosti in živahnejšega prometa si naglo čisti in brusi svoje skrajnosti ob knjižni slovenščini.

STARE NAVADE

Izginilo je tudi mnogo starih navad, ki so v prejšnjih časih urejevale življenje preprostega človeka. Mnoge od njih so bile povezane s cerkvenimi prazniki. Tako so npr. še do druge svetovne vojne o velikonočnih dneh »boga strašili«. Ločani in prebivalci okoliških vasi so se radi zbadali z duhovitimi domislicami in izrazi. Tu in tam se še sliši zaničljiv izraz »loška smojka«, ki menda izvira iz slabih časov, ko so ljudje jedli pečeno repo — smojko. Velik del loških navad so etnografi spravili v zapisano zakladnico narodopisnega blaga. Kot posebnost se je še ohranila peka »malega kruhka« in loških prest.

GOSPODARSTVO

V srednjem veku je bila Loka ne le sedež posebnega gospostva, temveč tudi močno gospodarsko središče, kjer sta prevladovali obrt in trgovina. Obrt je bila zelo pomembna in raznovrstna že v 13. stoletju. Vodna moč in podeželsko zaledje, vezano na sedež gosposke, sta ji omogočala močan razvoj. Že zgodaj so v Loki izpričani mlini in fužine. Mnogo je bilo kovačev, čevljarjev, krojačev, krznarjev, tkalcev, barvarjev, mesarjev in pekov. Leta 1673 je bilo v Loki 95 rokodelskih mojstrov z več kot sto pomočniki. Mestne obrtnike je močno ovirala konkurenca kmečkih rokodelcev in krošnjarjev. Proti njej so se začeli konec srednjega veka organizirati v rokodelskih cehih. Nekateri cehi so se razvili iz cerkvenih bratovščin, ki so bile ločene po rokodelstvih. Skušali so dobiti obrtni monopol in so od zemljiškega gospoda dosegli razne privilegije, predvsem omejitev takšnih obrti po vaseh, ki presegajo okvir vaških potreb. V 17. stoletju so bili cehi na višku moči. Sčasoma pa se je vse bolj uveljavljala svobodna obrt in trgovina in francoska okupacija je v začetku prejšnjega stoletja cehovstvo odpravila, vendar so se nekateri cehi ohranili v Loki kot bratovščine skoraj do druge svetovne vojne.

Obrtniki so svoje izdelke sami prodajali, z nekaterimi pa so kupčevali trgovci in jih tovorili daleč v sosednje dežele. Zelo živahna je bila trgovina z železom, z loškim platnom in s siti. Valvasor je poudaril trgovinski pomen Loke takole: »Mestni prebivalci kupčujejo z vsakovrstnim blagom po Nemčiji in Italiji, zlasti izdelujejo tukaj prelepo platno v velikih množinah in ga poleg belega, čistega sukanca pošiljajo v druge dežele. Dalje je tu mnogo trgovcev, ki prodajajo konje v Italijo ter poleg drugih obrti mestu precejšen dobiček oskrbujejo.« V mestu so slovele tudi nekatere gostilne s prostornimi hlevi, kjer so obstajali okoličani ob tržnih dneh in v času opravkov pri gosposki ter vozniki na vožnji skozi mesto. Motil bi se pa, kdor bi mislil, da so bili loški meščani zaposleni le s temi poklici; vsaka hiša je imela tudi nekaj polja zunaj mestnega obzidja in je svoje gospodinjstvo dopolnjevala z lastnimi poljskimi pridelki in prirejo živine. Takrat je imel vso veljavo izrek: »Če gredo loški kmetje na svoja polja, ni nobenega meščana doma.« Ime-

Postarana tovarna klobukov Sešir se je nekako uskladila s starim delom mesta, fot. ing. T. Mlakar

li so tudi svoje gozdne parcele. V dvoriščnih stavbah ima še danes marsikatera mestna hiša hlev, pod, kaščo, klet in drvarnico, kolikor jih niso v novjšem času predelali za druge namene. Še sedaj je v Loki nekaj hiš, kjer se še ukvarjajo s kmetijstvom.

Po sekularizaciji freisinškega gospostva leta 1803 je začela gospodarska moč Loke pešati. Kapitalistična proizvodnja kar ni mogla prodreti na njeno ozemlje. Medtem ko se je drugje marsikje iz obrti razvila industrija, je v Loki obrt s svojo cehovsko zasidranostjo in trgovsko tradicijo dolgo zavirala nastanek industrije. Loški obrtniki so hodili na sejme daleč naokrog in še po prvi svetovni vojni po sejmih razpečevali svoje izdelke. Bo-

gatejšim meščanom dolgo ni prišlo na misel, da bi ustanovili kakšno podjetje. Postavili so le nekaj žag (Dolenc, Hajnrihar). Guzelj-Balant je imel v Skalcah, kjer je sedaj elektrarna, poleg navadne tudi žago za parkete. Pravo industrializacijo je začel tujec Alojz Krenner leta 1871 s tovarno kocev. Leta 1873 je razširil obrat v tovarno sukna, ki jo je zgradil na kraju med klancem pod župno cerkvijo in Selščico, kjer sta bila prej mlin in kopališče. Leta 1893 je nabavil generator in osnoval elektrarno, ki je dajala tok tudi za ulično razsvetljavo. Tako je bila Loka prva na Kranjskem, ki je imela javno električno razsvetljavo. Starejši ljudje so se dobro spominjali, kako se je ob potresu leta 1895 bliskalo, ko so se električne žice zadevale druga ob drugo.

Industrializacija se je razmahnila šele po prvi svetovni vojni. V opuščeni Krennerjevi tovarni je leta 1921 začela obratovati tovarna klobukov Šešir, Švicar Schneiter pa je izkoristil ceneno zemljišče in dosegljivo delovno moč za manjši kovinski obrat v Spodnjem Karlovcu, ki se je potem razvil v tovarno turbin in hladilnikov in dal po osvoboditvi prve kadre za Litostroj v Ljubljani. Za lekarno ob sedanji Solski ulici je Thaler zgradil leta 1928 obrat za izdelavo odev, ta se je razrasel v sedanjo tovarno Odeja. Leta 1934 sta zasebnika Brumen in Thaler ob cesti v Vincarje postavila tekstilno tovarno, leta 1950 je v njeni izpraznjeni zgradbi začelo obratovati elektrokovinsko podjetje Motor, iz katerega so se leta 1960 razvile Loške tovarne hladilnikov LTH.

Po osvoboditvi je 1945 v nacionaliziranem Koširjevem mlinu začelo delati elektro-radijsko podjetje ELRA; to se je leta 1960 preselilo v nekdanji uršulinski samostan, leta 1970 pa v nove zgradbe v Retečah in se leta 1971 združilo s kranjsko ISKRO. Istega leta kot Elra je bilo ustanovljeno gradbeno podjetje TEHNIK, ki ima svoje prostore in projektivni biro ob Stari cesti in je doprineslo velik delež k nastanku novih delov Škofje Loke in drugih naselij loške občine. Glavni investitor in projektant novih mestnih delov je podjetje LOKAINVEST. Iz nekdanje mehanične delavnice ob Poljanski cesti je nastalo podjetje AVTOKOVINAR. Prostore nekdanje usnarne na Lontrku je zavzelo podjetje BISTRA. Staro mlekarno upravlja Kmetijska zadruga, klavnico pa Kmetijsko gospodarstvo.

Pomembna industrija je našla prostor v bližini železniške postaje ob Kidričevi cesti, kamor naj bi se prej ali slej preselila vsa industrija iz mesta. Leta 1945 je za-

čela z delom lesna predelovalna industrija JELOVICA, leta 1947 GRADIS. GORENJSKA PREDILNICA obstaja od leta 1933 in se je močno razvila. Tja so se preselili glavni obrati LTH, konfekcije KROJ, ki je hitro zrasla iz obrtne delavnice, ODEJA, TERMIKA, ki je prej uporabljala prostore tovarne furnirja v Bodovljah, ustanovljene že leta 1920, INŠTALACIJ, pekarnice in slaščičarne PEKS.

PROMET

V srednjem veku je šel tovarniški promet iz Ljubljanske kotline skozi Loko in Poljansko dolino v Posočje in Furlanijo. Tovorniki in za njimi vozniki so odpremljali blago na Reko, v Benetke in nemške dežele. V začetku prejšnjega stoletja so zboljšali cesti v obe dolini. Nova državna meja je po prvi svetovni vojni zaprla ves promet z loške na soško stran razen tihotapskega. Po osvoboditvi je ljudska oblast izboljšala ceste, po njih je v prvih povojnih letih šel obsežen promet lesa, ter napravila čez Jelovico nove, ki so pomembne za gozdarstvo in turizem.

Železnica je stekla mimo Loke 14. decembra 1870. Postaja je oddaljena 3 km od mesta. Večkrat je slišati, da so se Ločani branili železnice, češ da potem vozniki ne bodo imeli zaslužka. Iz arhivskih virov pa je razvidno, da je loška občina prosila dunajsko vlado, naj bi postajo zgradili čimbliže mestu. Toda gradbena komisija je odločila, da je ni mogoče postaviti bliže kot na Trati ali v Virmašah. Pozneje je prišla Loka večkrat v poštev pri načrtovanju novih prog. Proti monopolu Južne železnice so nameravali speljati progo iz alpskih dežel pod Ljubeljem in skozi Loko v Trst. Toda na pritisk Nemcev so ta načrt cenejše in varnejše trase umaknili v korist turške (1897) in bohinjske proge (1906). Potem se je oglasila misel o povezavi Štajerske prek Savinjske doline, Loke in Žirov s Trstom, da bi se avstrijske dežele ognile samovoljnosti Južne železnice. V stari Jugoslaviji so ta projekt obnovili. Leta 1928 je bilo v Škofji Loki zborovanje zastopnikov občin in podjetij od Domžal do Žirov in je poslalo vladi spomenico o potrebi železnice. Toda Kamnik in Kranj sta si prizadevala za drugo traso skozi Gornji grad in Kamnik na Kranj. Zaradi pomanjkanja denarja je spet vse padlo v vodo. Po osvoboditvi je direkcija za eksploatacijo v Ljubljani predlagala progo

Stopnišče v stavbi družbenih organizacij, nekdanjem farovžu

Škofja Loka—Idrija—Most na Soči, a spet brez uspeha. Tudi za progo v Selško dolino je bila pred vojno že določena trasa do Železnikov, leta 1912 obravnavana v kranjskem deželnem zboru, pa je vojna preprečila gradnjo. Tako je loško ozemlje kljub pomembnemu položaju ostalo brez železnice in rešuje v zadnjem času svoje prometne probleme s kamionskim in avtobusnim prometom. Prvi avtobus je vozil skozi mesto iz Žirov na kolodvor že leta 1912. Naslednje leto je družba meščanov nabavila rabljen avtobus Saurer za vožnje iz mesta na že-

lezniško postajo, kamor je prej vozil poštni omnibus na konjsko vprego. V stari Jugoslaviji je več zasebnikov vzdrževalo redne avtobusne zveze po obeh dolinah. Po drugi svetovni vojni je zasebni avtobusni promet prenehal. Leta 1953 je takratni Ljudski odbor mestne občine ustanovil podjetje Transturist. To se je hitro razvijalo in je sedaj med vodilnimi prevoznimi podjetji na Gorenjskem. Uredilo je avtobusno postajo v Škofji Loki, pomnožilo vozni park za tovorni in osebni promet, začelo s turistično in gostinsko dejavnostjo v Bohinju, Simonovem zalivu, Piranu in na Pokljuki. V zadnjih letih je zgradilo žičnico na Starem vrhu in hotel v Loki. Leta 1975 se je Transturist združil s turistično prometnim podjetjem Creina iz Kranja v skupno podjetje Alpetour.

UMETNOSTNI IN TURISTIČNI POMEN

Razen ugodnega prometnega položaja v zelo pisani in prehodni pokrajini ima Loka še posebno privlačnost v tem, da je najboljše med slovenskimi mesti ohranila svoj prvotni, starinski značaj in bogato umetnostno dediščino preteklosti. Staro mestno jedro je bilo obnovljeno po potresu leta 1511 in po požaru, ki je leta 1660 zajel gornji, leta 1698 pa spodnji del mesta. Ker so pri obnavljanju ohranili prejšnji obseg, po možnosti tudi dele prejšnjih stavb, in so verjetno tudi nove oblikovali po prejšnjih vzorcih, ima Loka v marsikaterem pogledu še srednjeveški videz. Umetnostni zgodovinar Emilijan Cevc jo imenuje »Nürnberg naše gotike« in pravi: »Kakor je nekoč Nürnberg do zadnje vojske ohranil med nemškimi mesti srednjeveški značaj, v katerem še na vsakem koraku utriplje spomin na velike umetnike in njihovo delo, tako je Škofja Loka sredi prirodno in umetnostno bogate okolice postala med slovenskimi mesti živ srednjeveški dragulj, položen na blazino zelenja in vdelan v srebrnkasto ogrlico obeh Sor.« Tod je delovalo mnogo umetnikov, tu so se medsebojno oplajale razne umetnostne smeri iz Freisinga in iz Furlanije ter se prilagajale naši pokrajini in našemu človeku. V 17. stoletju je v mestu delala rezbarska in slikarska delavnica Jamškov. Loko so si izbrali za svoje začetno delovanje tudi naši veliki mojstri impresionisti, tako da jo umetnostna zgodovina rada imenuje »Barbizon slovenskega impresionizma«. Ko so Angleži leta 1954 snemali v Loki prizore

za film o Pirečniku, so bili nadvse zadovoljni s slikovitostjo mesta, »ki mu v tem pogledu ni para«, je zapisal dnevnik Slovenski poročevalec.

Splošni starinski značaj mesta in obilica kulturnozgodovinskih spomenikov sta obenem z zanimivo pokrajino prometnem pogoj za turizem, predvsem za njegovo prosvetno in izletniško obliko. Zdaj so v mestu hotel Trans-turist, restavraciji na avtobusni postaji in v Nami, Kro-na in restavracija, kavarna in slaščičarna Homan na Mestnem trgu, nekaj gostiln in bifejev, med njimi bife na gradu. Ob slovesnostih so na grajskem vrtu poletne prireditve, nekaj zadnjih let je tam izseljenski piknik.

DRUŠTVENO ŽIVLJENJE

Sedemdeseta leta prejšnjega stoletja so prinesla Slo-venecem po češkem in hrvatskem zgledu prva društva — Čitalnice, ki so budila narodno zavest s petjem, glasbo, plesom, igrami in predavanji. V Loki so ustanovili *Narodno čitalnico* leta 1862, samo leto dni kasneje kot v Ljubljani. Kakor drugod je bila Čitalnica odprta predvsem vplivnejšim meščanskim družinam in ni bila ljuba duhovščini, ker je v njej vladal liberalni duh. Zato so preprostejši obrtniki s podporo duhovščine kot protiutež Čitalnici pozneje ustanovili *bralno društvo*, ki se prav tako ni omejevalo samo na branje časnikov. Bralno društvo se je potem spremenilo v *Slovensko katoliško društvo rokodelskih pomočnikov*, to pa že leta 1894 v *Katoliško izobraževalno društvo*. Cepitev društev je povzročila ostro ločitev duhov v dva tabora. Ko je leta 1906 iz Čitalnice izšlo telovadno društvo *Sokol*, so leto dni kasneje v Izobraževalnem društvu ustanovili telovadni odsek *Orel*. V stari Jugoslaviji se je življenje v obeh društvih zelo razmahnilo, nasprotstva pa zaostrila. Izobraževalno društvo se je preimenovalo v *Prosvetno društvo*.

Leta 1873 so nekateri meščani ustanovili *Škofjeloško kopališko družbo* in si uredili kopališče. Nekaj nalog te družbe je pozneje prevzelo *Olepševalno društvo*, ustanovljeno leta 1897. Staro je tudi *Gasilsko društvo*, ki je zaživelo leta 1876 in se spočetka imenovalo *Požarna bramba*. Važno vlogo je opravilo *Vodovodno društvo*, ko je s kolektivnimi prizadevanji zgradilo mestni vodovod. Slovensko čebelarstvo društvo v Ljubljani je v Loki organiziralo eno svojih prvih podružnic še za časa Avstrije. Planinci so imeli od leta 1907 *selško-škofjeloško*

podružnico SPD; leta 1929 se je razcepila v škofjeloško in selško podružnico. Za časa stare Jugoslavije je bilo v mestu še več drugih društev, med njimi tudi športni klub Sora. Leta 1937 so profesorji — rojaki iz Loke — ustanovili *Muzejsko društvo*, eno redkih društev, ki je zmoglo v strankarsko ostro razcepljeni Loki združiti pristaše obeh političnih usmerenj.

Ideje komunizma so prišle v Loko brž po prvi svetovni vojni in zajele nekaj posameznikov, ki pa se zaradi pritiskov takratnih režimov niso mogli organizirano uveljavljati. Razvoj industrije in nastanek industrijskega delavstva sta omogočila, da se je poleg liberalnih in klerikalnih društev pojavila tretja smer — krščansko socialistična, ki se je organizirala v *Jugoslovanski strokovni zvezi* in se kmalu zavedla, da je delavstvu potrebna enotnost. Po letu 1937, ko je bila ustanovljena KPJ za Slovenijo, so se tudi v Loki pokazali zametki *partije*. Tako so razmere zorele in ustvarile razpoloženje, da so se ob nemški okupaciji delovni ljudje iz Loke in okolice priključili Osvobodilni fronti ter prevzeli nase težo večletnega boja.

Po osvoboditvi je društveno življenje dobilo povsem nove temelje. Prosvetno delo je prevzelo Kulturno umetniško društvo Tone Šifrer, pozneje imenovano *KUD Svoboda*, telesnovzgojno delo pa *TVD Partizan*. Odprli so Ljudsko knjižnico, ustanovili pevski zbor, godbo na pihala, likovno in lutkovno sekcijo ter glasbeno šolo. Razen prosvetnih so nastala še druga društva, tako da ima Loka sedaj silno pisano mrežo bolj ali manj delovnih organizacij. Mesto je sedež raznih občinskih zvez: *kulturno prosvetnih organizacij, tabornikov, Počitniške, Turistične, Gasilske, Strelske zveze, Zveze rezervnih vojaških starešin in Občinskega odbora Rdečega križa*. Dramatiko gojijo *Loško gledališče, Oder-galerija in Mladinsko KUD gimnazije*. Glasbo goji pihalni orkester, telovadbo *TVD Partizan*. Društva so: *Muzejsko, Planinsko, Turistično, Avto-moto, Filatelistično društvo Lovrenc Košir, Ljudske tehnike, Prijatelj mladine ter Inženirjev in tehnikov Jelovica*. Razen mestnega *Prostovoljnega gasilskega društva* so gasilska društva še pri tovarni LTH, Gradisu, Jelovici in Gorenjski predilnici. V Loki so še *Lovska, Ribiška in Strelska družina, Taborniški odred Svobodni Kamnitnik* in razni klubi: *Radio-amaterski, Nogometni LTH, Smučarski Transturist, Košarkarski Kroj, Rokometni Šešir, Klub škofjeloških študentov in Klub rejcev golobov pismoš Taras*.

Pogled z gradu proti severu: levo mlin pod mostom, kapucinski samostan, Cesta talcev, prvi dve stolpnici ob Partizanski cesti in Groharjevo naselje; desno NAMA, šola, pokopališče, fot. ing. T. Mlakar

OGLED MESTA

TITOV TRG

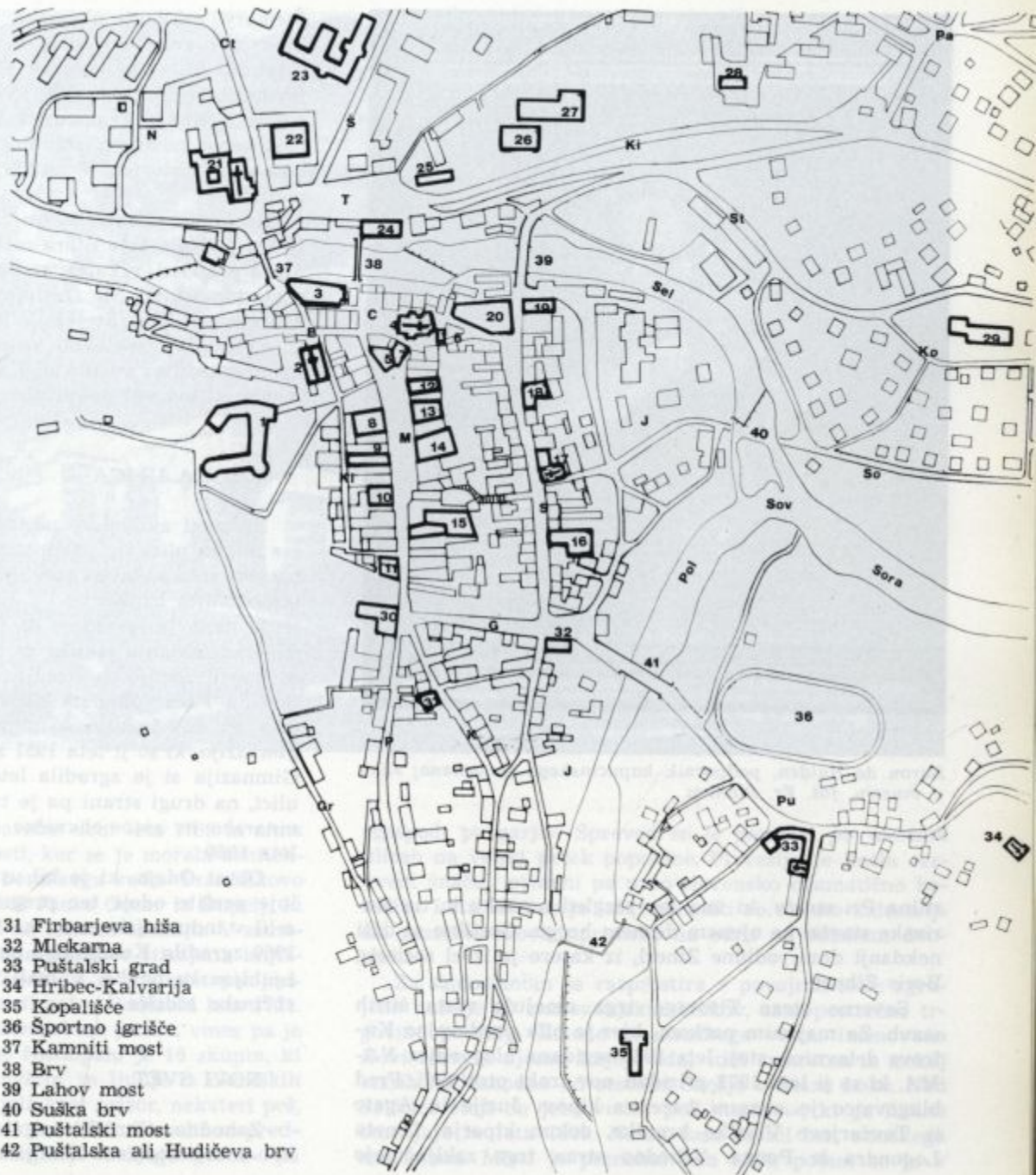
Ker prihaja mnogo obiskovalcev v Loko z avtobusi, začnimo ogled pri avtobusni postaji na Titovem trgu. Do leta 1954 je na kraju, kjer zdaj parkirajo Transturistovi avtobusi, stala Balantova (Guzeljeva) domačija z gostilno, hlevi, skladišči, kegljiščem in vrtom. Od tega sta ostali dve lipi. Na vrhu levega brega Selščice stojita sedaj stavbi Transturista in pošte.

Podjetje *Transturist* je ustanovil Ljudski odbor mestne občine leta 1953. Začelo je poslovati s tremi avtobusi

in vozilo na štirih progah v občini, kmalu pa se je začelo razvijati v najpomembnejše prometno, turistično in gostinsko podjetje Gorenjske. Stavba avtobusne postaje, v kateri je tudi restavracija, se po sodobnih oblikah dobro loči od starinskih stavb v mestu. Pod njeno vzdignjeno, valovito streho se vidi silhueta starega mesta z gradom na vrhu. Pošta je nastanjena v letu 1969 prenovljenem poslopju nekdanjega Balantovega salona in ima avtomatsko telefonsko centralo. Med avtobusno postajo in pošto gre čez globoko strugo Selščice leta 1961 zgrajeni most za pešce mimo nove tržnice naravnost na Mestni trg. Stari prehod v sredino mesta pa je levo in desno od skupine treh starih hiš, ki stoje na Titovem trgu naprej od pošte. Ob levem, ožjem prehodu je go-

TLOČRT SKOFJE LOKE

- B Blažova ulica
 C Cankarjev trg
 Ct Cesta talcev
 G Graben
 Gr Grajska pot
 J Jegorovo predmestje
 K Kopališka ulica
 Ki Kidričeva cesta
 Kl Klobovsova ulica
 Ko Koširjeva cesta
 M Mestni trg
 N Novi svet
 P Poljanska cesta
 Pa Partizanska cesta
 Pu Puštal
 S Spodnji trg
 So Sorška cesta
 St Stara cesta
 Š Šolska ulica
 T Titov trg
 Pol Poljanščica
 Sel Selščica
 Sov Sovodenj

- 1 Grad, Muzej
 2 Nunska cerkev, samostan
 3 »Kasarna«
 4 Župna cerkev
 5 Homanova hiša
 6 Prva šola
 7 Sedanje župnišče
 8 Stari farovž, družb. org.
 9 Stari rotovž
 10 Krona
 11 Martinova hiša, obzidje
 12 Kajbetova hiša
 13 Kašmanova hiša
 14 »Loka«, stara komuna
 15 Kino, Partizan
 16 Loško gledališče
 17 Špital, Špitalska cerkev
 18 Klobčarjeva hiša
 19 Kašča
 20 Tovarna Sešir
 21 Kapucinska cerkev in samostan
 22 NAMA
 23 Osn. šola, gimnazija
 24 Avtobusna postaja
 25 Štemarje, Dijaški dom
 26 Transturist
 27 Hotel Transturist
 28 Dom Zveze borcev
 29 Zdravstveni dom
 30 Skupščina občine
 31 Firbarjeva hiša
 32 Mlekarna
 33 Puštalski grad
 34 Hribec-Kalvarija
 35 Kopališče
 36 Športno igrišče
 37 Kamniti most
 38 Brv
 39 Lahov most
 40 Suška brv
 41 Puštalski most
 42 Puštalska ali Hudičeva brv

Baron de Halden, podpornik kapucinskega samostana; slika v muzeju, fot. Fr. Planina

stilna *Pri mostu*, ki ima lep razgled na reko in na starijske stavbe na njenem desnem bregu. Gostilne se drži nekdanji dom rodbine Ziherl, iz katere je izšel sociolog Boris Ziherl.

Severno stran Titovega trga omejuje vrsta štirih stavb. Za majhnim parkom, kjer je bila pred vojno Kufrova delavnica, stoji leta 1968 sezidana blagovnica *NAMA*, ki so ji leta 1972 prizidali nov trakt proti šoli. Pred blagovnico je okrasni bazen s kipom Jurija in Agate iz Tavčarjeve Visoške kronike, delom kiparja Toneta Logondra iz Pevna. Vzhodno stran trga zaključujejo

Štemarji, nekdanje plemiško, potem meščansko posestvo, pred prvo svetovno vojno hotel. Na štemarskem vrtu je Čitalnica prirejala veselice. Od leta 1947 je na Štemarjih nastanjen dijaški dom. Na obsežnem vrtu vzdolž ceste je podjetje *Transturist* leta 1971 zgradilo sodobni, med seboj povezani stavbi svoje turistične agencije in hotela *Transturist*. V gradnji je poslovna stavba več podjetij.

Na koncu Štemarjev se začneja Kidričeva cesta. Po bregu pod njo teče Stara cesta, na njenem začetku stoji *Stara prajerca*, v kateri so nekdanj varili pivo. Zdaj so v njej stanovanja. Na spodnjo stran je trinadstropna, na zgornjo pritlična. Stejejo jo še k Titovemu trgu.

Pred prvo svetovno vojno so sedanji Titov trg in njegovo okolico imenovali Kapucinsko predmestje. Sedaj izhaja od tod več novih ulic.

ŠOLSKA ULICA

Nasproti avtobusne postaje gre mimo blagovnice *Nama* Šolska ulica do pokopališča in vojašnice. Ob njej sta na levi velika stavba šole in *Dom upokojencev*, na desni poslovalnica banke.

Iz listin je razvidno, da je imela *Loka šola* že v 13. stoletju. Sedanja stavba je bila zgrajena leta 1932. Ko so kopali zemljo za temelje, so našli cevi rimskega vodovoda. Pred vojno sta bili v njej osnovna in meščanska šola. Po osvoboditvi so odprli namesto meščanske šole gimnazijo, ki so ji leta 1951 začeli dodajati višje razrede. Gimnazija si je zgradila leta 1953 svoj trakt ob šolski ulici, na drugi strani pa je trakt *Šolskega centra za kovinarsko in avtomehanično stroko*, dodan glavni stavbi leta 1960.

Obrat *Odeja*, ki je bil ustanovljen leta 1928 in izdeluje prešite odeje ter pregrinjala, se je leta 1973 preselil v industrijsko cono na Trati. V stavbi, ki jo je leta 1960 zgradila Komunalna banka, je zdaj poslovna enota *Ljubljanske banke*. V mali vili za banko je nameščeno občinsko sodišče.

NOVI SVET

Zahodno stran Titovega trga zapira kapucinska cerkev s samostanom. Zemljišče so včasih imenovali *Pun-*

*Nova mestna dela
Novi svet in
Groharjevo
naselje, vmes
Cesta talcev in
Stara Loka,
fot. ing. T. Mlakar*

gert. Cerkev so zgradili v baročni dobi leta 1709 in nima posebne umetnostne vrednosti, ker se je morala arhitektura ravnati po predpisih beraškega reda. Frančiškovo kapelo iz leta 1878 je poslikal Janez Gosar iz Dupelj, ki je opravil več slikarskih del na loškem ozemlju. V samostanu je velika, v neprikladne prostore stisnjena knjižnica starih verskih knjig. Znamenit je rokopis »pasijonske procesije«, ki ga je sestavil pater Romuald leta 1721. Obsega nad tisoč stihov v slovenskem jeziku, vmes pa je nemško pisani red procesije. Nastopalo je 16 skupin, ki so jih sestavljali člani bratovščin in ljudje iz okoliških vasi; vsaka vas je predstavljala svoj prizor, nekateri peš, drugi na konjih, na nosilih ali na vozeh. Paradiž so predstavljali Retečani, zadnjo skupino »božjega groba« pa

»gospodi purgarji«. Sprevod se je pomikal po mestnih ulicah na veliki petek popoldne. Procesija je imela cerkveni značaj, pomeni pa prvo slovensko dramatično besedilo. Leta 1936 so jo loški obrtniki ob obrtno-industrijski razstavi znova uprizorili na odru na šolskem dvorišču.

Za samostanom se razprostira v povojnih letih zgrajeno naselje 10 stanovanjskih blokov, samopostrežne trgovine podjetja Emone in otroškega vrtca, imenovano *Novi svet*. K njemu štejejo zdaj tudi samostan in nekaj starih hiš zahodno od ceste iz Škofje v Staro Loko. Nad Selščico stoji ob jezu »mlin pod mostom«, ki ga listine omenjajo že leta 1309. Nekaj časa je bil last nunskega samostana. Mleti je prenehal leta 1954, potem se je v

njem razvilo elektro-radijsko podjetje ELRA, ki pa se je leta 1960 izselilo. V mlinu se je leta 1906 rodil slikar *France Košir*, v umetnosti zmeren realist, pokrajinar in portretist, ki je v mnogih svojih delih upodobil reko Soro in Loko. Umrl je leta 1939, star šele 33 let. Nekaj njegovih slik je razstavljenih v loškem muzeju.

Ves del mesta na levi strani Selščice proti Stari Loki so pred vojno imenovali Kapucinsko predmestje.

KAMNITI MOST IN BLAŽEVA ULICA

Od kapucinske cerkve se cesta nagne h *Kamnitemu mostu*. Ob dostopu nanj so nekaj stala Selška vrata in ob njih stražni stolp. Selščica je zajedena v globoko strugo med hišami, na mnogih krajih štrle iz navpičnega brega plasti loškega ploščatega apnenca. Pod mostom se voda umirja v globokem tolmunu, niže doli je plitvejša, v strugi je nakopičen prod. Kamniti most so sezidali iz rezanega kamna sredi 14. stoletja. Spočetka je bil brez ograje. To je bilo usodno za škofa *Leopolda*, ko se mu je leta 1381 na mostu splašil konj in planil z jezdecem vred v globino, da sta oba utonila. Škofa so pokopali v nunski cerkvi. Ko so se v začetku 18. stoletja v Loki naselili kapucini iz Kranja, so začeli ljudje most imenovati Kapucinski most. Leta 1888 so ga prenovili, mu dali železno ograjo in sredi nje postavili kip sv. Janeza z loškim grbom na podstavku. Ob razpadu jugoslovanske armade leta 1941 je vojaštvo tudi ta most miniralo, toda vojak, ki je bil določen za to delo, je naboj z razstrelivom vložil tako plitvo, da je odneslo le nekaj kamnov in je ta častitljiva starina, stara 600 let, še ostala. Leta 1974 so cestišče in pločnika obnovili.

Z mosta je lep pogled na »mlin pod mostom« in jez. Nasprotni desni breg je zavarovan z zidom; začeli so ga graditi pred vojno in ga končali leta 1955. Pred teboj je sklenjena gmota starega mesta z gradom na vrhu. Na desnem bregu stoji ob mostu *Bogatajeva (prej Feškova) hiša*, v kateri je po ustnem izročilu v starih časih prebival brodar; seveda je zdaj povečana. Za njo se stavbe podaljšujejo v *mestno obzidje*, ki so ga dale nune podaljšati, da je obkrožil velik samostanski vrt. Ob njem drži cesta v Vincarje. Mesnico, ki je stala na levo ob mestnem vhodu, in druge prizidke je dala občina leta 1955 odstraniti, da se je pokazala prvotna podoba stavb in obzidja. Na doljno stran se širi od mostu velika stav-

ba, tj. *Kasarna*. V potopisu Paola Santonina, ki je leta 1486 spremljal namestnika oglejskega patriarha na poti iz Furlanije v Kranj, je napisano, da stoji ob Kamnitem mostu »župnikova hiša, presegajoča mestni zid, ki jo je sam na lastne stroške novo in zelo visoko zgradil; iz nje se lepo vidita reka in most ter smejoča se planota njiv«. Vir iz leta 1752 pravi, da je bilo v prostornem poslopju ob Selških vratih nastanjeno vojaštvo. Po tem ima hiša ime. Lastniki Siegesdorferji so bili oproščeni vseh davkov od Kasarne. Ob Kasarni zavije cesta z mostu in se zrine v tesni prehod pod obokom, širok le 3,17 m. Skozenj je šel ves promet, tudi avtobusni, do pred nekaj leti, ko so tranzitni promet skozi mesto prestavili na Lontrk. V veži Kasarne so ohranjene zakrožene stene z gotskimi vrati in vhod v globoko, obokano klet. Vidno je tudi arkadno dvorišče. Kasarna je rojstna hiša upokojenega ljubljanskega kirurga, univ. profesorja Vladimira Guzelja.

Ko stopiš skozi obok, si mahoma v srednjeveškem delu mesta. Ulice so ozke in hiše visoke, ker je bilo treba znotraj obzidja varčevati s prostorom. *Blaževa ulica* (prej Nunska) se ravna po terasi in ima dva zavoja. Imenovana je po padlem komandantu Škofjeloškega odreda Blažu Ostrovrhaju. Nad njo je vrh stopnišča *nunska cerkev* in zraven nje *samostan*. Ob cerkvi gor drži pešpot na grad. Cerkve in samostani so dediščina preteklih stoletij. Nunski samostan je bil zgrajen leta 1358 in so v njem bivale klarise do jožefinskih reform konec 18. stoletja, ko je bil njihov red razpuščen. Samostan klaris je ustanovil kamniški župnik Otokar Blagoviški in mu prepustil 37 kmetij med Kamnikom in Loko. Leta 1660 je ob požaru Mestnega trga samostan s cerkvijo vred zgorel, nato so ga znova pozidali. Cerkev je zidana v baročnem slogu in je podobna cerkvi sv. Trojice nad Vrhniko, le da je zunanjščina bolj skromna in ima nastrešni stolpič. V notranjosti so zanimivi razni nagrobniki, baročna prižnica iz kamna in Franketova slika sv. Valentina v stranskem oltarju. Steno za glavnim oltarjem je poslikal Matija Bradaška. V pročelju starega samostana je vzdian relief križanja iz leta 1550. Leta 1782 je cesar Jožef II. razpustil loški samostan klaris, ker ni ustrezal časovnim razmeram. Namesto klaris so poklicali uršulinke iz Gradca, da so prevzele deklinško šolo. Sčasoma so samostan in šolo povečale, leta 1891 so kupile loški grad in ga preuredile za svoje namene. Nemci so jih leta 1941 izselili in s tem so prenehale njihove šole: osnovna,

meščanska in učiteljska. Leta 1961 so se nune preselile v Ajmanov grad pri Sv. Duhu. Nekatere prostore zaseda sedaj podjetje *Obrtnik*, ki ima mizarski, steklarski, parketarski in keramičarski obrat. Nekdanja samostanska kašča je preurejena za *Loški arhiv*. V posloplju nad kaščo ima *etnografski muzej* iz Ljubljane svoje zbirke. Od 13 hišnih številk sta dve (3 in 12) znotraj samostanskega obzidja. Pod stopniščem k cerkvi so leta 1899 kopal vodnjak, pa niso prišli do talne vode, zato so jašek zasuli in uporabili votlino za znamenje. V hiši št. 4 se je rodil zgodovinar *Loke Pavle Blaznik*.

Od drugega zavoja Blaževe ulice sta dostopa na Mestni trg in Cankarjev trg. Do okupacije sta ostali ob zavoju še dve 400 let stari hiši. Prva je imela kamnit portal, ki je sedaj uporabljen pri vežnih vratih Bogatajeve hiše ob Kamnitom mostu, in staro cehovsko trgovino z vrati na koleno. Druga je bila last slikarja *Gvidona Birolle*. Birolle se je sicer rodil v Trstu (leta 1881), a je prišel v Loko še kot otrok, ko mu je umrl oče, ker je bila mati Ločanka. Zelo je bil navezan na Loko in je tudi v svojih slikah ovekovečil množico motivov iz njene okolice. Umrl je leta 1963 v Ljubljani. Ti dve hiši so Nemci porušili, ker so nameravali napraviti most, ki bi skrajšal pot z Mestnega trga na Kolodvorsko cesto. Dogodki, ki so bili posledica organiziranega ljudskega odpora in so se v Loko pogosto vrstili, pa so jim odvzeli voljo, da bi načrt uresničili. Leta 1960 je občina uporabila izpraznjeni prostor in zgradila po načrtu arhitekta *Toneta Mlakarja tržnico*, od tržnice pa je speljala most za pešce k avtobusni postaji.

MESTNI TRG

Ob ozkem dohodu na Mestni trg je na levi začetna (št. 1), na desni končna (št. 42) hišna številka, ker tečejo številke po vzhodni strani trga do južnega konca, od tam po zahodni strani nazaj. Trg se razprostira v smeri sever-jug. V začetnem, severnem delu je med Mestni in Cankarjev trg zagozdena mogočna gmota treh strnjenih hiš, ki daje vtis enotne zgradbe. Vendar se *Homanova hiša* št. 2 po obnovi zunanjsčine, ki jo je leta 1970 vodil ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo, sedaj dobro loči od drugih dveh. Včasih je bila last freisinškega škofa. Škof Filip jo je dal po potresu leta 1511 obnoviti in se je takšna ohranila do sedanjih časov. Pri

Prenovljena Homanova hiša Mestni trg 2, fot. Aki

sedanji obnovi so odkrili freske vojščaka in sv. Krištofa, slikani okras in stare arhitekturne detajle. Pod stolpastim, z rustiko obrobljenim pomolom je kamnita bradata glava s kranjskim grbom in letnico obnove 1529, v drugem nadstropju je balkon. Pri Homanu je bila dalj časa pekovska obrt, v pritličju slaščičarna. V gostilni se je rad mudil slikar Ivan Grohar. Iz Homanove hiše je naslikal znano sliko »Loka v snegu«. Sedaj sta spodaj bife in slaščičarna, v prvem nadstropju kavarna, ki jih upravlja podjetje Peks.

Mestni trg je izrazit cestni trg, kjer so v preteklih časih trgovali in sejmarili. Tla so proti sredini napeta, kakor jih je pač določila rečna terasa. Črta pročelij je ukrivljena, vzhodna tudi zlomljena. Hiše so skoraj vse dvonadstropne, različno pobarvane, na gosto preprežene z okni, vrata in okna obdana s profiliranimi okviri. Vse to daje trgu slikovito pisanost. V baročni dobi se Loka

Freska srednjeveškega vojaka na Homanovi hiši, fot. M. Železnik

ni tako preoblikovala kot Ljubljana, temveč je še vedno ohranjevala srednjeveške oblike. Le nekatere stavbe imajo izrazitejši baročni značaj, pač pa je mnogo hiš dobilo v tistih časih poslikana pročelja, tako da so Loko imenovali »pisana Loka«. Pri obnovi fasad za tisočletnico je konservator Milan Železnik odkril in dal obnoviti stare poteze zgradb. Dvokapne visoke strehe ne segajo vse do iste višine in to povečuje pisanost mestne panorame, ko gledamo Loko od daleč. Pri restavraciji Kroni se trg zoži v izhodni del proti nekdanjim Poljanskim vratom. Malo pred drugo svetovno vojno je Krona še imela nadstropni pomol, ki je z nasprotnim Žigonovim pomolom arhitektonsko zaključeval glavni, širši del trga in ga ločil od prehodnega južnega.

Na desni strani je na začetku trga ozek vhod v stransko ulico, ki drži navzgor pod obokanim hodnikom med sosednjima hišama v Klobovsovo ulico in za grajskim zidom na grad. Hiša št. 39 s ploščo zdravniku dr. Ludviku Grbcu, ki jo je leta 1975 odkrilo Gorenjsko zdravni-

ško društvo, ima kamnit baročni portal, križast obok v veži in arkadno dvorišče. Takšne starinske stavbne elemente je videti še pri mnogih drugih hišah »na placu«. Razen Homanove si je vredno nekatere natančneje ogledati. Staro župnišče št. 38 kaže s pilastri in dvema barvama pročelja, da je bilo združeno iz dveh hiš, prezidanih v letih 1740 do 1760. Zunaj ima vzdruženo renesančno ploščo z grbom Volbenka Schwarza, bogatega in vplivnega meščana, ki ga je cesar Maksimilijan leta 1500 postavil za kranjskega vicedoma. Ploščo opozarja, da je ustanovil beneficij sv. Trojice in leta 1513 zgradil v svoji hiši kapelo. V tistih časih so se bogataši lahko ovekovečili predvsem z volili in uslugami cerkvi. V prostorih, kjer je bila nekdanj kapela, je zdaj poslovalnica službe družbenega knjigovodstva. Hišni portal je sestavljen iz kamnov, veža je obokana s križastim svodom; triramno stopnišče obdaja baročna, kovana mreža, dvoriščni hodniki imajo baročno, trebušasto ograjo. Med okupacijo je tu stolovala Gestapo. Zdaj je v hiši sedež občinske konference ZKS in Delavske univerze, v dvoriščni stavbi pa Geodetska uprava in pisarne podjetja Lokainvest. Iz spodnje veže je vhod v projektivni biro Lokainvesta, ki zavzema pritličje sosedne stavbe. Stari rotovž št. 35 ima še mnogo gotskih elementov (portal, vežo, vrata v veži) in renesančno arkadno dvorišče. Leta 1974 je bilo pročelje predelano, da kaže deloma spet prejšnjo podobo. V 1. in 2. nadstropju je bilo okrašeno s freskami. Ohranjene so slike stebrov, odprtih lin, cvetlic in delov figur. Na sredi je bilo med še ohranjenimi pihajočimi glavicami naslikano kolo z vzpenjajočimi se in padajočimi oblastniki. Malo dalje je restavracija Krona št. 32. Mogočna stara hiša je imela prvotno gostilno v 1. nadstropju. Tod so ostajali predvsem Žirovci in spravljali konje v hlev; poleti so prihajali tudi nekateri letoviščarji, med njimi pisatelj Fran Erjavec. Redni gostje so bili Ivan Tavčar, Janez Hribar in Karel Triller. Verjetno je imel Tavčar pred očmi gostilno pri Kroni, ko je opisoval prizor v Visoški kroniki, kako gostilničar Kašper Wohlgemut pripelje mladega Visočana med gosposko družbo zgoraj na široki veži. Pozneje so predstavili gostilno v preurejeno skladišče v pritličju. V 1. nadstropju je potem imela bivša Čitalnica svojo bralno sobo, na obširni veži pa oder in je prirejala igre in plesne večere. Tik pred drugo svetovno vojno je novi lastnik stavbo preuredil in odstranil značilni stolpičasti pomol. Restavracija Krona ima tudi sobe za prenočevanje.

Na nasprotni, vzhodni strani placa je zanimiva *Kajbetova hiša* (Jamarjeva) št. 5, ki ima lepa vežna vrata z baročnim tolkačem in okovjem, obokano vežo, v veži in na dvorišču gotška vrata ter značilne arkadne hodnike na dvoriščni strani nadstropij. V tej hiši je bilo pred vojno nastanjeno okrajno glavarstvo. Na klancu proti cerkvi je *Zofkežova hiša* št. 3 z nadstropnim pomolom na kamnitih konzolah in gotskim vhodom. *Kašmanova hiša* št. 7, kjer je v pritličju trgovina z železnino, ima lepo baročno, leta 1969 prenovljeno pročelje. *Sorževa hiša* št. 9 ima na vratnih krilih rezbarije z emblemi pivovarstva, ker je bila last nemške priseljene rodbine Deisinger, ki je v Loki varila pivo. Lokal v pritličju zavzema samopostrežna trgovina podjetja Loka. Med to hišo in *Flisovo hišo* št. 8 v kateri je zdaj knjigarna in papirnica DZS, je bil včasih nezazidan prostor in v njem občinska tehtnica. To tehtnico so imeli ljudje v mislih, kadar so govorili o kakem nadležnežu »tako je težak, da ga komunska vaga ne vzdigne«. Sem so tudi spravljali stojnice po semanjih dneh. Po ustanovitvi gasilskega društva so temu dodelili ta prostor za shrambo in kmalu sezidali Gasilski dom, na kar še spominja gasilski znak na pročelju. Ko so med obema vojnoma zgra-

dili nov gasilski dom v Zvezdi poleg klavnice, je stavbo kupil sosed Deisinger, zazidal vhodna vrata in prostore združil s svojo hišo. Leta 1972 je konservator Milan Železnik pri povečavanju samopostrežne trgovine odkril temeljne dele starodavne »Komune«. Sedaj so ohranjeni pod tlemi trgovine. *Štabelnova hiša* št. 11 je v notranjosti ohranila mnogo starinskih elementov — arkade, kamnite stopnice in okrogel pomol. Ob njej je pod oboki prehod *Na peklu* do stopnic, ki držijo na Spodnji trg. Pod oboki so kovana vrata z obrnjeno letnico 1499.

Na Mestnem trgu stoji baročno *Marijino znamenje* s tremi kipi. Mesto ga je dalo postaviti leta 1751 v zahvalo za odvrnitev kuge in ognja, tako pravi latinski napis na podstavku. Podstavek v obliki oltarja in steber z jonskim kapitelom sta izdelana iz loškega konglomerata. Med drevesi sredi trga je tudi kamnit *vodnjak* v obliki kvadratne prizme z dvema školjkama in okrasnim vrčem na vrhu ter mestnim grbom. To so postavili leta 1883, ko so vodnjak sanirali. Vodnjak je precej globok. Pred prvo svetovno vojno so še črpali vodo iz njega s tem, da so sem in tja gonili pokončna železna droga. Takrat je bilo v Loki pet javnih in 42 zasebnih vodnjakov. Ženske so nosile vodo v nadstropja v škafih. Ker se je voda več-

Del mestnega obzidja vrh Grabna,
fot. Fr. Planina

krat onesnažila in povzročala tifusna obolenja, ob požarih pa vodnjaki niso zadoščali, so začeli Ločani leta 1898 delati za zgraditev vodovoda. Sprva so nameravali zgraditi skupen vodovod za mesto in Staro Loko, imeli pa so z načrti toliko težav, da sta si Stara Loka in uršulinski samostan napeljala svoje vodovode. Ko je zadevo prevzelo posebno Vodovodno društvo, se je večina davkoplačevalcev zbala taks in izjavila, da ne potrebuje vodovoda, naj ga ima kar društvo, če ga hoče. Vendar je bil vodovod jeseni 1902 dograjen, na Mestnem trgu so takrat postavili bazen z vodomatom in so vodovod z velikimi slovesnostmi odprli. Kanalizacijo so po mestu uredili leta 1893. Leta 1972 so jo obnovili in spravili vse napeljave v tla.

V ožjem delu Mestnega trga stoji poleg Krone majhna »Vahtenca«, nekdanja stražnica. Ob njej je bil prehod za pešce v Klobovsovo ulico. Dom Partizana, bivši Sokolski dom, s ploščo 27 partizanskim borcem-telovadcem, na nasprotni strani, je preurejen iz dveh hiš, katerih pročelji sta še ohranjeni, medtem ko je notranjost popolnoma predelana. Hiša št. 17 je spremenjena v sodobno dvorano za kino Sora, ki je bil odprt leta 1959 in ima 420 sedežev ter prireja 10 predstav na teden. Prej

je bila notranjost popolnoma starinska, imela je enoramne kamnite stopnice do drugega nadstropja, ki je bilo pravzaprav podstrešje, in veliko gostilniško črno kuhinjo. Škofjeloška občina si prizadeva, da bi staro mestno jedro obdržalo čimbolj prvotno lice, in je leta 1961 določila načela za spomeniško zaščito starega mesta, ker se zaveda, da je njegov zgodovinski značaj tista posebnost, ki je tako izrazite nima nobeno drugo mesto v Sloveniji. Kjer pa sodobno življenje zahteva spremembe, naj vsaj zunanost ohrani prvotno lice. Stara notranjost te hiše, ki je predelana za kino, je posneta v muzeju z natančno izdelano maketo. Leta 1953 so predelali dvoriščno stavbo za telovadnico.

Iz ozkega dela Mestnega trga se desno in levo cepita tako tesni stranski ulici, da ju komaj opazimo. Ob izhodu s trga stoji na desni *Martinova hiša* št. 26, ki kaže še prvotne oblike. Drugo nadstropje ima leseno steno na trg in rabi za podstrešje. Ker je bila prizidana na mestni zid, je ta v tem delu še popolnoma ohranjen. Tu so bila Poljanska vrata s stražnim stolpom. Pri urejanju trga leta 1972 so odkopali temelje obrambnega stolpa nad Poljanskimi vrati in most čez obzidni jarek. Oboje je zdaj vidno in deloma naznačeno.

GRABEN

Ko stopimo z Mestnega trga mimo Martinove hiše, smo na Grabnu. Lok zidu nakazuje tločrt utrdbe, skozi katero so držala Poljanska vrata. Obnovljen je obok mostu, po katerem je šla cesta iz Poljanskih vrat prek jarka ob mestnem zidu. Obzidje se vzdiguje še na obeh straneh nekdanjih vrat. Nanj so naslonjene hiše, tu in tam je predrto skozenj okno s kamnitim okvirom. Na Martinovi hiši se pod vrhom vidijo strelne line; na njenem podstrešju je ob njih še ohranjen obrambni hodnik. Gornji konec obzidja je usmerjen navzgor proti gradu, dolnjega vidimo v stenah hiš, ne smemo pa misliti, da so škarpe vrtov ob hišah kak ostanek mestnega obzidja. V prejšnjih časih je bil od gradu do Spodnjega trga ob obzidju jarek, pozneje so ga zasuli in sedaj je tam podzidan vrt ter cestni klanec, imenovan Graben. Nobeno drugo mesto v notranji Sloveniji nima več tolikšnega kosa srednjeveškega obzidja.

Loško mestno obzidje je obdajalo mesto že vsaj v začetku 14. stoletja. Škof Konrad III. ga je izpopolnil, to je stalo toliko kot 15 kmečkih gruntov. Še bolj ga je utrdil Škof Bertold okoli leta 1400. Le pod Kasarno nad strmim bregom Selščice zid ni bil potreben. V obzidju je bilo petero vrat. Zvečer so jih zaklepali in ponoči je nočni čuvaj pazil, da niso tatovi ali požar delali škode v mestu. Leta 1789 so dobili meščani od kresije dovoljenje, da so smeli vsa mestna vrata z bližnjim zidom vred podreti in prodati, ker mesto ni več potrebovalo takšne obrambe. Lope in mesnice, ki so jih pozneje postavili k zidu, so sedaj odstranjene. Vrh Grabna je nastal majhen trg pred skupščino občine (Poljanska c. 2). Majhna plošča na stavbi spominja na dogodke leta 1941. Dne 18. decembra je odšla večja skupina Ločanov v Cankarjev bataljon, dva brata Kavčiča pa so gestapovci prijeli in zaprli. Proti večeru 21. decembra so v nemške uniforme preoblečeni borci prišli s hribov reševat zaprte aktiviste. V stavbi sedanje skupščine so bili namreč takrat zapori, ker je bilo tam okrajno sodišče. Med zmešnjavo, ki je nastala ob klicih biričeve žene in ob prihodu Nemcev, sta se brata Kavčiča rešila in partizani so se srečno umaknili. V spomin na to je Loka 18. december praznovala kot občinski praznik, od leta 1969 pa ima praznik ob obletnici dražgoške bitke 9. januarja, pri čemer slavi tudi spomin na poljansko vstajo in na navedeno rešitev iz zaporov.

Jugovzhodna stran Spodnjega trga - Lontrka s špitalsko cerkvijo fot. Fr. Planina

SPODNJI TRG

Pri dnu Grabna se cesta cepi na štiri strani. Na levo se obrne na Spodnji trg, ki se vleče po spodnji terasi, enako kakor Mestni trg od juga proti severu. Od začetnih hiš, ki sta sestavljali kot nekak slavolok vhod na trg, je takratni lastnik leve Perkusove hiše tik pred vojno to hišo podrl in je zdaj tam obzidan prazen prostor, ki ga uporabljajo za jutranji živilski trg, desna tj. Lavdanova hiša št. 19, ki je bila last sorodnikov dramatika Antona Leskovca (1891—1930) in njegova rojst-

na hiša, je prenovljena. Na tem kraju so bila nekoč v obzidju Spodnja vrata. Trg je tlakovan in začasno rabi tranzitnemu prometu v Poljansko dolino. Na obeh straneh so v usločeni krivini razvrščene enonadstropne hiše z raznobarnimi pročelji, polnimi majhnih oken. Nekatere so predelane, nekatere še prvotne.

Pri *Grohu* št. 22 je edina pritlična hiša, ki je tudi najbolj preprosta in pristna. Gotska vrata vrh kamnitih stopnic, kletna okenca, leseni deli zgradbe, veža in hiša z lesenim stropom ji dajejo kar vaški značaj. *Brojenčkova hiša* št. 22 z lepim pročeljem in okovanimi vrati je rojstna hiša Lojzeta Finžgarja, strokovnjaka za rodbinsko pravo. Stavba *Loškega gledališča* št. 14 ima starinsko pročelje z značilnim nadstropnim pomolom in baročnimi okenskimi okviri. V stavbi za dvoriščem je dvorana z odrom, najstarejša v Loki. V avstrijskih časih je bilo tu Slovensko katoliško izobraževalno društvo, v stari Jugoslaviji pa Prosvetno društvo. V nekdanji *Krašovčevi hiši* št. 12 ima obrtno podjetje *Bistra* čistilnico in pralnico. Sosednja *Žebjarjeva hiša* št. 11 ima leseno, ometano nadstropje; z imenom spominja na nekdanjo obrt, ki je v Loki ni več.

Sredi Spodnjega trga drži na levo po stopnicah pešpot na Mestni trg. Na njeni desni strani stoji nekdanji dom *Krennerjeve rodbine*, lastnikov tovarne sukna. Stavba je bila za prejšnje stoletje kar gosposka. Zanimivo je lepo okovje na vežnih vratih in arkadni hodnik na dvoriščni strani. Nasproti hiše še stojijo stari opuščeni *vodnjak*, *špitalska cerkev* in mestna ubožnica ali *Špital*. Ubožnico je ustanovil radovljiški župnik Nikolaj Škofič leta 1547 pod nunskim samostanom, da bi v njej imeli stanovanje mestni ubožci in pohabljeni, hrano pa bi dobivali pri dobrotnikih po mestu. Pozneje so jo premestili v to hišo na Spodnjem trgu, da je imela več prostorov. Svoj čas je imel Špital tudi nekaj posestva, a leta 1769 je bilo odprodano. Ustanovo so upravljali posebni nadzorniki, med katerimi je bil najimenitnejši v 17. stoletju *Žiga Fuernpfeil von Pheilhaimb*, brat Korbinijana, takratnega glavarja freisinskega gospostva, katerega nagrobnik je vzidan v starološko cerkev. »Špitalarji« so stanovali v celicah v dvoriščni stavbi in so vse do druge svetovne vojne hodili z lončki po kosilo in večerjo na samostanske porte in v nekatere hiše. Tako je Loka ohranila svojevrstno srednjeveško potezo vse do socialne revolucije ob osvoboditvi. Ko je leta 1698 požar uničil ves Lontrk, je zgorel tudi Špital. O tem dogodku

priča velika oljna votivna slika pri Sv. Florijanu v Sopotnici. Pomanjšana kopija te slike je prej visela v špitalski cerkvi, sedaj je v loškem muzeju. Po požaru so Špital obnovili, to je razvidno iz letnice 1720 pri stenski sliki sv. Elizabete na pročelju občestne stavbe. Vsa stavba je ohranila značilnosti takratnega časa: gotska vežna in dvoriščna vrata, obokano vežo, okenske okvire, lesene stropne v nekaterih sobah in več baročnih vrat. Leta 1971 so po nasvetu ljubljanskega zavoda za spomeniško varstvo sneli fresko sv. Elizabete in jo je hišni lastnik dal v hrambo Loškemu muzeju, na hiši pa je starejša freska iste svetnice, ki jo je prejšnja freska pokrivala. V sklopu Špitala je na vogalu špitalska cerkev, sezidana leta 1710. V času Jožefa II. so jo zaprli, leta 1885 so jo prenovili. Cerkev je preprosto baročna, ima bogato okrašen glavni oltar, Layerjevo sliko in križev pot ter nastrešni zvonik, posnet po nunskem.

Ob cerkvi in dvoriščnem delu Špitala gre cesta v nekdanje predmestje Studenec. Prva hiša na desno je *Cvinger* (Zwinger-ograda), ker je tu v freisinskih časih stal štirikoten obzidni stolp. V zadnji steni Špitala in v stavbah za delavnicami se še vidijo deli mestnega obzidja. Stolp je stal nad jarkom, ki se je vlekel na zunanji strani zidu od Grabna do Selšice. Jarek je bil napolnjen z vodo in je škof celo oddajal ribolov v njem kot fevd. Čez jarek so skozi stolp držala vratca iz mesta. Poleg stolpa je stalo veliko plemiško poslopje. Iz listin je razvidno, da je imela v 14. 15. stoletju Cvinger in pripadajoče njive v posesti kot fevd rodbina, ki je vzdrževala za stražo dva oborožena hlapca. Rodbina je bila bogata, imela je več posestev v okoliških vaseh in dva mlina; iz nje so izšli razni loški imenitniki — mestni sodnik in gradiščana na Starem gradu in Zgornjem stolpu.

Z nasproti stoječima hišama št. 6 in 33 je enakomerna krivina obeh hišnih vrst prekinjena, vzhodna vrsta je od tod naprej primaknjena k cestišču, zahodna pa od njega odmaknjena. Joka Žigon je v imenoslovni študiji (Loški razgledi X/1963) izrazil domnevo, da je dvodelnost trga posledica tega, ker je bila v tem delu gosposki pristava, v bavarskem narečju tedaj imenovana landrik. Na to kaže tudi kašča, ki še sedaj stoji. Spodnji trg imenujejo Ločani *Lontrk*. Dolgo časa je prevladovalo mnenje, da je Lontrk nastalo iz imena dolnji trg. Po omenjeni Žigonovi študiji pa izhaja iz nemškega izraza landrik, ki se je v slovenski govorici spreminjalo v lan-

trik, lantrk, lontrk in končno dobilo napol slovensko obliko lontrg.

Na vogalni, *Stalanikovi* hiši št. 33 se vidi nabožna slika iz časov »pisane Loke«. V tem delu Lontrka je zanimiva *Klobčarjeva hiša* št. 5, ki spet priča z imenom o nekdanji obrtni delavnici. Portal ima sicer letnico 1859, a zraven so vrata stare cehovske trgovinice, ki so jih pred nekaj leti odkrili pod ometom. Takšna »vrata na kolen« so verjetno imele v starih časih vse trgovine v Loki, kakor jih imajo v Dubrovniku še sedaj; seveda so bila loška manjša kot dubrovniška. Poleg vhoda je bilo nad kolenom ozko izložbeno okence. Klobčarjeva hiša ima dva nadstropna pomola. Tudi v notranjosti je imela mnogo arhitektonskih zanimivosti, a jih je zadnji lastnik s prezidavo zelo pokvaril. Sosednja *Prajerca* št. 4 ima ime po tem, ker je bila v njej skoraj do prve svetovne vojne pivovarna, ki jo je začel pred štirimi generacijami pivovarski pomočnik Deisinger z Bavarskega. Hišno pročelje kaže nekaj gotških stavbnih elementov, a je nenetno predelano. Sedaj je v hiši Ljudska restavracija. Pri *Fricku* št. 2. je vzdana spominska plošča Ivana Dolinarja, kulturnega delavca in borca za slovenstvo v Trstu, ustanovitelja in urednika *Edinosti*, izdajatelja humorističnega lista »Jur s pušo«, vnetega delavca tržaškega Sokola in Čitalnice.. Rodil se je v tej hiši leta 1840. V spisih se je podpisoval »Podlipski« ali »Frickov Janez«. Ploščo so Nemci med okupacijo odstranili, a jo je Muzejsko društvo po vojni spet postavilo na prejšnje mesto. Pred hišo stoji v končnem delu Lontrka *stara lipa*. Med svetovnjima vojnama so deblo zapolnili z betonom, ker je bilo votlo in se je bilo bati, da bo padlo. V prejšnjih časih je na lipi visela steklena omarica z nabožnim kipcem in lučjo. Leta 1945 so ob lipi uredili skalnjak.

Na zaključku Lontrka za lipo je *tovarna »Šešir«*. Stavljajo jo več dolgih stavb ob jezu pri Lahovem mostu. V starih časih sta bila tu mlin in kopalnišče, ki ga je dajalo freisinško gospostvo mestu v najem in ga je oskrboval padar. Mlin omenjajo listine od 13. stoletja do odprave gospostva. Med nekdanjimi nizkimi stavbami je bila ulica, ki je držala navzgor k cerkvi. V prejšnjem stoletju je ves kompleks kupil Nемеc Krenner in postavil tod leta 1871 tovarno kočev ter jo kmalu povečal z obratom suknarne. Na mestu prejšnjega mlina je bila stavba z motorji in suknerskimi »valjkami«, na drugi strani nekdanje ulice pa novo tovarniško poslopje, ki še sedaj stoji. Sukno je bilo trpežno in na dobrem glasu.

Suknarne je imela svojo elektrarno in je dajala tok tudi mestu. Delala je do prve svetovne vojne in ustvarila prvo skupino industrijskega delavstva v Loki. Med prvo svetovno vojno je bila v tovarni vojaška bolnišnica. Leta 1921 je zgradbo kupila delniška družba iz Ljubljane in jo spremenila v tovarno klobukov, prvo v Jugoslaviji. Tovarno so osnovali brez zveze z loško tradicijo klobučarstva, le na osnovi računov, ki so obetali rentabilnost. Stroje so dobili z Dunaja že stare, izrabljene. Leta 1932 so jih začeli obnavljati, ker sicer ne bi bili vzdržali konkurence, ki se je v letih gospodarske krize občutno uveljavljala predvsem z uvozom tujih izdelkov. Po letu 1934 je proizvodnja do vojne naraščala. Klobuke so prodajali večinoma na jugoslovanskem trgu, nekaj tudi v drugih evropskih državah in na Bližnjem vzhodu. Število delavstva je bilo najmanjše leta 1933 (okrog 100), do leta 1940 pa je naraslo na 255. Leta 1933 so se delavci Šeširja zavedeli svojega položaja in ustanovili svojo organizacijo, naslednje leto so dosegli že sklenitev kolektivne pogodbe ter nastavitve obratnih zaupnikov. Leta 1935 so zahtevali zvišanje zaslužka, ker pa je bila zahteva odbita, so pričeli stavkati, blokirali so tovarno in jo stražili ter dosegli nekaj izboljšanja. To je bila prva stavka v Škofji Loki. Na žrtve, ki jih je delavstvo doprineslo v narodnoosvobodilnem boju, spominja plošča ob vhodu v tovarno. Po osvoboditvi je prešla tovarna v last skupnosti. Uredila je svoje prodajalne klobukov in tulcev v več mestih Jugoslavije. Zadnji čas si je učinkovito modernizirala obrat. Leta 1970 je imela zaposlenih 245 ljudi.

Na drugi strani ceste, ki drži z Lontrka na Lahov most, stoji razen Kamnitega mostu najbolj častitljiva starina Loke — *Kašča*. Grajena je iz kamnja, osivelega od starosti, in ni ometana. Stala je že pred potresom leta 1511. Dve leti po potresu jo je dal škof Filip obnoviti, tako pravi poznogotska, renesančno oblikovana plošča s škofovim grbom, vzdiana v dvoriščno steno. Kašča je bila poleg gradu poglavitno gosposkiško poslopje. V njej so spravljali naravne dajatve podložnikov, predvsem žito s Sorškega polja in sir. Oskrboval jo je poseben škofov uradnik — kaščar. Včasih je njegove posle opravljal grajski oskrbnik sam. Njegova prva naloga je bila, da je žito dobro prodal. Ko so začeli v kašči prodajati žito, kmetje po škofovi odločbi tako dolgo niso smeli prodajati svojega žita, dokler ga je bilo v kašči kaj naprodaj. Pokorn piše v opisu Loke, da so se v 16. stoletju

Plošča iz leta 1627 na nekdanji mestni šoli

v njej shajali luterani. Kašča je stala nekdam ob mestnem obzidju; z njim jo je vezal stolp, od tega se del zidu še vidi ob njeni zadnji steni. Ob njej so bila v obzidju Čevljarska vratca, imenovana po tem, ker so zunaj zidu delale čevljarske stope za čreslo. Tedaj so čevljarji še sami izdelovali usnje za svoje potrebe. Obzidje je segalo do mlina, ki je stal na prostoru današnje tovarne.

OKOLICA KAŠČE

Blizu Kašče ima Šešir ob vodi v bivši *Primoževi žagi* delavnico za obdelavo zajčjih kož. Tam so mladinci prvi čas okupacije čistili nabrano municijo za partizane. Leta 1943 je žagar Primož Prezelj napravil po navodilih OF pod tračno žago bunker za okrožno tehniko; v njej je Miloš Ziherl pet mesecev tiskal propagandno literaturo, vsega 58.000 strani, in si pri tem nakopal tuberkulozo, ki ji je potem v Bariju podlegel. Nad bunkerjem so delavci opravljali vsakdanje delo. Za občinski praznik leta 1955 je bila tehnika na Primoževi žagi obnovljena in zunanaj vzdana spominska plošča. *Lahov most* drži čez Selščico pod tovarniškim jezom. Ime ima po kovačiji Pri Lahu onstran mostu. Prej je imel velike betonske nosilne loke nad cestiščem. Jugoslovanska vojska ga je leta

1941 kakor druge mostove v okolici razstrelila. Leta 1961 so po prizadevanju tedanjega predsednika občine Sveta Kobala zgradili sedanjega.

CANKARJEV TRG

Stopimo nazaj do lipe in od tam po klancu pod obokom *Kadivčeve hiše* št. 10. Na njeni prednji strani je vzdana plošča z nemškim napisom, ki govori, da je loški meščan in starološki graščak Mihael Papler leta 1627 hišo daroval za šolo. Tu je bila torej šola že v 17. stoletju. Pred nami je župna cerkev, okrog nje same starinske hiše, med njimi ena Homanovih hiš s stolpastim pomolom, sedanje *župnišče*, št. 13. V počastitev Cankarjevega bataljona, ki se je med okupacijo bojeval na loškem ozemlju, so prostor okoli cerkve imenovali po pisatelju Ivanu Cankarju.

Župna ali šentjakobska cerkev (352 m n. m.) je zanimiva v arhitektonskem in zgodovinskem pogledu. To je poznogotska dvoranska stavba, ki jo osmerokotni stebri delijo v tri ladje z zvezdnatim svodom. Zamisel dvoranske stavbe je prišla najbrž iz Freisinga in se je tu obogatila z rebrastimi oboki, okrašenimi s figuralnimi sklepniki, ki so se razširili s Primorskega. Na svodu so našli letnico 1471. Takrat so jo zgradili namesto prejšnje manjše cerkve, ki je stala na tem kraju že 200 let prej. Po hudem potresu so sezidali nov prezbiterij in nato še zvonik, ki ima na zunanji strani proti Mestnemu trgu vzdano ploščo z letnico 1532 in z imenom loškega mestnega sodnika Jerneja Junaverja. Najbolj zanimivi so bogato okrašeni sklepniki na svodu, na katerih se poznogotskemu realizmu pridružujejo renesančni vplivi. E. Cevc jih ima za najkvalitetnejše, kar jih poznamo na naših tleh. Sklepniki prikazujejo poleg škofovega grba in grbov plemenitašev cerkvenega patrona in nekatere svetnike, cvetlično in zvezdasto okrasje ter znamenja in patrone krojaškega, čevljarskega in kovaškega ceha, ki so predstavljeni v motivih iz realnega življenja. Vse to kaže, da umetnosti ni pospeševal samo fevdalni gospod, temveč se je močno uveljavljal meščanski živelj. Na stropu so ohranjene nekatere freske Jerneja iz Loke iz 16. stoletja.

Druge umetnine so: renesančni oltar sv. Katarine iz črnega marmora iz leta 1694; slika Oljske gore, delo ljubljanskega slikarja Janeza Remba iz konca 17. stolet-

ja; poznogotski timpanon nad glavnim vhodom; Plankov križev pot in veliki križ Ivana Šubica. Leta 1931 so na poljih med stropnimi rebri odkrili stare slikarije, slikar Slavko Pengov pa je naslikal Kristusa na slavaloku. Po načrtih arhitekta Jožeta Plečnika so pred leti začeli preurejati notranjost cerkve, oltarje in lestence. Leta 1968 je arhitekt Tone Bitenc obnovil prezbitერიj in pri tem odkril veliko fresko Križanja iz 16. stoletja. Pročelje cerkve je precej prazno in pusto, odkar so leta 1870 odstranili veliko lopo nad glavnim vhodom.

Šentjakobska cerkev je bila v freisinških časih prizorišče za mesto pomembnih političnih dejanj. V njej so vsako leto volili mestnega sodnika. V nedeljo pred sv. Jurijem so prišli iz rotovža v sprevedu člani notranjega sveta, štirje predstojniki občine in sodnik. Po uvodnih slovesnostih so najprej volili notranji in zunanji svet, potem pa mestnega sodnika izmed kandidatov, ki jih je postavil notranji svet. Glasovali so člani zunanjega sveta in občani. Novega sodnika so vsi meščani spremili na njegov dom, naslednji dan pa so ga slovesno umestili v mestni hiši. Ko ga je potrdil freisinški glavar, je leto dni upravljal mesto. Med meščani in glavarjem so pogosto nastajali spori zaradi sodnika in mestnih svoboščin. Nekaterih sodnikov loški glavarji niso hoteli potrditi in včasih se je primerilo, da so meščani grozili z uporom. V času barona Haldena pa so meščani prosili, naj sodnika ne potrdi, ker ni predložil obračuna o mestnem gospodarstvu. Zgodilo se je tudi, da je kandidat s svojimi pristaši odšel iz cerkve na rotovž in odnesel znamenje sodne oblasti — sodniško palico, v cerkvi pa je zunanji svet izvolil drugega kandidata in je tako mesto imelo dva sodnika. Ko se je uporni kandidat pritožil vladi v Gradcu, ga je ta kaznovala in predrugačila mestni svet.

Ves čas freisinškega gospodstva je bila šentjakobska cerkev podružnica župnije v Stari Loki, ki ji še sedaj pravijo Na fari. Šele leta 1804 je dobila Škofja Loka svojo župnijo.

KLOBOVSOVA ULICA

Izpred Homana gre z Mestnega trga med hišama št. 39 in 40 pod obokom gor Klobovsova ulica, imenovana po Ivanu Klobovsu, ki je leta 1930 zapustil mestni občini Fidelovo hišo št. 34. Tudi ta ulica teče vzporedno z Mestnim trgom, nekoliko nad njim. Vzhodno stran uli-

Ladja žepne cerkve sv. Jakoba

ce sestavljajo dvoriščna poslopja »placarskih« hiš, drugo stran pa preproste enonadstropne hiše, med katerimi sta vredni omembe le dve stavbi, v katerih je bila do leta 1932 petrazredna *deška osnovna šola*. V njej se je izšolalo več rodov, med njimi mnogo kulturnih delavcev. Od leta 1890 je imela tudi hribovsko šolo za otroke iz

*Loški grad
pred
predelavami
konec
prejšnjega
stoletja*

oddaljenih naselij, ki so imeli pouk samo ob jesenskih in pomladanskih četrtkih. Ko se je šola preselila v novo poslopje, so ti stavbi uporabili za pletilnico. Dne 24. novembra 1941 zvečer so partizani s pomočjo skojevcev odnesli vso zalogo volnenih izdelkov, da so se borci Cankarjevega bataljona oblekli za zimo. Nemci so nato zaprli več loških aktivistov. Po vojni je te prostore uporabljalo krojaško podjetje, iz katerega se je v kratkem razvila konfekcija KROJ. Leta 1971 se je Kroj preselil v novo, prostorno tovarno ob Kidričevi cesti »na Trati«. Po njegovi izselitvi sta hiši spet v službi prosvete, v njih je nastanjen otroški vrtec.

LOŠKI GRAD (393 m)

Iz Klobovsove ulice se vzpenja ob grajskem zidu asfaltirana pešpot na loški grad, ki stoji na starem bregu nad mestom. Druga pešpot gre z Grabna izpred občine navzgor po jarku, ki se je deloma ohranil ob mestnem obzidju. Za vozila pa je grad dostopen po Grajski poti, ki se odcepi od Poljanske ceste. Predbaročna stavba gradu ni enotna, ker so jo dozidavali v presledkih, a s poslikanjem je dobila enoten videz. Na zunaj kaže še svoje staro lice. Med potjo se odpira razgled na mesto in okolico. Skozi »železna vrata« je vstop na grajsko dvorišče.

Z dvoriščne strani dela loški grad vtis, kot da je precej nov. Pred letom 1892 je bil drugačen. Takrat so dale nune prizidati vzhodnemu traktu na dvoriščni strani nov hodnik, podreti veličasten stolp sredi dvorišča in zid,

ki je dvorišče zapiral z zahodne strani in ga zdaj obnavljajo, med kapelo in Okroglim stolpom pa zgraditi namesto gospodarskih poslopij nov trakt z dvorano. Stara sta severni trakt in okrogli stolp. Regionalni zavod za spomeniško varstvo je dal leta 1972 odkopati temelje osrednjega stolpa in drugih stavb na grajskem dvorišču.

Začetek gradu

Kdaj so začeli niže Zgornjega stolpa zidati grad, ni znano. Vsekakor je stal že v 13. stoletju. Leta 1202 se namreč omenja »močno utrjeni grad v Loki«. V 14. stoletju so naštetih že razni prostori v gradu: škofova soba, obednica, kapela in drugi. V računih leta 1434 so omenjena slikana okna v kapeli. Po potresu leta 1511, ki je grad hudo prizadejal, ga je dal škof Filip na novo sezidati, o tem govori plošča, vzdana v grajskem hodniku. Iz računov je razvidno, da so leta 1521 sredi dvorišča obnovili visok štirioglat stolp. Zidal ga je stavbenik Jurko Mawrer. Stolp, kjer je sedaj kapela, so postavili leta 1526, kakor se bere na plošči na njeni zunanji steni. Takšen je ostal grad do konca prejšnjega stoletja. Sondiranje tal v kleti in na dvorišču leta 1961 je pokazalo, da sedanja stavba ne stoji povsem na istih temeljih, kakor jih je imel grad pred potresom leta 1511.

Škofje

Freisinški škofje so le kdaj pa kdaj prihajali v Loko. Plemenitaši in podložniki so jih slovesno sprejemali pred mestnimi vrati, meščani z mestnim sodnikom pa na Mestnem trgu. Med bivanjem v gradu so škofje urejali razne gosposčinske zadeve. Dva od njih je v Loki doletela smrt. Leopold je leta 1381 pod Kamnitim mostom utonil, Konrada V. pa je leta 1412 zabodel njegov strežaj, ker je menil, da je škof prejel dajatev 5000 denarja v zlatu in se bo tega lahko polastil. Ker je kazalo, da si je škof sam vzel življenje, so ga pokopali kar na grajskem vrtu in šele njegov drugi naslednik Nikodem ga je dal prenesti v starološko cerkev. Umorjenega Konrada je nasledil Herman, sin celjskega grofa Hermana, ki je svojemu očetu zastavil celotno loško gospostvo za posojilo 10.000 goldinarjev. Posebno skrb je pokazal za grad in Loko škof Filip, ki je nad njima gospodaril v času hudega potresa. V muzeju so slike šestih, za Loko najpomembnejših škofov.

Uprava gospostva

Loško gospostvo sta namesto škofa upravljala oskrbnik in kaščar. V gradu je gospodoval oskrbnik, imenovan tudi glavar. Skrbel je, da so redno dotekale podložniške dajatve. V urbarjih so bile popisane posesti podložnikov in njihove obveznosti, dajatve in tlaka. Oskrbnik je vsako leto predložil škofu obračun. Da bi bilo gospostvo donosno, je moral skrbeti, da je bilo čimveč zemlje obdelane. V ta namen so naseljevali nove naselnike, da so krčili gozdove in obdelovali pridobljeno zemljo. Kaščar je imel na skrbi blago, ki ga je gospostvo dobivalo z naturalnimi dajatvami, in se trudil, da je šlo v denar. Skrbel je za ustanavljanje novih kmetij. Od tega je imel tudi sam korist, saj je bila vsaka deseta nova »huba« njegova. Pri večanjih (ljudskih sodišč) je ugotavljal, kje je še mogoče urediti kako kmetijo. Nove kmetije je ustanavljal v spremstvu sodnika, gozdarja, biriča in vaških županov. O kaščarju Wernherju, ki je bil obenem oskrbnik, je pisano, da je v letih od 1253 do 1267 ustanovil okrog 180 novih kmetij. Škofovi uradniki so vsako leto prirejali »pojezde« po gospostvu, oddajali zemljo podložnikom, zanemarjene »pustote« pa dodeljevali drugim, da so jih spet spravili v red in plačevali po urbarjih določene dajatve. V 14. stoletju podložnik ni mogel sam odločati o kmetiji. Ko je umrl, je kmetijo dobila vdova ali sin, ta pa je moral plačati umrlino. Le koroški priseljenci so imeli pravico zemljišče deliti ali prodati; v 15. stoletju so to pravico dobili tudi drugi podložniki.

Sodstvo

Oskrbnik gospostva je bil hkrati tudi sodnik za vse podložnike. Meščani so imeli sicer mestnega sodnika, njihove prizive pa je reševal oskrbnik. Ker je bilo loškemu gospostvu poverjeno tudi deželno sodstvo za njegovo ozemlje, je vodil oskrbnik preiskave tudi v najhujših zadevah. Preiskovanci so bili zaprti v grajskih ječah. Smrtne kazni je izrekal doželnoknežji sodnik, opravljal pa jih je rabelj iz Ljubljane. Na smrt obsojene so obglavljali pri Krvavem znamenju na začetku Stare Loke ali jih obešali na Gavžniku. Prizive zoper rabsodbe oskrbnika je reševal škof, od 16. stoletja pa kranjski deželni glavar.

Pisatelj Ivan Tavčar postavlja v Visoški kroniki grajske ječe v globoke kleti mogočnega stolpa, značilne-

ga srednjeveškega »donjona«, ki je zavzemal sredino današnjega grajskega dvorišča. Opisuje jih v prizoru, ko jih ječar Mihol Schwaiffstrigkh razkazuje Izidorju Kalanu z Visokega. Takole pripoveduje o tem mladi Visočan:

Mihol je poiskal svetilnico in težak ključ.

Nato me je vlekel k stopnicam, ki so vodile tik stolpa globoko pod zemljo. Tam je odprl železna vrata, pa sva dospela v klet, kamor ne prisije sonce podnevi in ne zvezda ponoči.

Prižgal je svetilnico, a tudi pri luči sem le s težavo prestavljal noge, ki so se mi tresle. Od obokov je kapljalo in vlekla je hladna sapa, dasi nisem vedel od kod.

»Tu sem prihajajo grešniki vseh grešnikov!« Pri teh besedah je ječar dvignil lesen pokrov. »Tu dol,« je nadaljeval in kazal na nekak vodnjak, »spuščamo na smrt obsojene hudodelce. Bog te varuj, dečko, da mi ne prideš kdaj v roke! Po vrvi ga spustimo v ta prepad, potem pa mu je milostno dovoljeno, da si napravi prijetno gnezdo v tem lepem stanovanju, kakor ga žene volja. Mi smo vedno pravični sodniki! Leči sicer ne more in sesti tudi ne; pač pa ima polno prostost, da se lahko postavlja sedaj na eno, sedaj na drugo nogo. Navadno se nabere spodaj tudi nekaj vode, da jetnik stoji v nji, kar pa je dobro, če sili človeku kri v glavo. Nekaj časa ga peremo, opranega pa izročimo pravici, da ga zaduši na Gavžniku. Da, fante, mi delamo točno in zanesljivo!« Pokazal mi je še druge zapore, same ozke, temne luknje, v katere so metali jetnike kakor prašiče v svinjak. Ko je posvetil vanje, so pobegnile podgane in miši v stenske razpoke. V teh zaporih nisi mogel ne ležati ne sesti. Vsak je bil tako kratek, da se ni dalo iztegniti nog v njem. Le sključen si mogel spati, če si sploh mogel zaspati z glavo na mrzlem in trdem kamnu!

Upori podložnikov

Nekateri oskrbniki so tako pritiskali na podložne kmete, da so se ti tudi v Loki upirali. Podložniki so morali prevažati vino v Freising, obdelovati grajski vrt, popravljati poslopja ter utrjevati grad in mesto zoper turške napade. Kmete so zelo prizadeli povečani deželni davki; leta 1487 so bili razpisani trikrat. Oskrbnik Jakob Lamberg, ki je opravljal tudi posle kaščarja, je zelo pritiskal z dajatvami in podložniki so mu leta 1484 odrekli pokorščino. Škof je dobil pomoč od deželnega

glavarja in je upor zadužil, oskrbnika je pa le odstavil. Tudi leta 1515 so se kmetje na loškem ozemlju pridružili kmečkemu uporu; k temu jih je razen slabih razmer, ki so bile posledica beneške vojne, silila tlaka, povečana po potresu leta 1511. Oskrbnik je najel po naročilu škofa Filipa četo vojakov-pešcev in jezdecev, da je zavaroval svojo posest. Del upornikov, ki so hoteli udariti nad Ljubljano, je plemiška vojska pobila, nekaj kmetij požgala, vsem kmetom pa so naložili denarno kazen.

Zatiranje luteranstva

Kakor drugod se je v 16. stoletju tudi na loškem ozemlju, posebno med meščani širilo luteranstvo. Freisingški škofje so novo gibanje včasih bolj, včasih manj odločno zatirali in pošiljali v Loko posebne komisije, da so zasliševale pripadnike luteranstva in jih kaznovale. Komisarji, ki jih je poslal na loški grad škof Ernest, so odstavili ves mestni svet, prepovedali so predikantom nastopati v mestnih cerkvah in izgnali nekaj meščanov. Izgnancem in predikantom so dajali zavetje graščaki v Puštalu in v Šentpetru, ki so bili že zaradi nasprotstev do škofa naklonjeni novi veri. Leta 1561 so v loškem gradu zborovali deželni stanovi, ker je v Ljubljani razsajala kuga, in so obravnavali tudi luteranstvo. Odločilno je škof nastopil proti luteranom leta 1589. Pokorn omenja, da je leta 1601 prišel na grad ljubljanski škof Tomaž Hren s komisijo, poklical k sebi deset premožnejših meščanov in jih prisilil, da so se odpovedali luteranstvu; nato so na trgu sežgali protestantske knjige. Tako je bil loški grad v večstoletni preteklosti večkrat prizorišče zgodovinskih dogodkov, ki so bili odmev splošnih političnih in socialnih dogajanj na slovenskih tleh.

Doba po sekularizaciji

Leta 1803 je vse velikansko gospostvo prevzela država. Grad in posestvo je odslej upravljal od državne oblasti postavljen oskrbnik. V gradu so bili nastanjeni uradi — davkarija, sodišče in zemljiška knjiga. V njem sta stanovala sodnik in oskrbnik, del sob so oddajali letoviščarjem, v stolpu sredi dvorišča pa so bile še naprej ječe in ječarjevo stanovanje. Leta 1864 je država grad prodala tovarnarju Fidelu Terpinu iz Ljubljane, polje, gozdove, mlin, žago in kovačnico pri Puštalski

brvi pa loškimi meščanom. Leta 1891 so grad kupile uršulinke in ga preuredile za šole. Škoda je, da so dale porušiti dvoriščni stolp, pristni srednjeveški donjon, ki je presegal grad in je na predpotresnih fotografijah še dobro viden. Na dveh vogalih sta molela nad piramidasto streho stražna stolpiča, pod streho pa so bile krog in krog strelne line, napravljene iz rezanega kamna. Zid je bil 3 m debel, postavljen še na temeljih starega stolpa izpred 16. stoletja. V muzeju je razstavljena maketa gradu, kakršen je bil pred stoletji. Nune so dale po bregu pod gradom sezidati stopnišče iz samostana na grad in združiti svoj vrt z grajskim, namesto gospodarskih poslopij pa sezidati nov trakt z dvorano. V gradu so imele dekliški internat z meščansko šolo in učiteljišče. Med prvo svetovno vojno je bila v njem vojaška bolnišnica. Nemci so takoj po okupaciji izselili uršulinke in zasedli grad. Po osvoboditvi je bila v gradu še nekaj časa bolnišnica, potem pa kazensko-poboljševalni zavod. Končno ga je prevzela občina in namestila v njem loški muzej.

MUZEJ

Loški muzej je leta 1939 odprlo *Muzejsko društvo* v Škofji Loki, ki so ga dve leti prej ustanovili profesorji — domačini, službujoči po raznih krajih Slovenije. Sprva je bil nastanjen v starem rotovžu na Mestnem trgu. Med okupacijo so Nemci njegove prostore izpraznili in predmete odpeljali v kapucinsko cerkev. Po osvoboditvi je bil znova urejen v puštalskem gradu, leta 1959 pa se je preselil v loški grad.

Muzej je kompleksnega značaja in obravnava loško ozemlje z naravoslovnega, politično-socialno, ekonomsko in kulturno zgodovinskega vidika od najstarejših časov do narodnoosvobodilne vojne in povojnega razvoja. Ob mariborskem, celjskem in ptujskem spada med prve lokalne muzeje tako po času nastanka kakor po obsežnosti in zanimivosti gradiva, čeprav so nekatere zbirke še nepopolne, druge pa šele nastajajo. Vse druge muzeje prekaša po zbirkah o cepih, o razvoju obrti in o rezbarski umetnosti. Njegova odlika je povezanost z življenjem delovnega človeka, ki ga prikazujejo skoraj vse zbirke. *Ogled muzeja.* V prejšnjih časih je bil vhod v grad z brega na vzhodni strani in po stopnišču v pritličje. Zdaj je vhod iz dvorišča, sredi katerega je zavod za spo-

meniško varstvo leta 1972 odkopal in dopolnil temelje osrednjega stolpa. Z ogledom začnemo v pritličnem delu prizidanega hodnika proti levi, nato gremo skozi 7 sob na vzhodni strani pritličja, nakar izstopimo na hodnik pred kapelo in se po ogledu kapele in galerije podamo po hodniku k stopnicam in v enaki smeri ponovimo pot v nadstropju.

Loško ozemlje je predstavljeno po kamninski zgradbi in površinskih oblikah, ki jih kaže relief ozemlja. Primerke kamnin, iz katerih je zgrajena loška pokrajina, je zbral geolog dr. Anton Ramovš, rojak iz Dolenje vasi. Razvrščene so po geološki starosti od permskega peščenjaka do lehnjaka, ki še sedaj nastaja v dolini Brebovnice. Razen kamnin je tudi nekaj zanimivih okamnin ali fosilij, med njimi dva nosorogova zoba s Kamnitnika. (Glej poglavje Kamnitnik!) Iz slik nad kamninami so razvidne nekatere oblike površja in kraji, kjer kamnine izkoriščamo. Za gradbene namene so pomembni hotaveljski marmor, loški ploščati apnenec in konglomerat; v prejšnjih časih so mnogo uporabljali zalološke strešne skrilačve. Najpomembnejša kamnina na loškem ozemlju je uranova ruda v Žirovskem vrhu. Na nekaterih apnenicah in na kglomeratu je v okolici Loke razvit kras. Loški podzemeljski svet je naravoslovno znanost seznanil z več živalskimi vrstami, prilagojenimi posebnemu življenjskemu okolju, to so nekateri hroščki in polžki. Oblikovitost in obseg loškega ozemlja kažeta *relief in zemljevid*, ki ju je v merilu 1 : 20.000 izdelal učitelj Janez Grum z učenci meščanske šole v letih pred drugo svetovno vojno. Po njem nosi prva soba ime *Grumova soba*. V njej sta ohranjena velik kamin in gotska vrata, ki so jih v zidu odkrili leta 1973 in je skozi njega zdaj prehod v vogalno sobo.

Loško ozemlje, ki nudi prehod iz Ljubljanske kotline v Posočje, je bilo gotovo že zelo zgodaj naseljeno, vendar je arheološko še zelo malo raziskano, le razna ledinska imena, kakor Gradišče, Puštal i. dr. kažejo na stara naselja. *Arheološke izkopanine* so naključne najdbe s prostora sedanje šole, s Puštala nad Veštrom in iz Starega dvora ter najdbe iz mlajše kamene dobe, ki sta jih 1958 in 1959 sistematično izkopavala prof. dr. J. Korošec in arheolog domačin dr. F. Leben.

Zbirka *loškega gospostva* nas seznanja z začetki in z razširjanjem freisinške oblasti, z naselitvami ozemlja in s sedežem gospostva. Fotografija darilne listine iz 973 predočuje najstarejši dokument o loškem ozemlju in do-

Lisici z ježom v gozdni diorami loškega muzeja, fot. Fr. Planina

kazuje tisočletno starost Loke in nekaterih vasi. Zemljevidne skice nam prikazujejo, kako so freisinški škofje naselili svojo posest. Na Sorškem polju so naselili kmete z Bavarskega že kmalu po prevzemu ozemlja. Maketa Bitnja kaže, kako so pri tej kolonizaciji načrtno razdelili zemljišča v sklenjenih progah, potegnjenih od domov ven na Sorško polje. V drugi polovici 12. in 13. stoletja so klicali podložnike iz slovenske Koroške, da so kultivirali hribovje na obeh straneh dolnje Poljanske doline, konec 13. in v začetku 14. stoletja pa so s Tirolci iz Pustertala kolonizirali svet pod Ratitovcem. Ko se je v 16. stoletju deželni knez razglasil za gospodarja fužin in gozdov ter je grozilo, da bo škof izgubil obsežno gozdnato ozemlje, so spet začeli naseljevati. Tako so proti koncu 16. in v začetku 17. stoletja naselili še Davčo, Oselico in Žirovski vrh. Sedež gospostva — loški grad je predstavljen z maketo v obliki, kakršno je imel pred prezidavo 1892/93. To in nekatere druge makete je izdelal pokojni Gregor Kankelj, upokojeni mornariški častnik. Barvne filmske povečave so posnetki potretov iz Freisinga in prikazujejo fevdalne gospode, ki so pomembni za Loko. Korbinijan, ustanovitelj freisinške škofije, je predstavljen s kipom. Maketa in slike Zgornjega

Motiv iz sobe gradov v loškem muzeju

stolpa na Kranceljnu kažejo najstarejšo loško utrdbo, ki izvira najkasneje iz 12. stoletja, pa je bila od potresa 1511 v razvalinah in jo je Muzejsko društvo dalo odkopati in urediti. Med izkopaninami s Kranceljna so različni kosi iz srednjega veka — orodje, orožje in predmeti za vsakdanjo rabo; zanimivi so raznovrstni žebelji in nenavadni gotski svečnik v obliki paža iz časa okrog 1400, kakršnega hranita še stolnica v bavarskem mestu Passau in grajski muzej v Budimpešti.

Soba *gradov* predstavlja maloštevilne gradove, ki so bili razen loškega na tem ozemlju. Na tako zaključeni fevdalni posesti se niso mogla razviti druga gospodstva, vzdignile so se le nekatere družine v službi škofov in si ustvarile večja posestva z manj pomembnimi

dvorci. Grad v Stari Loki je star nad 600 let. Iz družin Siegersdorferjev in Rasпов, ki so bile nekdanje lastnice tega gradu, je več članov opravljalo službo loškega glavarja ali kaščarja. Portreti Erbergov in Demšarja kažejo lastnike iz mlajšega časa. Na votivni sliki, ki prikazuje požar v Stari Loki 1782, je dobro viden grad. Od puštalskih gospodov, ki so imeli v lasti grad v Puštalu, se nekateri omenjajo kot gradiščani v Zgornjem stolpu. Od 17. stoletja je ta grad v rokah Wolkenšpergov, obogatelih Oblakov. Ajmanov grad pri Sv. Duhu je mlajši, zidal ga je loški glavar Lampfrizheim v 17. stoletju, ime pa mu je ostalo od posestnika Haymana v 18. stoletju. Sedaj so v njem loške uršulinke. Iz tega gradu je del oprave, ki označuje grajsko stanovanjsko kulturo.

Soba *loškega mesta* ima namen prikazati razvoj in značaj mesta, to pa je za sedaj mogoče šele od začetka 17. stoletja naprej. Po stenah se vrstijo slike Loke od Merianove iz 1619, Valvasorjeve iz 1679, freisinške iz 1697, votivne, ki kaže požar 1698 na Lontrku, slik iz časov francoske revolucije, votivnih s prizorom požara pri Kapucinskem mostu 1837, dveh Potočnikovih iz 1839 do fotografij, ko še stoji osrednji stolp na gradu. Franciscejska katastrska mapa kaže, kako neznatni obseg je imelo mesto v prejšnjem stoletju, Kankljeva maketa pa po drugi svetovni vojni.

V *cehovski sobi* so razstavljeni predmeti, ki so bili last loških cehov. V mestu je bila že v srednjem veku močno razvita raznovrstna obrt. V 15. stoletju so se obrtniki organizirali v stanovskih združenjih — cehih, ki so bili tesno povezani s cerkvijo. Imeli so monopolistični namen in so skušali preprečevati konkurenco vaščanov. Vladarji so jim potrjevali pravila, v katerih so jim bile določene pravice in dolžnosti. Člani so volili cehovskega mojstra in ključarje. Listine in premoženje so shranjevali v skrinjicah z dvema ali tremi ključavnicami. Vsak ceh je imel svojega patrona, čigar god so praznovali z mašo in zborovanjem, na katerem so postregli s pijačo iz cehovskega vrča. Procesij so se udeleževali z banderi in svečami, bandera so krasila slike patronov in obrtni znaki. Cehovstvo sta strla kapitalistična manufaktura in francoska revolucija, ki sta vpeljali prosto proizvodnjo in trgovino. Dokončno je odpravil cehovske privilegije obrtni red 1859, vendar so v Loki cehi še životarili kot cerkvene bratovščine do ustanovitve Muzejskega društva, ki je prevzelo njihove

predmete. Kovači in čevljarji so do tedaj opravljali še vse tradicionalne obrede, ki so bili v zvezi s cerkvenimi slovesnostmi; lončarski ceh je ostal kot bratovščina sv. Florjana, čeprav že dolgo ni bilo nobenega lončarja več. V muzeju je zdaj zbrana dediščina kovaškega, čevljarškega, usnjarskega, lončarskega, pekovskega in vrvarškega ceha. Najstarejši je seznam članov lončarskega ceha iz leta 1522, najmlajše pa so fotografije zadnjih cehovskih nastopov med obema svetovnjima vojnama.

V meščanski sobi so razen nekaterih kosov meščanske oprave in makete hiše Kernove Urške na Placu (sedaj stavba kina št. 17) razstavljeni še predmeti in slike rojakov kulturnih delavcev, šolstva in uprizoritve pasijona. Od številnih kulturnih delavcev — rojakov z loškega ozemlja je prikazanih le nekaj slik in spisov starejših pisateljev (L. Pintar, L. Grbec, L. Jeran, J. Regen idr.) in Lovrenca Koširja iz Spodnje Luše, očeta poštnih znamke. O mestni šoli za dečke vemo iz listin že v l. 1271, za deklice pa so imele šolo klarise v 14. stoletju. Leta 1627 je meščan in starološki graščak Mihael Papler podaril šoli stavbo poleg župne cerkve, kar je razvidno s plošče na njenem pročelju. To stavbo je 1855 zamenjala stavba v Klobovsovi ulici, l. 1932 pa sedanje poslopje ob Šolski ulici. Nad sto let imajo šole tudi Poljane, Selca, Železniki in Žiri. Zlate in črne bukve, tablice, učbeniki in prva učila nas spominjajo na stari način pouka, ki so ga bili deležni dedje današnjega rodu. Več fotografij na steni kaže uprizoritev Loškega pasijona ob veliki obrtno-industrijski razstavi l. 1936.

Sledi Tavčarjeva soba, kjer so razstavljeni portreti, diplome pisatelja Ivana Tavčarja in njegove žene, slike njegove rojstne hiše, dvorca na Visokem, pisateljeva pisalna miza in del njegove knjižnice.

Iz Tavčarjeve sobe stopimo na hodnik, kjer visijo kcpije fresk iz Crngroba, s Suhe in Križne gore ter iz Bodovelj, med njimi jih je več izpod čopiča Jerneja iz Loke. Nasproti izhoda iz Tavčarjeve sobe so vrata v galerijo, kjer se vrstijo občasne likovne razstave, na koncu hodnika pa je vhod v nekdanjo grajsko kapelo, v kateri je prikazano rezbarstvo 17. stoletja. To se je na loškem ozemlju posebno bogato izživilo v izdelovanju baročnih »zlatih« oltarjev. Njihov postanek in značaj sta tesno povezana z umetnostnim prizadevanjem preprostega ljudstva in prilagojena gotiskim prostorom. Razvili so se iz gotških krilnih oltarjev. Zgrajeni so v

»Zlati« oltar sv. Lucije iz Dražgoš, razstavljen v grajski kapeli loškega muzeja, fot. ing. T. Mlakar

obliki slavolokov, ki so vanje vglobljene vdolbine med stebriči, vse pa je bogato okrašeno z obilnim cvetjem, sadeži in putti. Vsa celota žari v zlatu in pisanih sijočih barvah. Tu so razstavljeni štirje zlati oltarji iz porušeni h junaških Dražgoš. Umetnostni zgodovinarji jih štejejo za najpomembnejše spomenike rezbarstva in podobarstva iz 17. stoletja. Čeprav je razloček v starosti med njimi le majhen, je vendar opazen precejšen razvoj. Razen iz napisov na prednjih straneh je starost razvidna tudi iz napisov na kpicih, kjer piše, da jih je izdelal Jakob Korneli l. 1658 in prenovil Josip Grošelj l. 1910 pod vodstvom Centralne komisije z Dunaja. Selški podobar Grošelj je napisal, da je tisto leto v Dražgošah »zlatu teklo«, tako temeljito so jih zlatili. Leta 1960 jih je obnovil Zavod za spomeniško varstvo iz Ljubljane. Le škoda, da je mnogo vdolbin brez kipov, ker so jih izmaknili Nemci. Te umetnine je namreč reševal član loškega muzejskega društva po znani dražgoški bitki 1942, preden so okupatorji do tal porušili vas s cerkvijo vred. V kapeli so še tri oltarne slike, med njimi Obhajanje sv. Lucije iz 1764 in votivna slika iz 17. stoletja, na kateri so v takratnih nošah upodobljene osebe, ki se zahvaljujejo svetnici iz Dražgoš za zdravje oči. Zvon iz Dražgoš je bil ulit 1664.

Po hodniku se vračamo iz kapele na nasprotni konec, kjer drže stopnice v nadstropje. Med slikami na stopnišču je velika podoba Škofje Loke iz 19. stoletja iz kapucinskega samostana.

Na začetku zgornjega hodnika so razstavljene makete *kmečkih hiš* (Španove s Suhe, Nacetove iz Puštala in Pepetove iz Hoste), slike hišnih portalov, okovje, ključavnice, okenske mreže in strešna kritina.

Na desnem hodniku v severnem traktu so nekatera *dela slikarjev Šubicev* iz Poljan (Štefana, Janeza, Lojzeta in Pavla). V manjših sobah, kjer so bili pred leti upravni prostori muzeja, je po preureditvi dobila začasni prostor zbirka *živalstva*. Razstavljeni so nekateri sesalci, ptiči, plazilci in ribe. Med njimi so nekateri redki zastopniki, npr. volk, ki so ga ubili v Rastovki na Jelovici, gams z Lubnika, medved, ki ga je na Kočevskem ustrelil rojak dr. Jože Rant, belkasta srna (albin) od Sv. Miklavža nad Selci in planinski orol, ki so ga ujeli v Davči v past. Skupina živali iz gozda in s polja je združena v diorami in se predstavlja gledalcu v kolikor toliko naravnem okolju. Ozadje diorame je naslikal Franc Novinc z Godešča. Ko bodo preurejeni

prostori pod pritličjem, bo tja preseljen ves naravoslovni del zbirk, med drugim jamarska zbirka, ki so jo priredili speleologi iz Inštituta za raziskovanje krasa v Postojni in je sedaj izložena v depo skupno z delom arheološke zbirke.

V prehodu na levi, ki drži k sobam nadstropja, je naznačena »*črna kuhinja*«, razstavljeno je staro kuhinjsko orodje, posode in svetilke.

Levo od prehoda je *visoška soba*. To je svojevrstna spalnica premožnih Kalanov z Visokega, ki jih pisatelj Tavčar opisuje v Visoški kroniki. Skrinja z letnico 1773, postelja z letnico 1774 in še nekaj drugih kosov pohištva je izvornih, drugo je dala dopolniti Tavčarjeva družina, kar je razvidno iz napisov na spodnji strani stolčkov: To je bilo novo leta 1905, preslikal I. Fortuna iz Žirov.« Portreta gospodarja in gospodinje nad posteljama sta kopiji del Jurija Šubica, ki sta zdaj tudi v lasti Loškega muzeja. Železna skrinja je dala Tavčarjevi domišljiji pobudo za prizor v Visoški kroniki, ko mali Izidor ob odprti skrinji pobere cekin in mu oče Polikarp za kazen odseka mezinec.

Vogalna soba v nadstropju je namenjena prikazu *kmetijstva*. S slikami in predmeti so prikazana kmečka poslopja, razno orodje, posode, mere in kmečka dela. Po popisu 1971 je v loški občini odvisnih od kmetijstva še 4775 ljudi ali 15%, od tega 2335 aktivnih in 2440 vzdrževanih.

V nadaljnji sobi je naznačena *kmečka izba* z lesenim stropom in krušno pečjo. Zraven nje se začenja prikaz *obrti*. *Sitarstvo* je bilo razširjeno v Valvasorjevem času v Stražišču, Bitnju in Pevnu. Konjsko žimo so uvažali iz drugih držav in sita pošiljali v velik del Evrope. Pri delu so bile udeležene cele družine, posebno kajžarske in gostaške, trgovine s siti pa so se polastili nekateri vaški veljaki in so bogateli na račun vaškega proletariata. V Pevnu in Bitnju je obrt zamrla, v Stražišču pa so nekatere kajžarske žene delale sita še po osvoboditvi. Zadruga, ki so jo ustanovili med svetovnjima vojnama, je obdržala samo obdelovanje žime. *Čipkarstvo* je izrazito domača obrt. Na loško ozemlje se je razširilo iz Idrije in je zajelo velik del Poljanske pa tudi Selške doline, predvsem ženske iz kajž in delavskih družin, ki so s tem dopolnjevale premajhen zaslužek mož. Čipke so odkupovali trgovci, nazadnje zadruga. V Gorenji vasi je bila nekaj let po osvoboditvi čipkarska šola, sicer pa se dekleta uče klekljanja od starejših in v osnovni šoli, vzor-

ce pa najboljšeje tečaji in podjetje Dom iz Ljubljane, ki zdaj izdelke odkupuje. Med obema vojnoma je za napredek čipkarstva veliko storil državni zavod za domačo obrt. V Železnikih vsako leto prirede čipkarski dan. Peča *malega kruhka* je loška posebnost. Pečejo ga iz ržene moke in medu in mu dajejo razne simbolične oblike — src, hlebčkov, krajčkov, punčk, živali, rož itd. Loški mali kruhek oblikujejo v ročno izdelanih lesenih modelih, dražgoškega pa tako, da kose testa ovijajo in prepletajo s testenimi nitmi. Mali kruhek rabi za darila ob raznih slovesnih priložnostih; bife na gradu in slaščičarna Homan ga imata večkrat naprodaj. Še pred kratkim so ta kruhek krasili tudi s suhim cvetjem in migalicami. Suho cvetje je neka žena v Loki izdelovala še pred zadnjo vojno.

Druga soba obrti predstavlja klobučarsko in glavnikarsko obrt. *Klobučarstvo* je v Loki mogoče slediti v 18. stoletje in je bilo v mestu zelo razširjeno. Zadnji klobučarski mojster je šele pred nekaj leti umrl. Zanimivo je, da je tovarna klobukov Šešir nastala brez zveze z nekdanj močno razvito klobučarsko obrtjo. *Glavnikarstvo* je po ljudskem pripovedovanju začel neki Guzelj leta 1820 v Puštalu. Tam se je potem bavilo včasih okoli 70 ljudi s to obrtjo. Zdaj delata še dve delavnici, seveda ne več ročno in iz rogov, temveč s stroji in iz umetnih mas.

V nadaljnji sobi sta prikazana tkalstvo in barvarstvo. V 18. stoletju je bilo loško ozemlje središče kranjskega *platnarstva*. V Loki je bilo takrat osem tkalskih mojstrov, predli in tkali so tudi po kmečkih domovih. Lan so dokupovali na Koroškem. S platnom so trgovali po sejnih celo v primorskih in italijanskih mestih. Konkurenca moravskega platna in razširjanje bombaževine in jute so povzročili, da so to obrt konec prejšnjega stoletja opustili. *Barvarsko* obrt so vpeljali konec 18. stoletja s Češkega. Vzorce so tiskali na roko z modeli iz lesa in medeninastih igel. Loka je imela šest mojstrov v Karlovcu. Zadnja je prenehala Firbarjeva delavnica okrog leta 1900.

Zadnja soba v vzhodnem traktu gradu je posvečena *ljudski umetnosti*, s katero si je preprosti človek lepšal življenje in izražal svoj čustveni in miselni svet. Nekatere panoge ljudske umetnosti so na loškem ozemlju dobile prav poseben poudarek, razen malega kruhka slikanje na steklo, slikanje panjskih končnic, podobarstvo in vezenje. V skladu s tem, da je bilo javno živ-

ljenje v prejšnjih časih močno povezano s cerkvijo, prevladujejo v ljudskih umetninah nabožni motivi. *Slike na steklu* so bile od 18. stoletja zelo razširjene v alpskih deželah in so pomembne z umetnostnega in obrtnega vidika. V Selcih in v Poljanski dolini so bile kar cele hišne delavnice. Vrednost teh slik je v njihovi preprostosti, stilizaciji, čistih barvah in žarečem blesku. Ploskovna kompozicija in krepka rožna ornamentika jim dajeta veliko dekorativnost. Še v začetku tega stoletja so takšne slike kot živopisen venec zaljšale »bohkov kot« nad mizo vsake kmečke hiše. Nekoliko bolj realistične in motivno bolj raznolike so *slike na panjskih končnicah*, ki so lepšale čebelnjake, dokler so bili v rabi kranjiči. V njih se je izražal ljudski čut za lepoto, pogosto tudi ljudska šegavost na račun raznih družbenih in političnih dogodkov. *Rezbarije ljudskih podobarjev* (piltaverjev) so bile po namenu in kakovosti zelo različne. Preproste figure živine so nosili v dar cerkvi kot priprošnja za zdravje živine, nekatere podobe so stale po znamenjih in podružničnih cerkvah, spet druge so postavljali k jaslicam. Od mnogih podobarjev na loškem ozemlju je bil zadnji Tone Klemenčič v Železnikih, po domače Plnadar, ki je rezljal figurice za jaslice in slikal zibke, skrinje in znamenja. Umrl je 1927. Zbirka *leseni znamenj* kaže delo podobarjev. Takšna znamenja so postavljali na krajih nesreč, na razpotjih kot kažipote k cerkvam in na krajih, kjer so se zbirali pogrebci. *Vezenine* so uporabljali za okras prtov, peč in kožuhov.

Iz sobe ljudske umetnosti je izhod na hodnik, s tega je pa vstop v dvorano, posvečeno NOB, ki nam budi spomine na leta trpljenja in junaštva. Po enotnih panojih se vrstijo dokumenti, fotografije, zemljevidi in skice o dogodkih, ki so se odigrali na loškem ozemlju od okupacije 1941 do osvoboditve 1945. Vmes so makete in razni predmeti iz vojnih let. Kratke razlage pojasnjujejo dogajanja v teh krajih. Tu se srečujemo z organizatorji OF, KP in SKOJ, s poljansko vstajo, z ilegalci in aktivisti, s prvimi partizanskimi enotami — Cankarjevim bataljonom, loško, poljansko in selško četo, z njihovimi junaškimi nastopi na Pasji ravni, v Rovtu, Dražgošah, na Jelovici in Žirovskem vrhu, na Blegošu, s Prešernovo brigado, s škofjeloškim odredom, s pohodom II. grupe odredov, z gorenjskim vojnim področjem, s partizanskimi delavnicami in bolnicami, s pionirskim odredom v Železnikih, z izseljenci, interniranci, pregnanci, z ujetniki, zaporniki in talci, ki so posamič in v skupinah

Jernej iz Loke: freska sv. Gregorja iz l. 1536, v Bodovljah, kopiral I. Sedej

žrtvovali svoja življenja. Spoznamo razne organizacije, protifašistično žensko zvezo, zvezo mladine, varnostno obveščevalno službo, partizansko šolstvo, sodstvo in vojno gospodarstvo pa tudi sile, ki so delovale proti revoluciji. Prav na loškem ozemlju je bil prvi veliki napad na Nemce (Rovt) in prva velika odprta bitka (Dražgoše). Vsa vojna leta je bilo loško ozemlje kot prehodna pokrajina med Gorenjsko, Primorsko in Ljubljansko po-

krajino silno pomembno, polno premikov, akcij in odločilnih junaških dejanj, torišče usodnih dogodkov za posameznike in za skupnost.

Na hodniku je skromna galerija del loških upodablajočih umetnikov. Z nekaj umetninami so zastopani na notranji steni Ivan Franke, Ivan Grohar, Gašper Porenča, Gvidon Birolla, France Košir, Janez Potočnik, Pavel Bozovičar in Janez Sedej, na zunanji steni pa Gojmir Kos, Maksim Sedej, Ive Šubic, kiparja Tone Logonder in Peter Jovanovič, Dora Plestenjak, Franc Novinc in Boris Jesih. Ta galerija se postopoma dopolnjuje. Razstavljena dela pričajo o dokajšnjem številu loških likovnikov in o lepem prispevku loških krajev k slovenski umetnosti.

DRUGO DELO MUZEJA IN DRUŠTVA

Razen stalne razstave prireja muzej še občasne razstave z raznih področij, predvsem o likovni umetnosti vseh struj. Muzejsko društvo, ki je do nastavitve prvega kustosa leta 1948 samo zbiralo predmete in oskrbovalo zbirke, sodeluje zdaj z upravo muzeja kot njen strokovni svet. Društvo je že pred vojno izdalo nekaj publikacij, od leta 1954 pa izdaja s pomočjo občinske skupščine in podjetij vsako leto za občinski praznik zbornik Loški razgledi, ki objavlja razprave o mestu in loškem ozemlju z raznih področij. Društvo zamenjuje ta zbornik s sorodnimi ustanovami v Jugoslaviji in tujih državah in tako povečuje muzejsko knjižnico, ki jo s pridom uporabljajo dijaki, študentje in strokovnjaki.

Društvo in muzejska uprava sta spočetka skrbela za ohranjanje kulturno zgodovinskih vrednot mesta in drugih naselij, zdaj pa sodelujeta z regionalnim zavodom za spomeniško varstvo v Ljubljani, ki mu je občinska skupščina leta 1963 poverila to varstvo.

LOŠKI ARHIV

Muzejsko društvo je od vsega početka zbiralo razne dokumente. Po osvoboditvi je posebno veliko listin rešilo uničenja. Tako je nastal muzejski arhiv, ta pa je po sprejetju zakona o arhivih prerasel v samostojno arhivsko službo in dobil leta 1967 svojega strokovnega vodjo. Po večletnem gostovanju v muzejskih prostorih so mu

zdej dodeljeni prostori v prenovljeni nekdanji nunski kašči, kjer posluje pod upravo ljubljanskega arhiva. Arhiv vsebuje razne listine od cehovskih in mestnih protokolov in urbarjev preko arhivalij gradov, samostanov, župnij, šol, društev in gospodarskih podjetij do katastrskih map, posestnih listov, zemljevidov, fotografij, listov ter brošur in letakov iz NOV. Dostopen je vsem, ki proučujejo kako vprašanje z loškega ozemlja ali potrebujejo dokaze in podatke iz starih listin. Posebno pomembna je zbirka mikrofilmov 3000 fotokopij raznih listin, ki se nanašajo na loško zgodovino in jih hranijo arhivi v Münchnu.

GRAJSKI VRT

Na obsežnem grajskem vrtu je postavljen skromen »muzej na prostem« po znamenitem vzoru t. im. Skansen, ki so ga leta 1891 uredili v Stockholmu na Švedskem. V Sloveniji je prvi postavil nekaj objektov izven stavbe Delavski muzej na Ravnah. Loški muzej je začel s prirejanjem skanska leta 1961, ko je na grajski vrt prestavil Škoparjevo hišo iz Puštala. Naslednje leto je prenesel 200 let stari čebelnjak iz Bodovelj in kozolec iz Puštala. Leta 1963 je dobil Vrhovčev mlin in senik iz Davče, leseni vodnjak na vitel s Hotavelj in sadno sušilnico (pajštvo) iz Breznice, leta 1964 še oglarsko kolibo iz Čabrač (ta je zdaj že razpadla). Tako ima obiskovalec priložnost, da spozna nekaj značilnih stavb, kakršne po vaseh vse bolj izginjajo. Zaradi pomanjkanja sredstev muzejska uprava objekte premalo skrbno vzdržuje.

Leta 1973 so del vrta sredi skanska uporabili za jubilejno gledališče na prostem, kjer je bila glavna prireditelj »Loka skozi stoletja« po zamisli Janka Kreka, za njo izseljenski piknik in uprizoritvi Visoške Kronike ter Ravbarskega cesarja.

KRANCELJ

Tik nad gradom stoje na vrhu Kranceljna (449 m) razvaline Zgornjega stolpa. Ohranjen je 2,5 m debel temeljni zid v kvadratu 13 m z vhodom in stopnicami s severne strani, ob njem ostanki peči in vodnjaka, 5 do 8 m navzven pa ostanek obzidja z vhodom z iste strani

Mladina iz Davče pozimi 1944 plete za partizane, slika iz zbirke NOB loškega muzeja

in s temelji hleva v severovzhodnem voglu. Pod obzidjem je okrog 3 m globok jarek in zunaj njega nasip. Na jugovzhodni strani se jarek odpira na pobočje proti Zgornjemu Karlovcu.

Do leta 1954 so le posamezni kamni, ki so se kazali izpod ruše, in jarek, ki je obkrožal vrh Kranceljna, dajali slutiti, da je tod stala srednjeveška utrdba, o kateri govorijo stare listine. Poleti 1954 in 1955 je muzejsko društvo izkopal razvaline. Zidovje je delno obnovilo

Muzej na prostem: Skoparjeva hiša iz Puštala na grajskem vrtu, fot. Fr. Planina

in vzdalo ploščo s pojasnilom, da je bil tod Zgornji stolp, ki ga je dal sezidati freisinški škof najkasneje v 12. stoletju in je to najstarejša utrdba loškega gospodstva. Utrdba spada v vrsto stolpastih gradov, tako imenovanih donjonov. V njem je bil nastanjen gradiščan, da je skrbel za obrambo mesta in okolice. Gradiščani so potekali iz plemiških rodbin, zadnji je bil Joahim Puštalski. Ko je potres leta 1511 utrdbo temeljito zrahljal, je zemljiški gospod ni dal več obnoviti. Med ruševinami so pri izkopavanju našli gotske pečnice, železne nože, bodala, razne vrste starinskih žebeljev, novce, dele barvastega stekla in keramike, puščice za samostrel, kamnite krogle in znameniti svečnik s kipcem srednjeveškega paža iz 14. stoletja. Izkopani predmeti so shranjeni in deloma razstavljeni v loškem muzeju ter so ena najzanimivejših arheoloških zbirk iz srednjega veka, saj pričajo o življenju po naših gradovih in o naši svetni umetnosti srednjega veka. V muzeju je razstavljena tudi maketa Zgornjega stolpa, kakršen je verjetno bil. V zadnjih letih je del zidu, ki so ga po izkopavanju dozidali, razpadel, tudi plošče ni več in razvalina dobiva svojo pristno obliko.

Razgled s Kranceljna je obsežen in poučen. Pred nami ležijo mesto, sotočje obeh Sor, vasi ob Sori proti Medvodam, Kamnitnik in Sorško polje, ki onstran Save prehaja v Kranjsko ravan. V ozadju se vzdigujejo Kamniške Alpe in Posavsko hribovje. Od polhograjskih hribov je najbližji Osovnik, iznad grape Hrastnice gleda Tošč. Za nami se vzpenja nad Starim gradom Lubnik, v hribovje sega dolnji del Selške doline, za Lubnikom se kaže Ratitovec in ob njem Triglav.

O Kranceljnu je ljudski pesnik šaljivo zapel v loškem narečju: »Diviška Škofja Loka zapelat se ne da, že tavžent lit i stara, še zmiri Krancl ima.«

KARLOVEC

Na južnem koncu Mestnega trga so vodila v starih časih skozi obzidje Poljanska vrata. Onstran zidu in jarka ob njem se je razprostiralo predmestje Karlovec, ki so ga delili v Zgornji in Spodnji Karlovec. Zgornji Karlovec je postavljen na terasi kot Mestni trg in je njegov zunanji podaljšek. Ker gre skozenj cesta v Po-

ljane, so ga imenovali tudi Poljansko predmestje, sedaj pa nosi uradno ime *Poljanska cesta*. V 17. stoletju najdemo zanj ime *Oslovska ulica* (*Eselsgasse*). V bregu nad Zgornjim Karlovcem je Trata. Skoznjo se vzpenja cesta h gradu, zato se zdaj imenuje *Grajska pot*. Spodnji Karlovec se spušča z Grabna na nižjo teraso. Zdaj se imenuje *Kopališka ulica*. Iz nje je prehod k stavbam ob Poljanščici, kjer je bil del Studenca, sedanjega *Jegorovega predmestja*. Skednji in preproste pritlične hiše, ki jih tu in tam še opazimo, govorijo o kmečkem značaju Karlovca. Marsikatera domačija se je razvila iz meščanske pristave. Med pristavami so stale tudi kajže.

POLJANSKA CESTA ima enonadstropne hiše, med starimi je že več novih. Ob njej ima delavnico *Avtokovinar*. Na desni je oster zavoj na *Grajsko pot*, po kateri je dovoz h gradu. Na koncu nekdanjega Zgornjega Karlovca stoji še lesena *Skončnikova hiša*. Za njo je visoko v breg odprt kamnolom *Štangruf* (*Steingrube*). Nadaljnje hiše so nove. Skupina hiš proti *Podpulferci* nosi staro ime *Za brajdo*. Pod cesto se razprostira naplavljená ravnicá *Viršk*, onstran Poljanščice sta lepo vidni rečni terasi v *Dešni*.

KOPALIŠKA ULICA

Prijeten vtis vzbuja začetni del *Kopališke ulice* ali *Spodnjega Karlovca*, kjer je še nekaj hiš z nadstropnimi pomoli. V *Firbarjevi hiši št. 8* je bila največja barvarska delavnica, ki je delala do začetka tega stoletja. Na blago so s posebnimi modeli ročno tiskali vzorce v tako imenovanem modrotisku. Modeli so zdaj v muzeju. *Firbarjeva hiša* ima na južni strani leso za sušenje pobarvanege blaga. Okna imajo starinske železne oboknice. Nasprotna hiša pri *Kuferšmidu št. 7* ima lepo oblikovana vrata. V stari ključavničarski rodbini pri *Jesenku št. 9* se je rodil *Franc Jesenko* (1875—1932), profesor botanike na ljubljanski univerzi, ki je proučeval križanje žitaric. Pri tako imenovanem *Lepem znamenju* se ulici pridružuje cesta z *Jegorovega predmestja*. Hiše se vrste v dolgi črti proti *Viršku*.

JEGOROVO PREDMESTJE

Ozek prehod drži iz Kopališke ulice navzdol k Poljanščici, kjer je stal že vsaj od leta 1392 mlin, od leta 1500 tudi žaga. Zraven žage je bila kovačija, kjer so nekdanj kovali žeblje. Naprej je bila usnjarna. Po vojni so obrate opustili, vodne rake so se razsule, žaga je razpadla, v mlinu se je naselila ključavničarska delavnica. V hiši št. 29 še delajo glavnike. Mimo nekdanjega mlina drži pešpot na *Puštsko brv*, oprto na skalovje ploščatega apnenca, med katerim hiti reka proti Sovodnju. Včasih so ji pravili Krivi most in tudi Hudičeva brv. Svet od Puštalske brvi po levem bregu reke do Sovod-

Predmestje Karlovec, sedaj Kopališka ulica: levo Firbarjeva, desno Jesenkova hiša, fot. ing. T. Mlakar

nja je Jegorovo predmestje, imenovano po borcu Loške čete Petru Kavčiču-Jegorovu, ki je bil v tem predmestju doma in je leta 1943 padel v boju pri Breznici. Na dnu Grabna stoji preprosta *gostilna pri Pustežu*, sedaj imenovana Pod klancem. V sosednji hiši ima prostore *Kmetijska zadruga*. Leta 1961 so se ji priključile zadruga iz Zminca, Loga in Gorenje vasi. Zadruga nima svojega

posestva, sklepa pa s kmeti pogodbe o odkupu pridelkov in nakupu gnojil ter jim pomaga s stroji in skrbi za napredek kmetijstva. Upravlja tudi mlekarsko podjetje, ki ima prostore v naslednji hiši. *Mlekarna* je bila ustanovljena že leta 1890 in je ena najstarejših na Gorenjskem. Spočetka je pošiljala mleko v Trst in Pulj. Od leta 1927 je bila z njo zvezana mlekarska šola, nastanjena onstran reke v puštalskem gradu. Tik pred vojno so šolo prestavili v Kranj. Mlekarna zbere povprečno po 4500 l mleka na dan. Nekaj ga porabi Loka, nekaj ga pošiljajo v Ljubljano, drugo pa predelajo v maslo in sirimentalec in edamec. V zadnjem času je izboljšala obrat z novimi stroji in precej povečala zmogljivost. *Piltaverjeva hiša* na Smetišču nasproti mlekarni je bila last Ivana Šubica, ustanovitelja in prvega ravnatelja obrtne šole, prednice sedanjih tehničnih srednjih šol v Ljubljani, očeta Mirka Šubica, upokojenega profesorja Akademije za upodabljačo umetnost in restavratorja v Ljubljani.

Spodnji del predmestja od nekdanjega obzidja do Sovodnja se je prvotno imenoval *Na studencu*, med svetovnimi vojnami pa Fužinsko predmestje po *fužini*, ki je stala nad Sovodnjem že leta 1560 in jo je uničila povodenj leta 1926, da je ostalo samo nekaj zidovja. V bližini je *Taborniški dom*. Razen nekaterih kajž je bil prostor nezazidan in so ga uporabljali za jahalno šolo, od tega je ostalo ime Rajčóla (Reitschule). Sedaj sta tam *mestna klavnica* in *gasilski dom*, zraven tega pa majhen nasad lip, ki so ga zasadili pred prvo svetovno vojno in ga po zgledu iz Ljubljane imenovali Zvezda. Ob dohodu z Lontrka je stala pred vojno pritlična gostilna »Mišnica«, dom partizanskih borcev bratov Kavčičev. V njej je bil 27. julija 1941 ustanovni sestanek loške OF. V spomin na to so ob prvem občinskem prazniku leta 1953 zidali v njeno steno ploščo; ko so hišo podrli, so ploščo prestavili na novo stavbo.

MED SOVODNJEM IN SUHO

V Sovodnju pod Jegorovim predmestjem se stekata Poljanščica in Selščica. Prva je v sončnih poletnih dneh za nekaj stopinj toplejša od druge, kar občutijo kopalci brez termometra, če plavajo z brega na breg. Včasih so se fantje v Sovodnju radi kopali, ker delata reki na sotočju tolmun, vendar zdaj zaradi iztoka kanala kopa-

nje ni priporočljivo. V *Sovodnjem* je postavil pisatelj Tavčar prizor Visoške kronike, ko izpostavijo Agato vpricho freisinškega škofa Janeza Frančiška »božji sodbi« in jo Jurij pogumno reši. Tik nad Sovodnjem je bil zgrajen čez Selščico lesen *Suški most* za cesto na Suho. Ker se ta cesta izteka pravokotno in nepregledno na sredo Spodnjega trga je obnovljen ta most samo za pešce. Ob Suškem mostu omenjajo stari viri mlin bogatega Volbenka Schwarza.

Še po prvi svetovni vojni se je od Suškega mosta do vasi Suha razprostiralo polje, le pod strmo ježo je stala Kvedrova bajta. Sedaj je ta ravnica razen poplavnega dela ob Sori izpolnjena s stanovanjskimi hišami. Nekateri so sezidali med obema vojnami, velik del pa v zadnjih dvajsetih letih. Od Stare ceste do Suhe gre *Sorška cesta*, od nje se cepi in teče pod ježo *Demšarjeva cesta*. Imenuje se po tesarju Tonetu Demšarju, ki je prvi iz Loke odšel v partizane in so ga Nemci v februarju 1942 na Stirniku ranjenega vrgli v gorečo hišo. Pri Kobalovih ob Demšarjevi cesti še pečejo loški kruhek. Njihov oče Rokov Tine je še sam rezljal lesene modele, s katerimi mali kruhek oblikujejo. Bil je eden prvih komunistov v Loki. Med okupacijo je dala družina organizatorje ljudskega odpora.

STARA CESTA

Pri Stari prajerci gre od Titovega trga na desno Stara cesta, ki je bila pred prvo svetovno vojno za zvezo z železniško postajo, preden so zgradili sedanjo cesto. Njen začetni del je spremenjen v sprehajališče in opremljen s klopmi za počitek. Ob Stari cesti je poslovna stavba gradbenega podjetja *Tehnik*, ki je bilo ustanovljeno leta 1954. Gradi največ v občinah Škofja Loka in Ljubljana-Šiška. Njegovo delo so npr. dvorana kina, tržnica, kopališče, hotel Transturist, Nama, tovarna LTH, stanovanjske stolpnice in bloki v Škofji Loki in Železnikih, šola v Gorenji vasi, tovarna Iskra v Železnikih in vodovod iz Hotovlje. Podjetje ima svoj projektivni atelje in obrat za izdelovanje marmornih plošč. Od leta 1967 upravlja vodovod in kanalizacijo.

Nasproti *Pristave* št. 9, kjer je imela mengeška pivovarna pred prvo vojno ledenico in skladišče piva, se odcepi nova *Koširjeva cesta* in teče vzporedno z robom diluvialne terase nad Demšarjevo cesto. Imenovana je

po slikarju domačinu Francu Koširju. S spodaj tekočo Sorško cesto jo vežejo »preferansarske štenge«, za katere so med obema vojnama zbrali denar igralci preferanse v Plantaričevi kavarni.

Na nekoliko višji terasi med Staro in Koširjevo cesto stoji *Zdravstveni dom*, zgrajen in odprt leta 1952. Pri njem je tudi rešilna postaja. Na sosednji *Pfajfarjevi hišici* opozarja spominska plošča, da je bilo v njej organizacijsko jedro KP. Krojač Franc Pfajfar je bil že leta 1935 sprejet v partijo in je dve leti nato priklical v življenje prvo partijsko celico v Loki. Umrl je med vojno v Dachauu.

Pri Plevni se Stara cesta končuje. Prav na koncu se od nje odcepi *Suška cesta*, ki teče izpod Plevne na Suho. Ob njej so same nove stanovanjske hiše, na koncu pa posestvo Kmetijskega gospodarstva Škofja Loka, ki ima obrat Mesoizdelki s 30 prodajalnami mesa po Sloveniji.

KIDRIČEVA CESTA

Glavna dohodna cesta v Loko je Kidričeva, nekdanja Kolodvorska cesta. Po njej prihaja promet iz Ljubljane, Kranja in z železniške postaje. Zgradili so jo tik pred prvo svetovno vojno, da so skrajšali zvezo z železnico; leta 1953 so jo asfaltirali. Razumljivo je, da se ob njej širi mesto na ravnino.

Na robu terase pri Štemarjih se vzdiguje nad cesto *Dom zveze borcev*, dograjen leta 1954. V njem so prostori Ljudske knjižnice in družbeno političnih organizacij. Ob vhodu so spominske plošče domačinom, ki so žrtvovali življenje za narodno osvoboditev. Kjer se od Kidričeve ceste cepita klanec na Spodnji trg in Partizanska cesta proti vojašnici, je postavljena *Petrolova črpalka*. Še dalje stoji *delavnice Transturista*. Tam je bilo pred vojno kovinsko podjetje, ki ga je leta 1922 ustanovil Švicar Schneider, da je izdelovalo vodne turbine. Leta 1949 je delavce bivšega Schneiderjevega obrata prevzel ljubljanski Litostroj in s tem pridobil kvalificiran kader za svojo produkcijo turbin. Pri *gostilni Plevni* se Kidričevi priključi Stara cesta. Desno gre naprej Ljubljanska cesta, levo pa se nadaljuje Kidričeva. Ta gre po leta 1961 obnovljenem *mostu čez Sušico*. Malo dalje je križišče s cesto proti Kranju. Nekdanja vas *Stari dvor*, ki je pri popisu leta 1961 izkazala 74 hiš z 837 prebivalci,

je zdaj v celoti prišteta Kidričevi cesti in tako vključena v mesto. Vas je imela ime po dvoru loškega gospostva, ki je stal nekje tod v 11. stoletju, a danes o njem ni sledu. Ob Kidričevi cesti se vrstijo obrati raznih podjetij *Veletrgovina Loka*, ustanovljena leta 1952, ima tod svoje grosistično središče s skladišči in hladilnico. *Pekarna in slaščičarna PEKS*, ki uporablja lokale pri Homanu na Mestnem trgu, ima tu strojne obrate. Iz nekdanje žage v zapuščeni vojaški bazi je podjetje *Gradis* razvilo znaten lesnoindustrijski obrat, ki zaposluje 220 ljudi in opravlja velika mizarska in tesarska dela ter ima od leta 1966 svojo tesarsko šolo. Zraven Gradisa ima obrate lesni kombinat *Jelovica*, ki je nastal leta 1955 po združitvi Jelovice, lesnoindustrijskega podjetja Trata in tovarne furnirja v Bodovljah. Sedaj izdeluje vezane in panelne plošče, furnir, plošče Jugolit, tipizirana vrata in montažne hiše, ter ima okrog 500 zaposlenih. S podjetjem je povezana *strokovna šola za vzgojo kvalificiranih delavcev lesne industrije Slovenije*, kjer se teoretično izpopolnjevanje menja s praktičnim delom v obratih. Na stavbi Jelovice opozarja spominska plošča, da so od tod 18. decembra 1941 odšli v partizane prvi Ločani. Podjetje *Inštalacije*, ki si je leta 1971 zgradilo nov obrat, prevzema velika elektroinštalacijska dela. Loške tovarne hladilnikov *LTH* so v bližino postaje prestavile obrat za hladilne naprave (predvsem konzervatorje za globoko zmrzovanje) in uredile inštitut za hladilno tehniko. Leta 1971 so dobile novo tovarniško halo površine nad 8000 m². Leta 1970 so na Trati odprli računalniški center IBM za več podjetij skupaj, ki pospešuje hitrejše poslovanje loškemu gospodarstvu.

Železniška postaja je še zdaj pomembna za tovorni promet, saj k njej gravitira razen mesta in okolice vsa Poljanska in Selška dolina. Gorenjsko progo Ljubljana—Trbiž so izročili javnemu prometu 14. decembra 1870. Škofjeloška postaja je od središča mesta oddaljena skoraj 3 km. Večkrat je bilo slišati, da so se Ločani branili železnice, češ da bodo izvoščki ob zaslužek, vendar to ni res, saj je mestna občina ob začetku del postala trgovskemu ministrstvu prošnjo, naj zgrade postajne naprave čim bliže mestu.

Onstran železniške proge dela tovarna *Termika*, zgrajena leta 1969 in opremljena s švedskimi stroji. Izdeluje mineralno volno za izolacije. Blizu postaje je tudi *mešalnica močnih krmil*, obrat Kmetijskega gospodarstva Škofja Loka.

Pri puštalski brvi, foto P. Pokorn

Na koncu Kidričeve ceste, kjer ta že zavija proti Ljubljanski cesti, stoje še Gorenjska predilnica, Odeja in Kroj. *Gorenjska predilnica* obstaja izpred vojne in izdeluje bombažno in sintetično prejo za tkanje blaga, zadnji čas tudi pletiva za ročno pletenje. *Odeja* ima od leta 1970 tod novo stavbo in je leta 1973 preselila sem obrat iz Šolske ulice. *Kroj*, ki je začel leta 1946 kot delavnica petih krojačev, se je leta 1971 preselil sem v novo tovarno, kjer izdeluje ženske in moške plašče in ženske kostime.

Tako se ob železniški postaji ustvarja loška industrijska cona. Z njo vred rasteta novi naselji — *Frankovo* in *Hafnerjevo*, ki ju loči Stara cesta. Prvo je imenovano po mladem aktivistu Ivanu Franku, ki je padel leta 1942, drugo po Antonu Hafnerju, voditelju vojaškega upora v Judenburgu leta 1918. Ob teh naseljih stoji sodobna stavba *osemletke Cvetko Golar* in zraven nje vrtec.

KAMNITNIK (415 m)

Severno stran mesta ograjuje grič Kamnitnik, po višini 55 m nad ravnino neznamenat, a po obliki zanimiv, saj je na vseh straneh odkrita kamnitna notranjost in res zasluži svoje ime. Ko so v letih 1903 do 1906 gradili bohinjsko železnico, so v njem lomili kamen za obokanje bohinjskega predora. Sestavljen je iz apnenčastega proda, ki so ga vode nanašale v oligocenu in se je v dolgi dobi nad 20 milijonov let zlepil z glineno-apnenim vezivom v čvrst, rdečkast konglomerat. Kamen so lomili že od začetka 18. stoletja in iz njega izdelovali podboje, pragove in robnike, tu in tam tudi kak spomenik. Po osvoboditvi so ga uporabili pri izdelavi pročelja Prešernovega gledališča v Kranju. V razpokah konglomerata se je nabrala rdečkasta ilovica s precejšnjo množino železove rude. Sredi prejšnjega stoletja so v ilovici dobili oglašene kosti in zobe bobra, medveda, merjasca in slona, pri kopanju za železniške predore pa dva meljaka nosoroga *Rhinoceros mercki*, ki jih je v zadnji medledeni dobi voda naplavila v špranje. Vse to kaže, da so v davniini živele v teh krajih velike živalske vrste, kakršnih danes ni več. Nosorogova zoba sta sedaj v zbirki Loškega muzeja. Razgaljena pobočja Kamnitnika so s svojo rdečino izzvala impresionista Jakopiča in Groharja, da sta Kamnitnik večkrat slikala. Vzhodno od Kamnitnika je nad Pahucovim mlinom grič *Gavžnik*, kjer so stale

Spomenik slikarja Ivana Groharja v Groharjevem naselju, delo kiparja T. Logondra, fot. Fr. Planina

Ob cesti izloče na mesto stika s Surovo jarko. To je gručkasta vrsta iz dveh vrstnih stenok. Ki pa zdelo Planinca ali Prilazca pomeni. Med prvimi je izvenkova kiba, ki ima lep površje v kamnitniškem konglomeratu. Na vsi-

včasih vislice. Pas loškega konglomerata se vleče od Kamnitnika proti Crngrobu, iz njega je tudi sosednji »prifarški« Kamnitnik, ki pa ni razkopan; na desni strani Selščice sta iz tega konglomerata Krancelj in ozemlje Za gradom. V prvih stoletjih freisinškega gospostva so bili na obeh Kamnitnikih škofovi vinogradi.

POD KAMNITNIKOM

Plani svet na diluvialni terasi pod Kamnitnikom od Plevne proti Stari Loki so včasih imenovali Osterfeld. Do prve svetovne vojne je bil ves obdelan in brez hiš. Okrog leta 1900 so tu uredili *mestno pokopališče*, dohod na pokopališče je po Šolski ulici. V času stare Jugoslavije so sezidali prav pod Kamnitnikom *vojašnico planinskega polka*. Ob njej je kmalu nastalo naselje skromnih hiš. Leta 1969 so v vojašnici odprli spominski muzej narodnega heroja Jožeta Gregorčiča-Gorenjca, čigar častno ime nosi ta stavba. Mimo vojašnice teče *Partizanska cesta* od Plevne do Groharjevega naselja. Ob njej stoje bloki za Domom zveze borcev, tam je postavljenih osem stolpnic, na vsaki strani pokopališča po štiri. Po urbanističnem načrtu je ves ta prostor med avtobusno postajo in Kamnitnikom določen za nov, sodobeni del Loke. V doglednem času se bo moralo pokopališče — dom mrtvih — umakniti novim stavbam — domovom živih.

Od Partizanske ceste gresta ob Kamnitniku navzgor dve novi ulici — *Tavčarjeva* in *Potočnikova*, prva imenovana po pisatelju Ivanu Tavčarju, druga po dražgoškem borcu Bojanu Potočniku, ki je spomladi 1942 padel pri Sv. Barbari.

CESTA TALCEV

Med šolo in Novim svetom se začenja Cesta talcev in teče proti Stari Loki. Imenovana je po 50 talcih, ki so jih gestapovci ustrelili 9. februarja 1944 za prifarškim Kamnitnikom in jih mrtve razstavili ob podaljšku te ceste v Stari Loki; nato so jih odpeljali na kamionih v skupno grobišče v Begunjah. Na zahodni strani je pod teraso, po kateri gre Cesta talcev, nizek naplavljen svet v *Podnu*, po njem teče Prifarški potok. Ob njem sta stali v srednjem veku dve kovačnici-cajnarici, last starološke graščine. Ob Sori pa je delala fužina. Verjetno je vse to uničila povodenj leta 1540. Sedaj je v Podnu nameščeno *Komunalno podjetje Remont*. Zgrajena je nova šola, uredili bodo prostore za šport. Skozi Poden gre novi del ceste v Selško dolino, da se izogne ožinam skozi Staro Loko. *Krevsov mlin*, ki je delal ob Selščici na južnem koncu Podna, je bil spočetka grajski in je v listinah omenjen že leta 1291. Na hiši so vidne Jelovškove nabožne freske.

NAJNOVEJŠA DELA MESTA

Nad stikom Partizanske ceste in Ceste talcev se na ravnici razprostira *Groharjevo naselje*, sestavljeno iz novih atrijskih in vrstnih hiš ter večjih blokov. Na začetku naselja stoji pred marketom veletrgovine Loka spomenik z doprsnim kipom slikarja Ivana Groharja, delo domačega kiparja Toneta Logondra. V letih 1971 do 1973 so na binkeljskem polju zgradili novo stanovanjsko naselje *Podlubnik*. Gradnja se nadaljuje še na večtrskem polju.

Kraji, zrasli z mestom

Čeprav je Loka do zadnjega časa v gospodarstvu le počasi napredovala, je vendarle že dolgo vezala nase najbližje vasi s tem, da je zaposlovala delovno moč pri kmetijskih delih in v obrti, od konca prejšnjega stoletja tudi že v industriji, redno kupovala njihove pridelke za svoje vsakdanje potrebe in jih oskrbovala s trgovskim blagom. Po svoboditvi je zazidala marsikatero zemljišče zunaj svojih starih predmestij in se tako razširila do teh vasi. Po osvoboditvi jih je tudi upravno priključila mestu. To so nekdanje vasi Vincarje, Stara Loka, Puštal in Trata, ki imajo sicer marsikatero vaško potezo, vendar živijo z mestom in se tudi zunanje vse bolj urbanizirajo. Trata, ki leži že povsem na odprtem Sorškem polju, je opisana v poglavju o Sorškem polju.

VINCARJE (360 m)

Od Kamnitega mostu drži ob vrtnem zidu nekdanjega samostana pot proti Vincarjem. Ob koncu zidu se vrstijo stavbe *Loške tovarne hladilnikov*. Od leta 1934 je bila v glavnem posloplju tekstilna tovarna, ki je izdelovala bombažno blago. Leta 1949 so stroje prepeljali v druge tovarne, v stavbo pa se je vselilo elektrokovinsko podjetje Motor. Sčasoma je dozidalo nove stavbe in se leta 1960 preusmerilo predvsem k izdelavi hladilnih naprav ter spremenilo tudi naslov v LTH. Glavno proizvodnjo hladilnih in klimatizacijskih naprav je predstavilo k železniški postaji, tu pa so ostali livarna in nekateri manjši obrati.

V sosednji vili »Anki« je bilo leta 1873 urejeno prvo loško kopališče. Takrat je 24 meščanov ustanovilo kopališko družbo, kupilo posestvo Italijana Gonzanija — ta je nasadil drevored divjih kostanjev, ki je deloma še ohranjen — in zgradilo nepodkleteno stavbo; vanjo so postavili lesene kadi in jih polnili s segreto vodo za kopanje. V bregu nad kopališčem so uravnali sprehajalno pot in postavili ob njej klopi in mize. Družba se je kmalu razšla. Potem je učitelj Flis leta 1897 ustanovil Olepševalno društvo. To je verjetno pod vplivom prvega

segrevanega kopališča postavilo na vincarški strani javno kopališče v strmi breg Selščice pod nunskim zidom, kjer je vedno več sence kot sonca. V poletnih dneh, kadar je bilo kopališče odprto, so razobesili zastavo, napisali temperaturo vode in spustili nad vodo zaveso med moško in žensko polovico kopališča. Leta 1908 je bilo kopališče odprto le 12 dni. Ko ga je odnesla voda, so leta 1927 zgradili novo kopališče na sončnem prostoru v Puštalu.

Med novimi hišami je struga hudournika, ki ob dežju udarja na dan izpod konglomeratnega sveta. Nekaj korakov naprej teče izpod Starega gradu Vincarški potok. Stari del Vincarjev je nastal z naselitvijo nemških naselnikov kmalu po nastanku loškega gospodarstva. Naselje so sestavljale štiri kmetije viničarjev, po njih ima tudi ime. Vključeno je bilo v gadmarsko županijo, tja so spadale še vasi Binkelj, Moškrin in Trnje. Viničarji so obdelovali škofove vinograde na Kamnitniku, pri Veštru in v prisojnih bregovih nad Virškom, kjer še danes pravijo Za brajdo. Vinogradništvo je takrat pospeševala duhovščina. Ko se je promet toliko razvil, da je lahko dobivala boljše vino od drugod, so začeli vinograde opuščati. V 14. stoletju se omenja le še vinograd na Kamnitniku. Vincarje so bile skozi stoletja majhna vas. Leta 1870 so šteje 9 hiš in 26 ljudi. Po zadnji vojni se je število hiš povečalo na 47. Po bregu, kjer drži vozna pot Za grad, je nastalo naselje novih stanovanjskih hiš. Popis leta 1971 izkazuje 200 prebivalcev, prvotni kmečki značaj pa izpričuje ta popis z zabeležbo 26 govedi in 7 prašičev.

Na terasi nad kmečkim delom Vincarjev stoji lepo urejen penzion »Zorka«.

K Vincarjem spada planinski dom na Lubniku (1025 m), kamor držita iz vasi zaznamovani stezi skozi Kuhnjo in po grebenu. Po gričevju nad Vincarji ima turistično društvo TRIM stezo z različnimi športnimi pripravi za oddih in utrjevanje na svežem zraku.

STARA LOKA (364 m)

Ob Cesti talcev se mesto stika s Staro Loko. To je gručasta vas na dveh rečnih terasah, ki ju reže Planiški ali Prifarški potok. Med prvimi je Dolenčeva hiša, ki ima lep portal iz kamnitniškega konglomerata. Na vo-

Cesta skozi Staro Loko, fot. Fr. Platinina

galu hiše je *Krvalo znamenje*, kjer so v prejšnjih časih obglavljali na smrt obsojene. V starem delu vasi so hiše z obeh strani pomaknjene tako tesno k cesti, da resno ovirajo promet. Zato je že zgrajena nova cesta skozi Poden. Nasproti *kapelice*, sezidane v spomin huđega ognja 1817. leta in poslikane z Gosarjevimi freskami, se bere na obodu gotških vrat pri *Žagarju št. 25* napis: Hans Kos 1592. Stara Loka spada med najstarejša slovenska naselja. To je prvotna Loka, omenjena v darilni listini leta 973. Leta 1286 je prvič imenovana z nazivom Stara, da so jo ločili od novejše Škofje Loke, ki so jo takrat imenovali le Loka. Stara Loka je tudi ena najstarejših slovenskih župnij, saj se navaja že leta 1074. Obsegala je vse loško ozemlje in je v poznejših stoletjih izšlo iz nje 20 župnij. Zato ji pravijo Ločani Na fari, prebivalcem pa Prifarci. Tudi *cerkev* je bila med najstarejšimi na Kranjskem. Ko so jo leta 1863 podirali, so naleteli pod beležem na napis, ki je omenjal, da je bila prenovljena leta 1118. Bila je romanska, triladijska bazilika z lesenim stropom, verjetno s tremi polkrožnimi apsidami in z zvonikom nad kornim kvadratom. Gotika je dala nov prezbiterij. Zaradi pogostnih prezidav je bila slogovno pokvarjena. Današnje cerkev so dogradili leta 1863 v novoromanskem slogu. Iz starih časov ima nekaj slik in v stranske kapele postavljene

zanimive stare nagrobnike. Najstarejši med njimi veljajo spominu Volbenka Schwarzza, ki je umrl pred letom 1522, pa mu niso vklesali letnice smrti v napis, ki ga je dal že sam izdelati, Georga Feichtingerja iz leta 1583 in Marxa Petschocherja iz leta 1656 s postavo viteza v železnem oklepu. Več nagrobnikov je vzdanih v zunanje cerkvene stene. Nekateri napisi na nagrobnikih so prav izvirni, npr. »Hier liegt der ehrbare Mattheus Koss, von Kenntniss der Handlung gross, 44 Jahre lebte er, dann sagt der Tod: Mattheus, komm her.« Na spomeniku padlih v prvi svetovni vojni je naveden Ivan Gosar, ki se je boril kot srbski oficir proti Avstriji in ga je avstrijsko vojaško sodišče obsodilo na smrt. Med sedanjimi spomeniki je zanimiv nagrobnik profesorja Franca Jesenka, v katerega je vdelan izvesek stare Jesenkove ključavničarske delavnice z letnico 1712. Sedanjo cerkev so okrasili z oltarji Gosar, s slikami Wolf in s kipi starejši Franc Zajec. Nekateri deli oltarjev so izdelani iz kamnitniškega konglomerata. Stavba je svetla in zelo prostorna, visoki zvonik in streha sta krita z zalološkim skrilom. Na bivšem župnišču zahodno od pokopališča je nad vhodom naslikan grb škofa Janeza Teodorja iz leta 1757, delo freskanta Jelovška. Ob potoku pod pokopališčem je *Hudarevnikova domačija*, kjer so še nedavno pekli loški kruhek. Pred-

nik Janez Šink je bil medicinar in je pošiljal svoje izdelke celo v Švico in Ameriko.

Nasproti cerkve stoji onstran ceste *starološki grad*. Razvil se je verjetno iz škofovega dvorca. Naveden je v fevdni knjigi leta 1423. Bil je močna posest in je imel celo vrsto zemljišč, celo v Polhovem Gradcu in na Belici pri Dovjem, mnogo kajž in dve kovačnici v Podnu. Njegovi posestniki so bile vplivne rodbine Sigesdorf, Rasp, Scarlich, Pečaher in Erberg; nekateri njihovi člani so opravljali službo loškega glavarja ali kaščarja. Po nakupu so dobili grad v posest tudi nekateri bogati domačini, npr. Mihael Papler, ki je postal vitez in je dal leta 1627 sezidati mestno šolo, ali Matevž Demšar iz Žetine, trgovec s platnom, ki je pridobil grad na dražbi. Od njegovega sina ga je leta 1819 kupil vitez Friderik Strahl iz Erfurta; njegov sin Edvard, svetnik deželnega sodišča, je grad prenovil in ga napolnil z umetninami in starinami iz širne loške okolice. Posebnost gradu so okrogli stolpi, ki so nekdanj rabili za obrambo. Jarek okrog zidu je zdaj zasut. Ko je leta 1929 umrl zadnji Strahl — Karl, je grad s posestvom kupil lesni trgovec Dolenc, a ga je kmalu preprodal za Dom slepih. Del umetnostne zbirke so prevzeli centralni muzeji, velik del pa prekupčevalci. V gradu je ostal le vzdani nagrobni spomenik nekdanjega lastnika Raspa iz 16. stoletja. Od leta 1937 je v gradu *Center za rehabilitacijo in varstvo slepih*, ki ima svojo šolo in delavnice za priučitev raznih obrti.

Tudi to staro naselje se je v zadnjem času precej povečalo zaradi bližine mesta in njegove industrije. Zdaj se na vseh straneh stika s sosednjimi naselji, razen s Škofjo Loko in Groharjevim naseljem z Virlohom, Binkljom in Podlubnikom. Leta 1869 je imela Stara Loka 76 hiš in 500 prebivalcev, leta 1961 106 hiš s 747 prebivalci, leta 1971 pa izkazuje 1551 ljudi. Leta 1961 je bila še dobra tretjina kmetov, drugi so bili obrtniki, delavci in nameščenci. Zdaj je ta delež kmetov že mnogo manjši. Zanimive so nekatere starinske kmečke hiše, npr. *Mruščeva*, kjer je v bližini tudi staro kamnito znamenje na tri vogle ob stiku Stare Loke z Binkljom in Virlohom. Glede šol in prosvete je Fara navezana na ožje mesto.

PUŠTAL (345 m)

Puštal stoji na desnem bregu Poljanščice. Dohod iz mesta ima čez Puštalski most. Levo ob cesti je del nek-

Hans Kos 1592, napis nad gotskimi vrati hiše v Stari Loki (na prednji sliki ob desnem robu), fot. Fr. Planina

danjega baronovega zemljišča uporabljen za *športno igrišče*. Pred vojno je bilo tu sokolsko telovadišče. Avgusta 1941 so Nemci sklicali na ta prostor zbor moških, da bi ustanovili t. i. Wehrmannschaft, a loški skojevci so to preprečili, ker so ponoči vse telovadišče potresli s propagandnimi lističi OF in ograjo popisali z narodno-osvobodilnimi gesli.

Nasproti mostu stoji na nizki terasi *Puštalski grad*, ki že v 13. stoletju ni bil več last freisinškega škofa. Puštalski gospodje so dosegli precejšnjo veljavo in opravljali pomembne javne službe; nekateri so bili gradiščani v Zgornjem stolpu. Za časa reformacije je bil v gradu sedež luteranskih predikantov, ker so jim bili graščaki zelo naklonjeni. Pokorn je razlagal ime Puštal iz Burgstall, češ da so bili tu loški grajski hlevi, Blaznik pa pravi, da označuje nekdanje gradišče — Burgstelle. Ko je v 17. stoletju rodbina puštalskih gospodov izumrla, je grajska posest po nekaj desetletjih prešla v roke bogatih Oblakov iz Gorenje vasi, ki so trgovali z železom ter si leta 1688 pridobili plemiški naslov baronov Wolkenbergov. V 18. stoletju so svojo posest razširili čez meje loškega gospostva in se uvrstili med najbogatejše rodbine na Kranjskem. Njihova potomka še sedaj živi v gradu. Od leta 1927 so oddajali večino prostorov v najem bano-vinski mlekarški šoli. Ko se je šola po osvoboditvi pre-

selila v nove zgradbe v Čirčičah pri Kranju, je grad najela loška občina za muzej. Od leta 1959 je bil v njem *Embalažno grafični zavod*. Leta 1975 se je preselil k železniški postaji. Zdaj so v njem nekatere družbenopolitične organizacije, glasbena šola in zveza kulturno prosvetnih organizacij. Stavba gradiča je gotska, predelana v zgodnjem baroku. Grajski portal je izklesan iz loškega konglomerata. Vredno si je ogledati grajsko kapelo s prelepo Quagliievo fresko Snemanje s križa iz leta 1706, ki se odlikuje po kompoziciji oseb in žaru elegantnih barv ter je najdragocenejša umetnina v Loki.

Od pročelja gradu gre ulica k *Puštalski brvi*. Poljanska Sora teče tod skozi pas trdega ploščatega apnenca, ki ga še ni mogla povsem preglodati. Z brvi je lep pogled na skupino hiš, ki s svojimi elementi, posebno s številnimi okni, kažejo značilnost loško-cerkljanskega stavbnega tipa. Na *Poličarjevi hiši* je zaznamovano, do kod je segala voda ob veliki povodnji leta 1926. Nad brvjo je ob dolgem jezu urejeno novo mestno kopaljšče,

Pogled na Puštal s Kranceljna, fot. ing. T. Mlakar

zgrajeno leta 1959. Za gradom je do njega speljana vozna cesta. Konec prejšnjega stoletja so imeli Ločani kopaljšče ob Selščici pri Vincarjih. Ker je Poljanščica navadno za 2 do 3° C toplejša, zelo čista in ne nanaša mnogo proda, je tujsko-prometno društvo leta 1927 postavilo kopaljšče na tem kraju, sedanje turistično društvo pa je zgradilo novo stavbo z restavracijo in kegljiščem.

Ob kopaljšču je že več novih in obnovljenih hiš, v bližini pa so tudi še stare bajte, kakršne so v prejšnjem stoletju sestavljale ves Puštal. *Nacetova (Polenčeva) hiša*, ki s sadovnjakom meji na kopaljšče, je pravi muzejski objekt, ki bi delal čast vsakemu etnografskemu muzeju. Lastnik Polde Polenec, operni pevec, je ohranil hišo zunaj in znotraj z opravo vred takšno, kakršna je bila v času njegovih dedov. Sosedna stavba je novi mo-

Arkadno
dvorišče
puštalskega gradu,
fot. ing. T. Mlakar

gočni dom slikarke Dore Plestenjak. Nadaljnji, južni del Puštala imenujejo Dobrava. Skrajna hiša *Pod ceglom* je bila prvotno posest Oblakov, ki so se po njej imenovali pl. Wolkensperg auf Ziegelfeldt, in je imela pred drugo svetovno vojno na zgornji veži kamin in poslikan leseni strop, ki je predstavljal Auroro (Zoro). Poleg dvorca so bili grajski ribniki. Danes je stavba predelana. Posestvo obdajajo potok Hrastnica, Poljanščica in visoka ježa terase, po kateri se razprostira polje »na Žovščah«. Po robu terase se vrstijo letoviške hišice. K Puštalu spada tudi zaselek *Hrastnica* v grapi istega imena.

Puštal se je v zadnjem času precej razvil. Leta 1869 je imel 52 hiš in 343 ljudi, leta 1961 105 hiš in 530 prebivalcev, popis 1971 pa je ugotovil 114 hiš in 561 prebivalcev. Več novih hiš je za Kuceljem ob cesti proti Hosti. Nekdaj je bil Puštal čisto kajžarsko naselje. Še nedavno je bilo v vasi več glavninarjev. Industrije nima, pač pa hodi precej delavstva na delo v tovarne v Loki in na Trati. Katastrska občina šteje le 5 % njiv, a 69 % gozdov; ti pokrivajo hriboviti svet v okolici.

Iznad puštalskih hiš se vzdiguje *Hribec* (380 m), pomolasti izrastek krajnega dela Polhograjskega hribovja, zgrajen iz ploščatih triasnih apnencev. Na Hribec je speljana sprehajalna pot mimo znamenj križevega pota, preproste slike na njih so že večkrat preslikali. Na vrhu Hribca je postavljena preprosta baročna cerkvice iz začetka 18. stoletja, ki ima veliki oltar okrašen s kopicami pozlačenih oblakov, ob oltarjih freske Franca Jelovška, znanega baročnega freskanta, oltarne slike Janeza Šubica in Matije Bradaška, in pod glavno cerkvijo še spodnjo cerkvico, t. i. »puščavico« z dvema prostoroma. V prvem delu je na freski napis: Šubic 1875. Leta 1863 prizidani zvonik gleda izmed smrek, ki preraščajo obzidje. Od Hribca se vzpenja strmo pobočje *Sten* (489 m), s katerega je najlepši pogled na Loko. V neko jamo na Stenu so znašali leta 1941 iz vojaške baze na postaji orožje in strelivo, da ga je potem prevzel Cankarjev bataljon. Od Stena se proti Hosti vleče obrasli Kucelj, proti Hrastnici pa Kurnik, ki ima kakor kurnik predeljene ozke parcele senožeti.

Sorško polje

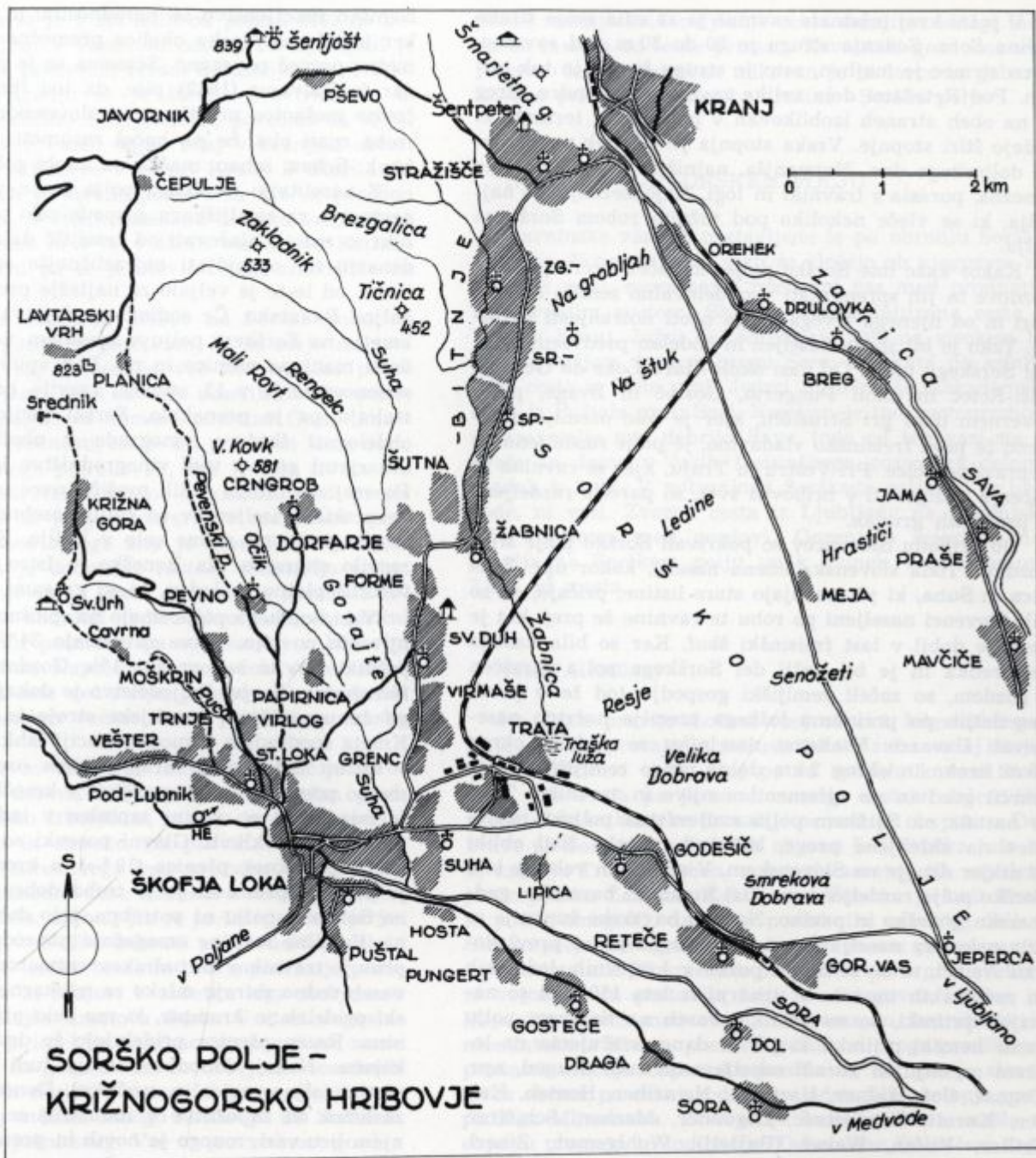
Od Škofje Loke se proti severovzhodu razprostira ravno Sorško polje v obliki trikota med vznožjem Križnogorskega in Polhograjskega hribovja ter globoko debrijo Save; čez njo se nadaljuje v Kranjsko ravnino. V davni terciarni dobi, ko je alpsko gorovje vstajalo v višino, se je ta del ozemlja ugreznil, v udorino pa je prednica današnje Save v mlajšem terciaru in v ledeni dobi naplavila proda. Ravnina je potemtakem savski vršaj, ki se od Stražišča pri Kranju polagoma znižuje proti Medvodam. V razdalji 11 km se zniža za 50 m (Stražišče 400 m — rob polja nad Svetjem 350 m). Strmec torej znaša 45 cm na 100 m. Prodna nasipina je odrinila potok Žabnico ob vznožje hribov na zahodno obrobje, Soro pa na južni rob pod Polhograjske hribe. Sava si je sčasoma zarezala globoko strugo v svoje lastne nanose, pa tudi Sora in Žabnica sta se zajedli vanje.

Sorško polje ni povsem ravno. Nekaj metrov nad ravnino se vzdigujejo široke plošče, naplavine iz stare ledene dobe, ki se jim je prod sprijel v konglomerat. Na površju imajo debelo ilovnato preperelino, vendar so večinoma porasle z gozdom. Na njih je voda izjedla vrtače in suhe doline. Ljudstvo jih imenuje »dobrave« (gozdove), npr. Velika dobrava pri Godešču in Smrekova dobrava pri Gorenji vasi.

Nekdanje površje Sorškega polja so vode razjedle in nanj spet nanesele novih nasipin. Zato leži konglomerat ponekod v večji, drugod v manjši globini, nad njim pa je sipek prod; prekriva ga preperelina, tanka plast prsti, ki se vanjo spodaj že meša kamenje. Po ravnini je polje, za čudo mnogo pa je še gozdov. Prst je na mnogih krajih tako plitva, da plug pri globokem oranju zadeva na pesek in prod. Kadar spomladi in poleti ni dosti dežja, je polje kmalu suho; suša napravlja več škode kakor mokra leta. Nikjer na ravnini ni nobenega studenca in potoka, vsa voda ponikuje v prodnata tla. Podtalnica stoji 30 m in več pod površjem. Sredina Sorškega polja ni naseljena; vasi so umaknjene na obrobje.

Zahodno obrobje sestavlja glinast in ilovnat pas, ki so ga naplavili potoki s hribovja med Križno goro in Šentjoštom. V nižjih delih so stala nekdanj jezerca, v njih se je usedala glina ali ilovica. Od Loke do Stražišča se

razprostirajo v tem pasu vlažni travniki in gozdovi. Ponekod izkoriščajo glino za žganje opeke. Tod tečejo potoki Žabnica, Suha in Planica, ki zbirajo vodo z vzhodnih bregov Križnogorskega hribovja. Žabnica izvira pod Pševim, se vijuga za vasmí Bitnjem in Žabnico v glinasti strugi in stopa ob južnem koncu vasi Žabnice na prodnati del Sorškega polja, kjer je sprva še pravi potok, ob njenih bregovih še rastejo jelše, potem se vse bolj zožuje in izgublja med travniki. Njen tok izdaja le še visoka, temnejša medena trava, ki obrašča njen jarek sredi močvirnih travnikov, obilo poraslih z močvirskim osladom. Le v deževnih dneh dosega neznamen tok vas Trato, sicer se izgublja v prodnih tleh. Ob vzhodnem kraju Trate jo požira Traška luža, bivališče žab, poleti skrito pod bičevjem. Čez jez pod lužo teče le ob velikem deževju, sicer je njena struga, ki je tod zajedena v konglomerat in jo domačini imenujejo Traški graben, ponavadi popolnoma suha. Do železniškega mostu se vleče Traški graben kot plitva zajeda skozi gozd, potem postaja globlji in ožji, obdajajo ga do 20 m visoke stene konglomerata; od teh se včasih odkrhne kakšna skala. Medtem ko teče potok od Žabnice do Trate le po travnatem jarku, je struga v Traškem grabnu vsa posuta s prodom, med katerim opaziš ne le kose labore in apnenca, temveč tudi kose vijoličastega peščenjaka, nanesenega v davnini s Križnogorskega hribovja. Od cestnega nasipa naprej se graben razširi, prodira skozi rečne terase in se pri Lipici odpira v travnat svet. Malokdaj ima toliko vode, da po površju doseže Soro. Suha ima dva izvira: Bitenjska Suha prihaja od Javornika in Čepulj, Žabniška Suha od Planice. Z desne dobiva prtok Rengelec in Mrzli potok. Ta priteka izpod konglomeratne stene v Papirnici, ima stalen izvir, a ob suši ne teče daleč, temveč presiha; z njim se združujeta Pevenski potok in Očik iz crngrobskih gozdov. Suha se vijuga po ilovnatem, gozdnatem ozemlju, imenovanem *Gorajte*. Za Kamnitnikom se zajeda v konglomerat, to se dobro vidi z mosta na Kridričevi cesti naprej od Plevne. V dolnjem delu teče pod imenom Sušica skozi vas Suho in tam prodira skozi rečne terase, da se pod vasjo izliva v Soro. Planica izvira pod Planico, teče skozi Moškrinsko grapo, tam dobi z desne Močilsko grapo, pri Virlohu pa priteka vanjo potok Virloh ali Puca, ki ob suši usiha. Skozi Staro Loko ali Faro je utesnjena v zidano strugo in pod mostiče. Ločani jo imenujejo Prifarški potok. V Podnu nad Krevsovo žago se izliva v Selščico.

V južni kraj prodnate ravnine je zajedla svojo široko dolino *Sora*. Sedanja struga je 20 do 30 m pod ravnino. Njen strmec je majhen, zato je struga široka in tok miren. Pod Retečami dela velike zavoje — meandre. Breg je na obeh straneh izoblikovan v policah ali terasah, ki kažejo štiri stopnje. Vsaka stopnja je ostanek nekdanjega dolinskega dna. Najmanjša, najnižja je ponekod zelo obsežna, porasla s travniki in logi. Najobsežnejša je najvišja, ki se vleče nekoliko pod južnim robom Sorškega polja.

Kakor kaže ime Sorško polje, so začeli krčiti prvotne gozdove in jih spreminjati v obdelovalno zemljo ob reki Sori in od njenega levega brega proti notranjosti ravnine. Tako je bil sprva naseljen in obdelan predvsem južni del Sorškega polja. Od vasi okoli Stare Loke do Gorenje vasi-Reteč in okoli Pungerta, Gosteč in Drage, pa v severnem delu pri Stražišču, kjer je bilo ozemlje naseljeno že pred freisinško vladavino, je polje razdeljeno na nepravilne delce. Pri Veštru in Trnju, kjer se ravnina že začenja vzdigovati v hriboviti svet, so parcele razdeljene v progastih grudah.

Ob prihodu Slovencev so pokrivali Sorško polje širni gozdovi. Toda slovenska imena naselij, kakor npr. Žabnica in Suha, ki jih navajajo stare listine, pričajo, da so bili Slovenci naseljeni po robu te ravnine že prej, kot je ozemlje dobil v last freisinški škof. Ker so bila naselja zelo redka in je bil večji del Sorškega polja zaraščen z gozdom, so začeli zemljiški gospodje tod že v prvih desetletjih po prevzemu loškega ozemlja načrtno naseljevati Bavarce. Vsakemu naselniku so dodelili okrog 50 m široko in okrog 2 km dolgo progo zemljišča, da je izkrčil gozd in ga spremenil v njive in travnike. Tako je nastala na Sorškem polju svojevrstna poljska razdelitev na sklenjene proge, kakršnih v tako čisti obliki ni nikjer drugje na Slovenskem. V srednjem veku je bilo Sorško polje razdeljeno na štiri županije: bavarsko, gadmarsko, godeško in praško. Na tleh bavarske županije so bila nekatera naselja slovenska, drugod pa so prevladovali Nemci, to se še danes pozna v krajevnih, ledinskih in rodbinskih imenih. V urbarju iz leta 1501, ko so nastajali priimki, so navedeni v vaseh na Sorškem polju razni nemški priimki, ki jih še danes srečujemo na loškem ozemlju in zaradi odseljevanja tudi drugod, npr. Cegnar, Cof, Hafner, Hartman, Heinricher, Homan, Kaiser, Kuralt, Langerholz, Logonder, Macher, Schiffrer, Triller, Vilfan, Weisel (Bajželj), Wohlgemut, Zihler.

Nemško naseljenstvo se narodnostno ni moglo obdržati; ker je bila slovenska okolica premočna in ozemlje prometno preveč povezano. Ščasoma se je poslovenilo. Vendar še Valvasor (1689) piše, da tod ljudje govore tako čudno mešanico nemškega in slovenskega jezika, da je treba znati oba, če jih hočeš razumeti. Za zgled navaja izrek: Schau, schau, mačka na strehi goloba fressen!

Z naselitvijo Sorškega polja se je vrednost loškega gospodarstva za zemljiškega gospoda zelo povečala. Podložniki so morali plačevati od zemljišč dajatve v naravi in denarju ter opravljati najrazličnejšo ročno in vprežno tlako; od le-te je veljalo za najtežje prevažanje vina na daljno Bavarsko. Če sodimo po dajatvah, so pridelovali kmetje na Sorškem polju v srednjem veku največ ovs, dosti manj pa pšenice in rži. Pod vplivom nemških naseljencev se je v 12. stoletju razvilo hmeljarstvo, v 14. stoletju pa je prenehalo. Sorški podložniki so morali obdelovati škofove vinograde v okolici Loke in na Šmarjetni gori, a tudi vinogradništvo je kmalu opešalo. Po vsej ravnini so redili prašiče, ovce in kure. Po vaseh bavarskih priseljencev so gojili posebno mnogo konj, ki so jih gonili na sejme celo v Italijo. S konjerejo se je razvilo sitarstvo. Na Beneško, v Istro in Dalmacijo so tovorili platno in loden, ki so ga sami izdelovali.

Vasi Sorškega polja imajo na splošno več gozdnih kot njivskih površin. Njive zavzemajo 34 %/o, travniki 12 %/o, pašniki 5 %/o in sadovnjaki 3 %/o. Gozdove imajo tudi na bližnjem hribovju. Poljedelstvo je dokaj napredno. Mnogo že uporabljajo kmetijske stroje in umetna gnojila. Kmeta spodbujata k modernizaciji lahka prodaja, ker so v bližini industrijski kraji in ima ozemlje dobro prometno povezavo, pa pomanjkanje kmečkih delavcev, ker je mladi rod po večini zaposlen v industriji in drugih nekmečkih poklicih. Glavni posevki so krmilne rastline (28 %/o površine), pšenica (19 %/o) in krompir (18 %/o). Prst je precej izprana in jo je treba dobro gnojiti. Apenje na Sorškem polju ni potrebno, zelo dobro uspeva lucerna. Krmilne rastline omogočajo napredno živinorejo, čeprav je travnikov in pašnikov razmeroma malo. Po vseh vaseh redno zbirajo mleko za mlekarne. Poglavitni poljski pridelek je krompir, ki mu zelo prija prodnata ravnina. Razen pšenice pridelujejo še drugo žito, najmanj koruze. Nekaj dohodkov imajo tudi od industrijskih rastlin (oljne repice in sončnice). Donosno kmetijstvo in zaslužek od zaposlitve v industriji se kaže že v zunanjem licu vasi, mnogo je novih in prenovljenih hiš. Ste-

vilo prebivalstva se je v sto letih od popisa 1869 do popisa 1971 podvojilo. V vaseh ob cesti proti Ljubljani je naraslo za 227 ‰, predvsem zaradi industrije »na Trati«. Ob cesti proti Kranju se je število prebivalstva, ki spada v sedanjo občino Škofja Loka, povečalo za 73 ‰, še veliko bolj pa v vaseh, ki so zdaj v kranjski občini in so deloma že vključene v mesto Kranj. V Stari Loki in sosednjih vaseh je število poraslo za 116 ‰, posebno v Stari Loki sami. V štirih vaseh na desnem bregu Sore je stoletni prirastek le 4 ‰, v štirih vaseh pod Križnogorskim hribovjem pa se je število ljudi zmanjšalo za 18 ‰.

Če gledamo z okoliških hribov na Sorško polje, se čudimo velikim gozdnim ploskvam, ki se zdijo za ravnino preobsežne, saj zavzemajo več kot tretjino površine. Ko so doseljenci pred 900 leti naselili Sorško polje, so nekaj gozda pustili za domače potrebe. Gozd takrat še ni imel prave vrednosti, les je bil potreben le za dom, stelje pa niso mnogo potrebovali, ker je bila živina večidel zunaj na paši. Nekaj gozdov so zasadili sredi prejšnjega stoletja, ko se je gospodarstvo v marsičem spremenilo. Konkurenca tujega žita je zmanjšala vrednost domačega, les pa je dobival z rastočo industrijo vedno večjo veljavo. Trgovino z lesom je posebno pospešila železnica. Kmetje so obdržali obdelovalno zemljo v bližini vasi, nekaj daljnih pašnikov pa so zasejali z borovim semenom in želodom. Naprednejše poljedelstvo je zahtevalo več gnoja in zato več stelje, posebno ker so zaradi pomanjkanja travnikov večino slame porabili za zimsko krmo.

Gozdne parcele so večinoma majhne. Največ je borovih in hrastovih dreves. Najbolje uspeva mešan gozd. Kjer so tla nekoliko izboljšana, rastejo med skromnimi bori hrasti, gabri in smreke, na plitvih tleh pa jelše. Zaradi vrednosti smrekovega lesa za industrijo celuloze so na več krajih zasadili čiste smrekove sestoje. Smreka je tla zelo poslabšala, najbolj jih je pa izčrpalo stelarjenje. Ponekod, npr. v Veliki dobravi pri Godešču, rastejo značilni steljniki — redke breze in bori s podrastjo puste trave, resja, mahu in lišajev. V začetku tega stoletja so posekali vsa debelejša hrastova debla. V stari Jugoslaviji so v letih, ko je imel les posebno ugodno ceno, mnogo parcel izsekali na golo. S tem so drevje na sosednjih parcelah izpostavili divjanju vetra, ki je na odprti ravnini včasih precej močan. Mnogo škode je na Sorškem polju naredil tudi južni sneg. Vse to je vrednost gozdov

precej zmanjšalo. Izboljšanje obeta omejitev sečnje tako, da bo manjša od letne prirasti. Ravninski gozd ima svojevrstno lepoto, posebno mikaven je za lovce in gobarje. Lovske pravice ima lovska družina »Sorško polje«.

NASELJA NA SORŠKEM POLJU

Ravninske vasi so postavljene le po obrobju Sorškega polja. V nepretrgani vrsti se vlečejo ob njegovem zahodnem robu, zavzemajoč prehodni pas med prodnatim in ilovnatim svetom. Skoznje drži asfaltirana cesta iz Loke v Kranj. Južni del obrobja vasi na visokem levem in nižjem desnem bregu Sore. Prečkata jih asfaltirana cesta iz Loke proti Jeprci in delno še makadamska cesta iz Puštala proti Sori. Naseljen je tudi severovzhodni kraj polja nad debrijo Save, toda od teh vasi sta le Praše in Jama v časih freisinškega gospostva deloma spadali k Loki. V notranjosti Sorškega polja, ki je brez vode, ni vasi. Zvezna cesta iz Ljubljane na Gorenjsko teče večinoma med gozdovi. Gorenjska železnica napravlja na Sorškem polju velik ovinek v oddaljenosti 3 km od mesta.

TRATA (360 m)

Na Trati pravijo Ločani vsej okolici železniške postaje, čeprav postajo in industrijske stavbe sedaj šteje mo h Kidričevi cesti, prej pa so spadale k vasi Stari dvor, vas Trata pa je samo naselje onstran železniške proge. Traške kmečke domačije se vrstijo ob poti v Dobrave na Sorškem polju. Tik ob vasi leži Traška luža in se začenja Traški graben, v konglomeratna tla zajedeni jarek potoka Žabnice. Kakor vasi Žabnici je tudi Trati ta potok omogočil, da se je pomaknila nekoliko dalj v Sorško polje. Do zgraditve železnice je vas precej samevala in imela le 85 kmečkih prebivalcev. Po prvi svetovni vojni sta tu postavila žagi lesna trgovca Dolenc in Hajnrihar, sredi med obema vojnama so lastniki tkalnice Inteks iz Kranja postavili južno od proge predilnico, prednico sedanje Gorenjske predilnice, ker jim je staro-loška občina po zelo ugodni ceni odstopila poslopje propadlega Mlinostava. Tako se je kmečka Trata znašla v objemu prometa in industrije. Delavci na Dolenčevi žagi

so leta 1936 prvi začeli stavko. Pet dni nato je stopilo v stavko tudi delavstvo predilnice iz solidarnosti s kranjskimi tekstilci. Po popisu leta 1971 šteje Trata 160 ljudi. Od večine domačij hodijo na delo v tovarne. Del polja je zavzelo Kmetijsko gospodarstvo Škofja Loka. Pred leti je nameravalo posekati precejšen del gozdov na Sorškem polju in jih spremeniti v polje, a je končno opustilo to namero.

VASI MED LOKO IN KRANJEM

Ob cesti, ki se cepi od Kidričeve ceste in gre z območja škofjeloške v območje kranjske občine, so skoraj v sklenjeni vrsti nanizana naselja Grenc, Virmaše, Sv. Duh, Forme, Dorfarji, Šutna, Žabnica, Bitnje in Stražišče. V freisinškem gospostvu so spadale pod bavarsko županijo. V njih je bil najmočnejši nemški naseljski živelj. Vsa ta naselja so nastala na meji prodnatega ilovnatega sveta in so imela polje na vzhodni, prodnati strani; na ilovnatem svetu, ki je ostal na zahodni strani od ledenodobnih jezerc in močvirij, pa gmajno, tj. skupni pašnik in gozd. Sedaj je seveda gmajna razdeljena in ponekod obdelana, na njej so se naselili kajzarji.

Grenc (360 m) je gručasto naselje med železniškim ovinkom in kranjsko cesto. Pod freisinškim gospostvom so bili tod polgrunti cerkvenih ustanov, v začetku 16. stoletja so se začeli tu na meji Starega dvora naseljevati kajzarji. Pred sto leti je vas štela 87 prebivalcev, leta 1971 pa 159.

Virmaše (362 m) so gručasta vas med cesto in progom s stransko cesto na Trato. Polje ima v sklenjenih progah čez železnico do potoka Žabnice. Kraj so naselili v prvih stoletjih loškega gospostva. Ime imajo od osebnega imena Erinrich, ki ga je slovenski človek po svoje izgovarjal in končno spremenil v Virmaše. Urbar iz leta 1291 izkazuje tu 20 kmetij. V zadnjem času je vas zaradi bližine mesta in postaje zelo narasla. Leta 1869 je štela 45 hiš in 243 prebivalcev, leta 1961 pa 78 hiš in 413 prebivalcev, leta 1971 pa že 444. Kmetijske zadruge so v Virmašah leta 1953 ustanovile osemenjevalno postajo. Vas ima skupno s Sv. Duhom kulturno umetniško društvo Ivan Cankar, kulturni in gasilski dom. Podjetje Tehnik ima od leta 1969 tu svojo betonarno.

Sv. Duh (368 m) je deloma obcestna, deloma gručasta vas s sklenjenimi progami polja. Urbarji jo imenujejo Oberaern, kar označuje, da leži nad Virmašami; s temi je strnjena. V 13. stoletju je bilo kmetij 23. V stoletjih je število ljudi naraslo od 282 na 509. Mnogo je novih delavskih hiš, posebno pri gradu.

K vasi spada *Ajmanov grad*. Postavil ga je leta 1689 loški glavar Matija pl. Lampfritzham na zemljišu treh kmetij. Pod graščino je spadalo večje število kajž. Imenuje se po dr. Jožetu Haymannu, ki si ga je pridobil leta 1791. S poroko je leta 1847 prišel v roke rodbine Detela, katerega član je bil deželni glavar Oton Detela. Pred drugo vojno je bil last dr. Jerneja Demšarja, specialista dermatologa v Ljubljani. Med okupacijo ga je poškodoval požar. Leta 1961 so se v obnovljeni grad preselile loške uršulinke. Stavba je zgrajena v slogu nemške renesanse. Oltarna slika v grajski kapeli je delo največjega slovenskega freskanta baročne dobe Franca Jelovška. Nekaj slik in oprave iz gradu hrani loški muzej. Vaško *cerkev sv. Duha* na terasi, kjer se republiški cesti priključuje slabša cesta iz Stare Loke skozi Gorajte, so leta 1860 predelali. Glavni oltar je baročen, v prezbiteriju je ohranjen del fresk iz leta 1777. Na zunanji strani je slika sv. Krištofa.

Blizu gradu je rojstni dom *Franceta Cegnarja* (1826 do 1892), pesnika in pesniškega prevajalca, Levstikovega sobojevnika za objektivno slovstveno kritiko, ki je bil poštni uradnik v Trstu in se je živahno udeleževal čitalniškega dela in pisal v slovenske liste. Splošno znana je njegova pesem »Blagor mu, ki se spočije«.

Sv. Duh se podaljšuje v **Forme** (370 m), ki so nastale pod freisinškim gospostvom kot kajžarsko naselje. Kjer se cesta pravokotno obrne ven na Sorško polje, stoje **Dorfarje** (374 m). Po ustnem izročilu je stal tu nekdanji grad, verjetno škofov двореc, na zemljišču, ki ga je gosposka obdelovala v lastni upravi. Na gruntarski hiši tik pred ovinkom je vzdana spominska plošča dr. Tomažu Dolinarju (1760—1839), ki je bil profesor prava na dunajski univerzi, strokovnjak za zakonsko pravo in eden prvih slovenskih pravnih pisateljev. V vasi se že skozi več rodov ukvarjajo z vzgojo sadnega drevja, zlasti zlahtnih jablan in hrušk. Drevesnice imajo zdaj pri štirih kmetijah. Število prebivalstva se v sto letih ni veliko spremenilo (142—162).

Od Dorfarjev gre cesta čez travnike in je vrsta naselij pretrgana. Tod teče sedaj meja med loško in kranj-

Ajmanov grad pri Sv. Duhu, fot. ing. T. Mlakar

sko občino. V freisinških časih je spadalo pod Loko vse ozemlje do Save pod Kranjem.

Žabnica (366 m) izpričuje s svojim slovenskim imenom, da so jo ustanovili Slovenci, po kolonizaciji Bavarcev pa se je v njej močno zasidral nemški živelj. Vas je obcestnega tipa in ima močne, stare grunte, ki jih izkazujejo že urbarji iz srednjega veka. Kmetije imajo zemljišča v dolgih progah, ki se vlečejo od poslopja v ravnino; gozdove imajo tudi na zahodni strani. Od zemljišč je 33 % njiv, 10 % travnikov in 45 % gozda. Mnogo pridelajo krompirja in zelja, precejšen dohodek daje živinoreja. Kmetje so napredni, umno uporabljajo umetna gnojila in dosegajo znaten hektarski donos. V srednjem veku je vas obsegala 44 kmetij. Leta 1961 je imela 68 hiš in 320 prebivalcev, tj. le 10 hiš in 4 prebivalce več kot pred 90 leti. V kraju je nekaj obrtnikov, trgovina, družbena gostilna Žabnica brez prenočišč, KLO in pošta,

petrazredna osnovna šola, ter kulturno-umetniško društvo Tone Šifrer, imenovano po mladem pisatelju, profesorju Tonetu Šifrerju, ki se je tu rodil leta 1911 in so ga Nemci leta 1942 ustrelili kot talca, ko je komaj objavil svoje prve spise v Ljubljanskem Zvonu. Leta 1957 so Žabničani odkrili sredi vasi spomenik žrtvam, na katerem je vpisanih 89 imen. Na južnem robu vasi stoji cerkev sv. Urha, ki so jo postavili leta 1851, zvonik pa so ohranili od prejšnje. Glavna oltarna slika je delo slikarja Ludovika Grilca (1851—1910). Pri pokopališču so ob gradbenih delih leta 1970 odkrili zidove rimskega naselja.

Zahodno od Žabnice se je na ozemlju nekdanjih skupnih pašnikov in gozdov do 18. stoletja razvila kajžarska vas **Šutna**. V prejšnjih časih so si Šutničani služili kruh kot poljski in obrtniški, sedaj pa mnogi kot industrijski delavci. Ob glavni cesti Žabnica neopazno prehaja v **Bitnje**, najznačilnejše bavarsko naselje. Na svojevrstni postanek opozarjata razvrstitev poslopij in razdelitev zemljišč. Bitnje je izrazita vrstna ali obcestna vas; poslopja so razvrščena ob prvotni cesti, na eni strani stanovanjska, na drugi gospodarska. Zemljišča imajo obliko sklenjenih prog, ki tečejo vzporedno od domačij ven

na prodnato ravnino. Proge so okrog 50 m široke in tudi po 2 km dolge. Škofi so že kmalu po prevzemu ozemlja strnjeno naselili tu svoje rojake in jim dodelili proge zemlje, da so jih kultivirali. Na zahodni strani domačij, kjer je svet ilovnat in mokroten, je bila spočetka gmajna, tj. skupni pašnik in gozd; od 16. stoletja so se tam naseljevali kajžarji; v novejšem času so zgradili več hiš tudi ob sedanji cesti, ki drži ob vzhodnem robu starih domačij namesto med njimi. Bitenjčani so se v precejšnjem številu oprijeli platnarstva in sitarstva. Sita so izdelovali v veliki množini in jih prodajali celo v Italijo. Nemška govornica prvotnih naseljenikov se je združila s slovenščino v čudno mešanico. Valvasor piše o Bitnju takole: »Bitnje je največja vas na Kranjskem. Razprostira se po dolgem dobro nemško miljo (to ni res, saj znaša nemška milja 7500 m); leži med Kranjem in Škofjo Loko; prebivalci so večinoma rešetarji, izdelujejo sita iz žime in jih splošno v rimskem cesarstvu imenujejo sitarje. Ti kmetje redijo tudi mnogo lepih konj in jih gonijo naprodaj v Videm na Laškem. V tej vasi govore vsevprek na pol nemški na pol kranjski, in sicer tako, da človek težko razume, četudi bi znal oba jezika. Vzeti je treba za golo resnico, da se dva kmeta, katerih eden prebiva na tem, drugi na drugem koncu vasi, ne moreta več razumeti, če se snideta, zakaj kar ta pove z nemškimi besedami, izgovori oni s kranjskimi in narobe. Tako nikoli ne slišiš pet besed zapovrstjo, da bi jih kdo tu izgovoril v enem samem jeziku.« Nato opisuje njihovo nepriljudnost in svoj doživljaj z gostilničarjem Ortmanom, ki mu je dvakrat prinesel pokvarjenega vina, potem pa se je omehčal in ga peljal v klet, kjer je imel 18 sodov vsakovrstnega laškega vina. Najbrž je bil mnenja, »da ne bi bil pravi Bitenjčan«, če bi bil prijazen s tujcem.

Bitnje se deli v tri vasi: Spodnje, Srednje in Zgornje Bitnje. To zadnje je največje. V *Spodnjem Bitnju* je stala prvotno cerkev sv. Vida, od tega je menda vas dobila ime: Vitus — Vitingen — Bitnje. Sedanja *cerkev sv. Miklavža* spada med stare gotske cerkve in si jo je vredno ogledati. Ključ je pri cerkovniku v leseni hiši poleg cerkve. Ladja ima lesen, kasetiran strop. Na stelah prezbiterija so odkrite freske apostolov, v rdečo progo pod njim so obiskovalci v 15., 16. in 17. stoletju vrezovali svoja imena in letnice. Oltar je lep primer baročnih »zlatih« oltarjev in je datiran z letom 1678; bogato je okrašen z grozdem in glavami angelčkov. Tudi

stranska oltarja sv. Pavla in Nedolžnih otročičev sta iz 17. stoletja in imata zanimive starinske kipe in slike. Kor je bil nekdanj lesen, a je zgorel med prvo svetovno vojno, ko so bili v cerkvi nastanjeni italijanski ujetniki. Zvonik ima lepo oblikovano, s skrilom krito streho. *Srednje Bitnje* ima cerkev daleč od vasi sredi polja. *Cerkev sv. Uršule* iz 1612 ima zlate oltarje, v glavnem oltarju sliko svetnice, ki jo je naročil škof Tomaž Hren. *Zgornje Bitnje* ima v gručastem delu okrog cerkve mnogo kajž. V gramozni jami se vidi nad 10 m globoko prod, ki ni sprijet v konglomerat. *Cerkev sv. Tomaža* je gotska in izvira iz 16. stoletja, prej je bila romanska. Mnogo ljudi hodi na delo v kranjske tovarne. Do Zgornjega Bitnja še sega loško narečje. Naprej se ni razširilo, ker se je tod končeval nemški živelj in ga je gozd ločil od Stražišča. Sedaj je tudi vmesni prostor izkrčen in ob cesti zazidan z novimi domovi.

Stražišče (397 m) je sedaj del mesta Kranja in je v resnici že zelo urbanizirano, vendar ga je treba omeniti pri loškem ozemlju, ker je do leta 1803 spadalo pod loško gospostvo in bilo del bavarske županije. V 13. stoletju je bilo tu 31 kmetij. V poznejših stoletjih je nastala množica kajž. Kajžarji so se mnogo ukvarjali s sitarstvom. Z žimo so jih oskrbovali nekateri podjetni vaščani. To je bila založniška domača obrt. S kupčijo sit so podjetniki bogateli, družine kajžarjev in gostačev pa so živetarile. Leta 1840 je imela vse sitarstvo v rokah ena sama bogata hiša in je zaposlovala nad 300 sovaščanov. Konjsko žimo so dobivali z Bavarskega, Češkega, Moravskega, iz Šlezije in Nizozemske, izdelke pa so pošiljali v Francijo, Nizozemsko, Anglijo in Španijo. Sitarji so delali na preprostih statvah po svojih bajtah in bili povsem odvisni od podjetnika; večinoma so bili pri njem tudi zadolženi. Le nekaj delavcev je čistilo, izravnalo in barvalo žimo na založnikovem domu. V stari Jugoslaviji so v Stražišču ustanovili sitarsko zadrugo. Po osvoboditvi so v nekaterih hišah še gojili to obrt, sedaj je zamrla, žimarstvo pa je združeno s kranjskim puškarstvom v skupno podjetje. Na severozahodnem bregu Šmarjetne gore so postavili grofje Ortenburški v začetku 12. stol. grad Wartenberg. Ker je delal težave loškemu gospostvu, ga je škof leta 1263 odkupil in dal porušiti. Pod loško gospostvo je takrat spadalo tudi besniško ozemlje, ki ga je freisinškemu škofu leta 1002 podelil kralj Henrik II., vendar ni bilo tako trdno povezano z njim kakor drugo ozemlje. *Šentpetrski grad* ob vzhodu

Sorško polje pri cerkvi Srednjega Bitnja, fot. ing. T. Mlakar

Šmarjetne gore je sezidal v 16. stoletju pl. Schrott in so ga po njem imenovali Schrottenthurn. Kmalu je prišel v posest rodbine Sigesdorf, ki je bila v službi loškega gospostva vse do 16. stoletja. Kapela zraven gradu je rabila v protestantski dobi za shajališče luteranov. V njej je do nedavna visel korec, s katerim so ljudem delili žito ob času hude lakote leta 1817, in tabla z opisom takratnih razmer. Podružna cerkev sredi vasi izvira iz 17. stoletja in je primer »gotskega« baroka. Šmartinska župna cerkev ob cesti je mogočna baročna stavba iz leta 1735. Pročelje je okrašeno z Langusovo slikarijo, glavni

oltar je delo Štefana Šubica, slike pa so izdelali Layer, Metzinger, Egartner in Stroj.

Čeprav loči Stražišče od Kranja globoka dolina Save, je vendar njegovo predmestje, saj je močno urbanizirano. Tu imajo svoje obrate tovarna gume Sava iz Kranja in opekarne. V kraju je cela vrsta raznih obrti, več življskih trgovin, mesnici, mlekarne in pekarna ter gostilni Pri Benedku in na Gašteju, ki pa nimata prenočišč. Mnogo ljudi je zaposlenih v kranjskih tovarnah, kmetij je le 37. Stražišče ima svojo pošto, zdravstveno ambulanto, osemletko Lucijana Seljaka, ki ima svoj začetek v šoli iz leta 1812, DPD Svoboda, športno društvo Mladost in kino Svoboda. Poleg tovarne Sava je zgradila Iskra svoj novi obrat.

Druga skupina vasi na zahodnem kraju Sorškega polja je postavljena na ilovnati in konglomeratni svet ob

...vati s kovanoga, Cerkoga, Mo-
...le Nizinske, jerke pa se pol-
...ni, svedoci, jerke pa se pol-
...za stvarati po svom bčanju in bil
...odjetnika, vedno se bil pri svim
...haj delavce je bilo, kar se
...stavke leta v novi Jugosla-
...vne, ali, vdelni, ali, vdelni,
...se na stare in nove, ali, vdelni,
...vdelni, ali, vdelni, ali, vdelni,
...vdelni, ali, vdelni, ali, vdelni,
...vdelni, ali, vdelni, ali, vdelni,
...vdelni, ali, vdelni, ali, vdelni,
...vdelni, ali, vdelni, ali, vdelni,
...vdelni, ali, vdelni, ali, vdelni,
...vdelni, ali, vdelni, ali, vdelni,
...vdelni, ali, vdelni, ali, vdelni,
...vdelni, ali, vdelni, ali, vdelni,

Notranjost
crngrobske
cerkve, fot. ing.
T. Mlakar

Planici in Suhi pod vznožjem Križnogorskega hribovja. Od vasi ob cesti proti Kranju jih ločijo konglomeratni griči, ki se vlečejo od Kamnitnika nad desnim bregom Sušice, in gozdnate Gorajte na njenem levem bregu. Na globoki, ilovnati zemlji ob potokih je rodovitno polje, po konglomeratnem hrbtu travniki. Prečkata jih cesta iz Stare Loke k Sv. Duhu in v Crngrob. Ob prvi stoji za »prifarškim« Kamnitnikom skromen spomenik, ki ga je 1946 postavil kolektiv tovarne Šešir na kraju, kjer so Nemci 9. februarja 1944 ustrelili 50 talcev. Nabrali so jih dan prej po mestu, da so se maščevali za smrt esesovca, ki ga je varnostna skupina OF ustrelila v Stari Loki. Med njimi je bilo več loških obrtnikov, delavcev in zdravnik.

Pot v Crngrob se vije od ostanka Krvavega znamenja na Dolenčevi hiši v Stari Loki mimo vojaških skladišč, Groharjevega naselja, *Bidetove kapelice*, *gasilskega doma* in mimo starinskega križa pod Gavžnikom; tja so morebiti nekdanj premestili vislice z Gavžnika na vzhodni

strani Kamnitnika. Iz časov, ko so ljudje romali v Crngrob, je ostalo ob njej več kapelic. Umetnostno pomembni sta *znamenji Bega v Egipt*, ki ga je leta 1862 poslikal Gosar, in *Snemanja s križa*, ki ga je leta 1896 preslikal Grohar. Pred leti so dali sosedje fresko Bega v Egipt prekriti s kičasto oljnato sliko, a jo je restavrator Zavoda za spomeniško varstvo iz Ljubljane očistil. Zahodno od tod je vas **Virloh** (375 m, 91 pr.), kjer se izpod Križne gore odpira Virloška grapa. Skozi vas teče Farški potok, ki tu dobiva pritok Virloh ali Puco; ta ob suši presiha. Malo dalj je na vzhodni strani od poti za gričem vasica **Papirnica** (385 m). V drugi polovici 18. stoletja so v hiši št. 9, kjer se še sedaj pravi pri Papirmanu, izdelovali papir. Na planotici nad vasjo je v apnenčasti konglomerat zajedeno Grogovčevo brezno, izpod planotice izvira Papirnica, niže doli imenovana Mrzli potok. Malo proč sega v hrib kakih 20 m dolgi, ravni rov Štinetove jame. Konglomeratni svet je čisto kraški. Pred leti se je v bližini ugreznil vol pri oranju in so ga komaj izvlekli. Medtem

ko je bilo leta 1869 v Papirnici 37 ljudi, so jih leta 1971 našeli 68.

Od crngrobske poti se na levo cepi pot v **Pevno** (399 m). Na razpotju je postavljena spominska plošča na kraju, kjer so Nemci postrelili neznane partizane. Pevno je gručasta vas ob izstopu Pevenske grape. V starih listinah je imenovan Behwinde, pozneje Jaegerndorf, ker so Pevenčani služili freisinškemu gospostvu kot lovci in biriči, ob napadih pa so morali skupno z Železnikarji braniti loški grad. Na pročelju cerkve se vidijo freske iz 15. stoletja, v cerkvi je lep zlati oltar, delo loškega rezbarja Jamška. Pred desetletji je imel čebelar Jernej Logonder v vasi velik čebelnjak. Čebelarstvo pa je vedno manj donosno, ker so mnogo kostanja posekali in sejejo manj ajde; ovira ga tudi škropljenje drevja in bolj zgodnja košnja. Zaradi odročne lege je število prebivalstva v sto letih upadlo za dobro polovico (od 116 leta 1869 na 53 leta 1971). Skozi vas gre markirana pot čez Planico na Jošt.

Crngrobska pot drži po travnikih vzhodno od Pevna čez Pevenski potok, mimo Omanove kapelice z leseno rezbarijo ljudskega umetnika iz 18. stoletja, čez potok Očik in skozi gozd, kjer stoji zanimivo *Rdeče znamenje*; za časa škofa Filipa v začetku 16. stoletja ga je od tal do piramidaste strehe poslikal s freskami isti neznan slikar, ki je delal freske na Križni gori. Ob izstopu iz gozda je *crngrobska gostilna*, ki ima zgrajeno novo, sodobno poslopje. **Crngrob** (424 m) je neznatna vas, ki je imela v 13. stoletju štiri grunte, sedaj pa izkazuje 12 hiš s 46 prebivalci. Kljub temu je zelo znana, ker ima slovito cerkev. Ime je nastalo iz Erngrub ali Erengreuben, kakor je pisano v starih listinah. Mogočna cerkev je postavljena na polico med gozdovi vštric Dorfarjev in je vidna daleč naokrog. Ko stopi popotnik iz gozda, napravi nanj veličasten vtis stavba z veliko lopo in mogočnim zvonikom, obdana z nizkim obzidjem. Na južni steni ladje je freska sv. Krištofa z letnico 1464, odlična po milini in ljubkosti obrazov. Na zvoniku je še druga, mlajša, a umetniško manj vredna slika istega svetnika, delo Janeza Gosarja, ki je naslikal tudi okras južnega, stranskega portala.

Crngrobska cerkev je eden največjih in najlepših umetnostnih spomenikov gotske dobe na Slovenskem. Že prvi pogled v njeno notranjost napravi močan vtis, ker ustvarjata nizka, mračnejša triladijska cerkev in visoki, ves s svetlobo prepojeni prezbiterij učinkovito na-

sprotje in prijetno razpoloženje. Stavba je nazoren zgled za arhitekturni in slikarski razvoj od začetka 14. do prejšnjega stoletja. V severni ladji nizke cerkve je ohranjen še del prvotne cerkve iz romanske dobe okrog leta 1250. Freske, ki kažejo prizore iz Marijinega življenja, so izdelane v zgodnjegotskem risarskem slogu. Ko so prvotno cerkev v prvi polovici 14. stoletja povečali, so pročelje okrasili s freskami o Kristusovem trpljenju, ki so vidne na zunanjsčini pod lopo in s podstrešja lope, kolikor jih ni dozidava pokrila. Ohranjen je tudi gotški portal in okence na pročelju. Od te cerkve je ostala v severni ladji druga plast fresk, od katere je viden prizor bičanja in Judeževega poljuba. Pred letom 1453 so cerkev razširili v tri ladje in napravili namesto ravnega lesenega stropa oboke. Od takrat izvira tretja plast fresk slikarja Volbenka na severni steni; od teh so ohranjeni odlomki s podobami sv. Volbenka, Ane Samotretje, Martina, Rojstva in Treh kraljev. Na odžaganem stropnem tramu visi v severni ladji kitovo rebro, ki ga je bogve kdo prinesel s kakega potovanja in ga daroval romarski cerkvi, ker takrat še ni bilo muzejev. Da so ga povezali s cerkvijo, so si izmislili pripovedko o rebro »ajdovske deklice, ki je bila tako velika, da je stala z eno nogo ob Šmarjetni, z drugo ob Šmarni gori in zajemala vodo iz Save za zidavo crngrobske cerkve«. Po potresu je stavbenik Jurko v letih 1521 do 1524 odstranil apside treh ladij in namesto njih prizidal sedanji mogočni prezbiterij in zvonik. Tudi prezbiterij je bil v 17. stoletju poslikan s freskami; od teh je odkrit del prizora Treh kraljev. Veliki oltar je največji baročni »zlati« oltar v Sloveniji. Izdelal ga je v 17. stoletju ljubljanski podobar Jurij Skorn v obliki slavoloka z več vdolbinami, obdanimi s stebri in okrašenimi s trto ter puttii. Pozlatil ga je loški slikar Jakob Jamšek leta 1652, da žari v vsem sijaju baroka. Glavna oltarna slika in križev pot sta delo Leopolda Layerja, kovana ograja okrog oltarja pa loškega mojstra Gregorja Jesenka iz leta 1713. Zanimivi sta korni klopi iz 17. stoletja in orgle, delo ljubljanskega mojstra Tomaža Kreka. Rebrasti svod zaljšajo lepi sklepniki. Od štirih zvonov tehta največji nad 35 stotov in nosi napis: Kader sem biv pervizh islit preieli Ivbiga myrv dar 1763.

Vsebinsko je najbolj zanimiva freska Gregorijanskega Kristusa na tistem delu pročelja, ki je bil dozidan pred letom 1453. Slika je bila izdelana med letom 1460 in 1470 in je pravzaprav pridiga o prepovedanih nedelj-

skih opravilih. Okrog slike Kristusa-trpina je nanizanih 47 prizorov, ki kažejo noše in opravila iz vsakdanjega življenja 15. stoletja. Švicarski etnograf dr. Wildhaber jo je imenoval najzanimivejšo sliko izmed vseh znanih te vrste. Prizori se vrstijo takole: žena s svežnjem na glavi; kovač kuje konja; tovarniki; lovci; hlapec čisti konja; mlin in ribič; tovorjenje žita z mulo; mož in žena se kopljeta v kadi; lovci streljajo ptice; sejanje moke in mesenje kruha; peka; naložen voz; mož na drevesu; nag mož moči lan; žena suši lan; otresanje in obiranje sadja; živina in dva vojaka z loki; ples in godba; dvoboj; mož cepi drva; žena, ki jo hudič vleče za lase; čarovnica v hudičevem objemu; žena s hudičem-medvedom na skrinji; ljubimkanje; prizor s hudičem; navijanje preje; tkanje; kuhanje v kotlu; krojač in čevljar pri delu; perice; kramar v stojnici; zidar in kamnosek; prodaja blaga; mesar; kegljači; veseljačenje v gostilni. Nekatere slike so poškodovane in prizori nerazložni. Desno spodaj zija peklensko žrelo, kamor žene hudič pogublence s samomorilcem na čelu. Fresko je narisal nekdo iz delavnice Janeza Ljubljanskega. Lopo ob pročelju je izdelal loški stavbenik Molinaro leta 1858 namesto prejšnje lesene.

V narodnoosvobodilni vojni je bilo gozdnato ozemlje nad Crngrobom bojno področje. Dne 27. marca 1942 je bila nad vasjo napadena selška četa, ki se je pravkar preselila s Hrastnika nad Praprotnim. Zaradi visokega snega je padlo v boju z Nemci 15 borcev, med njimi Stane Žagar, član CK KPS in komisar Cankarjevega bataljona, eden prvih organizatorjev ljudskega odpora na Gorenjskem. Od preostalih borcev je bilo 10 ranjenih in le 7 nepoškodovanih.

Iz Crngroba gre markirana pot na Planico in Šentjošt, skozi Gorajte in Virmaše bližnjica na železniško postajo Škofjo Loko ter cesta v Dorfarje h glavni cesti Loka—Kranj. Ob njenem začetku pod cerkvijo stoji znamenje loškega slikarja Antona Tuška iz 18. stoletja.

V skrajnem podaljšku Sorškega polja pod Križno goro, kjer se odpira Selška dolina, stoje še štiri gručaste vasi. **Binkelj** (366 m, 125 pr.) se stika s Staro Loko in se razprostira proti Virlohu. Ob selški cesti stoji znamenje z Gosarjevimi freskami. K Binklju spada loška hidroelektrarna, ki stoji pod terasami s prifarškim poljem, kjer Selščica prečka apnenčasto progo in dela brzice. Kraju pravijo V skalcah. Prej je bila tam Balantova žaga in parketarna. Po prvi svetovni vojni je nekaj boga-

Del baročnega oltarja sv. Martina v Crngrobu, fot. ing. T. Mlakar

tejših Ločanov ustanovilo delniško družbo in zgradilo betonski jez in elektrarno. Po osvoboditvi je bila elektrarna razširjena in priključena splošnemu omrežju. Pri elektrarni je postaja za merjenje padavin in rečnega stanja. Na binkeljskem polju je v zadnjih treh letih nastal nov mestni del Loke, imenovan *Podlubnik*, tega podaljšujejo na veštrsko polje.

Cerkev na Suhi,
levo zadaj Loka
in Lubnik,
fot. ing. T. Mlakar

Severno od Binklja je ob Planici ali Prifarškem potoku vas **Moškrin** (385 m) z 22 prebivalci (pred sto leti jih je bilo 34). Polje ima razdeljeno na progaste grude. Stare listine ga imenujejo Maeczgreim. Bolj na zahod sta pomaknjena **Trnje** (375 m, 80 pr.) in **Vešter** (375 m). Skoznju gre selška cesta. Obronek nad *Trnjem* priča z imenom *Pušta*, da je bilo na njem staro gradišče. Iz najdenih črepij je sklepati, da je pripadalo Keltom. *Vešter* se razprostira proti Soteski in šteje 40 hiš s 180 prebivalci (leta 1869 le 126). Ob cesti stoji apnenica, ostarek stare apnarske obrti. Ob Sori je porušeni *veštrski mlin*, Nemci so ga požgali 8. februarja 1944. V njem je mesec dni delala rajonska tehnika. Po napadu na esesovca, za katerega so za Kamnitnikom ustrelili 50 talcev, so najprej obkolili ta mlin in ga zažgali. Trije partizani

so zgoreli, eden je ušel. Od 1954 stoji na razvalinah spomenik, ki spominja na žalostni dogodek.

VASI NA LEVEM BREGU SORE

Od Sovodnja se vrstijo ob obeh straneh Sore terase, ki jih je reka zajedla v naplavine med ledeno dobo in po njej. Na najnižji, najmlajši so travniki in ponekod hosta, na višjih polja in vasi. Na levem bregu spadajo k loškemu ozemlju Suha, Lipica, Godešče, Reteče in Gorenja vas. Te sestavljajo južni rob Sorškega polja. Povezuje jih asfaltirana republiška cesta iz Loke na Jeprco.

Suha (341 m) stoji ob Sušici pred njenim izlivom v Soro. To je stara slovenska vas, imenovana že v darilni

listini leta 973. V 13. stoletju je obsegala 21 kmetij, leta 1869 je štela 41 hiš z 274 prebivalci, leta 1961 že 130 hiš s 1210 prebivalci, ker so pozidali novi del proti železniški postaji. Pri popisu 1971 so našli 1900 ljudi, ker so šteli zraven Frankovo in Hafnerjevo naselje proti Trati, vendar ima vas sama le okoli 245 prebivalcev. Staro vasško jedro ima nekaj mogočnih domačij. Najznačilnejša je *Španova hiša*, ki jo v modelu kaže tudi loški muzej. Na razcepu ceste pred njo stoji poznobaročno trikotno znamenje iz leta 1794. Kamnit most čez Sušico na Ljubljanski cesti je iz leta 1773. Kulturnozgodovinsko je pomembna *suška cerkev*, postavljena v lepem položaju na rob višje terase zunaj vasi. Prezbiterij z zvezdnatim obokom je eden najlepših primerov t. i. »kranjskega prezbiterijskega«, ki so v njem posamezne slike nameščene na določenih mestih in dajejo vtis bogatega figuralnega in barvnega okrasja. Poslikan je bil sredi 15. stoletja in sodi med najpomembnejša dela slovenskega srednjeveškega slikarstva. Osrednje mesto na oboku je določeno sliki Kralja sveta, okrog njega so razvrščeni angeli in simboli evangelistov, ki z živimi barvami napravljajo vtis razprostrtega pavjega repa. Ploskve med slikanim stebriščem na steni izpolnjujejo postave apostolov, trikote nad njimi prizori iz Marijinega življenja, na slavoloku pa je predstavljena poslednja sodba. Slikani zastor pri tleh je leta 1530 nadomestil Jernej iz Loke, naš zadnji gotski slikar, z doprskimi slikami mučencev in pametnih ter nespametnih devic. Slikarije je leta 1959 konserviral Zavod za spomeniško varstvo. Na steni ob oltarju in za njim so vrezani razni podpisi, npr. Vitus Fruperger 1489, Bar Mon 1564, Matheus Breschar 1578, Andreas Tucharman civis in Lakh 1647, Dionisius Sushnik 1690, Leopold Layer 1792 (kranjski slikar!), zraven latinski izreki, npr. Nosce te ipsum (spoznaj samega sebe!), Spero dum spiro (upam, dokler diham). Glavni oltar je znamenit primer baročnih »zlatih« oltarjev. Ves je pokrit z rezbarijami in je po velikosti odlično prilagojen gotskemu prostoru. Izdelal ga je leta 1672 loški podobar Janez Jamšek, katerega podpis Jambschik je tudi vrezan na steni. Na koru visi slika, ki kaže požar leta 1602.

Na Suhi ima *Kmetijsko gospodarstvo* Škofja Loka svoje posestvo s hlevi in silosi, zemljišče obdeluje na Sorškem polju, v mestu pa ima upravo, klavnico, mesarijo in kožarno. Pri popisu leta 1971 je Suha izkazala 10 konj, 134 glav goveje živine in 40 prašičev. Vas ima razmeroma dosti polja (59 % njiv) in malo gozda. Pri-

Jernej iz Loke: Mučenci, freske na Suhi, kopiral M. Tršar, fot. Fr. Planina

deluje mnogo krompirja in razne krme. Zemljišča proti postaji imenujejo *Hudo polje*. Tam je bil do srede prejšnjega stoletja pašnik (Hutfeld).

Kjer Traški graben prebija rob mlajših teras, stoji vas **Lipica** (338 m, 36 pr.), v starih listinah imenovana Mala Žabnica. Pod njo se Žabnica izliva v Soro, kadar je toliko deževja, da priteče skozi jarek.

Malo dalje je ob republiški cesti vrh ledenodobne konglomeratne terase vas **Godešič** (355 m), pravilneje Godešče, kar je jezikoslovec Anton Breznik izvajal iz besede vodišče, saj je ob izviru Struge pod vasjo perišče. Proti nižjim terasam ob Sori se izpod vasi spušča visoka, strma ježa. Godešič je stara vas, že prvotno naseljena od samih Slovencev. V 13. stoletju je štela 26 gruntov, sedaj ima 487 prebivalcev. Nekaj hiš je novih, večina je še kmečkih. Loška gosposka je imela tu svoj dvorec, a ga je opustila okrog leta 1200. Pod godeško županijo so spadale še Reteče, Gosteče in Pungert. Godešani so morali za graščino opravljati razne voznje.

V Retečah, fot. Fr. Planina

Poznogotska cerkev sv. Miklavža ima na pročelju po furlanskih vplivih naslikano poslednjo sodbo iz prve polovice 15. stoletja, žal ohranjeno le v odlomkih, v prezbiteriju pa slike stoječih apostolov, delo Jerneja iz Loke v 16. stoletju. Za hišo št. 6 stoji slojno znamenje. Partizanskemu gibanju so se vaščani zgodaj pridružili, o tem priča spominska plošča pri Kebru št. 61. Na cestnem ovinku sredi vasi stoji od leta 1961 spomenik padlim borcem in žrtvam fašizma. Na hiši nasproti spomenika priča spominska plošča, da se je tam rodil Anton Hafner, voditelj upora slovenskega vojaštva v Judenburgu leta 1918. KUD bratov Križnar ima dvorano za predstave. Bližnji del Sorškega polja je zelo slikovit. Njive v nepravilnih delcih se menjujejo s travniki in gozdovi, kjer prevladujeta bor in breza, tla pa so zarasla z resjem in pusto travo, ki jo kosijo za steljo. Ponekod so čisti smrekovi gozdovi, ki jih sadijo med jelše, da imajo v mladosti senco in dovolj dušika v zemlji. Gozd pokriva vso visoko teraso Veliko dobrovo, ki se razprostira severno od vasi. V ravninskih gozdovih se zadržujejo srne, zajci in fazani. Na nekaterih krajih so gruče gomil, iz njih so ponekod izkopal črepinje in bronaste predmete, ki izvirajo približno iz 5. stoletja pred našim štetjem. Go-

deški rojak je bil dr. Jože Rant, znani specialist stomatolog in navdušen lovec.

Naslednja vas so **Reteče** (350 m), prav tako omenjena že v prvem času loškega gospostva. Postavljene so na rob starejše terase. Na severni strani vasi tečeta cesta in železnica, ki ima iz let med svetovnjima vojnoma tu postajo. Zraven postaje je *tovarna Iskra*, ki serijsko izdeluje kvalitetne ogrevalne naprave in gospodinjske aparate. Podjetje je začelo delati leta 1954 kot majhen servisni obrat v mlinu »pod mostom« v Loki z imenom Elra, dobilo čez nekaj let prostore v bivšem nunskem samostanu, ob 15-letnici 1969 pa se preselilo v novo tovarno v Reteče in se leta 1971 priključilo združenemu podjetju *Iskra*. Reteče imajo po zadnjem popisu 390 prebivalcev, to je trikrat toliko kot pred sto leti. Več ko polovica hiš je delavskih in letoviških. Sora dela tik pod reteško ježo velike zavoje in je zelo pripravna za kopanje ter jo v poletnih dneh obiskuje mnogo Ljubljancev. Spodnja terasa ob reki je porasla z listnatim gozdom, na njej je postavljenih več letoviških hiš in gostilna, sloveča gostilna je tudi ob ljubljanski cesti. Reteče nimajo starih hiš, ker je konec prejšnjega stoletja vsa vas pogorela. Ob progi stoji prostorna stavba štirirazredne šole, zgrajena leta 1930. Vas ima kulturno društvo Janko Krmelj in nov kulturni dom. V kraju je ohranjena domača obrt — pletenje košar.

Zadnja vas na loškem ozemlju je **Gorenja vas-Reteče** (353 m, 294 pr.), ki se pri postaji kar zrašča z Retečami. Od ceste se na Sorško polje širi *Smrekova dobrova*, visoka terasa z debelo plastjo prsti, ki bi jo bilo mogoče bolje uporabiti kakor za borov in smrekov gozd. *Jeprca*, kjer se loška cesta priključi glavni gorenjski cesti, tudi v freisinških časih ni več spadala k Loki.

VASI NA DESNEM BREGU SORE

Kakor so ledenodobni prodni nanosi odrinili Soro na južni rob gorenjske kotline, tako so tudi vasi na njenem desnem bregu stisnjene v osojno podnožje Polhograjskega hribovja od *Sténa* nad Puštalom do *Homa* (717) nad vasjo Soro. Ves breg od vasi do Osovnikar je pokrit z gozdovi in z grapami razkosan v vrsto vzporednih rigljev. Po strmih grapah se zlivajo hudourniški potočki proti Sori, ob njih so se namestile vasi. Ravni svet po

polica med hribi in reko je ves obdelan, za gozd tu ni prostora kakor na nasprotni strani. Naselja na desnem bregu veže pretežno še makadamska cesta, ki drži iz Loke skozi Soro v Medvode.

Onstran mostu s Suhe je v breg stisnjena vasica **Hosta** (350 m, 36 pr.). Z obeh strani se cesta vzpenja v klanec k hišam. Proti Loki je breg razgaljen, ker so tam do pred kratkim lomili ploščati apnenec za gradnje. *Pe-petova bajta* št. 1 je spomeniško zaščitena. Pri mostu je vodomer, ki meri stanje Sore. S ceste, ki gre Za Kuc-ljem v Puštal, je lep pogled na Loko. Naslednja vas **Pungert** (341 m, 99 pr.) ima nekoliko več planega zem-ljišča. Freisinski škof jo je z Gostečim okrog leta 1215 kupil in dodal svojemu gospostvu. Za mejo v tem delu je bil pogosto v sporih s spanheimskimi ministeriali z Jeterbenka. V hribu sta tedaj stali dve utrdbi, ohranilo pa se je samo ime Gradišče. Pod freisinškim gospostvom je vas spadala v godeško županijo, pod avstrijsko upra-vo pa k občini Medvode. Tik ob cesti izvira močan stu-denec in se čez polje steka v Soro, s hriba pa priteka Potok. Pred vojno je v Pungertu živel ljudski umetnik Franc Peternejl, p. d. Mujovčč, ki je slikal panjske končnice, skrinje in zibke.

Gosteče (340 m, 99 pr.) je slikovita vasica pod Gradiš-ščem, znana po značilni gotski cerkvici, ki je zaščitena kot kulturnozgodovinski spomenik. Pravokotno ladjo po-kriva lesen, kasetiran strop s slikanim okrasjem iz an-gelskih glav in vencev cvetja ter sadja, stene pa zalj-šajo freske s prizori iz življenja sv. Andreja, ki jih je v prvi polovici 15. stoletja izdelal neki furlanski mojster. Tudi zunanjščina kaže nekaj fresk. Prezbiterij je obo-kan z rebrastim svodom, z ladjo ga veže šilast slavolok. Vas izvira še iz časov pred freisinškim gospostvom. Ime ima po nekem staroslovenskem posestniku z imensko osnovo Gost, Gosteta in se je glasilo Gostetje. Skoznjo tečeta s hriba dva potoka, v zahodnem delu Močeradnik, v vzhodnem Vidmavec. Na Gradišču je bila od leta 1942 partizanska puškarska delavnica. Po nemški hajki 1. no-vembra 1944 so jo preselili v Martinj vrh. Na Gostečem se je leta 1879 rodil pesnik *Cvetko Golar*, mojster v ope-vanju polja in kmečkega življenja. Na njegovi rojstni hiši so leta 1969 ob 90-letnici rojstva odkrili spominsko ploščo.

Zadnja loška vas na desni strani Sore je **Draga** (341 m, 85 pr.), ki pa ni bila freisinška in je tudi v av-

Sevčanova hiša iz 1722 na Jami, fot. Fr. Planina

strijskih časih spadala pod Medvode. Sosednja vas Sora in sredi polja ležeči Dol sta povsem zunaj loškega ob-močja.

OBSAVSKE VASI

Staro loško gospostvo je obsegalo Sorško polje do črte, kjer sedaj drži zvezna cesta z Jeprce proti Kranju, pri zaselku Meji pa je segalo še onstran te črte prav do Save. Tako sta spadali pod Loko tudi vasi Jama in Praše. Po prenehanju freisinškega gospostva sta izgubili vso zvezo z Loko in sta od tedaj navezani na Kranj kakor druge vasi od Podreče do Drulovke, ki se vrstijo po desni strani savske soteske. Iz zgodovinskih ozirov je treba torej pri loškem ozemlju omeniti tudi ti dve vasi. Prvotno sta sestavljali samostojno praško županijo, v 16. stoletju pa sta bili priključeni godeški županiji.

Jama (361 m) in **Praše** (362 m) sta obcestni vasi tik nad desnim bregom Save, ki je tu zajedena med konglo-meratne peči. Na Jami so do nedavna izdelovali iz trd-nega konglomerata mlinske kamne; iz tega lahko sklepa-mo, da je kamnina precej stara in izvira od nasipanja

produ v zgodnji ledeni dobi ali celo pred ledeno dobo. Soteska, ki jo pod Kranjem imenujejo Zarica, je pod Jamo najtesnejša in Sava v njej zelo globoka. Domačini ji pravijo Za Savo. V strugi ležijo velike skale konglomerata, ki se krušijo z visokih, izpodjedenih peči. Mostu čez reko ni, pač pa je pri mlinu pod Prašami, kjer so ob velikem savskem ovinku izoblikovane nižje, širše terase, star brod med Prašami in Trbojami. Tako Sava zapira te vasi z vzhodne strani in je polje razmeščeno samo na zahodu. Kakor v Bitnju je tudi tu razdeljeno na sklenjene proge. Površina njiv, travnikov in pašnikov se je v zadnjih letih zmanjšala, gozd je pridobil večje površine. Kmečki domovi imajo obliko »dvora«; hiša in gospodarsko poslopje sta vzporedna, povezana na obeh

koncih z zidom, ki obdaja vmesno dvorišče. Dohod nanje je skozi široka vrata v veznem zidu. Imena kakor npr. Sevčan in Kalan še spominjajo na zvezo z Loko. Pri Sevčanu na Jami št. 27 se vidi nad vežnimi vrati gotsko pisana letnica 1722. Na polju stoje tu in tam nizki, grobljam podobni grički, verjetno gomile. Ponekod so jih izravnavali in naleteli na žare in na kose bronastega okrasja. Cerkvi sta bili v obeh vaseh zelo stari in sta imeli lese- ne strope, listine ju omenjajo v 15. stoletju. Leta 1858 so ju pa v obeh vaseh prenovili in leseni strop odstranili. V Prašah ima cerkev dva lepa »zlata« oltarja iz 17. stoletja. Del prebivalstva iz obeh vasi je zaposlen v kranjski industriji. Po obsavski cesti imata vsakdanjo avto- busno zvezo s Kranjem in Ljubljano.

Križnogorsko hribovje

Iznad glinastega, z gozdovi poraslega zahodnega roba Sorškega polja se vzdiguje Križnogorsko hribovje. Začenja se z vrhom 735 m nad strmim bregom ob Soteski in se v valovitem slemenu vleče čez *Križno goro* do *Planice* (823 m), tam se nekoliko zniža, a se od uleknjenega prevala na Čepuljah spet močnejše vzdiguje, dokler v *Šentjoštu* nad Savo ne doseže največje višine 845 m. Domačini nimajo skupnega imena za celotno sleme. Ker je videti iz ravnine kot zaključeno hribovje, mu upravičeno lahko nadenemo umetno ime — z loške strani Križnogorsko, s kranjske Šentjoško hribovje. V resnici je to del Loškega pogorja, ki ga je davna prednica Selške Sore počasi oddelila od njegovega glavnega dela, ko je med vzdigovanjem ozemlja sproti zajedala vanj Sotesko, skozi katero se prebija iz Selške doline v ravnino. Kamnine so na obeh straneh Soteske enake. Križna gora je zgrajena iz školjkovitega apnenca kakor Lubnik. Proti Šentjoštu se vrstijo starejši peščenjaki, skrilavci in dolomiti. Bregovi iz peščenjakov in skrilavcev so položnejši, razrezani z grapami in vlažni, na njih so njive in travniki, pa tudi naselja; dolomitska slemena so strma, suha in porasla z gozdom. Na vzhodno stran se stekajo številni potočki v Planico, Suho in Žabnico, na zahodni strani so manj številni.

Freisinško gospostvo je obsegalo vse hribovje do Šentjošta, naselja so spadala pod županijo Strmico. Pred vojno je občina Stara Loka obsegala še Čepulje. Sedaj je pod Loko samo Križna gora, medtem ko spadata Planica in Lavtarski vrh že pod kranjsko občino. Ledinska imena so vsa slovenska, to priča, da se nemški kolonisti tod niso naseljevali. Hribovje radi obiskujejo izletniki, ker je pokrajinska slika zaradi različne sestave tal zelo mnogolična in je povsod lep razgled po ravnini, na selško stran in na Alpe. Iz Loke držijo na Šentjošt tri markirane poti: s Trnja čez Križno goro ter skozi Pevno in skozi Crngrob čez Planico.

S Trnja gre pot po Cavrški grapi na *Cavrno*, zaselek dveh starih kmetij med Špičastim hribom in Križno goro. Od tod se spuščajo Virloška, Močilška in Moškrinska grapa. **Križna gora** (678 m, 78 pr.) je postavljena na

Prizor iz legende sv. Korbinijana (medved napade mulo) na severni steni prezbiterija na Križni gori

apnenčastem slemenu. V 13. stoletju je bilo tu pet kmetij. Urbarji imajo napisano *Auf dem Chraevtzberge*. Sedaj šteje 17 hiš in 78 prebivalcev. Med okupacijo so Nemci vas požgali; do leta 1952 so bile vse hiše na novo sezidane in je njihova belina vidna po vsem Sorškem polju. Na Ravniharjevi hiši je vzdana spominska plošča štirim padlim sinovom-borcem in hčeri, ubiti v nemškem taborišču. Južno od vasi stoji osamljena na razglednem slemenu *križnogorska cerkev*, dragocen umetnostni spome-

nik iz let okrog 1500. Cerkev ima t. i. kranjski prezbiterij kakor na Suhu. V nasičenih, pisanih barvah so naslikani čudovito razgibani angeli z glasbili in učinkoviti ornamenti. Na stenah ladje so v slogu poznogotskega realizma v štirih freskah upodobljeni prizori iz legend o sv. Urhu, patronu cerkve, in o sv. Korbinijanu, ustanovitelju freisinške škofije. Na južni steni je predstavljen sv. Urh pri večerji, ko mu je prinesel sel pomembno pismo, on pa mu ponuja kurje bedrce. Na drugi freski je sel pred kraljem, bedrce v selovi roki se je spremenilo v ribo. Na severni steni je upodobljen sv. Korbinijan na poti v Rim, ko mu medved raztrga tovarno mulo. Na sosednji sliki medved namesto mule ponižno nosi škofov tovor. Realistično upodobljeni prizori so delo neznanega nemškega slikarja. Kakor v mnogih drugih cerkvah na loškem ozemlju so tudi na Križni gori lepi baročni »zlati« oltarčki, v katerih se mešajo beneške in alpske arhitekturne oblike. V bližini cerkve stoji *lovska koč*.

Najizrazitejši vrh sredi hribovja je 823 visoka Planica; na njenem vzhodnem pobočju stoji vas **Planica**. V najstarejšem urbarju iz leta 1291 so pod imenom Plaminitz že navedeni štirje grunti. Tudi potok, ki izpod vasi teče proti Moškrinu, se imenuje Planica. Na Planici se križnogorski poti pridružuje markirana pot iz Pevna. Na samem vrhu je do vojne stolovala daleč vidna cerkva, v kateri so bile ohranjene freske Jerneja iz Loke. Ob njej je na zahodni strani rasla vrsta macesnov vrh strmih senožeti. Od tam je vidna vsa Selška dolina z okolnim hribovjem. Ker je okupator porabljal cerkev za svojo postojanko, so jo partizani požgali. Nasproti Planice se iz Selške doline vzdiguje gozdni *Hrastnik* (806 m), med njima je samotna *Sredniška grapa*, imenovana po zaselku *Sredniku* z dvema gruntoma, ki že mnogo stoletij čepi vrh grape. Na prevalu med hriboma je vasica **Lavtarski vrh**, obstoječa iz štirih kmetij, v starih listinah imenovana *Walterschogel*.

Ob severnem kraju Planice je preval med Pevensko in Bukovško grapo. Tu se z vzhodnih pobočij priključuje že tretja markirana pot — iz Crngroba. Preval je zajeđen v sleme, kjer se stikata dolomitski in peščenjakasti svet. Stari permijski peščenjaki imajo značilno vijolično ali zeleno barvo. Tudi prst na njih je takšna in nam nji-

ve z vijolično barvo že od daleč izdajajo to kamnino, ki leži v Loškem pogorju na mnogih krajih na površju. Pot teče po slemenu naravnost proti severu in prečka obsežno progo karbonskih glinastih skrilavcev, kjer je površje poraslo z gostim borovničevjem in listnatim drevjem. Na Čepuljah teče spet po vijoličnem peščenjaku, sleme je spet nižje in brez gozda. **Čepulje** štejejo 6 kmetij. Z vzhodne strani prihaja občinska cesta iz Bitnja, z zahodne iz Bukovščice. V hiši št. 3 je preprosta gostilnica Na sedlu. Od tam pot zavija na kranjsko stran. Pod njo je položnejši svet s travniki in njivami, nad njo pa strmine dolomitnega slemena. Pot je posuta z belim dolomitnim peskom kakor v kakem parku. Na meji med neprepustnim peščenjakom in prepustnim dolomitom izvira tu in tam kak studenec. Ob njej sta našli življenjski prostor vasi *Javornik* in *Pševo* na prisojnih straneh Šentjošta. Izpod njiju odteka Bitenjska Suha. Markirana pot se pred Javornikom pri znamenju s studencem vzpenja v breg proti Šentjoštu. Spomladi so pobočja posuta z resjem in s telohom, značilnima gostoma dolomitskih tal.

Šentjošt (839 m) je bil pred jožefinskimi reformami zelo obiskovana romarska postojanka. Cerkev izvira iz konca srednjega veka in so jo v 18. stoletju povečali. Stavba z dvema stolpoma in mogočnim pročeljem lepo dopolnjuje koničasti vrh, na katerem so bile po robu nameščene še kapelica, mežnarija in romarska hiša, preračunane na potrebe nekdanjih obiskovalcev. Mežnarija in romarska hiša sta sedaj v razvalinah. Na severnem robu vrha, kjer je najlepši razgled po gorenski ravnini in Alpah, so kranjski smučarji po vojni postavili lep in prostoren smučarski in planinski dom. V cerkvi so zanimivi ostanki gotških fresk Jerneja iz Loke in nekaj Metzingerjevih slik. Veliki zvon je bil ulit iz topov turških ladij, ki so bile potopljene leta 1827 v bitki pri Navarinu. Pesnik Prešeren je sestavil napis za zvon: »Moj zvon je najden bil v dnu morja, ko Turčije kraljestvo v Heladi končal je Navarin. Ga kupi romar, ga Samassa v zvon prelije. Glasim zdaj božjo čast iz svet'ga Jošta lin.«

Na ta razgledni, v gorensko ravnino pomaknjeni vrh držé markirane poti z vseh strani: iz Kranja skozi Stražišče, s postajališča Šentjošt, iz Selc in iz Loke; iz Loke je tri ure hoje.

Lubnik (1025 m)

Lepotno sliko loškega mesta povečuje Lubnik, daja-joč mu ozadje s svojo veličastno kopo. Omenjen je že v ustanovni listini loškega gospostva »mons Lubnic«. Ime mu je gotovo dala oblika kopastega, kot lobanja zaokroženega vrha, izhaja iz korena »lob« in je v sorodu z imenom Lobnik in Lobnica, le da je naglas na zadnjem zlogu. Vzdiguje se tik nad ravnino Sorškega polja, od te ga loči kratek obronek Kranceljna. Kot mogočen stražar varuje vhoda v Selško in Poljansko dolino. Ločanom je najbližji cilj za turo, na kateri po dveurni, zložni hoji dosežejo obsežen razgled po loškem ozemlju in daleč čez njega. Lubnik je loški Triglav, obenem tudi loški kras, saj je v njegovih pobočjih cela vrsta podzemeljskih jam. Planinsko društvo je zaznamovalo nanj več poti: izza gradu čez Kobilu ali mimo Starega gradu, iz Vincarjev skozi Kuhinjo ali čez Mali Lubnik, z blegoške ce-
ste iz Breznice, iz Soteske ali od Sv. Tomaža mimo Zalu-
bnikarja. Najnavadnejša je pot izza gradu čez Kobilu
in skozi Gabrovo.

Od grajskih vrat, kjer je vhod v loški muzej, drži pot med grajskim zidom in bregom Kranceljna čez hrib iz oligocenskega konglomerata, na katerem se je razvil kras v zelo izraziti obliki. Po travnikih *Za gradom* vidiš značilne kraške vrtače. Tod so tudi neznatni vhodi v podzemeljske jame, ki sicer niso zelo prostorne, a so bile zgodaj znane, ker so naravoslovci proučevali v njih jam-sko favno. Zahodno od Kranceljna stoji sredi vrtačastega sveta Grebenárjeva hiša, prava kraška domačija, ki se oskrbuje z vodo iz kapnice. Ob poti od Grebenárja proti Vincarjem je ob veliki vrtači pod skalo špranja, kjer je vhod v *Marijino brezno*. Sestavljeno je iz več votlin, ki segajo 275 m daleč v zemljo. S stropa velike votline se je podrlo mnogo skal. Ponekod je videti na stropu kap-nikom podobne oblike, ki pa niso iz sige, temveč so raz-jeden živoskalni apnenec. Malo više v bregu je pod steno vhod v *Gipsovo jamo*, ki je kratka in je mogoče priti vanjo le po trebuhu. Dobrih 200 korakov od Grebenárja je ob poti na Lubnik neznatna udorna kotanja in v njej vhod v *Migutovo brezno*, ki sega le kakih 100 m pod zemljo, ker ga je zasul material, ko so se posedale bliž-

nje kotanje. V vseh teh jamah prezimujejo netopirji — mali in veliki podkvnjaki; naravoslovci so zbrali v njih mnogo vrst jamskih hroščev. V gozdu pridemo na lepo *Flisovo pot*, imenovano po učitelju Flisu, ki je pred prvo svetovno vojno ustanovil v Loki olupševalno društvo in skrbel za kopališče, napravo sprehajalnih poti in olupšavo mesta. S konglomerata pridemo na ozemlje ploščatih apnencev in smo kmalu na prevalu *Kobili*, kjer prihaja iz grape pod Sv. Lovrencom blegoška cesta in dela velik zavoj proti Gabrovemu. Od tod imamo na voljo markirano stezo nad cesto ali cesto in z nje odcep v Gabrovo ali naprej do Breznice in od tam na vrh. S Kobile drži posebej označena pot na *Stari grad*, ki stoji nad dolinico Vincarškega potoka in je vrstnik Zgornjega stolpa na Kranceljnu. Na vrhu griča je še ohranjeno močno zidovje. Turistično društvo je pred leti zavarovalo ponekod razpadajoče temelje in uredilo razgledišče. V srednjem veku je bila tu utrdba, ki je obvladovala vhod v Selško dolino. Njen začetek ni jasen. Stare listine jo imenujejo Wildenlak — Divja Loka, to dobro označuje njen samotni položaj. V začetku 14. stoletja je dal zem-ljiški gospod Stari grad popraviti in bolje utrditi, to je dr. Blaznik dognal iz računov, ki so shranjeni v mün-chenskih arhivih. Utrdba je bila obdana z obzidjem in je imela močno kovana vrata. Popravila so stala toliko, da bi bili za tisto vsoto lahko kupili nad 40 kmečkih gruntov. Obe utrdbi, Zgornji stolp in Stari grad, so upravljali gradiščani, ki so s posadko skrbeli za varnost gospostva. V 13. stoletju so bili gradiščani Loški vitezi, nekateri od teh so dobili v fevd mnogo kmetij in si pridobili precejšnje premoženje na račun zemljiškega go-spoda. Zadnji gradiščani na Starem gradu so bili iz rod-bine Sigesdorfov, ki so nad sto let opravljali škofom razne vplivne službe. Potres leta 1511 je tudi Stari grad tako poškodoval, da ga škof ni dal več obnoviti. Medtem ko so s Kranceljna uporabili razvaljeno kamenje za prez-idave loškega gradu, se s Starega gradu ni izplačalo odvažati gradiva. Zato je zidovje štiri stoletja kljubo-valo uničevalnim silam in je še danes tako visoko, da je na daleč vidno.

Do Gabrovega je iz mesta uro zložne hoje po prisoj-nih, z drevjem poraslih pobočjih. **Gabrovo** (635 m, 27 pr.) je gručasto naselje na 625 m visoki polici v jugovzhod-nem lubniškem slemenu. Vijolični in zelenkasti werfen-ski skrilavci v položni prisojni legi nudijo dobro obdelo-valno zemljo; studenci, ki izvirajo na meji med skrilavci

Velika dvorana v Marijinem breznu,
fot. Tomaž Planina

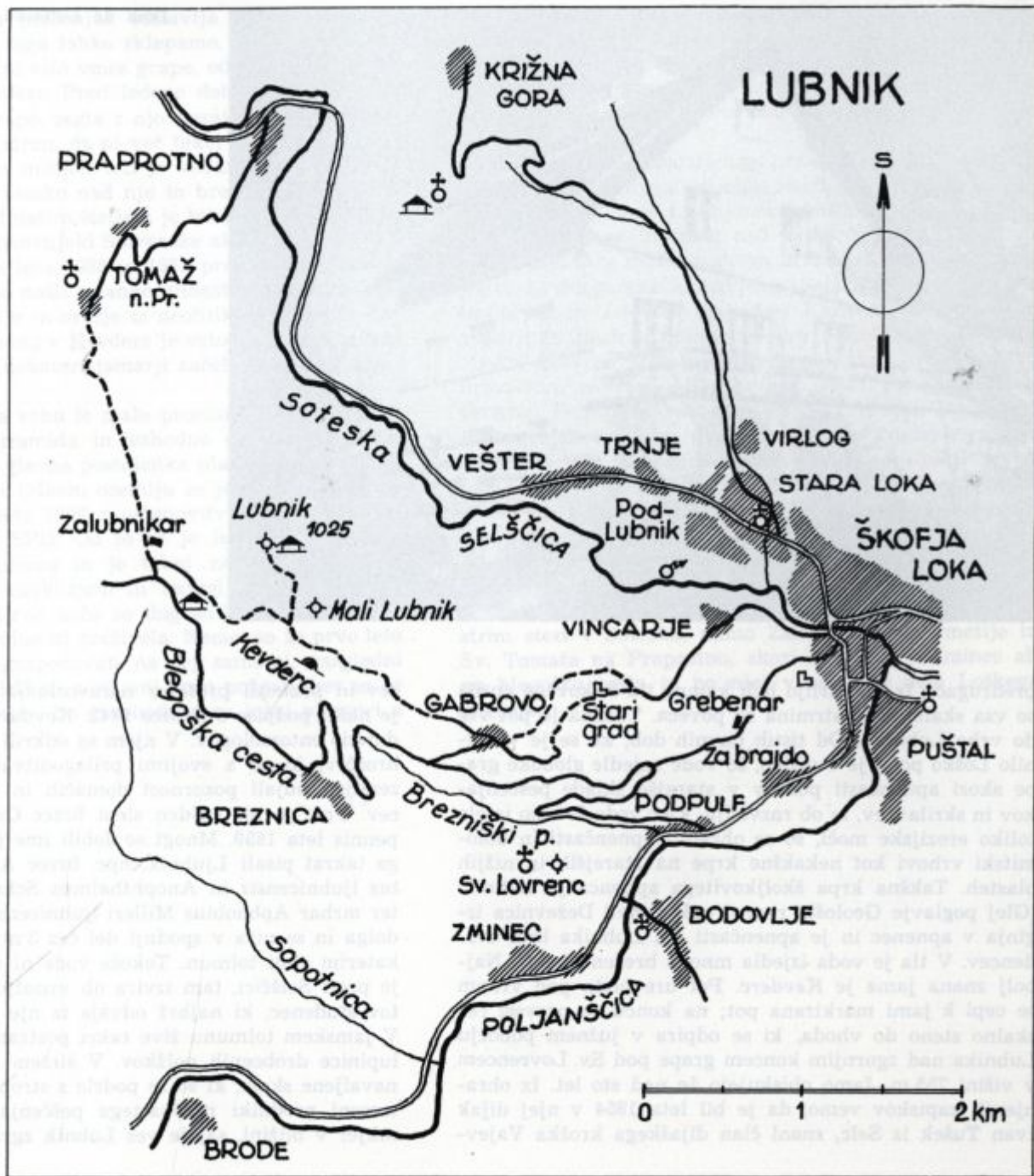
in više ležečimi apnenci, so omogočili naselitev. Vas pridelava precej sadja, saj pogosto sije nanjo pomladansko sonce, ko je dolina zatrpana z meglo in hladnim zrakom.

Sosednje naselje **Breznica** (600 m, 60 pr.) stoji na podobni polici južnega lubniškega slemena. Površje je iz rdeče vijoličnih grōdenskih peščenjakov, ki tudi dajejo mnogo prepereline in so neprepustni. Vas ima gručasto jedro na prevalu med grapo pod Sv. Lovrencem in Sopotniško grapo, okrog pa je raztresenih nekaj samotnih kmetij in kajž. Naravna zanimivost Breznice sta večstoletna prava kostanja *pri Poljancu*, ki imata po 6 m obsega. Skozi vas se vzpenja blegoška cesta v okljukih na jugozahodno stran Lubnika, kjer je iz kašče opuščene kmetije pri Sušniku urejena lovska koč. Leta 1957 so skozi vas napeljali elektriko v Dom na Lubniku. Na *Gori Sv. Lovrenca* (608 m), na skrajnem obronku slemena nad Poljansko dolino, je postavljena cerkva (550 m). V njej so odkrili dele stenskih fresk, delo furlanskih mojstrov

iz 15. in Jerneja iz Loke iz 16. stoletja. Oltar je baročni »zlati« oltarček. Zanimiva je slika Janeza Šubica »Sv. Mohor blagoslavja Loko«. Pri Breznici sta leta 1944 padla prvi sekretar rajonskega komiteja za Škofjo Loko Peter Kavčič-Jegorov in aktivistka Danila Kumar-Andreja. Na to spominjata spomenika na ovinku blegoške ceste nad Zalubnikarjem. Iz Breznice je doma Franc Javh-Frank Kern (roj. 1887), zdravnik in kulturni delavec med ameriškimi Slovenci, ki je napisal angleško-slovenski besednjak in slovnico za Slovence.

Gabrovo in Breznica sta edini vasi Lubniškega pogorja, a še v teh dveh se je v sto letih število prebivalstva zmanjšalo več ko za polovico, ker je pač delo v hribih naporno in nemikavno. Sicer je ves Lubnik porasel z gozdom in neposeljen. Po skrilih strminah osončnih grap rasteta smreka in jelka, po apnenčastih in dolomitnih višinah bukev in gaber. Brž ko pot nad Gabrovim stopi na ozemlje školjkovitega apnenca, se povsem

predružači; iz nje štrlijo beli kamni, tla bukovega gozda so vsa skalnata in strmina se poveča. Takšna je pot vse do vrha Lubnika. Od tistih davnih dob, ko se je vzdignilo Loško pogorje v višino, so vode zajedle globoke grape skozi apnenčasti pokrov v starejše sklade peščenjakov in skrilavcev, le ob razvodju, kjer vode še niso imele toliko erozijske moči, so se ohranili apnenčasti in dolomitski vrhovi kot nekakšne krpe na starejših in nižjih plasteh. Takšna krpa školjkovitega apnenca je Lubnik. (Glej poglavje Geološki razvoj pokrajine!) Deževnica izginja v apnenec in je apnenčasti del Lubnika brez studencev. V tla je voda izjedla mnogo brezen in jam. Najbolj znana jama je *Kevderc*. Pol ure hoda pod vrhom se cepi k jami markirana pot; na koncu se prevesi čez skalno steno do vhoda, ki se odpira v južnem pobočju Lubnika nad zgornjim koncem grape pod Sv. Lovrencem v višini 755 m. Jamo obiskujejo že nad sto let. Iz ohranjenih zapiskov vemo, da je bil leta 1854 v njej dijak Ivan Tušek iz Selc, znani član dijaškega krožka Vajev-

cev in poznejši profesor naravoslovja. Na jamski steni je našel podpise z letnico 1842. Kevderc je bil takrat eldorado entomologov. V njem so odkrili nove vrste slepih hroščev, ki so s svojimi prilagoditvami življenju pod zemljo zbuvali pozornost domačih in tujih naravoslovcev. Prvi je bil najden slepi brzec *Orotrechus globulipennis* leta 1859. Mnogi so dobili ime po Lubniku, ki so ga takrat pisali Ljubnik, npr. brzec *Anophthalmus hirtus ljubnicensis* in *Anophthalmus Schmidtii ljubnicensis* ter mrhar *Aphaobius Milleri ljubnicensis*. Jama je 170 m dolga in se niža v spodnji del čez 3 m globok prag, pod katerim stoji tolmun. Tekoče vode ni v njem. Nagnjena je proti Selščici, tam izvira ob vznožju Lubnika Balantov studenec, ki najbrž odvaža iz nje pronicajočo vodo. V jamskem tolmunu žive rakci postranice, v ilovici leže lupinice drobcenih polžkov. V širšem delu Kevderca so navaljene skale, ki so se podrle s stropa. Po tleh so raztreseni prodniki rdečkastega peščenjaka, kakršnega ni nikjer v bližini, saj je ves Lubnik zgrajen iz školjkovi-

tega apnenca. Ta peščenjak sestavlja brezniško sleme onstran grape. Iz tega lahko sklepamo, da je pred davnim časom, ko še ni bilo vmes grape, od tam tekel potok in ponikal v Kevderc. Pred ledeno dobo je druga voda izjedla vmesno grapo, segla z njo nazaj in odpeljala potok na poljansko stran, da ni več tekel v jamo. Od tiste dobe pred več kot milijon leti je voda grapo poglobila, Kevderc je ostal visoko nad njo in brez potoka. V času okrog 200 let pred našim štetjem je bil Kevderc bivališče človeka. Ko so strokovnjaki Slovenske akademije znanosti in loškega muzeja leta 1958 in 1959 prekopavali jamsko dno za vhodom, so našli ostanke glinastih posod in kamnito koščeno orodje in orožje iz neolitika, tj. mlajše kamene dobe. Ob vhodu v Kevderc je vstop v kratek stranski rov, ki so ga nekateri jamarji začeli imenovati *Lubniška jama*.

Lubnik ima na vrhu le malo prostora. Na njem stoji triangulacijska piramida in vzhodno od nje *planinski dom na Lubniku*, glavna postojanka planinskega društva v Škofji Loki. Na loškem ozemlju se je začelo organizirano planinstvo leta 1907 z ustanovitvijo selško-škofjeloške podružnice SPD. Od te se je leta 1929 odcepila škofjeloška podružnica in je takoj začela pripravljati gradnjo koč na najbližjem in najbolj izrazitem vrhu, tj. na Lubniku. Prvo kočjo so dogradili leta 1932, toda druge svetovne vojne ni preživela. Nemci so že prvo leto okupacije hoteli gospodovati na tej samotni, razgledni gori. Za 1. maj 1943 so partizani kočjo požgali, ker so se Nemci utrjali v njej. Po osvoboditvi so loški planinci z

veliko požrtvovalnostjo in s pomočjo loške vojaške posadke zgradili sedanji dom in ga odprli leta 1953. V naslednjih letih so vanj napeljali telefon in elektriko ter postavili spominsko ploščo žrtvam, ki so ju Nemci na vrhu ustrelili. Dom je vse leto oskrbovan in premore 22 postelj.

Ker je Lubnik osamljen in presega po višini vse bližnje sosede, je z njega obsežen razgled. Tik pod njim ležijo ravninski deli Ljubljanske kotline med Kranjem, Kamnikom in Ljubljano, nad njimi se vzdiguje vrsta Kamniških Alp in Posavskega hribovja. Kakor na dlani ležita Križnogorsko hribovje in Selška dolina, nad njo Ratitovec in Jelovica, za njimi Karavanke, Triglavsko pogorje in Spodnje Bohinjske gore. Najbliže stojijo drugi vrhovi Loškega pogorja, ki se vzpenjajo nad poseljenim hribovitim svetom — Stari vrh in Mladi vrh ter Blegoš. Onstran Poljanske doline se vrstijo Žirovski, Idrijski in Polhograjski hribi, za njimi pa planote Trnovskega gozda, Hrušice in Javornikov ter vrhovi nad Ljubljanskim barjem in njihovi dolenski sosedi. Na severovzhodni strani pada pobočje v eni sami strmini od vrha do Selščice, ki teče pod njim skozi samotno Sotesko. V gozdovih po lubniških strminah ima stalno bivališče čreda gamsov.

Sestop z vrha je mogoč tudi na nasprotno stran: po strmi stezi v Sotesko, mimo Zalubnikarjeve kmetije in Sv. Tomaža na Praprotno, skozi Breznico v Zminec ali na blegoško cesto in po njej v zahodne dele Loškega pogorja.

Osovník in Hrastnica

Razen Lubnika in Šentjošta vzbujajo opazovalcu s Sorškega polja pozornost tudi Osovník (857 m). Njegov priostreni vrh, ogrnjen v senožeti in gozd, se vzdiguje iz gozdnatega slemena nad južnim robom Sorškega polja. Kot ponižna oprode ga stražita vsak s svoje strani Kurnik (502 m) nad Puštalom in Hom (717 m) nad Soro. S temi vrhovi med Hrastnico in Ločnico sega Polhograjsko hribovje najbolj na sever. Ker kaže v ravnino svojo osojno stran, bi marsikdo mislil, da je njegovo ime Osovník. Toda Ločani izgovarjajo »ósunk«, medtem ko pravijo kmetu, ki domuje pod njim v osojnih, »osójnkih«. Po tem ljudskem razločevanju je soditi, da vrh nima imena po osojnih, temveč po tem, ker ga v ravnici vidijo na jugu, pod soncem. Na južno stran prehaja v sleme *Igalskih vrhov* tja do *Grmade* in *Tošča*. To je domovanje igalke ali blagajevke (*Daphne Blagayana*) in divjega petelina. Čez Osovník in Tošč je tekla južna meja loškega gospostva. V severnem delu navedenega slemena okrog Osovníka gledajo na površje starejši peščenjaki, vrhovi južno od njega so iz dolomita, ki ustvarja najslivkovitejši in najizrazitejši del Polhograjskih »Dolomitov«. S sestavo tal se menja tudi gozd iz listnatega v iglasti. Zaradi površinske mnogoličnosti so ti vrhovi privlačni za izletniški turizem; z glavnih vrhov nad Polhovim Gradcem prihaja mnogo turistov tudi na Osovník, ki jih za pot obilno poplačuje z razgledom. Na Osovník držijo markirane poti z Govejka, iz Sore in iz Loke. Na vrhu je postavljena namesto prejšnje sedanja gotska *cerkev sv. Mohorja in Fortunata*, sezidana leta 1551 (letnica v cerkvi) in leta 1661 predelana in povečana. Blizu nje je stalo Rožnikovo prazgodovinsko gradišče. Zemeljski usadi, ki se kažejo na plazovitem severnem pobočju, so dali ljudski domišljiji oporo za legendo, kako je sv. Mohor prispel na Osovník in se še poznajo njegove stopinje, ki se ne dajo zagrniti.

Razen cerkve je na vrhu le nekaj šopov drevja. Kmetije so raztresene niže doli po izkrčenih jasad. Sedež v senco in oko se ti pase po prelepi pokrajini. V dalji kipe grebeni Alp, po vsem predgorju mežikajo hribovske vase, še niže pa se razgrinja širna ravnina Ljubljanske

kotline. Škofja Loka se tišči kot jata piščet med hribovje. Samotno ti počiva prav pred nogami Sorško polje, ki ga pisatelj Pregelj označuje v svojih idilah takole: »V sredi slovenskih zemelj leži široko polje. Kakor okrog jezera se je spletel okoli polja v dvojnem vencu visoki in nizki breg. Človeških src žalost in zadnje hrepenenje je izbiseril čas v tihih cerkvicah bližnjih in nižjih vrhov. Žalost visoke zemlje pa je zrasla še nad svetce. Ti vidijo v polje jasno kakor na svojo dlan. Vidijo cesto čez polje, ki je od vekov, vidijo poti čez polje, ki so iz časa. Kakor na dlani, kamor so se od rojstva zapisale črte: Sava, državna cesta in občinske poti. Velika dlan, živa samo v stranicah, v sredi gluha kot mrtev rog. Pišejo jo le brezglasne črte sonca in sreče s sestrami — steze in poti živih sel v tišino gluhega polja.« Tako se razgleduješ po domačiji pesnika Simona Jenka, po pokrajini samotnih logov in jas med tihimi gozdovi, iznad katerih povsod pogledujejo skalnati Snežniki. Z Osovníka gre prijetna pot k planinskemu domu Govejek na Gontah, to je planinski dom jugoslovanskih obrtnikov.

Osovník pa ni le kraj idiličnih užitek, doživel je tudi svoje krvave dni, ko so se leta 1942 na njem bili partizani z Nemci. V bližini Močeradnikove kmetije je takrat taborila loška četa. Z ljubljanske strani se jim je pridružil okrog sto partizanov, ki so bili namenjeni na Koroško. Dne 5. junija zjutraj so Nemci udarili proti njim z vseh strani, iz vasi Sore, iz Hrastnice in iz grape nad Gostečim. Partizani so se razvili v bojno črto in ves popoldan odbijali napade. Zvečer so pokopali tri borce, Nemci pa so odpeljali okrog 30 svojih mrtvih. Na južni strani vrha blizu cerkve je grob dveh partizanskih strazarjev, ki so ju Nemci ubili leta 1945.

Hriboviti svet med Osovníkom in dolino Hrastnico zavzema naselje **Sv. Barbara** (650 m, 71 pr.), ki ga sestavljajo raztresene samotne kmetije. Njiv imajo le malo, večino zemljišč poraščajo gozdovi. Bogastvo kmetov sta les in živina. Drobno so skoraj popolnoma opustili. Kosenine imajo po strmih bregovih. V prejšnjih stoletjih je to hribovje spadalo v županijo Korošcev, ker so ga škofje v dobi od 12. do 14. stoletja poselili s koroškimi Slovenci. Kmetije imajo zemljišče v celkih, tj. strnjeno okrog domačije in obkroženo z gozdom. Središče naselij je *cerkev*, skrita na prisojni polici za Kožuhovim vrhom, po katerem se razprostirajo strme senožeti *Kamnarjeve planine*. Ljubitelj stare umetnosti ima užitek pri ogledu cerkve, ki nima nobene nove navlake, temveč je ohranila čisto

Kmetija pod Osovnikom, fot. ing. T. Mlakar

Vhod v cerkev pri Sv. Andreju nad Zmincem, fot. ing. T. Mlakar

staro podobo. Na kropilniku je izklesana letnica 1672, na slavaloku pa je naslikana 1773. Zelo lep je »zlati« glavni oltar, opremljen z lesenimi kipi in ozaljšan z rezbarijami vinske trte. Oltar je delo Jamškove delavnice iz Loke s konca 17. stoletja. Prezbiterij ima rebrasto obokan svod in je najbrž poslikan s freskami, ki jih pa še pokriva belež. Vrata iz lope v cerkev so okovana z železom, zakristijska vrata so intarzirana, obok v zakristiji ima po robovih štukature. Pri Sv. Barbari se je rodil Jan Plestenjak (1899—1947), ki je v svojih povestih opisoval življenje kmečkih ljudi pod Osovnikom. Jamnikova kmetija pod Toščem je vredna omembe, ker se je tam loška četa spomladi 1942 bojevala z Nemci. Po bitki na Jelovici se je približala takratni meji med nemškim in italijanskim okupiranim ozemljem in vzdrževala zveze s partizani v tako imenovani Ljubljanski pokrajini. Tod so prehajali čez mejo kurirji in funkcionarji gorenjskega odporniškega gibanja. Loško četo so zjutraj 11. marca 1942 obkolili in napadli Nemci. V obrambnem

boju je izgubila 7 borcev, drugi so se prebili čez mejo na italijansko stran in potem nekaj časa delovali na oni strani. Domačijo so Nemci požgali.

Izpod Tošča se vleče naravnost proti severu dolina Hrastnica. Potok Hrastnica zbira vodo iz Otoškega grabna pod Toščem in Mačkovega grabna pod Selom. Pri Dolinskem malnu dobiva izza Osovnika pritok Lipnik. Nasproti Kamnarjeve kmetije se izpod Ožbolta odpira dolinica, ki ji pravijo Pasja vas.

Hrastnica kaže s svojim žlebastim profilom, da je delo vodne erozije. Nad potokom se vzdigujejo gozdnata pobočja v enakomernih strminah do položnejših slemen. Več planih zemljišč je nad sklepom doline. Skozi Hrastnico je držala nekdanj tovorna pot čez preval pri Selu na pograbsko stran v dolino Male Božne. Po dolini je le tu in tam nekaj ozkega sveta za travnik in njivico, kajžo ali mlin. Nad izviri začetnih pritokov je nekaj dolomit-skega površja, sicer pa prodira Hrastnica skozi proge peščenjakov in skrilavcev, to je razvidno že iz razno-

barvnih prodnikov, ki se zaustavljajo v tolmunčkih med neprenehnimi skakavci. Potok je navadno čisto pohleven, kadar pa se »utrga oblak«, zdivja in naredi veliko škodo. Jeseni leta 1924 je sicer mala Hrastnica v eni noči tako narasla, da je napolnila dno vse dolge doline; tekla je skozi hiše, da so se ljudje reševali na peči in na strehe kakor na otoke; odnašala je žage, njivice, travnike, hlode in deske, ruvala je drevesa in si utirala novo strugo; s ceste je pobrala konja, voznika in voz, iz hiš otroke, iz hlevov živino. V eni noči se je dolina tako predrugačila, da so jo domačini komaj še spoznali. Pozimi se tu in tam spusti kak plaz v dno grape in zatrpa cesto. Vendar se te nesreče ne dogajajo tako pogosto, da bi odgnale človeka. Vanjo je speljana vozna cesta, od nje se odcepljajo poti k naseljem na slemenih z obeh strani. Pred izlivom je na levem bregu potoka nad precej visoko ježo obsežna terasa, na njej je polje, imenovano *Žovšče*. Pred začetkom se po mokrotni grapi z leve zliva Močilnik, na desni pa se po Mali Hrastnici vzpenja začetni del markirane poti na Ósovník. Na Žovščah so v zadnjih letih postavili nekaj hiš. Del Puštala ob končnem toku Hrastnice se imenuje Dobrava. Na mladih naplavinah med izlivom Hrastnice in Poljanščice stoji pod visoko ježo posestvo *Pod ceglom*, nekdanj last puštalskega gradu.

Z Žovšč drží mimo Burjovca markirana pot na slème, ki spremlja Hrastnico na levi, t. j. zahodni strani in se začénja s *Planino* (647 m). Mimo njenega vrha se skozi gozd hitro vzdigne na slème iz starih skrilavcev, kjer so razložene kmetije naselja **Andrej nad Zmincem** (72 pr.). Sredi senožeti stoji vrh neznatnega griča v višini 616 m stara cerkva, ki ima za poznavalca umetnosti svoje mikavnosti. Na levi steni prezbiterija so odkrili pred leti freske Jerneja iz Loke iz 16. stoletja, na desni renesančne iz 17. stoletja; oltarji so baročni; v zaprti lopi vise votivne slike na lesu in platnu z motivi iz življenja v prejšnjih stoletjih; na eni izmed njih je omenjen advokat Šarf z letnico 1653. Od cerkve je poučen razgled: čez Poljansko dolino se kažejo presenetljivo natančno glavni

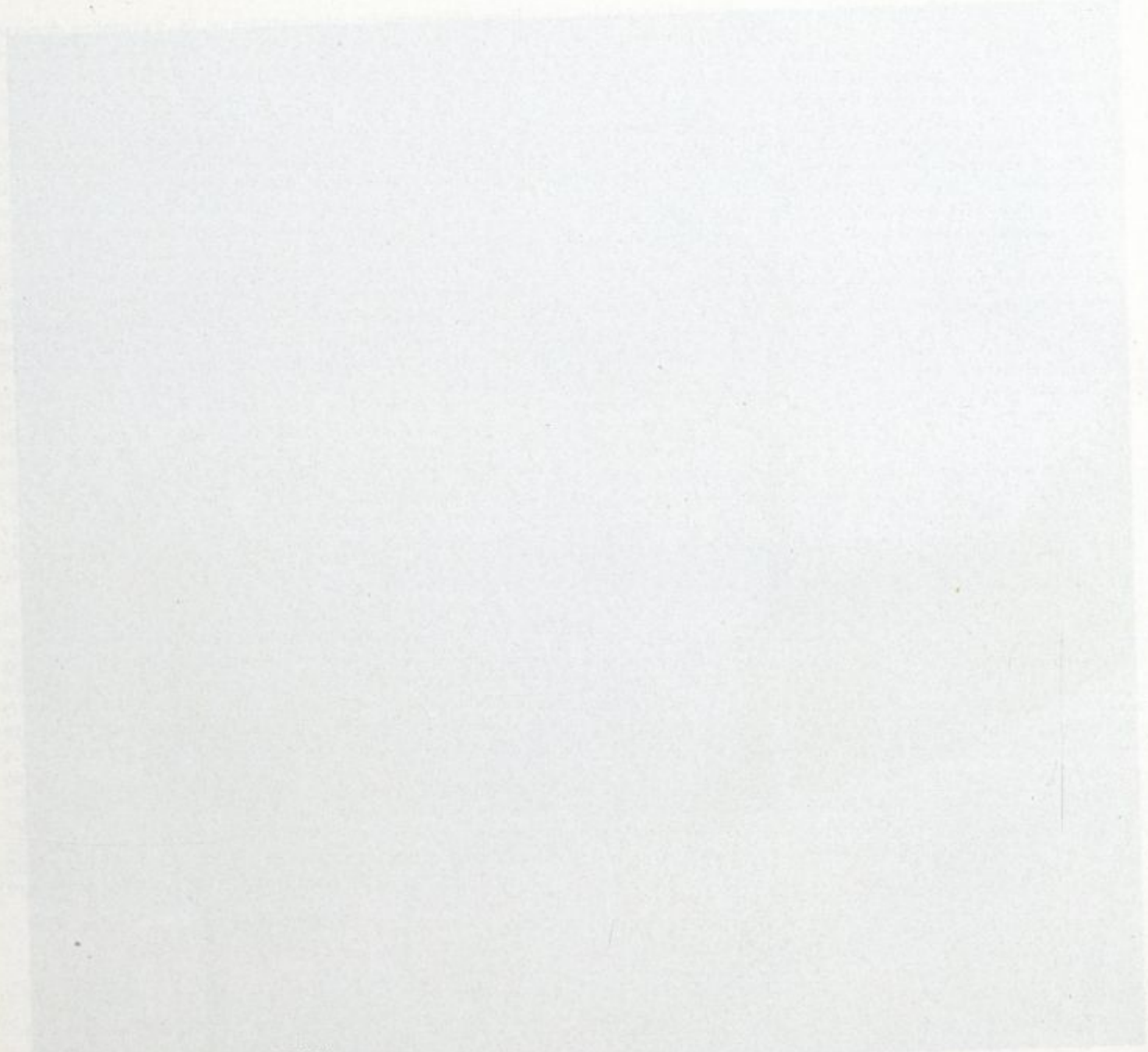
vrhovi Loškega pogorja — Lubnik in Blegoševa skupina, na drugi strani Polhograjski hribi, vmes pa del Sorškega polja in v ozadju Kamniške Alpe. Na zahodni strani se slème spušča v *Bodoveljsko grapo*. Južni del slemena zavzemajo samotne kmetije naselja **Ožbolt nad Zmincem** (860 m, 84 preb.). Na majhnih njivah pridelujejo krompir, rž, ječmen in oves, nekaj krmnih rastlin, včasih tudi lan. Mnogo imajo gozdov, v gozd so spremenili tudi nekaj pašnikov. Med drevjem prevladujejo smreka, macesen in kostanj; leta 1959 se je pokazal kostanjev rak, pa so okužena drevesa brž posekali in bolezen omejili. Nad Hrastnico stoji zaselek dveh kmetij, po hojah imenovan Fojke, nad Bodoveljsko grapo obsežni Presečnikov grunt, ki mu je bila v loškem gospodarstvu naložena skrb za graščinski gozd in je bil zato oproščen tlake; na najvišjem vrhu 860 m, pokritem s senožeti, stoji *cerkev*, ki ima freske Jerneja iz Loke, prezbiterij s sklepniki iz leta 1527 in baročne »zlate« oltarje. Od cerkve je obsežen razgled. Dokler je stal v Borovnici viadukt, ga je bilo lepo videti.

Na področju Ožbolta se je med vojno večkrat zadrževala in se bojevala loška četa. Že oktobra 1941 so Nemci požgali Kopačevo domačijo; tedaj je padlo nekaj partizanov, v gospodarskem posloplju pa je zgorel zdravnik rašiške čete. V spomin na to je postavljena spominska plošča. Nad hišo stoji spomenik Kopačevi materi, ki so jo Nemci na hišnem pragu pobili s puškinimi kopiti. Jeseni 1942 so Nemci v Tomažkovem borštu zajeli kurirja Tarasa, a ni pustil, da bi jim pošta prišla v roke, raje se je sam usmrtil z bombo. Na vrhu pri cerkvi je pokopana aktivistka, ki so jo Nemci ubili zadnjo zimo narodnoosvobodilne vojne.

Iz Loke je do Ožbolta dve uri hoda. Markirana pot se po višinah nadaljuje v *Črni vrh*, ki sicer spada v porečje Gradaščice in v občino Ljubljana Vič, a je v preteklosti vedno gravitiral k Loki in bil leta 1936 celo upravno priključen takrat ustanovljenemu loškemu okraju.

Pogled proti Volbenku, foto P. Pokorn

Zaledje Škofje Loke

Zahodno in južno stran Škofje Loke izpolnjuje hribovit svet, na zahodu Loško pogorje, na jugu Polhograjsko hribovje. V hribovje sta zajedeni dolini dvojčici, Poljanska in Selška dolina. Na zemljevidu sta videti kakor kraka črke V. Po njima tečeta reki dvojčici, Poljanska in Selška Sora ali — kakor ju imenujejo v Loki — Poljanščica in Selščica. Prva se rodi ob robu krasa, druga pod skrajnim grebenom Alp; druga drugi tečeta vštric, vsaka zase, dokler se v Sovodnju pod loškim mestom ne zlivata.

V marsičem sta si dolini podobni. Nad obema bdijo isti gorski vrhovi: Blegoš, Koprivnik, Mladi in Stari vrh ter Lubnik, nad Poljansko dolino na levem, nad Selško na desnem bregu. Po obeh so nanizane vasi, najpomembnejše tam, kjer se v glavno dolino odpirajo daljše stranske dolinice. Obema sta dali ime prvi večji vasi od Loke navzgor — Poljane in Selca, stari farni središči. Obe imata le malo obdelane zemlje in se že iz njunega dna vzdigujejo gozdovi v vse bregove, gozd pa na gosto prekinjajo izkrčene ploskve samotnih kmetij, po osojnih straneh so pa visoko nad dolinskim dnom postavljene hribovske vasi in zaselki. Obe dolini sta bili v srednjem veku le redko naseljeni, fevdalna gosposka iz Loke, ki je bila za obe dolini skupna skozi celih 830 let, je pa vanje naselila nove naselnike in jima s tem ustvarila kulturnejšo podobo. Po obeh dolinah prevladujejo zidani, nadstropni domovi in se belijo številne cerkvice, ki hranijo umetnostno-zgodovinske predmete iz preteklih stoletij, posebno iz gotike in baroka, ter pričajo o velikem smislu prejšnjih rodov za umetnost in lepoto.

Čeprav sta dolini dvojčici, sta si vendar tudi v mnogočem različni. Poljansko dolino obdajajo z desne strani nižji hribi, ki kot Polhograjsko hribovje prehajajo k Ljubljanskemu barju; Selško dolino pa spremljajo nad levim bregom alpski vrhovi Bohinjskih gora in visoki rob Jelovice. Poljanska dolina je zato predgorska, bolj pohlevna in prijazna in tudi v gornjem delu precej naseljena. Selška pa vsaj v gornjem koncu že čisto gorska,

bolj divja in bolj samotna. Tudi ljudstvo obeh dolin se med seboj v marsičem razlikuje, posebno po govorici. Poljanci govorijo — kakor Ločani — rovtarsko, Selčani pa gorenjsko narečje.

Obe dolini sta del loškega ozemlja, ki je bilo od leta 973 do 1803 eno najbolj zaokroženih in najbolj stalnih fevdalnih gospostev, imelo svoje upravno središče v mestu Škofji Loki in združevalo v sebi ravninsko Sorško polje in obe dolini s hribovjem vred. Hribovje, ki sta vanj zajedeni Poljanska in Selška dolina, je predgorje Julijskih Alp. Geografi ga imenujejo Škofjeloško hribovje, domačin pisatelj Ivan Tavčar ga je imenoval Loško pogorje. Po šolsko se šteje za Loško pogorje samo del med obema dolinama, ki se v njem vzpenjajo najvišji vrhovi z Blegošem. Preko nižjih slemen pri Davči prehaja v Cerkljansko hribovje, v katerem kraljuje Porezen. Svet nad desnim bregom Poljanščice štejejo k Polhograjskemu hribovju. Hriboviti svet nad levim bregom Selščice, ki se naslanja na Jelovico in se končuje s Križnogorskim slemenom nad Sorškim poljem, je po kamninski sestavi del Loškega pogorja.

Vsi ti deli hribovja so bili v davnini celota. Dvignili so se iz morja kot nadaljevanje Posavskega hribovja in se zagostili med Alpe in kraške planote. V dolgi dobi nekaj deset milijonov let so tekoče vode zajedle vanje sedanje doline in ločile nekdanje enotne sklade kamnin. Zato se preko obeh dolin vlečejo plasti iz hribovja v hribovje. Zaradi skladne zgradbe štejejo geografi znanstveniki za Loško pogorje ves hriboviti svet na obeh straneh Poljanščice in Selščice, ne samo med njima. Profesor Ilešič ga po kamninski sestavi in položaju plasti razčlenjuje v štiri pasove: škofjeloško-polhograjski, poljansko-vrhniški in žirovsko-idrijski pas ter področje gornje Selške doline.

V tem opisu je k dolinama prišteto vse ozemlje, od koder se vode izlivajo v glavni dolini, torej porečje Poljanščice in Selščice, ki jima medsebojno razvodje poteka po najvišjem slemenu pogorja od Porezna preko Blegoša do Lubnika.

GEOLOŠKI RAZVOJ POKRAJINE

Zgradba Loškega pogorja je precej pestra. Ponekod segajo na površje skrilavci in peščenjaki, drugod apnenici in dolomiti. Po dnu dolin so se vode zajedle na neka-

terih krajih v živo skalo, na drugih pa nanese proda in drobnejših naplavin. Na kratke razdalje se značaj pokrajine hitro menjava in ustvarja različne pogoje za rastlinsko odejo in za človekovo gospodarjenje. Različna odpornost kamnin proti zunanjim zemeljskim silam in različna prepustnost za vodo dajeta različne možnosti za obdelovanje zemlje in za naseljenost. Vsa ta raznolikost ozemlja je posledica dolgotrajnega geološkega razvoja.

Ob koncu *karbonske dobe*, v kateri se je po raznih delih sveta nakladal črni premog, je bilo vse današnje loško ozemlje pod morjem, mase sedanjih Osrednjih Alp in evropskih sredogorij pa so bile kopno. V začetku *permijske dobe* pred približno 200 milijoni let so vode s kopnega prinašale v plitvo pribrežno morje pesek in glino. Na morskem dnu se je gradivo sprijelo v plasti *spodnjepermijskih skrilavcev in peščenjakov*. Ti so prišli pri poznejšem dvigovanju morskega dna na kopno, vode so marsikje odplavile mlajši material, ki je bil naložen nad njimi, in tako sedaj segajo ponekod v velikih ploskvah na površje Loških in Polhograjskih hribov. Na njih se je napravila ilovnata preperelina, ki je težka in mrzla. Na takih tleh dobro uspevajo iglavci in značilna podrast — jesensko resje in borovničevje.

V srednji permijski dobi je bilo loško ozemlje že kopno. Površje je bilo puščavsko in se je na njem nabralo mnogo peska, ki je sedaj sprijet v rdeče in vijolične *grödenske peščenjake*. Proti koncu permija je morje spet preplavilo loško ozemlje in ostalo skozi vso triasno dobo.

V začetku *triasa* pred kakimi 180 milijoni let je bilo ozemlje pokrito s plitvim morjem. Na morskem dnu so se nakladali sivi ali rdečkasti *werfenski skrilavci in peščenjaki*, ki tvorijo sedaj v mnogih zaplatah površje hribovja. Kakor permijske plasti, ki ležijo pod njimi, so tudi werfenske plasti neprepustne za vodo, medtem ko so apnenci, ki so naloženi nad njimi, prepustni. Zato so na skrilavcih in peščenjakih pogosti studenci. Po prepevanju dajo precej prsti, četudi ne najbolj rodovitne. Voda in možnost obdelave sta privabila človeka in so zato na werfenskih skrilavcih ter grödenskih peščenjakih postavljene hribovske kmetije in vasi.

V nadaljnjem obdobju triasa je to ozemlje pokrivalo globlje morje, del sredozemskega morja Tetide, in so se v njem usedali apnenci in dolomiti, v katerih se je ohranilo mnogo okamnelih školjk ter jih zato imenujejo *školjkovite plasti*. Iz školjkovitega apnenca ponekod se-

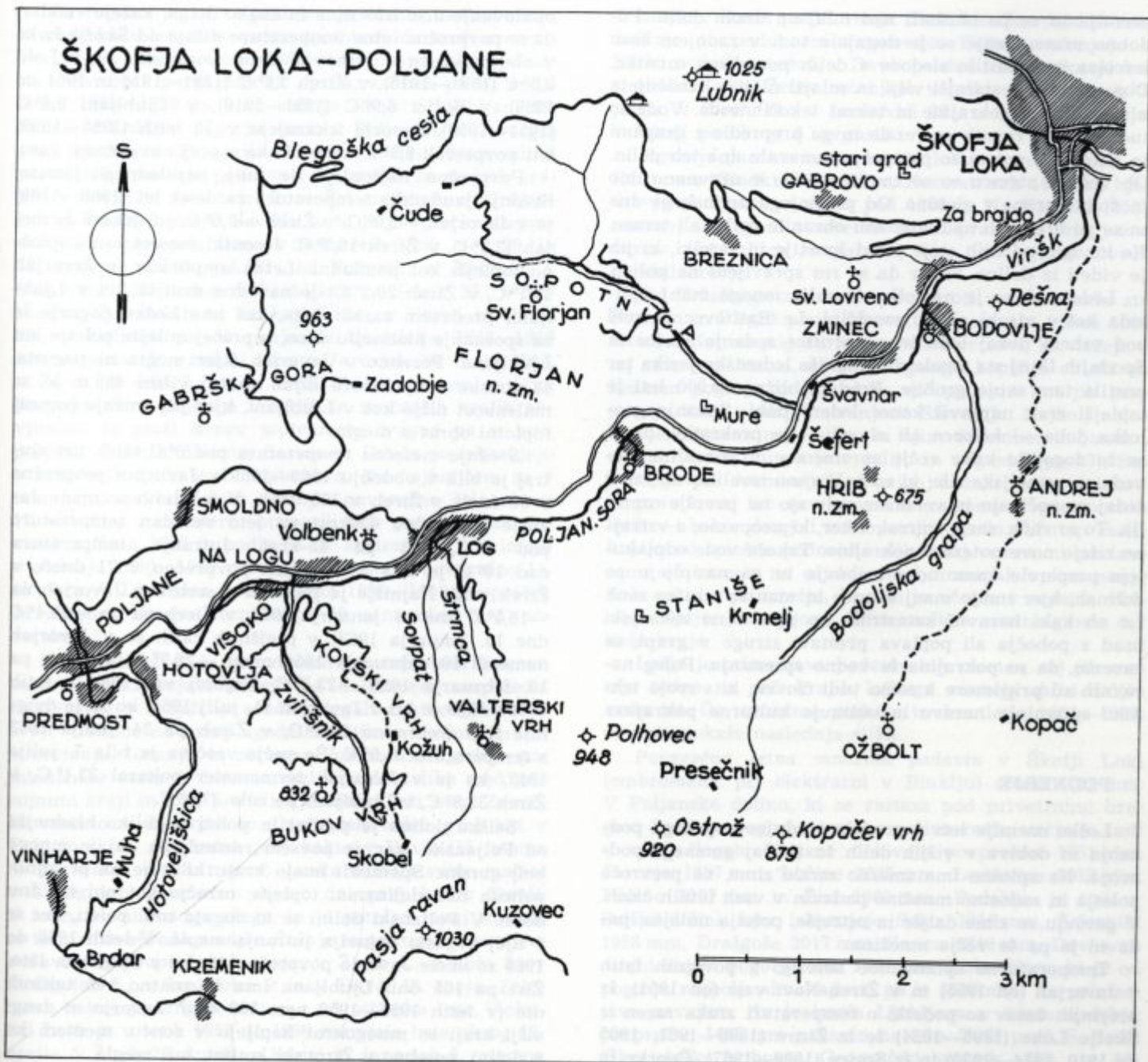
daj žgo apno, dolomit pa kopljejo za posipavanje poti in za gradbene potrebe. Iz globokega triasnega morja izvirajo tudi svojski *škofjeloški ploščati apnenci*, ki so odkriti v več kamnolomih v okolici Loke. Nekoliko pozneje se je v triasni dobi usedal na morskem dnu tudi »*hotaveljski marmor*«. Iz mlajšega triasnega morja izvirata *dachsteinski apnenec*, ki sestavlja Ratitovec, in *glavni dolomit*, ki tvori večji del Blegoša. Na apnencih in dolomitih je mnogo bukovih gozdov. Tod je najugodnejše rastišče za pomladansko resje in teloh.

Ob koncu triasa se je del loškega ozemlja spet dvignil nad morsko gladino in postal kos kopnega. Ob njegovih obrežjih so se v naslednji, tj. *jurski dobi* nakladali v ozkem in plitvem morju skrilavci, ki danes obdajajo gornjo Selško dolino in jih imenujemo *zalološki strešni skrilavci*, ker so jih nedavno lomili v skrilolomu nad Zalim logom ter jih uporabljali za pokrivanje streh. Jurska doba je trajala kakih 25 milijonov let. V približno 70 milijonov let dolgi *kredni dobi*, ki je sledila jurski, pa je bilo loško ozemlje ves čas kopno in ni pridobilo nobenih novih plasti.

V *terciarju*, s katerim se je pred kakimi 58 milijoni let pričel geološki novi vek, se je — kakor drugod na tleh današnjih apneniških Alp — tudi Loško pogorje dvigalo, se zaradi silnega pritiska prelamljalo, ob prelomnicah pa so se njegovi deli narivali na druge dele ozemlja. Te silovite premike razumemo, če pomislimo, da je bilo loško ozemlje kot nekak klin zagozdeno med gorstvi Alp in Dinarskih planot, ki sta takrat vstajali v višino. Plasti morskih usedlin, ki so do tedaj ležale več ali manj ravno, so notranje zemeljske sile nagubale in postavile v poševno in pokončno lego.

V mlajšem terciarju je bilo loško ozemlje dvignjeno in so vode tekle od glavnega slemena mnogo više kot danes. Njihov strmec se je večkrat spreminjal. Kadar so tekle z večjo močjo, so zajedale vedno globlje struge. Kadar pa je dviganje ozemlja zastalo in je moč vode opešala, se niso več zarezavale v plasti, ampak so se vijugale sem in tja, izpodkopavale bregove in širile ravno dno; kotanje, kjer je moč tekoče vode čisto ponehala, so pa zasipale. Na ta način se je ozemlje vedno bolj uravnavalo in se spremenilo v valovito planoto, iznad katere so se dvigala slemena z vrhovi ob glavnem razvodju. V ta *miocenski ravnik* so vode pozneje, ko se je ozemlje spet začelo dvigati in jim dalo večji strmec, znova zajedale grape in globlje doline, kosi uravnane- ga

ŠKOFJA LOKA - POLJANE

ozemlja so se pa ohranili nad mlajšim dnom dolin. Podobno uravnavanje se je dogajalo tudi v zadnjem času terciara in zapustilo sledove v delih *pontskega ravnika*. Oba ravnika — starejši višji in mlajši nižji — označujeta nivo takratne pokrajine in takrat tekočih voda. Vode so tudi pontski ravniki razrezale in ga prepredle z grapami in dolinami, potem so pa spet uravnale dna teh dolin. Ob večjem strmcu so se znova zajedle v uravnano dno in dolble grape v globino. Od prejšnjega dolinskega dna so se po bregovih nad dolinami ohranile police ali terase. Na mnogih od njih stoje sedaj kmetije in zaselki, ki jih je videti iz doline, kakor da so res spravljeni na polico.

Ledena doba je na loško ozemlje mnogo manj vplivala kot v visoki alpski soseščini. Le Ratitovec je imel pod vrhom nekaj ledu in na prostor sedanje Sorice in Spodnjih Danj sta segala dva manjša ledeniška jezika ter pustila tam svoje groblje. Pred približno 10.000 leti je toplejši zrak napravil konec ledeni dobi. Sedanja geološka doba — *holocen ali aluvij* — je prekratka, da bi se že dogodile kake večje spremembe v pokrajini. Sedva pa zemeljske sile, ki so pokrajino izoblikovale, tudi sedaj ne počivajo in venomer vplivajo na površje ozemlja. To so voda, sneg, zmrzal, veter, ki neopazno, a vztrajno rišejo nove poteze v pokrajino. Tekoče vode odplakujejo preperle kamnine s hribovja in ga nasipljejo po dolinah, kjer imajo manj strmca in manjšo nosilno moč. Le ob kaki naravni katastrofi, ko npr. zdrsi zemeljski usad s pobočja ali poplava prestavi strugo v grapi, se zavemo, da se pokrajina še vedno spreminja. Poleg naravnih sil pripomore k temu tudi človek, ki s svojo tehniko spreminja naravo in oblikuje kulturno pokrajino.

PODNEBJE

Loško ozemlje leži v predelu srednjeevropskega podnebja in dobiva v višjih delih že značaj gorskega podnebja. Na splošno ima zmerno mrzle zime, ne prevroča poletja in zadostno množino padavin v vseh letnih časih. V gorovju so zime daljše in ostrejšje, poletja milejšja, padavin je pa še večja množina.

Temperaturne spremembe beležijo v povojnih letih v Javorjah (od 1955) in v Žireh-Novih vasi (od 1951). Iz prejšnjih časov so podatki o temperaturi zraka razen iz Škofje Loke (1896—1924) še iz Žirov (1896—1901, 1905 do 1910, 1924—1930) in iz Sorice (1896—1907). Čeprav ta

opazovanja niso istočasna in enako dolga, kažejo vendar, da se povprečne letne temperature nižajo od Škofje Loke v obe dolini in v hribovje. *Letni povprečki* so: v Loki 8,5° C (1891—1910), v Žireh 7,6° C (1891—1910 in 1951 do 1969), v Sorici 6,9° C (1891—1910), v Ljubljani 9,6° C (1951—1959). Javorje izkazuje v 15 letih (1955—1969) isti povpreček 8,5° C kakor Loka v prej navedenem času.

Povprečno najtoplejši je julij, najhladnejši januar. Srednja januarska temperatura za deset let (1960—1969) je v Javorjah —2,0° C, v Žireh —3,6° C, julijska v Javorjah 17,1° C, v Žireh 16,7° C. Jesenski meseci so na splošno toplejši kot pomladni. *Letna amplituda* (v Javorjah 19,1° C, v Žireh 20,3° C) je navadno manjša kot v Ljubljani, predvsem zaradi tega, ker ima Loško pogorje le za spoznanje hladnejšo zimo, a precej milejše poletje kot Ljubljana. Posebno v Javorjah, kjer megla ni pogosta, so zimske temperature kljub znatni višini 695 m le za malenkost nižje kot v Ljubljani, kjer jih znižuje pogosti *toplotni obrat* z meglo.

Srednja mesečna temperatura pod 0° C ob 7. uri zjutraj je bila v obdobju 1960—1969 v Javorjah povprečno v 80 dneh, v Žireh v 105 dneh. V teh letih so imele Javorje povprečno 43-krat na leto ves dan temperaturo pod 0° C, Žiri pa 45-krat. Jutranja temperatura nad 10° C je bila v Javorjah povprečno v 71 dneh, v Žireh v 25. Najnižje je padlo živo srebro v Javorjah na —16,5° C dne 14. januarja 1963, v Žireh pa do —26,4° C dne 16. januarja 1963; v prejšnjih časih so v Javorjah namerili 10. februarja 1956 mraz —20,7° C, v Žireh pa 15. februarja 1956 —23,3° C. Najbolj vroč dan v letih 1960—1969 je bil v Javorjah 11. julij 1968, ko se je dvignilo živo srebro na 29,8° C, v Žireh pa 24. junija 1962 s temperaturo 31,5° C. Še večja vročina je bila 7. julija 1957, ko je v Javorjah termometer pokazal 33,1° C, v Žireh 35,8° C, v Ljubljani pa celo 37,1° C.

Selška dolina je pozimi in poleti nekoliko hladnejša od Poljanske, kar je povsem razumljivo, saj je mnogo bolj gorska. Spomladi imajo kraji, ki stoje na prisojnih policah nad dolinama, toplejše ozračje kot oni na dnu dolin. V Poljanski dolini se to dogaja tudi poleti, ker se v njej pogosto pojavlja jutranja *megla*. V letih 1960 do 1969 so imele Javorje povprečno 46 dni z meglo na leto, Žiri pa 105 dni. Ljubljana ima še znatno več takšnih dni (v letih 1955—1959 npr. 139 dni). Javorje in drugi višji kraji se mnogokrat kopljejo v soncu, medtem ko v dolini, posebno v Žirovski kotlini, leži megla.

Za rastlinstvo in za pridelek je včasih usodna slana, ki pade kako leto tako pozno spomladi, da uniči cvetove. Po podatkih iz desetletja 1960—1969 nastopa zadnja slana v Javorjah povprečno 29. aprila, v Žireh pa 10. maja. Doba 1955—1959 pa kaže zadnjo slano v Ljubljani 29. aprila, v Loškem pogorju samo v Poljanah in Javorjah prej, tj. 21. in 25. aprila, na vseh drugih opazovalnih postajah pa pozneje, posebno v hribovitih in osojnih krajih, v Sorici in Leskovici 7., v Železnikih 8., v Dražgošah in Davči 9. maja. Seveda so to le povprečki. Dejanjsko pa je nastopila slana v nekaterih letih med 20. in 30. majem: v Javorjah 21., na Fužinah, v Žireh in v Bukovščici 22. (kakor v Ljubljani), v Selcih 23., v Leskovici, Železnikih in Dražgošah 24., v Sorici in Davči 29., v Lučinah pa 30. maja. Iz desetletja 1960—1969 imamo podatek o zadnji slani v Javorjah 30. maja 1966, v Žireh pa celo 7. junija 1962. Skladno s tem se prva jesenska slana pojavlja v višjih in senčnatih krajih povprečno že proti koncu septembra, drugod pa v prvi polovici oktobra. Lučine, Sorica in Davča jo izkazujejo v nekaterih letih že 1. septembra. Na najboljšem so v tem oziru Javorje, kjer nastopa povprečno šele okrog 17. oktobra, v nekaterih primerih šele proti sredini novembra. Leta 1965 je padla že 14. septembra. Žiri imajo v obdobju 1960—1969 prvo jesensko slano povprečno 14. oktobra. V Ljubljani je bil v letih 1955—1959 povpreček 14. oktober, skrajna termina pa 19. september in 5. november.

Pri rastlinstvu, ki je odvisno od toplotnih razmer, se življenjski pojavi kažejo po določenem razporedu. Rastlinstvo v nižjih in sončnih legah znatno prehiteva svoje vrstnice na manj ugodnih višjih in osojnih krajih v cvetenju, listanju in zorenju. Posebno za zgodnje pomladanske vrste je časovna razlika zelo velika med prisojnimi krajji in med predeli, kjer dolgo leži sneg. Zvončki cvetijo v Javorjah in Dražgošah teden prej kot v Loki in skoro dva tedna prej kakor v Davči (15. marca — 21. marca — 28. marca). Leska razvija svoje mačice v Dražgošah povprečno mesec dni prej kot v Davči. V letih, ko ni mnogo snega, in je pomlad manj sončna, so te razlike seveda manjše. Češnje se pokrijejo s cvetjem v Javorjah povprečno 1. maja, v Žireh 2., v Loki 3., v Dražgošah 5., v Leskovici 9. in v Davči 14. maja. Zelenitev bukve je izrazito odvisna od višinske lege. V okolici Loke je v letih 1953 do 1960 razvijala liste okrog 17. aprila, v Žireh 25. aprila, v Sorici in Javorjah 6. oziroma

7. maja, v Davči pa 13. maja. Tudi kmečka dela se razvrščajo po podobnem razporedu. Košnjo začenjajo v Sorici približno teden, v Davči pa dva tedna pozneje kot v okolici Loke. Žetev začenjajo v loški okolici okrog 3. julija, v Žireh 14., v Leskovici 21., v Sorici 30. julija, v Davči pa okrog 6. avgusta.

Zgornjo gozdno mejo preseže loško ozemlje samo na Ratitovcu (Gladki vrh 1667 m, Kosmati vrh 1643 m), kjer drevje ponehava v višini pod 1600 m. Na Blegošu (1563 metrov) sega gozd s severne strani prav pod vrh, južne vesine pod vrhom so pašniki, kjer je verjetno človek iztrebil drevje.

Od Tržaškega zaliva v smeri proti severovzhodu sta Porezen in Blegoš prva vrhova, ki presegata višino 1500 metrov. Ker so pogosti jugozahodni vetrovi, ki vlečejo v tej smeri, ni čudno, da se mnogokrat kopičijo oblaki ob Loškem pogorju in prinašajo več padavin kot jih prejema kraji v nižji notranjosti Slovenije. Najbolj oblačen je navadno november, za njim december in januar, največ jasnih dni pa je v juliju in avgustu (po 13). Seveda je pri vremenskih dogajanjih zelo malo stalnosti in pravilnosti ter se vremenske razmere v posameznih letih — kakor drugod v Sloveniji — zelo občutno razlikujejo od splošne podnebne slike. Saj vreme ni odvisno samo od razmer na ožjem ozemlju, ampak vpliva nanje širša ciklacija ozračja, ki pošilja včasih z oceana, včasih iz daljne notranjosti celine različne zračne gmote čez naše kraje.

Lažja je primerjava padavinskih razmer, saj jih merijo redno na več krajih loškega ozemlja skozi daljšo vrsto let. Če vzamemo podatke iz desetletja 1960—1969, se nam pokaže naslednja slika.

Povprečna letna množina padavin v Škofji Loki (ombrometer pri elektrarni v Binklju) znaša 1718 mm. V Poljskega dolino, ki se razteza pod privetnimi bregovi Loškega pogorja, letna množina raste, večja je tudi v višjih legah. Poljane dobivajo povprečno 1761 mm, Javorje 1857 mm, Lučine 2035 mm, Leskovica 2013 mm, Fužine 2107 mm in Žiri 1969 mm. Podobno je tudi v Selški dolini, kjer izkazujejo Selca 1912 mm, Železniki 1988 mm, Dražgoše 2017 mm, Sorica 2249 mm, Davča na osojni strani pogorja ima 1964 mm, Bukovščica, ki je od pogorja najbolj odmaknjena, pa le 1589 mm. Za primerjavo navajam, da je imela Ljubljana v istem obdobju povprečno 1466 mm padavin na leto. Tudi prof. S. Ilešič (Škofjeloško hribovje, Geografski vestnik 1938, str. 66)

navaja za 13-letno dobo od 1925 do 1937, da je povprečna letna množina na petih opazovalnih postajah na loškem ozemlju nad 2000 mm.

Največ padavin izkazuje povsod mesec november: Škofja Loka 223 mm, Poljane 224 mm, Javorje 246 mm, Lučine 276 mm, Leskovicca 270 mm, Fužine 290 mm, Žiri 272 mm, Bukovščica 218 mm, Selca 282 mm, Železniki 295 mm, Dražgoše 298 mm, Sorica 344 mm, Davča 279 mm, za primerjavo vzemimo še Ljubljano s 172 mm. Najmanj padavin je povprečno v januarju: Škofja Loka 105 mm, Poljane 99, Javorje 109, Leskovicca 128, Fužine 132, Žiri 126, Selca 118, Železniki 120, Davča 124, Dražgoše 126 mm, Ljubljana 81 mm. V februarju sta dosegla minimum Bukovščica 96 in Lučine 132 mm, v aprilu pa Sorica 140 mm.

V navedeni opazovalni dobi so izkazani nekateri dnevi, ko je padla zelo velika količina dežja. Največjo dnevno množino 217 mm so zabeležili 5. oktobra 1967 v Javorjah in na Fužinah, v Poljanah istega dne 138 mm. V Lučinah je 9. oktobra 1964 padlo 148 mm, v Dražgošah 1. avgusta 1969 142 mm, v Sorici 9. oktobra 1964 128 mm, v Škofji Loki 9. oktobra 1967 127 mm, v Bukovščici 18. avgusta 1968 126 mm. Največjo dnevno množino padavin imamo zabeleženo v Lučinah 341 mm 27. septembra 1926. Dnevi z nalivi so najpogostejši v poletnih mesecih, včasih v jeseni. Posledica takih nalivov so povodnji po grapah, ki so včasih prav katastrofalne. Že Valvasor omenja, da se je v Poljanah v tistem času »utrgal oblak in odnesel mnogo ljudi, živine, mlinov in hiš«. V najslabšem spominu je ostala strašna povodenj 27. septembra 1926, ko je padlo nad 200 in tudi nad 300 mm dežja, v Lučinah 341 mm. (Glej poglavje: Reka Sora!)

Povprečno število deževnih dni, ko pade 10 ali več mm dežja, je bilo v letih 1960—1969 naslednje: Škofja Loka 56, Bukovščica 53, Selca 58, Poljane, Javorje in Dražgoše 60, Žiri, Davča in Železniki 61, Leskovicca 62, Lučine 63, Fužine 65, Sorica 66, Ljubljana le 51. Deževni dnevi so torej precej enakomerno porazdeljeni po nižjih in višjih legah. Drugače je z dnevi, ko zemljo pokriva vsaj 1 cm debela snežna odeja. V glavnem se to ravna po nadmorski višini in osojni legi. Medtem ko jih je v navedenem desetletju Ljubljana imela povprečno 49 na leto, jih je bilo v Loki in v Poljanah 76, v Lučinah 79, v Žireh 80, v Bukovščici in na Fužinah 81, v Selcih 87, v Javorjah 89, v Sorici 90, v Železnikih in Davči 93, v

Leskovici 95 in v Dražgošah 99. V Škofji Loki je bila v teh letih snežna odeja najdebelejša 118 cm februarja 1969, v Žireh 147 cm januarja 1963. V Selški dolini je sneg obležal povprečno v novembru, v decembru je snežna odeja preseгла že 30 cm, v januarju 40 cm, v februarju 50 cm, aprila so imeli više ležeči kraji še nad 10 cm snega. Najzanesljivejši glede snežne odeje je februar, po osojnih straneh leži sneg večkrat še v maju.

Toča sicer ni pogosta, vendar je malo let, ko ne bi padla na tem ali onem kraju. Podatki o njej so pa zelo nezanesljivi.

REKA SORA

Loško ozemlje se skoraj popolnoma krije s porečjem Sore, ki ima dve izvirnici — *Poljansko Soro ali Poljanščico* in *Selško Soro ali Selščico*. Po združitvi obeh v Sovodnju v Škofji Loki teče naprej pod imenom Sora in se v Medvodah izliva v Savo. Le izvir in najbolj gornji tok Poljanščice ter njenih levih pritokov, gornji deli Suhe in Žabnice in najbolj dolnji del Sore pred izlivom ne pripadajo loški občini. Vse njeno porečje razen majhnega dela pred izlivom pa je pripadalo nekdanjemu loškemu gospodarstvu.

Ime *Sora* je bilo razloženo v Danici 1863, da prihaja od sovreti, to je zavreti, vzkipeti. Nekateri domnevajo, da je predslovenskega izvora in se je verjetno glasilo Sávara, kar so pozneje Slovenci spremenili v Sovra. Tudi Franc Bezljaj trdi v delu »Slovenska vodna imena«, da je prvotno ime Sovra in to ni le poljanski izgovor.

Poljanščica izvira na meji alpskega in kraškega sveta na severozahodni strani Gradišča (770 m) vzhodno od Rovt v višini približno 680 m. Vodo zbira s površine 331,8 km². Njeno porečje je za 45 % večje od porečja Selščice. Sprva teče proti severozahodu, pri Hotavljah pa se pravokotno preusmeri proti severovzhodu. Z leve sprejema *Žirovnico*, *Osojnico*, *Sovodnjico ali Hobovščico*, *Hotaveljščico*, *Ločivnico* in *Sopotnico*, z desne *Račevo*, *Brebovščico*, *Hotoveljščico*, *Sovpat*, *Bukov potok* in *Hrastnico*, razen teh še veliko manjših grap.

Selščica izvira nad Zgornjo Sorico v višini 904 m tik pod cesto, ki se tam odceplja proti Petrovem brdu. Njeno porečje znaša okoli 225 km². Sprva teče v glavnem proti vzhodu, pri Selcih pa se usmeri proti jugovzhodu. Z leve dobiva *Danjarski potok*, *Plenšak*, *Dašnjico*, *Češ-*

Poljanska Sora
pod pokritim
mostom v Zabji
vasi, fot. ing.
T. Mlakar

njico, Selnico, Jablenovco, Bukovščico in nazadnje pri Stari Loki Prifarški potok, z desne Potok, Zadnjo Smolevo in Smolevo, Studensko grapo in Lušo, razen teh še več manjših pritokov. Sora sama sprejema z leve Suho in Žabnico, z desne na loškem ozemlju le nekaj potočkov, na medvoškem pa Ločnico.

Struga Poljanske Sore ima približno 42,7 km dolžine in med izviro in izlivom približno 350 m višinske razlike. Tako je njen povprečni strmec 8,2 ‰ ali dobrih 8 m na 1 km. V resnici teče mnogokje s precejšnjim strmecem in zajeda tesno strugo v živoskalno osnovo. Ponekod pa je že odložila naplavine in se mirno pretaka po širnem dolinskem dnu med travniki in njivami, ki so navadno dvignjene na terase. Ob ploskem dolinskem dnu se bregovi dovolj zložno vzpenjajo v hribovje in tako dolina kaže prijazen sredogorski značaj.

Selška Sora ima med izviro in izlivom 31 km dolgo strugo in 575 m višinske razlike. Njen povprečni strmec je znatno večji in znaša malone 19 ‰, to je 19 m na 1 km. Od izvira teče do glavne doline nad Področtom po žlebasti debri s strmecem 55 m na 1 km. Tam se zliva z Zadnjo Soro, ki izpod Petrovega brda napravi že daljšo pot z manjšim strmecem okoli 28 ‰. Do Železnikov je tok še razmeroma hiter, strmec znaša povprečno 23 ‰, v ravnini pod Železniki pa se umiri in njen strmec do Loke je povprečno manj ko 7 ‰. Tako je njen tok še zelo neizravnčan, vendar se bolj enakomerno in pravilno manjša od gornjega do dolnjega toka. V gornjem toku ima reka še gorski, hudourniški, naprej pa predalpski, umirjenejši značaj. Stranske grape so seveda bolj strme in hudourniške. Plenšak, ki izvira čez 1000 m visoko pod Ratitovcem, ima strmec nad 200 ‰.

Od Škofje Loke do Medvod ima Sora zelo miren tok s strmcem okoli 2,5 m na 1 km in je po značaju že kar ravninska reka, saj teče pod južnimi terasami ravnega Sorškega polja.

Stanje Poljanske Sore merita vodomerni postaji v Novi vasi — Žireh in v Zmincu. Prva ima zbrane podatke za 20 let, druga za 15 let. Vsak dan zmerijo, koliko m³ vode preteče v eni sekundi, to je pretok vode.

Pretok vode m³/sek

Vodomerna postaja	Žiri	Zminec	Dol. vas	Binkelj	Suha
Meritve od—do	1950—54 1956—70	1956—70	1955—60 1963—70	1953—54 1957—61 1965—70	1926—65
	20 let	15 let	14 let	13 let	40 let
Povprečni srednji	2,46	12,2	6,66	8,18	21,2
Povprečni mali	1,58 1950, 53	9,08 1957	5,06 1955	5,79 1953	11,9 1946
Dejansko najmanjši dne	0,22 avg. 50 večkrat	1,06 avg. sept. 1967	0,57 20. avg. 1958	0,60 večkrat 1967	1,80 sept. 1947
Povprečni veliki	3,82 1965	18,8 1965	10,2 1965	12,3 1965	35,6 1965
Dejansko največji dne	101 2. sept. 1965	295 2. sept. 1965	298 28. sept. 1965	220 28. sept. 1965	649 28. sept. 1926

Na Selščici sta vodomerni postaji v Dolenji vasi in pri loški elektrarni v Binklju. Prva ima popolne podatke za 14, druga za 13 let. Selščica dovaja približno tretjino manj vode kot Poljanščica.

Zelo velike so razlike ob suši in ob velikem deževju. Poljanščica je imela v Zmincu najmanj vode večkrat v avgustu in septembru 1967, i. s. 1,06 m³/sek, največ pa 295 m³/sek dne 2. septembra 1965. V slabem spominu je njeno močno in hitro naraščanje 27. septembra 1926, ko je ponoči in dopoldne tako lil dež v Polhograjskih hribih, da so vsi desni pritoki Poljanščice kar vidno naraščali in je reka odnašala les, mostove, živino in ljudi. Ker je nanesla ob opornike pri mostovih deske in tramove, si je zamašila pretok in je sila zaustavljene vodne gmote porušila več mostov. Na Poličarjevi hiši v Puštalju je še zdaj zarisana črta, do kam je tisti dan segala voda. V Sovodnju, kjer je zadevala še na naraslo Selščico, se

je vzdignila 8 m nad normalo in zalila vse predmestje Studenec. Selščici je zaprla odtok in močno poškodovala suški most čez Selščico. Dve leti prej je povodenj močno prizadela Bodoveljsko grapo, Hrastnico in Ločnico. Razen izredno velike množine padavin pripomorejo k takemu naraščanju še strma pobočja, nepropustna tla in bregovi brez drevja. Selščica je imela najmanj vode 0,60 m³/sek v letu 1967, največ 220 m³/sek 28. septembra 1965.

Po Sori pri Suhi, kjer navajam rezultate meritev iz 40 let, se pretaka povprečno 21,2 m³ na sekundo. Ekstremi so seveda zaradi večje množine vode zelo veliki — od 1,80 m³/sek septembra 1947 do 649 m³/sek 28. septembra 1926. Verjetnostni račun pa pokaže, da je treba računati v dobi sto let z ekstremom 680 m³/sek.

Najnižje vodno stanje se pojavlja na vseh postajah navadno v avgustu, drugo v januarju, najvišje pa v novembru, drugo večinoma v aprilu.

Porazdelitev odtoka med letom v ‰

Meseci	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
Žiri	7,6	9,6	10,3	10,8	5,7	6,5	5,8	5,0	7,8	8,4	13,0	9,5
Zminec	8,7	9,2	9,7	11,2	6,9	6,3	5,5	4,9	6,9	7,8	12,3	10,6
Dol. vas	6,6	8,6	9,7	12,0	7,3	5,9	4,8	4,4	7,8	9,2	14,0	9,7
Binkelj	6,7	8,9	9,9	11,1	7,6	6,3	5,2	4,9	7,4	7,7	13,4	10,9
Suha	7,6	7,0	10,9	9,8	8,2	7,0	5,3	4,5	7,1	9,5	13,6	9,5

Novembrski višek povzroča jesensko deževje, april-skega talenje snega. Nižek v avgustu je posledica manjše množine padavin in močnejšega izhlapevanja, januarski nižek pa se pojavlja zaradi tega, ker del padavin takrat leži kot sneg in se ne odteka takoj v reko. Takšno kolebanje vodnega stanja z jesenskim in pomladanskim vi-

škom ter poletnim in zimskim nižkom imenujemo *dežno-snežno kolebanje ali pluvio-nivalni režim*. V tem, da jesenski višek, povzročen od deževja, nekoliko prekaša pomladanskega, ki je delno posledica talenja snega, se kaže sredozemski podnebni vpliv in govorimo o mediteranski varianti rečnega režima.

Poljanska dolina

Poljanska dolina je zajedena v pogorje od Rovt do Škofje Loke. Od terciara, ko se je to ozemlje dvigalo, do danes je vodovje prejedlo mogočne površinske plasti, jih odplaknilo in vrezalo grape ter glavno dolino v starejše kamnine globoko pod nekdanje površje. Svet na obeh straneh dolinskega dna tja do najvišjih vrhov, po katerih poteka razvodnica, tvori neko zaključeno celoto in je v preteklosti dolgo spadal v isto upravno in gospodarsko področje. Na desni strani se vleče razvodje od Gradišča (770 m) pri Rovtah čez Smrečje (713 m), Ovčji hrib (920 m), Pasjo ravan (1029 m) Kuzovec (858 m), Ostrož (920 m), Kopačev vrh (879 m), Sv. Jedrt (745 m), na Tošč (1021 m) in Grmado (898 m). Na levi strani pa gre od Rovt na Dole, Rázpotje (705 m), Sivko (969 m), Praprotno brdo (1006 m), Bevkov vrh (1051 m), Pluženjsko goro (1010 m), Kladje (787 m), Škofje (974 m), Robidniško brdo, zahodno sleme in vrh Blegoša (1563 m), Črni kal (1103 m), Koprivnik (1393 m), Mladi vrh (1374 m), Stari vrh (1217 m), Medvednik (943 m) in na Lubnik (1025 m). V tem širšem smislu bo tu opisana Poljanska dolina, torej dolina z vsemi stranskimi dolinami, grapami in hribovjem na obeh straneh do razvodij s Selščico, Idrijco in Ljubljano.

Začetek Poljanske doline ob izviru Sore pri Rovtah se stika s krasom in leži na prehodu alpskega v dinarski svet, njen končni del pa se pri Škofji Loki odpira v ljubljansko kotlino. Na treh odsekih je dolina ozka, najožja med Selom in Trebijo, kjer ima obliko prave debri. Širša pa je tam, kjer poteka v smeri plasti in se ji priključujejo večji pritoki, kakor npr. pri Žireh in pri Gorenji vasi. Na razdalji okrog 42 km prodira dolina skozi plasti, zelo različne po sestavi in starosti. V apnenčastih in dolomitskih plasteh so njeni bregovi bolj strmi in dajejo vtis gorske pokrajine; v skrilavih plasteh je svet ob njej bolj razprostrt in prijaznejši. Podolžni profil Poljanske doline je še zelo neizravnani. Na nekaterih odsekih se dviganje ozemlja še ni končalo in mora Sora še vedno zajedati svojo strugo v dvigajoče se plasti, tam je strmec doline večji, rečni tok pa hitrejši in nemirnejši; takšna je npr. dolina v klancih od Sela proti Fu-

žinam. Drugod se je ozemlje že ustalilo in v dviganju zaostalo, dolinsko dno je ravno. Sora teče mirneje in odlaga prodove, kakor npr. pri Žireh in Gorenji vasi. Na takšnih odsekih je dolina na široko pokrita z naplavljenim materialom.

Pomembnejše vasi so se razvile na prisojni strani širših delov doline, posebno tam, kjer se odpira vanjo kaka stranska dolina. V ožinah so nastala le nekatera obrtna in rudarska naselja. Stranske doline Ločivnice, Hotaveljščice, Brebovnice in Račeve imajo ozko, plosko dno iz naplavin. Tudi v njih leže nekatere manj pomembne vasi. Grape so pa nagnjene in ozke, le tu in tam je v njih prostora za majhno njivico in samotno kajžo, ob večjih strmcih pa stoji kaka žaga ali mlin, od katerih pa v zadnjem času večina ne obratuje več. Po bregovih so ponekod »košenine«, največ je pa gozda.

Razen v dnu doline je mnogo poljanskih naselij raztresenih po hribovitem svetu, kjer strmine niso prevelike. Zaselki in kmetije so postavljene po zložnih planotah, zaobljenih slemenih in kopah. Ponekod segajo nad 1000 m nadmorske višine. Posebno ugodni so prisojni bregovi pod Mladim in Starim vrhom, ki se dvigajo nad dolinsko meglo in se spomladi hitro znebijo snežne odeje.

Poljanska dolina je arheološko še malo raziskana. Po njej je verjetno že v rimski dobi šla pot na Cerkljansko in v dolino Soče in so bila v njej že posamezna naselja. Na to nas opozarjajo nekatera imena, npr. Gradišče, Volaka, Mirje pri Lajšah. Zgodovinske podatke o dolini imamo od leta 973 dalje. Jeseni tistega leta je cesar Oton II. daroval freisinškemu škofu Poljansko dolino do Hotaveljščice in Vinharskega vrha, ko mu je nekaj mesecev prej izročil že Loko in Selško dolino. Kmalu potem mu je dal še gornji del doline do izvira Sore. Po dolini so bili že naseljeni Slovenci. Škof je pričel načrtno naseljevati še hribovite predele in sicer prej kot v Selški dolini. Od druge polovice 12. do 14. stoletja je dobival naselnike s Koroškega, kjer je tudi imel posestva. Že njihova imena izdajajo, da so bili Slovenci. V tedanjih listinah se berejo imena Stojan, Svobodin, Valkun in podobna. Njihova županija je zavzemala svet okrog Osovnika, Hrastnice, Bodoveljske grape, Bukov vrh, Sopotnico in Gabrško goro. Okrog leta 1300 je Poljanska dolina obsegala sedem županij, in sicer koroško, Brodč, Poljane, Jávorje, Hotavlje, Žiri in Hlevni vrh. Hlevnovrško so poselili v prvi polovici 14. stoletja. Kako obsež-

na je bila naselitev, nam kaže podatek, da je bilo proti koncu 13. stoletja v Poljanski dolini 493 kmetij, medtem ko sta jih imeli leta 1160 Poljanska in Selška dolina skupaj le 169.

V dolini sami in po pripravnejših delih hribovja na levi strani Sore se je ljudstvo naseljevalo pretežno v skupinah. Vasi so tod gručaste, zemljišča pa so razdeljena v nepravilne delce, to se pravi, da je kmečka posest razmetana po ne velikih skupinah in nima vsak kmet njiv v vsaki skupini, njive so pa različnih oblik, vendar večinoma podolgovate. Po mnogih krajih hribovja, predvsem v prisojnih legah, so se naselili v zaselkih in razdelili zemljišča na grude, tako da so njive posameznih kmetij pomešane brez reda, vendar jih je pri domu največ. Na desni, osonni strani doline so se naselile posamezne družine in ustanovile samotne kmetije (celke), ki imajo svoje zemljišče v enem samem sklenjenem kosu nepravilne oblike, bliže domačije njive in travnike, na obrobju pa pašnik in gozd. Kmečki domovi so mogočne zidane stavbe loško-cerkljanskega tipa, ki imajo obilico oken in so brez zunanjih hodnikov.

Do 16. stoletja se je prebivalstvo Poljanske doline ukvarjalo skoro izključno s kmetijstvom. Tedaj se je začelo pojavljati tudi rudarstvo in fužinarstvo, ker si je prilastil deželni knez pravico izkoriščati rudno bogastvo in za fužinarstvo potrebne gozdove. Razvila sta se fužinarska kraja Hobovše in Brékovice, naslednje stoletje pa še Volaka in Brebóvnica, a fužinarstvo ni dolgo obstalo. Da bi ohranil obsežne nenaseljene gozdnate predele, je škof naselil v 16. stoletju še hriboviti svet ob gornji Sori in je nastala nova ósliška županija, v začetku 17. stoletja pa še hribovje hotaveljske in žirovske županije. Tako je bilo do leta 1630 poljansko ozemlje sklenjeno naseljeno.

Fužinarstvo in promet po dolini sta povzročila, da so se domačini, ki so imeli pri tem delo in zaslužek, odtrgali od kmetij in postavili na skupnih pašnikih in gozdovih svoje kajže. Nekatere kajže so nastale tudi na tleh propadlih kmetij. Ko so v 18. stoletju razdelili skupne pašnike in gozd, so tudi kajžarji pridobili več zemlje. Kajžarske hiše so majhne in skromne, marsikje še lesene.

Po sekularizaciji freisinskega gospostva so se začele poleg kmetijstva vse bolj uveljavljati še druge veje gospodarstva. Posebno v tem stoletju so kraji v dolini pa tudi nekateri v hribih znatno spremenili svoje prvotno kmečko lice.

Poljansko ozemlje je vse zeleno, le struga Sore in nekatere strmine v hribovju so skalnate. Več kot polovica površja je pokrita z gozdovi. Brez gozda sta le dolinsko dno in vrh Blegoša, kjer poteka zgornja gozdna meja v višini 1500 m. Po bregovih tvori gozd strnjeno odejo, ki jo prekinjajo le samotne hribovske kmetije. Največ gozdnih površin ima končni del doline, kjer dosega okrog Zminca skoro tri četrtine površja. Blegoš ima čist bukov gozd, pri Sovodnju in Ožboltu so pa večji kompleksi zasajenega smrekovega gozda. Drugod so gozdovi mešani. Marsikje raste kostanj, jelka in hrast pa tudi javor, gaber, jesen, v višjih legah tudi macesen. O sestoji prvotnih gozdov pričajo mnoga imena kot npr. Hrastnica, Žiri, Gabrovo, Javorje. V gornjem delu je precej razširjen tudi borov gozd. Hribovitemu svetu marsikje napravlja škodo erozija. Zemljo odnašajo nalivi in usadi, posebno z izkrčenih gozdnih tal. Ponekod živina trga rušo s hojo po strmih pobočjih. Gozd je postal važen v 16. stoletju, ko so za fužine začeli kuhati oglje. Proizvajanje oglja je ostalo do današnjih dni. Gozdne površine so tudi vir gob, borovnic, malin in brusnic. Po obdelovalnem svetu so zelo razširjeni orehi in češnje, posebno v prisojnih bregeh. Po gozdovih je precej divjadi. Srne prihajajo prav v bližino hiš. Poljanščica ima več ribjih vrst kot Selščica. Od Hotavelj navzgor prevladuje postrv, navzdol lipan. Sulec prihaja do jezua pri Fužinah. Pógosti so kleni, mre, podusti.

Polja je na poljanskem ozemlju malo, največ po širšem dolinskem dnu okrog Poljan, Gorenje vasi in Žirov, najmanj okoli Zminca in Óslice. Najvažnejši pridelki so krompir, fižol in krmne rastline. Po dolini je mnogo travnikov, po bregovih »košenin«. Dolina oddaja vsak dan nekaj tisoč litrov mleka. Precejšen je pridelek sadja. Ker pa sadno drevje ni izbrano in dobro gojeno, porabijo večji del sadja za žganjekuho. Večini kmetij sta glavni viri zaslužka živinoreja in les.

Po dolini je precej obrti. Posebnost doline je domača obrt čipkarstva, ki se je razširila iz Idrije. Žiri imajo znano čevljarsko industrijo. Tudi Poljane, Gorenja vas in Sovodenj imajo industrijske obrate. V Žirovskem vrhu pridobivajo uranovo rudo. Tovorni promet je šel skozi Poljansko dolino že v starem in srednjem veku, iz 14. stoletja je izkazana pomembna tovarna pot. Po zgraditvi dunajske ceste je zveza skozi Poljansko dolino v Italijo zgubila svoj pomen. Za železnico je obstajalo več načrtov, da bi jo speljali skozi Poljansko dolino,

toda ostalo je le pri načrtih. Še vedno je v veljavi le cestni promet. Od leta 1969 je dolinska cesta do Žirov asfaltirana. Loško podjetje Transturist vzdržuje redne avtobusne zveze iz Ljubljane v Žiri in Cerkno ter iz Skofje Loke v Javorje in Suhi dol. Iz Poljanske doline so prehodi skozi Kopačnico in čez Vrhulce (814 m) ter skozi Sovodenj in čez Kladije (787 m) v Cerkno, iz Žirov čez Rázpotje (705 m) v Idrijo in pod Rovtami v Logatec, kjer imajo Žiri drugo avtobusno zvezo z Ljubljano. Iz Gorenje vasi gre cesta skozi Lučne v Polhov Gradec in na Vrhniko. Nobene direktne povezave nima Poljanska dolina s Selško. Iz Poljan je speljana cesta čez Pasjo ravan v Črni vrh in naprej v Polhov Gradec. Nekdanja vojaška cesta iz Podpulferce na Blegoš je turistično zanimiva, a ni dovolj vzdrževana.

Od Zminca navzgor govore domačini poljansko narčneje. Poljanci so na splošno razboriti, bistri, dobrodušni, samozavestni in vneti za napredek. V svojem jedru so čustveni ljudje, svoje mehkobe pa ne kažejo radi. Kakor beremo v Tavčarjevem »Cvetju v jeseni«, je izkazovala hribovska mati najnežnejšo ljubezen in sočutje do otroka s tem, da ga je ogovarjala z izrazom »ževav« ali »ževavca«. V pogorju so še med obema vojnama zelo skromno živeli. Sok, kaša, medla so bili nekdanj njihova vsakdanja hrana. Marsikje še danes znosijo gnoj v koših na njivice v bregih kakor Tolminci. Bistre dečke so že v starih časih dajali v mesto v šole. Tako se Poljanska dolina uvršča med tiste slovenske pokrajine, ki so dale sorazmerno največ kulturnih delavcev. Pisatelj Ivan Tavčar, eden najizrazitejših Poljancev med slovenskimi kulturniki, je nazorno orisal značaj svojih rojakov. Med okupacijo so dobro pokazali svojo politično zrelost in so se marsikje množično priključili narodnoosvobodilnemu gibanju.

Po osvoboditvi se je življenjska raven ljudstva znatno dvignila. Prepričljiv znak tega je elektrika, ki — kakor drugod na loškem ozemlju — sveti domala že v vsaki hribovski hiši. Radio zblizuje najbolj samotne domačije s svetom in nič več ni odročnih krajev, ki bi bili odrezani od zunanjega sveta. V mnogih hišah imajo tudi televizor.

Prijazna sredogorska pokrajina, topla Sora z nešteti priložnostmi za kopanje, mirne slikovite vasi z mogočnimi domovi, prijazni in duhoviti ljudje ter razni objekti, ki spominjajo na zanimivo preteklost, privablja turiste, da si ogledajo Poljansko dolino.

V Poljansko dolino gre z Grabna, kjer se končuje loški Mestni trg, Poljanska cesta skozi nekdanje predmestje Zgornji Karlovec. Ko se cesta izvije izmed zadnjih hiš, se razprostira pod njo naplavljen ravnic, imenovana *Viršk*, kar so v teku časa preoblikovali iz imena Hirsacker. Potemtakem so tod sejali proso. Še v prejšnjem stoletju so imeli tudi nasad murv in gojili svilne prelce; Loški muzej je hranil surovo svilo, ki so jo pridelali s pomočjo murvinega listja iz Virška. Z desne zija nad cesto kamnolom, spet po tujem imenovan *Štangruf*. Dobro se vidijo pošev stoječe in zvite plasti ploščatega apnenca, ki se je nakladal v enakomernih plasteh v srednjem triasu. V apnencu so tu in tam temnejši gomolji trdega roženca, sestavljenega iz neznatnih kremenastih hišic morskih praživalic — radiolarij. Apnenčaste plošče uporabljajo pri raznih gradnjah. Na terasah dalje od kamnoloma je gruča novih hiš, ki še spadajo k mestu. Kraj imenujejo *Za brajdo*, kar kaže, da so tod nekdanj gojili trto. Onstran Poljanščice so lepo vidne rečne terase v *Dešni* in nad njimi polje *Žovšče*, kjer je vhod v dolino Hrastnico.

Prva vas ob cesti je **Podpulferca** (360 m, 50 pr.). Izvira iz 16. stoletja in ima ime menda po tem, ker je bila baje tu nekoč shramba smodnika. Tod se odpira izpod Lubnika *Brezniška grapa*, vanjo gre Blegoška cesta in se v okljukih dviga mimo Gabrovega in skozi Breznico proti Blegošu. Iz grape teče Brezniški potok. Vas se stika z Zmincem. Med prvimi zminškimi hišami je dom slikarja Pavla Bozovičarja, zraven je kamnolom ploščatega apnenca.

Lesen most čez Soro pelje v **Bodovlje** (350 m, 117 pr.). Gručasta vas sega z naplavinke ravnic ob rečni vijugi v grlo *Bodoveljske grape*. S ceste se vidi ob robu vasi poznogotska cerkev, ki je zanimiva zaradi fresk iz 15. in 16. stoletja. Prezbiterij je poslikal Jernej iz Loke. Od leta 1920 do 1958 je delala v vasi tovarna furnirja. Takrat so jo preselili k železniški postaji in jo priključili lesno-industrijskemu podjetju Jelovici. Opuščene stavbe je preuredilo in dopolnilo podjetje *Termika*, ki izdeluje iz koksa in žindre mineralno volno za toplotne izolacije. Podjetje je znatno napredovalo leta 1965, ko je začelo delati izolacijska sredstva za ladijske hladilnice. Že prej je ustanovilo obrat v Poljanah, leta 1969 pa je zgradilo sodobno tovarno pri železniški postaji. Sedež upra-

Bodovlje, fot. ing.
T. Mlakar

ve ima v Ljubljani. Dela prevzema tudi v tujini. Oprenilo je že več rafinerij in termoelektrarn, nad olimpijskim stadionom v Münchnu je zgradilo velikansko streho.

Mimo Termike gre nova cesta v Bodoveljsko grapo, ki se prav tako kakor vzporedna Hrastnica vleče z ozemlja permijskih skrilavcev skozi proge peščenjakov ter školjkovitih apnencev do Poljanske doline. Po njej teče Bukov potok izpod Kopačevega vrha (879 m) in Ožbolta. Grapa je tesna, z obeh strani obdana z gozdovi in le tu in tam prekinjena s krpo obdelanega zemljišča ob kaki samotni kajži. Nad sklepom doline kraljuje Presečnikova kmetija, postavljena na položno polico. Decembra 1941 se je pri Presečniku nastanil Cankarjev bataljon in od

tam opravil nekaj pomembnih akcij — napad na nemške graničarje v Črnem vrhu, na žandarmerijsko postajo v Poljanah in osvoboditev aktivistov iz loških zaporov.

Na robu mlade terase pod *Goro sv. Lovrenca* stoji obcestna vas **Zminec** (355 m, 164 pr.). V 13. stoletju je štela sedem kmetij, okrog leta 1600 je dobila prve kajže. Nekatere hiše imajo ohranjeno starinsko lice. Ob začetku vasi so v zadnjem letu zgradili več novih hiš, pod bregom Sv. Lovrenca stoji nekaj letoviških hišic. Ob cesti izven vasi je Švavnarjeva domačija z avtobusno postajo na odcepu ceste po *Sopotniški grapi* v Sopotnico. Ime Sopotnica označuje tesno strugo, po kateri šumi in sope potok, ko se med kamni pretaka iz tolmana v tolmun. Malo dalje je kmetija *Šefert*, ki so jo združili iz

dveh gruntov, izpričanih v 13. stoletju. Za časa Valvasorja je bil tod plemiški dvorec, v katerega je Tavčarjeva domišljija v Visoški kroniki postavila plemenitašinjno Ano Renato, ki je plesala z Jurijem Kalanom in so ji Poljanci vzdeli ime »ta rejnata«.

Sopotnica je staro naselje koroških Slovencev, raztreseno v samotnih kmetijah po hribovitem skrilavem svetu med Lubnikom in Gabrško goro ter sopotniškim Črnim vrhom (945 m), ki je kot drugi vrhovi v glavnem slemenu ostanek miocenskega ravnika. Najvišja kmetija stoji v višini 800 m. Sopotnica je leta 1869 imela 20 hiš in 137 prebivalcev, leta 1971 so našli le 56 ljudi. Obdelovalne zemlje je v Sopotnici malo. Za živino obsekavajo drevje, že od daleč vidiš take »vejnikarje«. Vrh pomola Kneže, pomaknjene proti dolini nad Šefertom, je po vojni opuščena Muretova kmetija. Po Sopotniški grapi gre 3 km dolga cesta do gozdne drevesnice, dalje drže le kolovozi. Pod Kucljem stoji v višini 582 m **Florjan nad Zmincem** (23 pr.) z zgodnjegotsko cerkvijo sv. Florjana, ki je zanimiva po elegantno slikanih freskah iz prve polovice 15. stoletja in po veliki votivni oljni sliki, ki predstavlja Loko v 17. stoletju, ko je še imela obzidje in jo je prizadel požar. K Florjanu spada lepo urejena kmetija v *Zadobju* z dobro gojenim sadovnjakom.

Na desni strani Poljanščice je na hribu nad Šefertom nekaj kmetij, ki sestavljajo zaselek **Hrib pri Zmincu** (440—650 m, 31 pr.); tam je leta 1942 nekaj časa taborila Loška četa. Še dalje so pa nad dolino tri samotne kmetije vasice **Staniše** (750—780 m, 17 pr.), ki imajo mnogo pašnikov in gozda. Leta 1943 je bila gori kurirska postaja za potrebe partizanskih enot na loškem in medvoškem ozemlju.

Pri Švavnarju prenehajo apnenci in peščenjaki, od tod do Gorenje vasi je hribovje na obeh straneh doline zgrajeno pretežno iz permijskih skrilavcev. Onstran *Dolгих travnikov*, ki ločijo Šefert od Brodov, preneha tudi loška govornica in se začne področje poljanskega narečja. **Brodé** (366 m, 102 pr.) so stara gručasta vas na rečni terasi pod Stanišami. Z desne strani teče v Soro *Brojska grapa*. Lepo se vidijo onstran reke vzorno urejene kmetije in stara cerkev. Polje imajo razdeljeno na grude. *Cerkev* izvira iz zgodnje gotike, na zunanjščini ima freske Jerneja iz Loke, »zlati« oltar je iz 18. stoletja in ima Tuškovo sliko. V Brodéh se je leta 1830 rodil

Simon Šubic, profesor fizike na univerzi v Gradcu, ki je napisal prve znanstvene razprave o fiziki v slovenščini in mnogo poljudno znanstvenih del. Iz starih časov je ostala zgodbica, s kakršnimi so se tako radi zbadali vaščani sosednjih vasi. Prebivalce Brodóv je najbolj jezilo, če jih je kdo vprašal, kako so pibra lovili. V velikem tolmunu pod sedanjo cesto so baje živeli v prejšnjih časih bobri — pibri. Brojci so jih šli lovit. Dogovorili so se, da bodo pibra, ki se bo pokazal iz vode, pobili s kamni. Eden izmed Brojcev jih je šel izganjat iz njihovega skrivališča in se potopil v vodo. Ko je spet pomolil glavo na površino, so vsi ostali zagnali kamne nanj in ga ubili. Zato ni smel Brojcev nihče vprašati o lovu na »pibra«. Dogodilo se je pa, da je šel menih v Brodé maševat. Takrat še ni bilo mostu kakor danes, ampak so bredli nad tolmunom čez reko, od tega ima vas tudi svoje ime. »Gospoda« niso pustili, da bi bredel, temveč ga je eden od Brojcev nesel štiporamo čez reko. Menih se je spomnil, da je nekoč nekaj slišal o tem lovu, in je nosača vprašal, kje so ujeli pibra. Brojca je to razjezilo in je rekel: tukajle! ter meniha zagnal v vodo.

V gozd nad vasjo so partizani konec julija 1944 prenesli z Loga *tiskarno Julijo*. Čez mesec dni so jo napadli belogardisti iz Loke, uničili stroj in 4000 izvodov pravkar natisnjenih pesmi Mateja Bora.

Pri Vrju stoji spomenik talcev, ki so jih Nemci ustrelili leta 1942. Na naslednjem ovinku domuje sredi vrta gabrška šola, za njo pa je razmeščeno na terasi ob *Gabrški grapi* naselje **Gabrk** (376 m, 72 pr.). Vas je skromna in je šolska stavba v primerjavi z njo kar razkošna. Pri Gabrku je Loška četa leta 1942 opravila več pomembnih akcij. Aprila je napadla nemško kolono kamionov, ki je vozila iz Poljan. Junija je postavila na cesti ovire in z uspehom napadla šolo, v kateri je bila nastanjena nemška žandarmerija. Ko je prišel v Gabrk nemški učitelj in so v šolo namestili še nemško policijo, so partizani šolo požgali. Že leta 1946 so jo obnovili.

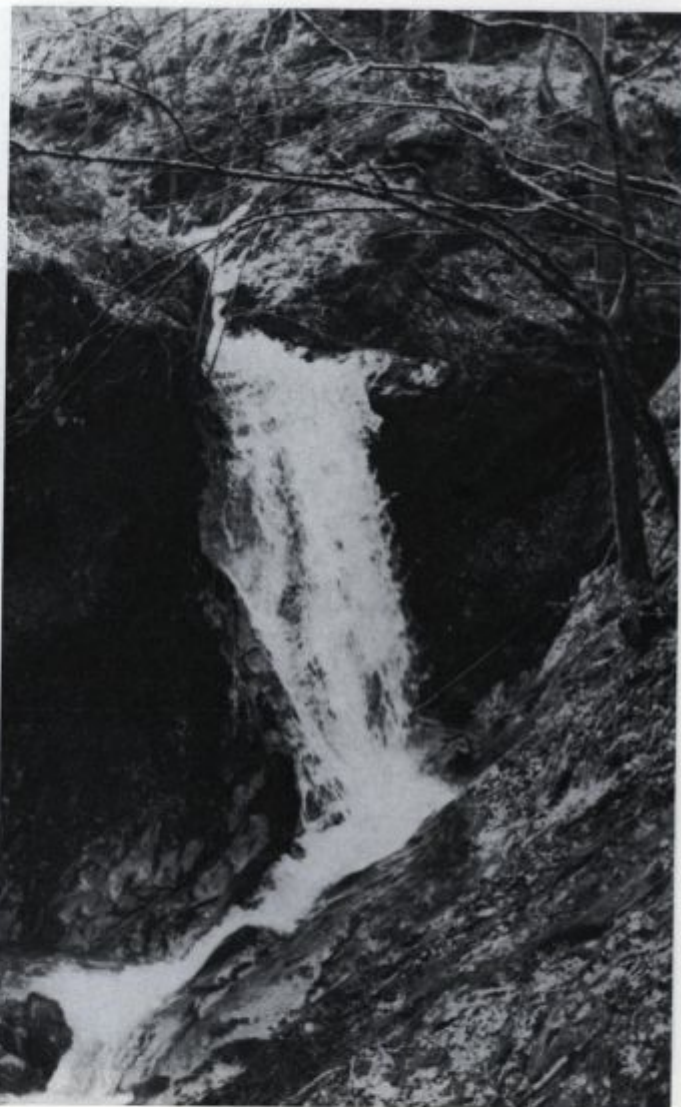
Naslednja vas **Log** ima dva dela. Loči ju obronek, ki je od Gabrške gore pomaknjen v dolino in na njem stoji cerkev sv. Volbenka. Vzhodni del vasi — loški Log je nekdanj spadal v občino Zminec, zahodni — poljanski Log pa pod Poljane. **Log nad Škofjo Loko** (121 pr.), pravijo mu »v Logu«, prebivalcem Ložani — je večji in je nameščen na rečnih terasah, od katerih so spodnje uporabljene za travnike, zgornje pa za njive in domovanja,

ob cesti in v grapi Sopote stoje nekdanje kajže. Poljanska vas **Na Logu** (66 pr.) s prebivalci Lógarci, se prislanja v prisojni breg Gabrške gore. Staro vozniško gostilno pri Cvelfarju so opustili, obratuje pa Premetovčeva gostilna, ki jo je vzel Tavčar za prizorišče v povesti Kuzovci. Nad Logom je bila prvotno nameščena partizanska tiskarna Julija, za katero so dobili stroj iz Stražišča. Skrita je bila v bunkerju pod zemljo.

Skozi Log teče z juga potok *Sópot*, ki ga Poljanci izgovarjajo *sóvpat*. Njegova grapa je globoko zajedena v školjkoviti apnenec in werfenski peščenjak, voda pa hiti v brzicah in pada v dveh slapovih *Veliki in Mali žehti* čez skalna pragova. Log ima Ribiško družino »Visoko«. Ob potoku gre markirana kolovozna pot na Črni vrh. Ob izlivu potoka stoji opuščena žaga, v grapi je kovačija, kjer kujejo sekire. Iz gornjega dela grape se pot vzpne na preval, kjer stoji kmetija na *Kuzovem*. V starih časih je stala v njenem sadovnjaku kočja, v kateri so živeli vojaški beguni, skrivači in rokovnjači, ki jih opisuje Tavčar v povesti Kuzovci. Leta 1776 je loški glavar prepovedal dajati zavetje in hranō »sumljivim beračem, malharjem, plašarjem, rokovnjačem in stekljačem«.

Na prevalu se proti jugu odpre zanimiv razgled na razgibani svet Črnega vrha in osrednjih Polhograjskih hribov. Tudi na severno stran je obsežen razgled na vse Loško pogorje, Triglav in Karavanke. Pri znamenju na prevalu se cepijo poti v Črni vrh in skozi Lučne v Žiri. Čez Kuzovo je šla stara tovorna pot med Poljanami in Polhovim Gradcem. Lesket sljude na poti razodeva, da je preval še na področju skrilavcev, takoj nad prevalom se pa začena pas dolomita, iz katerega je zgrajen najvišji vrh Polhograjskega hribovja, 1029 m visoka *Pasja ravan*. Do vrha je še pol ure hoje skozi gozd in čez senožeti. Široko zaobljeno vrhovje je ostanek miocenskega ravnika, tj. dela površja davne pokrajine pred kakimi 15 milijoni let, ko se še niso vode zajedle v globino plasti in še ni bilo ne doline, ne grape. Na severni strani je posebno lepa ravnina, na njej so ostanki *Kraljeve kmetije*, ki so jo Nemci 28. decembra 1941 požgali v zvezi z boji Cankarjevega bataljona nad Bukovim vrhom. Leta 1942 je šla čez Pasjo ravan važna kurirska smer od glavnega štaba v Dolomitih na Gorenjsko in Koroško. Leta 1944 so bile tam spet hude borbe partizanov z Nemci in črnovrškimi belogardisti. Razgled obseže nešteto vrhov, slemen in krajev: Blegoš, Črno prst in dru-

Slap Sovpati, imenovan Velika žehta, fot. Fr. Planina

ge Bohinjske gore, Porezen, Kojco, Vinharje, Hotavlje, Idrijsko hribovje, Zirovski vrh, Banjščice, Trnovski gozd, Vrh nad Rovtami, Javornik, Hrušico, Krim, Barje,

Grmado, Tošč, Igale, Ožbolt, Osovnik, Andrej, vrsto Kamniških Alp, Lubnik, Karavanke. Prav v bližini stojita na vzhodni strani *Ostrož* (920 m) in *Polhovca* (948 m). Na Polhovcu je bilo nekaj časa taborišče Cankarjevega bataljona. Pred Polhovcem stoji na slemenu nad Sopotjo **Valterski vrh** (687 m, 10 pr.). Največji grunt je leta 1825 zavzemal 134 ha površine, od tega večidel gozd in pašnik. Cerkev sv. Filipa in Jakoba »V hribih« je zadnja po-

Spredaj Bukov vrh V dolinah, v sredi Kovski vrh, nato Gabrška gora, zadaj Stari in Mladi vrh, Koprivnik in Kal, fot. ing. T. Mlakar

družnica loške župnije. Prezbitarij je poslikal Jernej iz Loke; sklepničke na rebrastem svodu je izdelal okrog leta 1520 isti mojster kakor v prezbitariju loške cerkve. Ma-

rijin kip v stranskem oltarju izvira iz srede 15. stoletja. oltarji so lepo baročno delo Jamškove delavnice iz Loke, poslikani antependij nosi letnico 1661. Pri Jakopcu so Nemci konec decembra 1941 ustrelili gospodarja in hlapca, naslednji dan ju pa na mrtvaškem odru sežgali skupaj s hišo.

Na osojni strani Pasje ravni so od Sovpati in nad grapo *Zviršnika*, ki teče skozi *Dol* proti Visokemu, raztresene kmetije **Bukovega vrha** (832 m, 121 pr.). V cerkvi sv. Sobote je slika sv. Notburge, delo Janeza Šubica.

Bukov vrh je važen pomnik narodnoosvobodilne vojne. Tu je prišlo do prvega spopada Poljancev z Nemci. V začetku decembra 1941 sta prišla k *Narigarju* dva gestapovca strahovat ljudi. Sin France in hčeri so pred njima pobegnili v gozd, sin Janez pa se je skrnil na podstrešju. Nemca sta hotela zvedeti od očeta, kje sta sinova, ki za partizane prenašata pošto. Najprej sta ga pretepla, potem pa postavila ob zid in eden od njiju je nanj nameril puško. Tedaj je Janez s podstrešja ustrelil in Nemca ranil. Oče in Janez sta izkoristila trenutke zmede in pobegnila v gozd. Iz gozda je vsa družina odšla v partizansko taborišče na Polhovec. Naslednji dan so prišli Nemci iz doline in pežgali vso *Narigarjevo* domačijo. To je bil prvi nemški požig v Poljanski dolini. Poljancem je dal znak za odpor. V naslednjih dneh jih je okrog 300 odšlo v Cankarjev bataljon. *Narigarjev* Janez je bil potem kurir in so ga Nemci naslednje leto ujeli; umrl je v Dachauu. Nad pogoriščem stoji sedaj nov dom. O božiču se je Cankarjev bataljon tri dni boril z Nemci nad *Skoblovo kmetijo*, ki stoji visoko pod Pasjo ravnijo. Nemcem se je izjalovil načrt, da bi uničili »gorenjske bandite«. Padlo jih je okrog 60. Nazorno se je pokazala vojaško-politična sila ljudskega odpora. V spomin na te borbe in padle partizane so Poljanci postavili nad *Skoblom* spomenik. Okolica *Bukovega vrha* je bila še večkrat prizorišče borb, kmetije pa zatočišče terenskih delavcev in kurirjev, ki so prihajali čez Pasjo ravan.

Na nižjih delih slemena, ki se v stopnjah niža proti dolini, stoji vasica **Kovski vrh** (610—725 m, 29 pr.), ki že od leta 1500 izkazuje šest kmetij. *Kožuhova domačija* kaže iznajdljivost poljanskega kmeta in lep primer sožitja novega s starim, napredka s tradicijo. Po griču okrog domačije se širijo njive in nasadi, za krmo je postavljen silos, nad vsem pa gospoduje starinska hiša, kjer

Spomenik NOB v Bukovem vrhu pri *Skoblovi kmetiji*, fot. Fr. Planina

poleg vhodnih vrat še visi stara vaška tabla, kovana vrata vodijo v shrambo, ki ji obokan strop podpira kamnit steber, shramba in zgornja veža sta okrašeni s starinskimi freskami; v hiši stojita velika lesena ura in maj-

hen harmonij, ki ju je sam izdelal stari oče Valentin Debelak v prejšnjem stoletju.

Sv. Volbenk (489 m) na terasastem pomolu, pomaknjen nad reko in cesto, gospodujoče obvladuje dolino s svojo mogočno, dvostolpno cerkvijo in taborskim obzidjem. Tavčar ga je takole pozdravljal: »Kdor s srcem kipečim po zaviti cesti v Poljane hiti, označujeta mu svetovolniška stolpa že iz dalje, da se bliža domačemu kraju, domačemu zraku in šumečim domačim vodam. Bodita tisočkrat pozdravljena, svetovolniška stolpa, ljubljena stražnika domače doline!«

Vredno je žrtvovati nekaj truda in se povzpeti po stezi od Premetovca k cerkvi, kamor potrebuješ približno četrt ure. Lahko se pelješ po cesti iz Loga na Gabrško goro in izstopiš na bregu nad cerkvijo. S trate ob starih lipah, od koder je lep pogled gor in dol po dolini, lahko

Sv. Volbenk, fot. ing. T. Mlakar

pregledaš veliko procelje, ki je po mnenju umetnostnega zgodovinarja dr. Naceta Šumija eden najlepših dokumentov zgodnjega baroka na Slovenskem. Stavba izvira iz druge polovice 17. stoletja, ko je naša cerkvena arhitektura prehajala iz gotike v barok. Iz istega časa so tudi leseni »zlati« oltarji. Notranjščina je dragocena zaradi oltarnih, v živih barvah žarečih slik Janeza Šubica. Glavno sliko sv. Volbenka je izdelal Alojz Šubic leta 1891 v Münchnu. Zunanjščina je — žal — slabo vzdrževana.

Iznad Volbenka se dviga plečata *Gabrška gora* (963 m), zgrajena iz skrilavcev in odeta v obsežne gozdove. Po terasah in pomolih prekinjajo gozd odprta zemlji-

Tavčarjev spomenik na Visokem, fot. ing. T. Mlakar

šča samotnih kmetij. Odročna lega v višini 750—830 m ter težko delo sta vplivala, da se je število prebivalstva **Gabrške gore** že več desetletij stalno manjšalo in je leta 1971 znašalo 60 ljudi. Na slemenu, ki se niža od vrha proti Poljanam, stoji samotna, med drevje skrita, preprosta *cerkvica* s konca 13. stoletja. Kvadratičen prezbitერიj priča o prehodu poznoromanske v gotško arhitekturo. V začetku julija 1942 se je na Gabrški gori sešla Loška četa z II. grupo odredov; v štabu so bili takrat Jože Gregorčič, Stane Rozman, Lojze Kebe in Dušan Kveder. Ko so začele po blegoški cesti prodirati kolone nemških oklopnikov, so se morali partizani prebijati

skozi nemški obroč. Na gori je bila dalj časa tudi kurirska postaja.

Niže doli nad cesto pri Visokem je naselje **Smoldno** (540—600 m, 26 pr.). V srednjem veku je spadalo pod županijo Brode kakor dolinske vasi, medtem ko so ostale kmetije po Gabrški gori in okoli Bukovega in Kovskega vrha še pripadale koroški županiji, ker so se do sem naselili slovenski Korošci. V »Borštu« pri Smoldnem so nekdanj kopali železovo rudo in jo tovorili v Železnike.

Na koncu Loga pregrajuje Poljanščico jez Krnišnikove žage. Terasa na desnem bregu Sore je zavzelo naselje **Visoko** (378 m, 20 pr.), v katerem omenjajo listine že v 13. stoletju tri kmetije. Nenavadno je, da imajo svoje polje v celku, tj. v sklenjenem kompleksu, čeprav ležijo na dnu doline, ne v hribih. Veliko *Kalanovo domačijo* je pisatelj Ivan Tavčar preuredil v svoj dvorec.

Poljane, spredaj
Predmost, zadaj
od desne Stari
vrh, Mlači vrh,
Malenski vrh in
Koprivnik ter
Blegoš, fot. ing.
T. Mlakar

Pred njim je tod 230 let gospodaril rod Kalanov. Tod je Tavčar skozi 30 let letoval, hodil na lov in snoval svoja najlepša dela. Z Visokim je povezal troje literarnih del: *Vita vitae meae*, Grajski pisar in Visoška kronika. Pritegovala ga je usoda Kalanovega rodu, ki so o njej pripovedovali domačini in so jo izdajale stare listine, shranjene v železni skrinji; domišljivo mu je vzbujal sam dvorec s »škofovo« sobo, obednica s freskami, štukturni strop, starinske slike in knjige, iz česar se je povsod izražala gosposkost in veljava hiše. K pisanju ga je gnala navezanost na domačo dolino in klenost njenih ljudi. V Visoški kroniki je ustvaril podobo svojskega, mogočnega rodu, njegove tragične usode in propada. Zdaj je v dvorcu preprosta gostilna, lastnik goji konje lipicance in jih daje gostom na voljo za jahanje. Na robu travnika ob dvorcu sameva bronast kip pisatelja, ki ga je dal postaviti njegov sorodnik iz Amerike. Pisatelj

počiva v *grobnici vrh* terase pod robom gozda. Skozi kovano mrežo zre njegov doprsni kip, veter med smrekami in šumeča Sora mu pojeta večno uspavanko. Morebiti je prav na tem kraju polegal stari bolni Izidor Khallan, davni gospodar Visokega, ki mu je Tavčar v Visoški kroniki položil v usta lepe besede o domači zemlji, v kateri zdaj sam leži: »Vsa preteklost izginja, kakor izginja dih s stekla, in ostaja mi edinole sladka zavest, da sem zopet na svoji domači zemlji, ki me objema, kakor objema mati svojega otroka ali kakor objema nevesta svojega ženina.« Ali je te besede govoril nekdanji Visočan Izidor Khallan ali pa jih govori sedaj pokojnik, ki spi pod kamnito ploščo?

Ko cesta zavije okoli hriba, ki primora tudi reko, da dela veliko vijugo, se pokažejo Poljane. Kotu desno od ceste pravijo domačini *Ajdovski britof*, kar daje slutiti predсловensko naselbino.

Poljane (385, 297 pr.) imajo značilen položaj manjšega lokalnega gospodarskega središča, ki je dalo ime vsej dolini. Postavljene so v vznožju prisojnega brega ob dolinski cesti in ob Ločivnici, ki priteka pravokotno s severa in odpira v glavno dolino obsežni, dobro naseljeni in kmetijsko pomembni hribovski svet pod vrhovi Loškega pogorja. Ravno naplavinsko dno doline se tod nekoliko razširi, razen manjših apnenčastih krp je nizko hribovje na obeh straneh iz skrilavcev. Središče je gručasto, podaljšek proti zahodu je pa obcestno naselje. Ob Sori se razprostirajo travniki, po terasah njive in po bregovih gozd. Pod loškim gospostvom so bile Poljane sedež županije, v katero je spadala tudi Gorenja vas in hribovje do Malenskega vrha in Lučen. Pod Avstrijo in staro Jugoslavijo ter več let po osvoboditvi so bile središče manjše občine, sedaj so priključene povečani loški komuni. Kmečki živelj je v Poljanah precej upadel, danes je le ena večja kmetija, prebivalci so se oprijeli obrti, prometa in v zadnjem času vedno bolj dela v industriji. Leta 1869 je vas štela 263 prebivalcev, v sto letih se je torej število ljudi pomnožilo za 13%, medtem ko je število hiš naraslo za 80% od 42 na 76, kar kaže na znaten dvig standarda. Poljane imajo pošto, poslovalnici veletrgovine Loka in KZ Škofja Loka, obrat Gozdnega gospodarstva Kranj, gostilno *Na Vidmu* in podružnično šolo. Šola obstaja od leta 1780, stavbo so zgradili leta 1908, leta 1944 je bila požgana in leta 1947 obnovljena. V vasi delujejo KUD Ivan Tavčar, Gasilsko in Turistično društvo, Lovska družina in Športno društvo.

Poljane so staro naselje, v listinah so imenovane že v 12. stoletju. Omenja se »tabor«, ki ga je Gruden smatral za utrdbo proti Turkom, Blaznik pa domneva, da bi utegnil biti starejši. Po izročilu so cerkev zidali največ s kamenjem nekdanjega »gradu«. Poljane so bile staro cerkveno središče. V letih 1705—1710 so postavili novo cerkev, ki je bila med najlepšimi baročnimi umetninami v Sloveniji. Umetnostni zgodovinarji sodijo, da jo je gradil Gregor Maček, vodilni kranjski stavbenik baročne dobe, ki je sodeloval tudi pri izdelavi ljubljanske stolnice. Poljanska cerkev je imela obliko dvanajsterokotnika s stranskimi vdolbinami, zid je bil debel do 3 m, ob straneh so bile galerije, spredaj visok slavolok in nad ladjo kupola; v vdolbinah na pročelju so bili nameščeni kipi, nad cerkvijo se je dvigal mogočen zvonik. Oltar in klopi so bile delo Štefana Šubica, slike pa Leopolda La-

Pisatelj Ivan Tavčar, kip na pročelju nove šole v Gorenji vasi, delo kiparja Toneta Logondra, foto Fr. Planina

yerja, Janeza in Jurija Šubica. Med narodnoosvobodilno vojno je bila cerkev tako poškodovana, da so jo po vojni podrli in zravnali prostor za trg, na katerem sedaj stoji spomenik žrtvam vojne.

Poljane imajo v slovenski kulturni zgodovini poseben sloves, ker so rojstni kraj slikarjev Janeza in Jurija Šubica ter pisatelja Ivana Tavčarja. Rojstna hiša slikarjev Šubicev *Pod skalo* stoji desno ob cesti, ki gre iz sredine Poljan proti Gorenji vasi, je dvonadstropna, ima balkon in vežna vrata z rezbarijo; v steno je vzdana spominska plošča iz hotaveljskega marmorja. Iz rodbine Šubicev je izšlo več podobarjev in slikarjev. Že leta 1772 je rezbaril prvi umetnik tega rodu, Pavle, v sosednji Hotovlji. Rezljal je »božje martre« za znamenja in cerkve. Pri njem so se izučili trije sinovi: Blaž, ki je ostal doma, Štefan, ki se je priženil sem v Poljane, in Janez, ki je šel v Loko. Štefanova delavnica v Poljanah je obogatila mnogo slovenskih cerkva z rezbarskimi in podobarskimi deli. Tudi Štefanovi trije sinovi so se posvetili umetnosti. Valentin je ostal doma, Janez in Jurij pa sta šla v široki svet in sta dosegla za tisti čas višek med vsemi slovenskimi umetniki. Janez (1850—1889) se je šolal v Benetkah, slikal pokrajinske in cerkvene slike, delal v Rimu, na Dunaju in v Pragi, kjer je poslikal Narodno gledališče, in postal profesor slikarstva v Kaiserslauternu ob Renu,

Rojstna hiša Ivana Tavčarja v Poljanah, risba Iveta Šubica

tam je tudi pokopan. Jurij (1855—1890) je študiral na Dunaju, delal v Atenah, Parizu in Pragi in umrl v Leipzigu; bil je najgenialnejši slovenski slikar svojega časa. Umetniška delavnost Šubicev še ni zamrla, sedaj živi v Škofji Loki Ive Šubic, ki je znan kot slikar motivov iz partizanskega in kmečkega življenja. Atelje ima v Predmostu nasproti Poljan. V Ljubljani dela slikar in restavrador Mirko Šubic, profesor umetnostne akademije, v Mariboru pa Rajko Šubic, profesor risanja.

Rojstna hiša pisatelja Ivana Tavčarja pri Kosmu št. 34 stoji na terasi nad nekdanjo cerkvijo. Sedaj je popravljena in povečana, ob pisateljevem rojstvu pa je bila preprosta kajža s slamnato streho, malimi okenci in dvostranskimi stopnicami, ki so vodila do hišnih vrat in veže s črno kuhinjo. Pisatelj praded Urban se je priselil s Četene ravni v Poljane in pridobil Kosmovo hišo za sina Jožefa, pisateljevega deda. Ta je prepisal Kosmovo bajto dvajsetletnemu sinu Janezu, ki se je potem poročil z Nežo Perko iz Poljan in se jima je tri mesece po poroki 28. avgusta 1851 rodil prvi sin, po očetu imenovan Janez; za njim je bilo še šest otrok. Leta 1860 je mali Janez obiskoval osnovno šolo v Poljanah in bil

konec leta vpisan v zlato knjigo, ki jo hrani Loški muzej. Naslednje leto so ga na prigovarjanje poljanskega učitelja in dveh stricev-duhovnikov poslali v ljubljansko glavno osnovno šolo. Postal je advokat in se uveljavil v slovenskem javnem življenju kot gospodarstvenik, politik in pisatelj. Umrl je 19. februarja 1923 in je pokopan na Visokem. Nasproti rojstne hiše stoji spomenik z njegovim doprtnim kipom.

Poljane so dale še nekaj drugih kulturnih delavcev, od katerih naj omenimo Janeza Jesenka (1838—1908), pisca Prirodnoznansega zemljepisa, in Pavla Perka (1877—1970), pisatelja črtic in krajših povesti. V Poljanah se je rodil tudi Aleš Ušeničnik (1869—1952), katoliški filozofski pisatelj.

Druga posebnost, s katero so si Poljane pridobile sloves, je njihova odločnost v narodnoosvobodilnem gibanju. Kmalu po okupaciji so prvi pristaši vstopili v komunistično partijo in začeli s pripravami za odpor. Jeseni 1941 so pod Krmeljevim vodstvom začeli z diverzantskimi akcijami. V dolino so prišli prvi partizani v sestavi II. kranjske čete. Po strahovalnem nastopu Nemcev v Bukovem vrhu meseca decembra so Poljanci odšli v gozdove in začeli splošno ljudsko vstajo. Partizani so nato porušili mostove po dolini in preprečili izselitev družin. Ob božiču 1941 so napadli Poljane in razbili žandarmersko postojanko. Drugi dan so Nemci pričeli protiofenzivo in je prišlo do hudih borb okrog Pasje ravni. Nemški napad ni uspel, Cankarjev bataljon se je pa nato premaknil čez Sopotnico in Sv. Mohor v Dražgoše, kjer so se v začetku 1942 odigrali junaški in tragični boji.

Poljanska četa je delovala predvsem po Loškem pogorju. V njej je bil vključen tudi Bogo Flander, pisatelj Klusov Joža, ki je opisoval dogodke v četi in v dolini. Njegove črtice so prve leposlovne stvaritve o narodnoosvobodilni borbi Slovencev.

Drugo junaško dejanje so Poljane doživele 22. oktobra 1944, ko je Prešernova brigada napadla nemško postojanko in jo uničila. Požgala je nekaj hiš in šolo, ker je imel sovražnik v njih svoje postojanke. Iz župnišča je imel rov v cerkev, v njej municijsko skladišče, v zvoniku pa obrambno postojanko. Zato so partizani 13. novembra 1944 zvonik in cerkev minirali. V spomin 165 poljanskim borcem za svobodo so na preurejenem prostoru, kjer je prej stala cerkev, odkrili na dan republike leta 1960 lep spomenik.

Po osvoboditvi se Poljane niso takoj znašle v splošnem gospodarskem napredku. Leta 1955 sta Kmetijski inštitut Slovenije in Okrajna zadružna zveza iz Kranja ustanovila v Poljanah selekcijsko postajo za semenski krompir, ker so naravni pogoji za to zelo ugodni. Postaja je sklenila s kmeti po okolici pogodbe o pridelovanju. Prva v Jugoslaviji je uvedla serološko preiskavo virusov, ki povzročajo izrojevanje krompirja. Uvozila je več sort iz drugih krajev in s križanjem ter odbiranjem zvišala rodnost in odpornost krompirja. Leta 1959 so postajo ukinili, ostalo pa je pridelovanje semenskega krompirja po okolici.

Leta 1959 so *Loške tovarne hladilnikov* (takrat še imenovane Motor) ustanovile v Poljanah svoj obrat, ki izdeluje brusilne in elektropolirne stroje za tovarne kovinske stroke. Istega leta je zgradila v Poljanah svoj obrat tudi tovarna čevljarstva Planika iz Kranja, a ga je leta 1961 opustila. Stavbo je prevzelo podjetje *Termika* in ustanovilo v njej svoj obrat za izdelovanje izolacijskih snovi.

Kažipot sredi vasi izpričuje, da so Poljane izhodišče za ture na Stari vrh (2 1/2 h), Blegoš 4 1/2 h), Vinharje (1 h), Bukov in Kovski vrh (1 1/2 h), Pasjo ravan (2 h) in Črni vrh (2 1/2 h). Do Škofje Loke je 12,5 km asfaltirane ceste in redna avtobusna zveza. Ob Sori je postavljeno kopališče. Kino Sora ima 200 sedežev.

Na desnem bregu Sore nasproti Poljan je vas **Predmost** (67 pr.), ki je pravzaprav del Poljan. Nad hišami se dvigajo strme ježe rečnih teras in oklepajo travnike ter njive do grape *Hotoveljščice*, ki priteka malo pod Poljanami z desne v Soro. V zadnjem času so zgradili več novih stanovanjskih in letoviških hiš, med njimi slikarski atelje *Iveta Šubica*. Ob vasi stoji nova *poljanska cerkev*, sodobno zgrajena po načrtih arhitekta Tonea Bitenca. Znamenita je stara hiša *Županovše* s freskami Štefana Šubica na pročelju, ki so jo leta 1971 in 1972 obnovili po navodilih Zavoda za spomeniško varstvo Ljubljana. *Hotoveljščica* izvira pod Vinharji in ima strugo močno zajedeno v progno srednjetriasnih dolomitov, ki se vleče od Pasje ravni v dolino. Njen izvir so delno zajeli za novi škofjeloški vodovod, ki so ga speljali po dolini do zbiralnika v bregu pod Kranceljnom. Pod dolomitskim kucljem tik nad izlivom potoka je stisnjena vas **Hotovlja** (400 m, 166 pr.), mlajše, pretežno kajžarsko naselje. V urbarju iz leta 1501 še ni omenjena. Nekaj

njih imajo na ravnem ob Sori, večino zemljišč so pa pridobili s krčenjem gozda po pustih, dolomitskih strminah nad grapo. *Hotoveljščica* je vabila z vodno močjo za mlin in žago, ob njej je tudi majhna elektrarna.

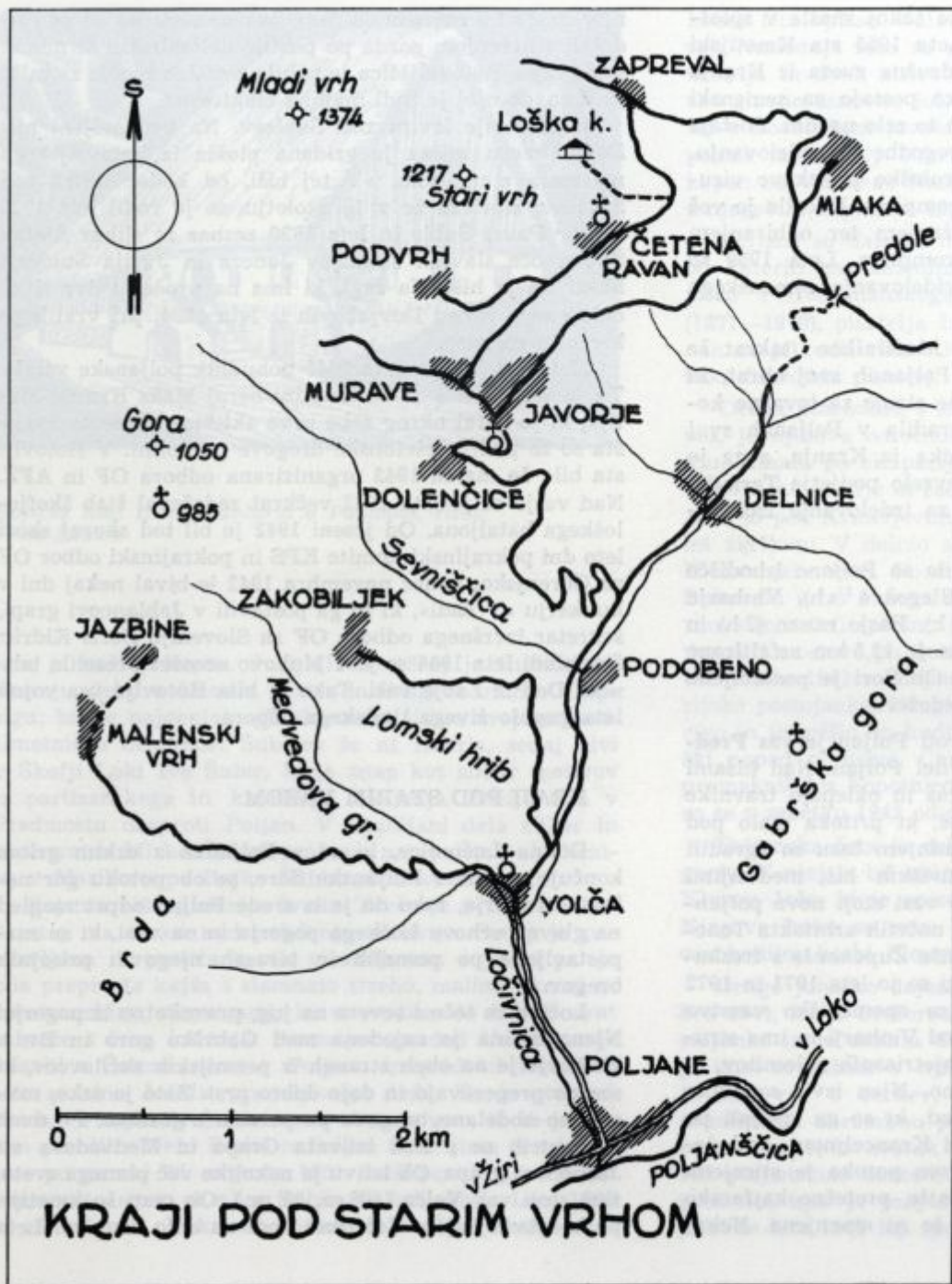
Iz *Hotovlje* izvira rod Šubicev. Na prenovljeni hiši *Dovjakovega mlina* je vzdana plošča iz hotaveljskega marmora z napisom: »V tej hiši, od koder izvira rod Šubicev, izpričan že v 16. stoletju, se je rodil leta 1722 rezbar Pavel Šubic in leta 1820 rezbar in slikar Štefan Šubic, oče slavnih slikarjev Janeza in Jurija Šubica.« Slikovita je hiša Na žagi, ki ima na pročelju dve sliki, delo enega izmed *Dovjakovih* iz leta 1884, pri vratih pa kamnite rožance.

Hotovlja je bila leta 1941 pobudnik poljanske vstaje. Tu je v hiši št. 4 doma narodni heroj Maks Krmelj-Matija, ki je zbral okrog sebe prve aktiviste. Meseca avgusta so že podrli telefonske drogove po dolini. V *Hotovlji* sta bila že marca 1942 organizirana odbora OF in AFŽ. Nad vasjo se je leta 1942 večkrat zadrževal štab škofjeloškega bataljona. Od jeseni 1942 je bil tod skoraj skozi leto dni pokrajinski komite KPS in pokrajinski odbor OF za Gorenjsko; konec novembra 1942 je bival nekaj dni v bunkerju »V kadi«, ki so ga postavili v Jablancovi grapi, sekretar izvršnega odbora OF za Slovenijo Boris Kidrič. Spomladi leta 1944 se je v Muhovo senožet preselila tehnika Don iz Žabje vasi. Tako je bila *Hotovlja* vsa vojna leta gnezdo živega ljudskega odpora.

KRAJI POD STARIM VRHOM

Dolina Ločivnice, ki se v Poljanah z ozkim glom končuje v dolino Poljanske Sore, se ob potoku gor nekoliko razširja, tako da je iz srede Poljan odprt razgled na glavne vrhove Loškega pogorja in na vasi, ki so razpostavljene po pomolih in terasah njegovih prisojnih bregov.

Ločivnica teče s severa na jug, pravokotno iz pogorja. Njena dolina je zajedena med Gabrško goro in Brda. Hribovje je na obeh straneh iz permjskih skrilavcev, ki močno preperevajo in dajo dobro prst. Zato je ozko, ravno dno obdelano, bregova pa porasla z gozdom. Po dveh kilometrih se z Brd izlivata Grapa in Medvedova ali Jazbecova grapa. Ob izlivu je nekoliko več planega sveta, tam stoji vas **Volča** (408 m, 89 pr.). Ob cesti so kmetije, po bregovih kajže. Več ljudi hodi na delo drugam. Leta

Javorje
Malenski vrh,
cerkev na Gori,
fot. ing. T. Mlakar

1875 je vas pogorela, vendar je še ohranjenih nekaj starin: na obronku *Lomskega hriba* gotska, baročno prezidana cerkev sv. *Jurija* z gotskim prezbiterijem, s freskami iz 16. stoletja, z »zlatim« oltarjem iz 1642 in antependijem iz Jamškove delavnice. Pri *Dolencu* št. 6 je zanimiva obokana klet s stebri, kjer so bili po ljudskem pripovedovanju zapori, pri hiši so zbirali desetino. Vzhodni del hiše ima še stare okenske okvire iz kamna in kovane mreže v obliki srca. Hiša je bila nekoč v službi loške gosposke. Znamenje s Tuškovimi freskami so pred leti odstranili. V vasi se odcepi cesta, ki gre mimo Lovskega brda v Malenski vrh, takoj za vasjo pa cesta v Zakobiljek.

Druga vasica **Podobeno** (437 m, 38 pr.) stoji v gruči ob sovodnji Ločivnice in Sevnice, imenovane tudi *Sevniščica*. Domačini izgovarjajo Puda**b**än. Grunti imajo mogočne domačije in živijo od živinoreje, krompirja in sadja. Velik del njiv je zasejan s krmilnimi rastlinami.

Nekatere hiše so prenovljene, Košakova kmetija št. 3 ima lepo ohranjene prvotne oblike.

V sklepnem delu Ločivniške doline je nameščena vas **Delnice** (464 m, 112 pr.) v treh zaselkih: v dnu doline, pod Gabrško goro in pod prevalom *Predóle* (698 m), kjer se poljanska stran Loškega pogorja severozahodno od *Medvednika* (728 m) prevesi na selško stran. Delnice so pretežno kajžarsko naselje z zelo razdrobljeno zemljiško posestjo. Velik del vaščanov je navezan na zaslužek izven kmetijstva. Med okupacijo je vsa vas podpirala partizane in sodelovala z njimi. Padlo jih je 14 v partizanih in ubitih je bilo 16 civilnih žrtev, torej približno petina vaškega prebivalstva. Požganih je bilo tudi več domačij. Blizu vasi je bila v gozdu kurirska postaja za zvezo med Dolomiti in Jelovico. Leta 1956 so padlim kurirjem odkrili spominsko ploščo.

Iz Podobena se vzdiguje leta 1956 izdelana cesta v Javorje. Nekaj časa premaguje strmino v ovinkih, potem

Javorje,
fot. Fr. Planina

se zravna po planotastem obronku pa se spet vzpne na višjo stopnjo. Zahodno od nje se razprostira po terasi v višini 640—650 m gručasta vas **Dolenčice** (62 pr.). V sto letih se je število vaščanov zmanjšalo za 47 %. Glavne dohodke donasajo živinoreja, pridelovanje krompirja in les. V *Matečkovi hiši* se je leta 1862 rodil pomembni slikar Anton Ažbe (1862—1902). Varuh je dečka poslal v Celovec, da bi se izučil v špecerijski trgovini, a ta jo je popihal v Ljubljano. Ko je videl slikarja Wolfa, kako slika fresko na pročelju frančiškanske cerkve, se je vdinjal pri njem za vajenca. Potem je šel na Dunaj in na akademijo v Münchnu. Leta 1891 je tam odprl na prigravarjanje Jakopiča in Vesela zasebno slikarsko šolo. Ta je kmalu zaslovela po Evropi. Umrl je v Münchnu leta 1902. Leta 1971 so v Dolenčicah odkrili spomenik Antonu Ažbetu.

Osrednje naselje podgorskega sveta je večja vas **Javorje**, dobro vidna že iz Poljan. Gručasto jedro vasi je postavljeno na terasasti svet v višini 695 m, posamezne domačije po pomolih in rebreh pa segajo do 740 m. Polje po prisojnem, položnem svetu je razdeljeno na pravilne grude. Javorje in kraji na terasah pod Starim in Mladim vrhom imajo precej ugodno podnebje, čeprav stoje v višini 600 do 900 m. Oba vrhova jih varujeta pred hla-

dom s severa, na jug nagnjena pobočja sprejemajo mnogo sončne toplote, megla ostaja po dolinah in malokdaj seže v te višine. Zato je okolica precej naseljena in ves položni svet obdelan. Dobro uspeva tod sadje, posebno češnje in orehi. Najdeni ostanki rimskega vodovoda pričajo, da je bilo to ozemlje že zgodaj poseljeno. V 13. stoletju je naselje štelo 13 kmetij. Pred sto leti je štelo 175 ljudi, ob popisu 1971 pa le 126.

V freisinških časih je bil tod sedež posebne županije, potem občine, od leta 1955 pa krajevnega odbora. Osnovno šolo imajo od leta 1877, župnijo od leta 1875. Med okupacijo so Nemci šolo dvakrat zažgali, da je ostalo samo zidovje. Pozimi 1944/45 je bila v Javorjih partizanska šola v župnišču, od koder je okupator župnika izselil spomladi 1941. Cerkev je pomaknjena na skrajni južni rob pomola in je od nje lep razgled. Stavba je baročna, a je bila v stari Jugoslaviji predelana, ima pa zanimivo notranjo opremo, predvsem slike Janeza Šubica, oltar Štefana Šubica in Layerjev križev pot. V Javorjah delujejo kulturno društvo Antona Ažbeta, Gasilsko in Turistično društvo. Sredi vasi je gostilna Blegoš, ki ima tudi sobo za prenočevanje. Vas ima redno avtobusno zvezo s Škofjo Loko. Iz Javorij gredo markirane poti do Loške kočje pod Starim vrhom in na Blegoš (2 1/2 h).

Zahodno nad Javorjami je vas **Murave** (765—790 m, 59 pr.). Domačije so razmaknjene, polje imajo na prisojni terasi. Nad vasjo izvira *Muravšček* in goni majhen mlin, v dolini mu pravijo Sevnšičica. Še višje gori stoji na prostorni trikotni terasi pod strminami Starega vrha vasica **Podvrh** (900 m, 38 pr.), ki ima po tem položaju svoje ime. Stare listine pišejo Postoriworch (pod Starim vrhom). Terasa je ostanek površja pred ledeno dobo. Na več krajih je pokrita s poraslimi melišči, ki so se nameli s Starega vrha. V 13. stoletju so bile tod tri kmetije, leta 1869 je vas štela 9 hiš in 61 ljudi, po sto letih jih ima le 38, torej domala polovico manj. Njiva »Za mirjem« kaže na predсловensko naselbino. Zanimiva je *Strgarjeva hiša*, ki ima na vzhodnem pročelju veliko fresko, delo Jerneja iz Loke iz 16. stoletja, ki v elegantni risbi in barvi prikazuje tri stoječe svetnike. Na južni steni je pa med vejevjem skrita manjša slika z letnico 1887, izdelek Toneta Klemenčiča-Plnadarja, ljudskega umetnika iz Železnikov. Mlinarjevo hišo Podvrhom št. 10 so Nemci marca 1945 požgali, gospodarja, ženo in štiri otroke pa ustrelili in vrgli v ogenj; živa sta ostala le najmlajša dva, ki sta bila takrat pri sosedu.

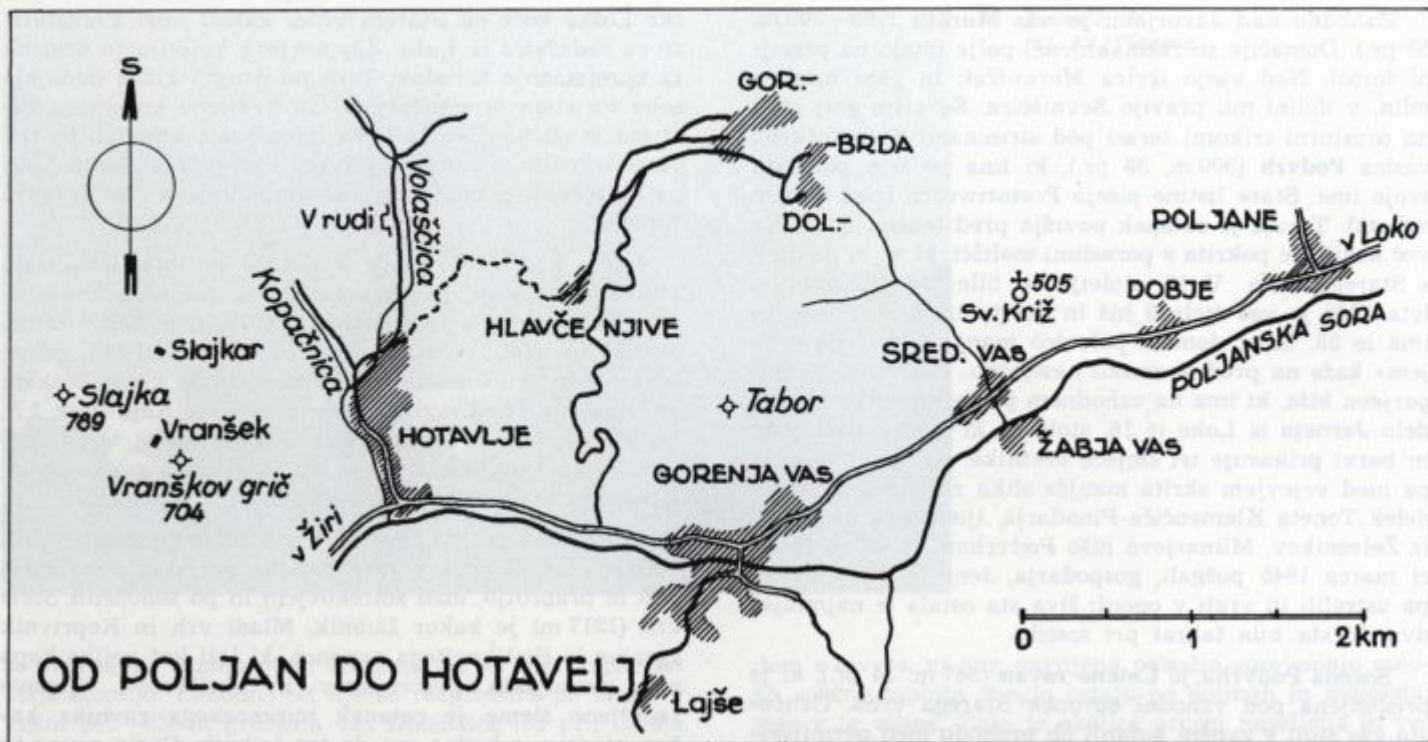
Soseda Podvrha je **Četena ravan** (887 m, 34 pr.), ki je prislonska pod vzhodni obronek Starega vrha. Gručasta vas stoji v zatišni kotanji ob prehodu med permijскими skrilavci in triasnimi apnenci, vmes se pa vleče ozka proga peščenjakov. Zato je v bližini nekaj studencev in mokrotnega sveta, ki se ponekod celo useda in plazi navzdol. Po bregovih raste mnogo češenj in tepk. Število prebivalcev se je v sto letih znižalo skoraj na polovico. *Cerkev* je poznogotska, a baročno predelana in hrani freske Jerneja iz Loke. Iz Četene ravni so izšli predniki pisatelja Tavčarja. Tod je bil doma slavist *Gregor Krek*. Nekatero hišo imajo urejene sobe za turiste. Pri Tavčarju je v hiši nad 170 let star lesen strop.

Nad Četeno ravnijo se svet prevesi proti Selški dolini. Vendar je vas **Zapréval** (859 m, 31 pr.), ki stoji na severozahodni terasi Starega vrha in gleda na selško stran, v prejšnjih časih spadala pod županijo in občino Javorje. Naselje je postavljeno na peščenjakasti svet, iznad katerega se dviga apnenčasta kapa Starega vrha. Po vzhodni in severni strani gore so prostrane senožeti. Skozi vas gre blegoška cesta, ki prihaja izpod Lubnika nad Sopotnico ter se tod dviga na severno stran Starega in Mladegega vrha. Od tod je le slabe pol ure do smučar-

ske Loške kočice na Starem vrhu, kamor vozi *Transturistova sedežnica* iz Luše. *Žgajnarjeva kmetija* je urejena za sprejemanje turistov. Tudi po drugih hišah oddajajo sobe turistom in smučarjem. Za uvajanje kmečkega turizma je občina Škofja Loka izposlovala kmetom po teh vaseh kredite v banki, Delavska univerza v Škofji Loki pa na tečajih poučuje kmečke gospodinje o sprejemanju turistov.

Loško kočice (1032 m) je leta 1950 postavil smučarski klub Ločan. Sedaj jo upravlja smučarski klub Transturist. Koča stoji na razglednem pomolu nad Zaprevalom. Pozimi so okoli kočice na voljo obsežna smučišča, poleti pa je obilo priložnosti za prijetne ture po vsem Loškem pogorju. Na Mladi vrh je hoje 1 uro, na Koprivnik 2 h, na Blegoš 3 h, na Lubnik 2 1/2 h, čez Martinj vrh v Železnike pa 3 ure. Od kočice je lep razgled na selško stran, s Starega vrha je pa odprt razgled na vse strani.

Markirana pot na Stari vrh gre od kočice mimo vodnega rezervoarja v gozd in dalje po jasadah z malinovjem in praprotjo, med smrekovjem in po senožetih. *Stari vrh* (1217 m) je kakor Lubnik, Mladi vrh in Koprivnik zgrajen iz školjkovitega apnenca, ki leži kot velika kapa vrh permijских peščenjakov in skrilavcev. Njegovo zaobljeno slemo je ostanek miocenskega ravnika kakor njegova zahodna soseda ter Lubnik, Pasja ravan in Tošč (glej poglavje Geološki razvoj pokrajine!). Stari vrh je zgoraj porasel z gozdom, odprto je pa njegovo strmo, skalovito južno pobočje, zato je z južnega roba vrha prost razgled. Od tod so vidne vse bistvene razvojne poteze Loškega pogorja. Pod vrhom se razprostira terasasto ozemlje okrog Javorij, do kamor so vode, ki so se raztekale od razvodja, zajedle in odnesle zgornje plasti v mlajšem terciaru. Med starimi terasami so začetki grap, ki jih tekoče vode zajedajo od konca terciara skozi ledeno dobo do danes in jih vse bolj poglobljajo v starejše kamnine, čimdalj proč tečejo od glavnega slemena pogorja. Tako so vode skozi dolge milijone let razčlenile prvotno ozemlje v vrsto slemen, teras, pomolov, grap in dolin, da je Loško pogorje eno najbolj razgibanih in mnogoličnih hribovij predalpskega sveta. Z menjavo strmega in položnejšega površja se pogosto menja tudi sestava tal. Vse to je povzročilo, da leži pod nami pester mozaik gozdnate in obdelane pokrajine, posejan s samotnimi kmetijami, zaselki in vasmimi. Tik spodaj spoznamo Podvrh in vasi okrog Javorij, dolino Ločivnice, Poljane,

Gabrško goro, Brda z Malenskim vrhom, onstran Poljanske doline Pasjo ravan in Polhograjske hribe ter Trnovski gozd. Na vzhodu vidimo hribovje okrog Sopotnice, Lubnik in Ljubljansko kotlino, na zahodu stoji tik pred nami Mladi vrh, levo od njega Blegoš, desno od njega se pa kažeta Ratitovec in Triglav. Z jas na severni strani pa razgledamo Selško dolino, Karavanke in Kamniške Alpe.

OD POLJAN DO HOTAVELJ

Srednji del doline je enako usmerjen kakor dolnji. Obdaja ga predvsem skrilavo pogorje. Prva vas za Poljanami je **Dobje** (394 m, 62 pr.), majhno naselje ob cesti s poljem na terasi. Dobničanova kmetija je bila v prejšnjih časih med največjimi v vsej dolini. V Dobju se je rodil *Ivan Franke* (1841—1927), slikar — portretist in

krajinar. Kot študent je potoval na Kitajsko. Več let je bil učitelj risanja na gimnaziji v Kranju, potem je učil risanje na več zavodih v Ljubljani. Kot izvedenec za spomeniško varstvo je napisal več razprav o umetnostnih spomenikih, npr. o Križni gori. Znan je tudi kot strokovnjak za ribarstvo. Ustanovil je prva umetna vališča ribjih iker, sodeloval pri sestavljanju ribarskega zakona za Kranjsko, razširjal nove vrste postrvi, pisal članke o ribarstvu in sestavil zemljevid o razširjenosti ribjih vrst po kranjskih rekah.

Podobno lego ima daljša **Srednja vas** (395 m, 64 pr.) z velikimi, obnovljenimi domačijami, ki stojijo v vrsti ob cesti. Pri Anžovcu je stara voziška gostilna. V njej so imeli pristaši OF že v prvih mesecih okupacije leta 1941 ilegalne sestanke. V *Logeh*, tj. v Srednjiški grapi so partizani jeseni leta 1942 zgradili bunker, ki je najprej služil pol ure oddaljeni partizanski bolnici pri Sv. Križu. Kasneje je delala v tem bunkerju nekaj mesecev

Srednja vas,
nad njo Brda
in Blegoš,
fot. ing. T. Mlakar

tehnika Pokrajinskega odbora OF, ki jo je organiziral Niko Kavčič iz Skofje Loke. Januarja 1943 so v njem padli narodni heroj Franc Ravbar-Vitez, politkomisar III. alpske cone, Stane Starc-Fazan, namestnik komandanta te cone, in Gregor Rupnik-Grohče, bataljonski kurir. V njihov spomin stoji spomenik ob cesti. Z Brd priteka skozi vas *Srednjevaška grapa*. Zahodno od nje se dviga cesta v Brda, na vzhodni strani stoji cerkev *Sv. Križ*, ki je pravi muzej del poljanskega slikarja Antona Tuška iz 18. stoletja. Ta slikar je poslikal mnogo znamenj po Poljanski dolini s freskami. V kapelici poleg cerkvice so freske Stefana Šubica. *Sv. Križ* spada k vasi Dolenje brdo. Nasproti Srednje vasi stoji nad ježo na desnem bregu Sore **Žabja vas** (400 m, 27 pr.), značilno

naselje kajzarjev, ki so jih srednjevaški gruntarji odri-nili od svojih kmetij. Najboljše parcele so še vedno last Srednjičanov. Vas je že leta 1941 dala šest prvoborcev; ti so vsi med vojno padli. Tudi vaščani so stali trdno v vrstah OF. V bližini vasi je bilo več bunkerjev; dalj časa je v Žabniški grapi delovala Pokrajinska tehnika.

Od Srednje vasi naprej se dolina precej razširi, ker se z jugovzhoda odpira dolina *Brebovnice*. Nizko trikotno naplavljenno dno ob Sori pokrivajo travniki, vasi so umaknjene na robne terase. Na zahodnem kraju stoji pod *Taborom*, obronkom brdrskega slemena, ob odcepu poti v Lučne, **Gorenja vas**. Razvoj sta ji omogočila plani svet in stik dveh dolin. Od Loke je Gorenja vas oddaljena 17 km, do Žirov je še 13 km. Nadmorska višina znaša

Gorenja vas z novo šolo v ospredju,
fot. Fr. Planina

406 m. Hiše so postavljene brez reda na obeh straneh ceste. Čez Soro drži most, na nasprotni strani stojita gručasti Sestranska vas in Trata (domačini uporabljajo množinsko obliko!), ki sta sedaj združeni z Gorenjo vasjo v enotno naselje. V zadnjih desetletjih je naselje zelo napredovalo in številčno prekosilo Poljane. Pred sto leti so imele te tri vasi 561 prebivalcev, 1971 jih je Gorenja vas izkazala 799.

Urbar iz 13. stoletja navaja 16 kmetij. Takrat so spadala ta naselja pod poljansko županijo. Pod Avstrijo in staro Jugoslavijo je bil tod sedež občine Trate, po osvoboditvi sedež občine Gorenja vas, od 1. januarja 1959 je pa priključena k Škofji Loki in ima svoj krajevni urad. Vas ima pošto, zdravstveno in lekarniško postajo, postajo milice, centralno šolo za srednji del doline, poslovalnico KZ Škofja Loka, bencinski servis Petrol, obrata žirovske tovarne čevljev *Alpina* in loške tovarne klobukov *Šešir*, nekaj trgovin in gostiln. *Jelovica* je leta 1962 zgradila novo, veliko poslopje. Osnovna šola obstaja od leta 1853 in je sedaj osemletna, leta 1971 se je iz stare stavbe preselila v novo, sodobno zgradbo. Ob vhodu v *novo šolo* je postavljen doprni kip pisatelja Tavčarja, čigar ime nosi. Kip je izdelal loški kipar Tone Logonder.

Šola je prosvetno žarišče vse doline, v njej ima loška Ljudska knjižnica izposojevalnico knjig, v njej se vrste razne občasne razstave. V Gorenji vasi imajo KUD Ivan Regen, TVD Partizan, Gasilsko, Turistično in Planinsko društvo ter Združenje rezervnih vojaških starešin, Lovsko in Strelsko družino, RK in Taborniški odred Ivan Tavčar. Pred vojno so v Gorenjo vas prihajali letoviščarji, ob Sori je bilo urejeno kopaljšče. Gorenjo vas so leta 1944 večkrat napadale partizanske brigade, ker je bila močna nemška in domobranska postojanka, ki je delala izpade na osvobojeno ozemlje v gornjem koncu doline. Padlim borcem iz narodnoosvobodilne vojne so postavili spomenik iz hotaveljskega marmora. K Tratam spada zaselek **Lajše** na terasi južno od vasi, skozi katerega gre cesta na Žirovski vrh. Kakor je sklepati iz ledinskega imena *Za Mirjem* in iz obdelanega kamenja, ki so ga tam našli, je bil kraj zgodaj naseljen. Iz Lajš je bil doma *Ivan Regen* (1868—1947), svojevrsten učenjak-zoolog. Njegov oče se je rodil v Trstu in je bil tkalec v Lajšah. Priimek Režen (Eržen) so mu zapisali po italijansko *Regen*. Ivan je šel študirat naravoslovje na Dunaj, kjer se je preživljal kot domači učitelj pri nekem šlezijem bogatašu. Po končanih študijah so ga name-

Okolica Gorenje vasi iz letala: spredaj Dobrava, v sredi Gorenja vas z Lajšami in cesto v Žirovski vrh, zgoraj Hotavlje in Pogara, fot. ing. T. Mlakar

stili na gimnaziji na Dunaju, da je mogel nadaljevati s poskusi o čutilih ravnokrilcev. Vse življenje je posvetil proučevanju murnovega cvrčanja. Ostal je samski in je svoje stanovanje prepredel z vsakovrstnimi napeljavami

in aparati, ki so zabeležili vsak zgib murnovih cvrčal. S svojim temeljitim opazovanjem je pojasnil marsikatero življenjsko potezo žuželk. Objavil je celo vrsto znanstvenih razprav s področja živalskih čutil. Slovenska akademija znanosti ga je izvolila za dopisnega člana. Pokopan je na Dunaju. Ob stoletnici rojstva mu je Prirodoslovno društvo Slovenije postavilo v Lajšah spominsko ploščo.

Kamnolom marmorja pri Hotavljah, fot. Fr. Planina

Med Gorenjo vasjo in Hotavljami se v severne brdarske hribe dvigajo poti na Brda in Malenski vrh. V bregovih nad cesto se pojavlja apnenčasti svet. Kjer se izpod Blegoša odpira dolina Hotaveljščice, stoje **Hotavlje** (412 m, 268 pr.). Tu se od ceste v Žiri odcepi cesta skozi Kopačnico v Cerkno. Ob odcepu je avtobusna postaja in gostilna, med cestama je postavljen vitek steber iz hotaveljskega marmorja v spomin žrtvam narodnoosvobodilne vojne. Vas se razteza ob potoku v stransko dolino, po vlažnem dnu so travniki, na terasi hiše in njive. V srednjem veku je bil tod sedež županije, v prejšnjem stoletju so Hotavlje spadale pod občino Trate, potem pod Gorenjo vas, sedaj so z njo vred pridružene Škofji Loki. Novo vaško središče nastaja ob sotočju *Volaščice* in *Kopačnice*, kjer stoji mogočen Zadrugi dom. V njem ima prostore kulturno društvo. V gornjem delu vasi so leta 1971 obnovili staro znamenje s podobami evangelistov, ki jih je naslikal Ive Šubic. Zraven znamenja stojita *lipa* in *kamnita miza*. Zelo delavno Turistično društvo Slajka prireja razne nastope: ples in dan šmarnic na Slajki, semanji dan pod vaško lipo in smojkarsko tekmovanje.

Pod *Vranškovim gričem* (704 m) in *Slajko* (789 m) je na visokih policah nameščenih nekaj samotnih kmetij. Dalje v dolini *Volaščice* je »V rudi« kamnolom podjetja Marmor. V bližini so včasih kopali železovo rudo bobovec, ki so ga vsebovale plasti ob stikališču »marmora« in drobnika. V 17. stoletju so ga spravljali čez hribe v Farji potok, potem so ga vozili v Železnike. S kopanjem so nehali leta 1870. Marmor, ki ga lomijo v velikih blokih, je kasijanski apnenec iz srednjega triasa. Uporabljati so ga začeli sredi prejšnjega stoletja za podboje, spodnje dele zapečkov, stopnice, podstavke, spominske plošče in cerkvene kropilnike. V letih 1906—1910 so ga mnogo nalomili za žirovsko cerkev. Pred prvo svetovno vojno je lastnik kamnolom prodal nekemu »Trstinarju«. V stari Jugoslaviji je bil obrat še majhen. Nekaj marmora so porabili pri zidavi Univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Pomembnejše podjetje se je razvilo šele po osvoboditvi. Apnenec je rožnate, rjavovijoličaste ali sive barve in se da dobro polirati. Barvo mu dajejo železove spojine in glinene primesi. Čiste apnenčaste ali dolomitne žile so bele. Skalovje je odkrito visoko v breg. Reže ga dolga jeklena žica, ki jo žene motor. Vodni curki sipljejo v špranje kremenčev pesek, da zarezuje apne-

Brdarjeva
domačija
v Vinharjih
in pot v Kremenik,
fot. ing. T. Mlakar

nec. Marmor prodajajo po vsej državi in v inozemstvo. Iz hotaveljskega marmora sta pročelji Prešernovega gledališča v Kranju in Doma sindikatov v Ljubljani. Iz drobnejših kosov izdelujejo bre-ton plošče.

DOLINA BREBOVNICA IN HRIBOVJE OB NJEJ

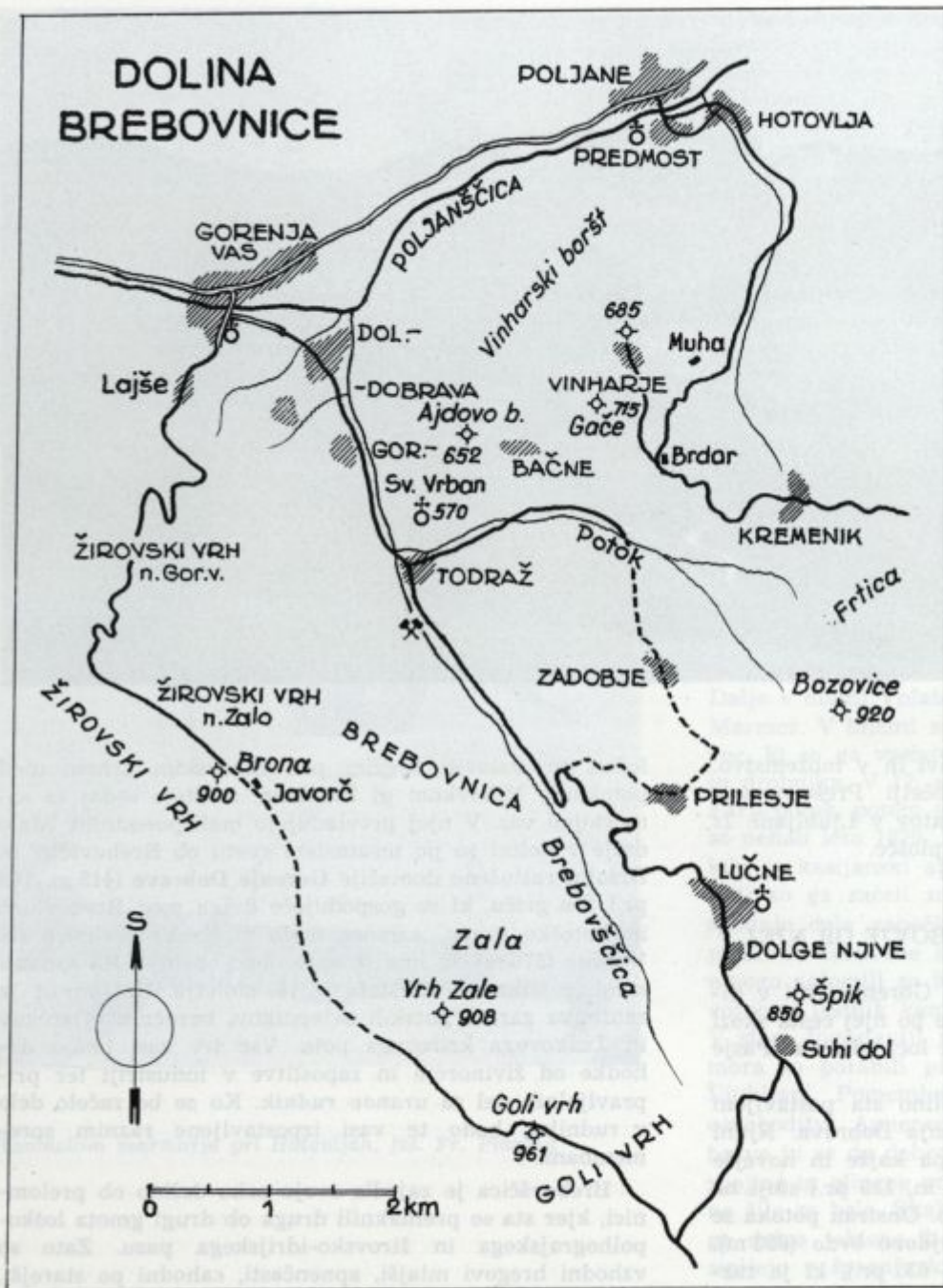
Brebovnica, ki se razprostira od Gorenje vasi v dinarski smeri proti jugovzhodu in gre po njej cesta skozi Lučne v Polhov Gradec in v Horjul, loči odrastke Pasje ravni od Žirovskega vrha.

V širokem, nizkem vходу v dolino sta postavljeni precej veliki vasi Dolenja in Gorenja Dobrava. Njuni jedri so stari grunți, prevladujejo pa kajže in novejšje delavske hiše. **Dolenja Dobrava** (401 m, 139 pr.) stoji na nizki terasi med Soro in Brebovščico. Onstran potoka se vzdiguje gozdnata Reber, za njo **Ajdovo brdo** (652 m). Nekdanji zaselek **Dobravšce** (441 m, 63. pr.), ki je raz-

ložen po valoviti brežini pod Žirovskim vrhom med potokoma Mihevkom in Dršakom, se šteje sedaj za samostojno vas. V njej prevladujejo mali posestniki. Malo dalje v dolini so po terasastem svetu ob Brebovščici in Dršaku razložene domačije **Gorenje Dobrave** (415 m, 104 pr.). Na griču, ki se gospoduje dviga med Brebovnico in Potoško grapo, sameva mala starinska cerkvica *sv. Vrbana* (570 m), ki ima še ohranjeno obzidje. Na zunanji steni je slika *sv. Krištofa* iz 16. stoletja. Notranjost je zanimiva zaradi gotskih sklepnikov, baročnih oltarčkov in Tuškovega križevega pota. Vse tri vasi imajo dohodke od živinoreje in zaposlitve v industriji ter pripravljalnih del za *uranov rudnik*. Ko se bo začelo delo v rudniku, bodo te vasi izpostavljene raznim spremembam.

Brebovščica je zajedla svojo ozko dolino ob prelomnici, kjer sta se premaknili druga ob drugi gmota loškopolhograjskega in žirovsko-idrijskega pasu. Zato so vzhodni bregovi mlajši, apnenčasti, zahodni pa starejši,

DOLINA BREBOVNICE

skrilasti in peščenjakasti. Dolinsko dno daje človeku le malo prostora. Od izliva Kremenškega potoka navzgor je dolina ozka. **Todraž** (420 m, 18 pr.) je že raztreseno naselje, ki ima tudi zemljišče zelo razdrobljeno, tako da ima posamezna kmetija povprečno več kot 40 ločenih parcel. Tu so naprave uranovega rudnika. V ustju Potoške ali *Bačenske grape* je nekaj večjih stavb cerkljansko-loškega tipa. Še bolj raztresena je vas **Brebovnica** (500—800 m, 76 pr.). Ime ima po starem izrazu breber, kar pomeni bober. V Sloveniji je samo dvoje podobnih imen: Brebrovnik pri Ormožu in zaselek Brebrno pod Kumom. V Brebovnici je bila v začetku 17. stoletja v obratu fužina, a je kmalu prenehala z delom, čeprav je bilo v okolici toliko železove rude, da so jo še v drugi polovici prejšnjega stoletja vozili v Železnike. V *Zali* nad dolino so obsežni gozdovi, prizorišče Tavčarjeve povesti istega imena. Iz doline gresta poti na Javorč (900 m) in na Goli vrh (961 m). Ob prvem cestnem zavoju proti Lučnam je navpičen breg, kjer v curljajoči studenčnici mah kameni in se spreminja v lehnjak. Kratka pot drži v »Dolino miru«, prizorišče istoimenskega filma. Glavna cesta se v velikih okljukih vzpenja proti Lučnam.

Vzhodno od Brebovnice je hribovje pod Pasjo ravnijo razčlenjeno v več slemen, po njih so razpostavljeni zaselki in samotne kmetije, ki so jih v srednjem veku naselili Korošci, vendar niso spadali v koroško, ampak v poljansko županijo. **Vinharji** (39 pr.) so v starih listinah imenovani »aput Indicherios« (pri Iniharjih), ker so prišli naseljenci iz tirolskega Innichena, ki je pa takrat spadal h Koroški. Sedaj je v rabi ime z napačno končnico Vinharje. Vas stoji na prisojnem slemenu v višini 668 m, s Poljanami zvezana po 5 km dolgi vozni poti. Proti severu jo zakriva *Pešárjev grič* (685 m), da je iz doline ni videti; na zahodni strani se iznad hiš dviga 715 m visoki vrh *Gače*, na vzhodno stran se pa senožeti nižajo v dolinico pod Brdarjevo kmetijo, kjer izvira *Hotoveljščica*. Okolica Vinharjev je krpa permskih skrilavcev, ki so jih silni pritiski v davnini narinili na mlajše apnce. Površje je obdelano, kmetije velike in ločene med seboj, njihova zemljišča se močno prepletajo. Hiše so urejene, cvetje po oknih in čistoča okrog poslopij napravljajo prijazen vtis. Pri *Muhu* je bilo med okupacijo prvo zatočišče poljanskih partizanov. Dne 21. januarja 1942 so Nemci Muhovo domačijo obkolili, v boju je padlo

šest borcev, drugi so se prebili. Nemci so potem dom zažgali in padle partizane zmetali v ogenj, družino pa izselili. Na ta dogodek spominja plošča na obnovljeni hiši. V *Vinharskem borštu* nad Žabjo vasjo je od aprila 1943 delala tehnika pokrajinskega komiteja KPS; vsa je bila vkopana v zemljo in je imela vhod skozi strop. S propagandno literaturo je oskrbovala kraje do Kranja.

Med Vinharji in Sv. Vrbanom je vas **Bačne** (600 do 640 m, 36 pr.) pod Jesenkovim gričem in Ajdovim brdom, ki ga domačini izgovarjajo Jejdovo brdo. Od vasi visi svet na jug v Potok in na zahod v Brebovnico. Pod Pasjo ravnijo stoji na razvodnem slemenu med Hotoveljščico in Kremenškim potokom, ki kot Potoška grapa teče v Brebovščico, **Kreménik** (705 m, 25 pr.). Skozi vas gre cesta iz Poljan na Pasjo ravan in naprej v Črni vrh. Po ledinskem imenu *Frčica* na mejnem slemenu nad vasjo je soditi, da je bila tam stara utrdba, morda že v predсловenskem času. Še dalje proti Lučnam stojita pod *Zlatim hribom* in *Sivko* (920 m) vasi **Zadobje** (821 m, 87 pr.) in **Prilesje** (653 m, 44 pr.). Iz Zadobja je bil doma Jožef Franc Buh, ustanovitelj prve slovenske tiskarne v Ameriki. Druga vas se zdaj uradno imenuje Prelesje, vendar izraz v starih listinah Prilezzi in ljudska raba kažeta, da je naselje dobilo ime po legi pri lesu, pri gozdu. Obe naselji težita k bližnjim Lučnam. **Lučne** (uradno Lučine, 640 m, 163 pr.) ležijo na podolgastem prevalu med Brebovščico in pograbsko Malo vodo. Preval omejuje na severovzhodni strani vrh *Sivka* (920 m), odrastek Pasje ravni, na nasprotni *Goli vrh* (961 m) v Žirovskem vrhu. Preval je suha dolina na školjkovitem apnencu, ki jo je zajedla tekoča voda v davni preteklosti. Sedaj je površje zakraselo, le majhen potoček še teče ob vasi, ki pa takoj ponikuje. Zaradi višinske lege imajo Lučne nekoliko hladnejše podnebje in več padavin. Lučenski prehod so uporabljali že v srednjem veku na poti v gornje Posočje. Po tradiciji je nekje v bližini stala v srednjem veku lovska kočja freisinških škofov. »Selevški grad«, od katerega se vidi nekaj zidu in kletna jama, je postavil v prejšnjem stoletju za svoje letovišče pesnik Hermann von Hermannstal, ki je kot uradnik živel v Ljubljani, bil član kulturnega kroga, ki se je zbiral okoli Čopa in Prešerna: poročen je bil s slikarico Amalijo (1813—1860), hčerjo odvetnika Janeza Oblaka (1780—1858), doma s Selevca. Kraj ima osnovno šolo, ustanovljeno leta 1876, podruž-

*Suhi dol
na razvodju
med Soro
in Ljubljano,
fot. ing. T. Mlakar*

nico gorenjevaške šole, KUD Zala in Gasilsko društvo. Mojstri iz Lučen so bili znani kot izdelovalci stolpnih ur in streh na baročnih zvonikih. Nedaleč od vasi ob cesti proti Gorenji vasi je kamnolom kasijanskega dolomita, ki je uporaben kot gradbeni kamen. V Lučnah se je rodil slikar Matija Bradeško, pozneje Bradaška (1852 do 1915), ki se je izučil v Šubičevi delavnici v Poljanah in je poslikal mnogo cerkva. Poslikal je tudi lučensko župno cerkev iz leta 1900, oltarno sliko sv. Vida pa je izdelal Štefan Šubič leta 1855.

Ob cesti pri Lučnah je vas **Dolge njive** (645 m, 44 pr.) in malo dalje pod **Špikom** (850 m), kjer suha dolina že visi na vrhniško stran, **Suhi dol**, zaselek, ki se v njem Goli vrh stika s Planino in Šentjoštom nad Horjulom.

Suhi dol ima redno avtobusno zvezo s Škofjo Loko. Nad sklepom Brebovnice in po pobočjih Golega vrha so raztresene samotne kmetije vasi **Goli vrh** (689—920 m, 72 pr.). Od Dolgih njiv in Suhega dola gredo poti na Smrečje in Vrh nad Rovtami.

Med Brebovnico, Soro in Račevo se razprostira nad 10 km dolg gorski hrbet **Zirovski vrh**, pontski ravnik, to je ostanek davnega površja iz pliocena, pred ledeno dobo. Ob straneh so vode površje poglobile in ga razčlenile z grapami, v ovršju je pa ostalo planotasto, rahlo valovito sleme, ki v južnih delih sega nad 900 m visoko in se proti severu polagoma niža. Sredi slemena se skoro neopazno dviga iznad drugih delov vrh **Brona** (900 m), po bližnji kmetiji imenovan tudi **Javorč**. Na njem je

Pred Tavčarjevim dvorcem na Visokem, foto P. Pokorn

*Žirovski vrh nad Gorenjo vasjo,
fot. Fr. Planina*

lovska kočča gorenjevaške lovske družine, zraven pa spomenik padlim borcem. V južnem delu slemena je že imenovani Goli vrh. Žirovski vrh je sestavljen iz permijskih peščenjakov, nad Brebovnico in Gorenjo vasjo pa gleda izpod njih proga skrilačev. Nad zavojem Sore pri Hotavljah se ob planoto naslanjajo triasni apnenci in dolomiti. V peščenjakih so na več krajih sledovi bakrovih rud — kršca, malahita in azurita, a nikjer v zadostni količini. Zdaj je Žirovski vrh znan kot nahajališče uranove rude. Po večletnih raziskovalnih delih so v maju 1972 začeli s polindustrijskim obratom, v katerem od jalovine ločijo dobro rudo, iz katere bo mogoče dobivati uranov oksid.

Večino Žirovskega vrha pokrivajo lepi gozdovi, po policah in po valovitem slemenu so pa razmeščene samotne kmetije, ki imajo zemljišče strnjeno v celkih in obkroženo z gozdovi ali steljniki. Iz Tavčarjevih povesti je znan obsežni gozd v Zali zahodno od Lučen in južno od Javorča. Do vrha Zale (908 m) je vse poraslo s smrekami, borovci in hrasti. Včasih so tam kopali jame za volkove in lovili medvede, sedaj ima Zala srnjad in divje peteline. Kmetijam daje glavne dohodke gozd in živinoreja. Iz dolin vodijo spočetka strme poti, ki pa se na slemenu izravnavajo in se prav zložno prepletajo skozi

gozdove in čez jase od kmetije do kmetije. Iz Gorenje vasi je speljana dobra cesta.

Žirovski vrh je freisinški škof dal poseliti v času druge kolonizacije konec 16. in v začetku 17. stoletja, ko se je bal, da ne bi obsežni gozdovi prišli v last deželnega kneza. Naselil je ljudi iz drugih krajev loškega gospostva in s Tolminskega. Tudi tu so hiše loško-cerkljanskega tipa, nekatere so prav mogočne, v zadnjem času s prezidavami pokvarjene v svoji pristnosti. Naselje razloženih kmetij se upravno deli v tri dele: **Žirovski vrh** (258 pr.) v jugozahodnem delu, ki je do leta 1970 spadal pod logaško občino, **Žirovski vrh nad Gorenjo vasjo** (52 pr.), ki se razprostira v severnem delu in ima krčevine precej blizu skupaj, in **Žirovski vrh nad Zalo** (134 pr.) na jugozahodni strani. Kakor po drugih hribovskih naseljih tudi tod število prebivalstva pada zaradi odseljevanja. Leta 1958 so v Žirovski vrh napeljali elektriko.

V Žirovskem vrhu je bilo 9. aprila 1941 razpuščenih več enot stare jugoslovanske vojske. Tu in tam je še sedaj videti ostanke »Rupnikove linije«. Potem je bilo to ozemlje večkrat torišče partizanskih edinic in njihovih borb. Spomladi 1942 je tam taborila Poljanska četa, julija 1942 je prišel Jankov bataljon II. grupe odredov in

sodeloval pri napadu na nemško postojanko v Lučnah. Med tako imenovano žirovsko hajko avgusta 1943 so Nemci tri dni napadali Prešernovo brigado, nakar se je ta po precejšnjih izgubah umaknila na Dolenjsko, kjer je zavzela Turjak. V letih 1944 in 1945 se je v Žirovskem vrhu večkrat borila XXX. divizija. Nemci so nekaj hiš požgali in ljudi postrelili ali odgnali v taborišča.

KRAJI POD BLEGOŠEM

Od Hotavelj segata v pogorje dolini Volaščice in Kopačnice, od Volaščice se pa malo više odcepi še dolina Logarščice. Med Volaščico in Logarščico se vzpenja južni obronek Blegoša. Vzhodno od tod so Brda, ob Kopačnici pa se razprostira razgibano podgorje proti razvodju s Cerknico. Vzhodni del je zgrajen iz skrilavcev, drugo ozemlje pa sestavljata dolomit in apnenec. Ob Kopačnici gre cesta v Cerkno.

V Brdih so dolini najbližje **Hlavče njive** (650 m, 38 pr.) na slemenski polici nad Hotavljami. Odtod izvira ljudska pesnica Ana Šumenjak. Na **Pleču** so utrdbे izpred vojne. **Dolenja in Gorenja Brda** (685 in 736 m, 59 in 71 pr.) so zvezana z dolino po cesti, ki jo je v stari Jugoslaviji zgradilo vojaštvo, ker je bilo tod obmejno področje proti Italiji. Nad vasjo so še ohranjeni veliki obokani rovi v hrib. Vasi sta gručasti. Februarja 1945 so se nad vasjo borili z Vlasovci partizani Prešernove brigade, Loškega odreda in Garibaldinci. Na vzhodnem slemenu stoji vasica **Lovsko brdo** (470—610 m, 23 pr.). V Brdih raste precej pravega kostanja.

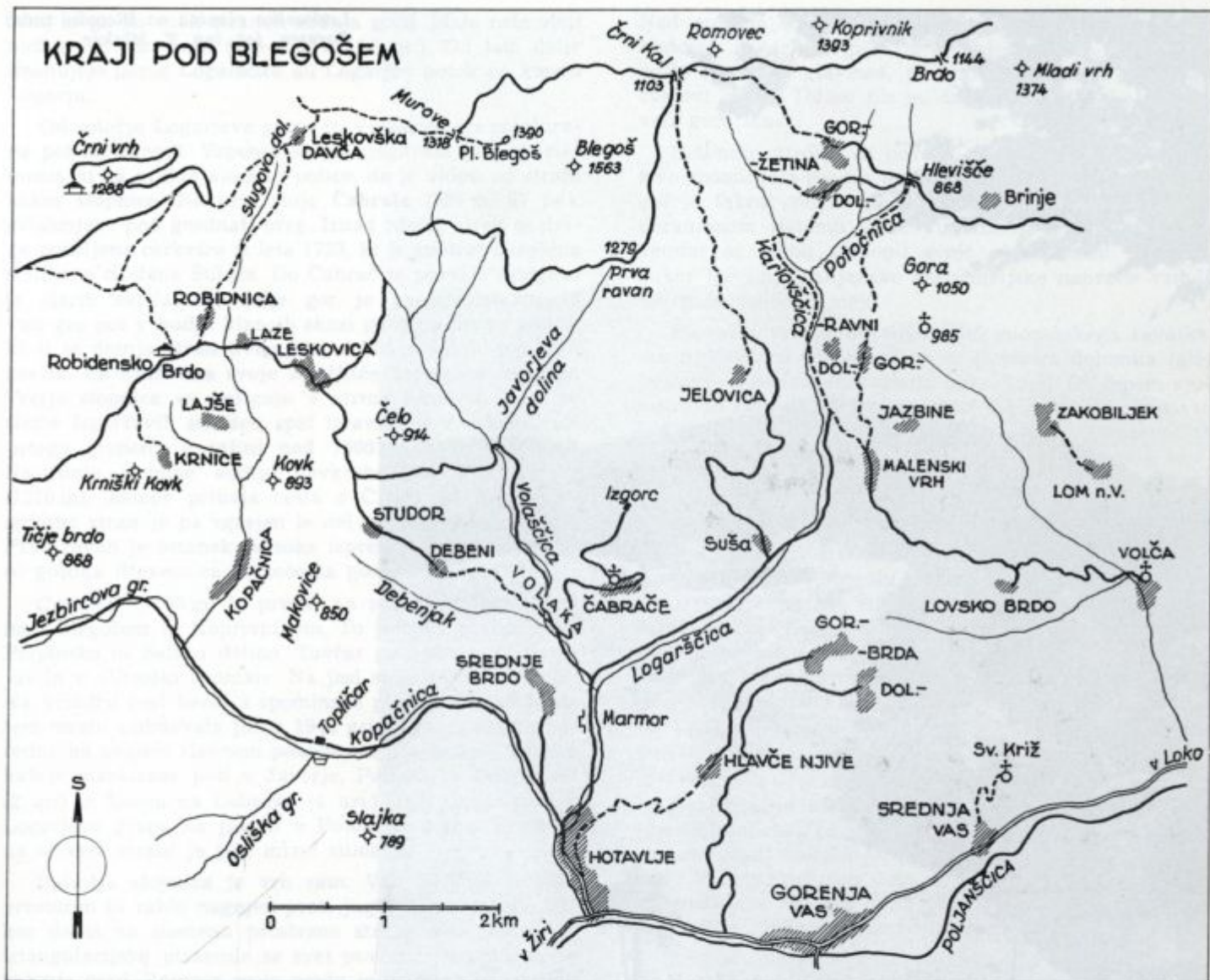
Od Gorenjih Brd se dviga razgledna pot na **Malenski vrh** (705 m, 48 pr.). Osnovno šolo, ki je obstajala od leta 1905 in dobila leta 1960 stavbo pod vasjo, so pred leti ukinili. Cerkev stoji visoko nad vasjo v višini 985 m pod vrhom 1050 m visoke Gore. Pot na Goro drži mimo vasi **Jázbine** (790 m, 38 pr.), ki je nameščena na naslednji polici in ima v Gori strme senožeti. Cerkev na Gori je polna tistega baročnega veličastja, ki je sicer dokaj preprosto, a močno učinkuje na skromne obiskovalce. Tavčar je v Cvetje v jeseni vpletel tudi to cerkev in spomin na svoja otroška leta, ko se mu je zdelo, da »ni moglo biti kaj lepšega na svetu kot je oltar na Gori, na katerem kraljuje Naša gospa in se koplje v zlatu, ki ga siplje sonce skozi rumeno steklo«. Oltarji so bogato okrašeni in imajo vrsto lesenih kipov, slike so pa izdelek Štefana

in Alojzija Šubica. V opis žeganja na Gori je Tavčar vnesel tudi umišljene kmečko bahave prizore, kako je Meti kupil največje srce iz malega kruhka, ubranil svoje krivce in premagal tri izzivaške Posavčeve fante.

V zahodnem bregu Malenskega vrha so dobile prostor nad grapo Karlovščice **Dolenje in Gorenje Ravni** (710 in 770 m, 14 in 23 pr.). Že njuno ime pove, da sta postavljeni na položni terasi. Polja imata le malo, navezani sta na zaslužek z živino in lesom. Vzhodno od Malenskega vrha stojita vrh pomola med Medvedovo grapo in Sevnico vasi **Lom nad Volčo** (560—600 m, 33 pr.) in **Zakobiljek** (520—620 m, 36 pr.). Do Zakobiljka so leta 1958 speljali gozdno cesto z Volče.

Iz doline se zdi, da je Malenski vrh prislonjen prav pod Mladi vrh in Koprivnik. V resnici pa je med njimi globoka zajeda. Severni breg Gore, ves porasel z gozdovi, se strmo spušča do skoro 200 m nižjega **Hlevišča** (868 m), čez katerega se položnejši in obdelani svet od Javorij podaljšuje v senožeti gor pod Koprivnikom. Tu čez gre cesta iz Javorij v Dolenjo in Gorenjo Žetino. Nad Hleviščem so v bregu Mladega vrha razporejene kmetije zaselka **Brinja**. Enonadstropne hiše in mogočna gospodarska poslopja so zidana. Podobna je tudi ostala **Gorenja Žetina** (940 m, 66 pr.), h kateri spada Brinje. Gruča poslopj je prislonjena na prisojni pomol pod Koprivnikom, obdajajo jo raznobarne proge njiv in senožeti, okrašene s šopi macesnov in češnjevih dreves, v ozadju se dviga mogočni čok Blegoša, ki se dostojanstveno odeva v temno zelenje gozdov. Ni čuda, da si je Tavčar v »Cvetju v jeseni« tod zamislil svoje Jelovo brdo, kraj pristrčnih doživetij in idilične ljubezni. Prostorne hiše in veliki dvojni kozolci z zidanimi stebri pričajo o trdni gospodarski osnovi teh gruntov, ki jo je ustvarilo bogastvo lesa. Od Brinja se zavije skoro vodoravna pot proti glavnemu delu vasi okrog grape, po kateri teče **Slatuška v Potočnico**. Potok napravlja pod potjo troje slapov. Malo dalje pa prav ob poti pada prost curek vode čez skalo **Pod Rancko**. Pobočje Koprivnika prečka nad vasjo blegoška cesta, ki na prevalu **Brdu** (1144 m) med Mladim vrhom in Koprivnikom stopa s selške strani in se usmerja na Črni kal. Niže doli leži nad razkosano teraso v višini 820 m gručasta vas **Dolenja Žetina** (58. pr.).

Pod njo je na blegoški strani grapa Karlovščice, na malenski pa Potočnice. Karlovščica izvira pod Črnim

kalom in teče mimo Karlovčanove domačije, ki so jo Nemci požgali, ker je dajala zavetje partizanom. Karlovščico opisuje Tavčar v Cvetju v jeseni, ko z Meto krmila veliko postrv v tolmunu. Kakor na brdarski stra-

ni, jo tudi na blegoški spremljajo visoke terase. Z Malenskega vrha se lepo vidi onstran grape izrazit pomol, ki je ostanek pontskega, tj. predledenodobnega površja, in na njem vas Jelóvica (890 m, 19 pr.) z obdelanim sve-

Leskovška planina na Blegošu, zadaj
Porezen, fot. ing. T. Mlakar

tom, ki ga na vseh straneh obdaja gozd. Malo niže stoji nad grapo vas **Suša** (480—560 m, 53 pr.). Od tam dalje imenujejo potok Logarščico ali Logarjev potok po kmetu Logarju.

Od sotočja Logarjeve grape in Volaščice gre markirana pot na Blegoš. Vzpenja se po njegovem južnem slemenu, ki ga prekinjajo štiri police, da je videti od strani kakor stopnice. Na prvi stoje **Čabrače** (620 m, 37 pr.), prislone pod gozdnati breg. Iznad rdečih streh se dviga pobeljena cerkvica iz leta 1723, ki je znotraj okrašena s slikami Štefana Šubica. Do Čabrač je površje zgrajeno iz starih skrilavcev, dalje gor je pa apnenčasto. Iz vasi gre pot v hudih klancih skozi gozd na drugo polico, ki ji je dolnja stran dvignjena v 805 m visok rob *Vrh boršta*. Za njim ima svoje zemljišče *Izgorčeva kmetija*. Tretja stopnica se vzdiguje v strme senožeti. Kjer se sleme Izgorčevih senožeti spet izravna, je z ozkega, odprtega grebena v višini nad 1000 m že lep razgled. Naslednje strmine vodijo navkreber na *Prvo ravan* (1270 m), kamor prihaja cesta s Črnega kala, na nasprotno stran je pa zgrajen le del ceste proti Leskovici. Prva ravan je ostanek ravnika izpred ledene dobe. Tam so gozdna drevesnica in kočje za gozdne delavce.

Črni kal (1103 m) je preval na severovzhodni strani med Blegošem in Koprivnikom. To je stari prehod med Poljansko in Selško dolino. Tavčar ga opisuje v »Cvetju« in v »Visoški kroniki«. Na jasi stoji gozdarska hiša. Na križišču cest bereš s spominske plošče, da »se je na tem mestu zadrževala julija 1942 grupa partizanskih odredov na svojem slavnem pohodu na Štajersko«. Tablice kažejo markirane poti v Javorje, Poljane, k Loški koči (2 uri) in Domu na Lubniku (4 ure). Poti držijo tudi v Logarjevo grapo na jug in v Potok na sever. V gozdu na severni strani je zelo mrzel studenec.

Najvišja stopnica je vrh sam. Vrh *Blegoša* je zelo prostoren in rahlo nagnjen proti jugu, da imaš vtis, kakor da si na slemenu prostrane strehe. Šele daleč od triangulacijske piramide se svet povesi v strmino in se začenja gozd. Zgornja meja gozda je na Blegošu izredno nizko, komaj doseže višino 1500 m. Dr. Jakob Prešeren je Blegoš takole označil: »Velika kopa je to, z veliko okroglo travnato plešo na vrhu, obrobljeno spodaj z mogočnimi bukovimi gozdovi. Odločno se dviga nad svojo bližnjo okolico in tako omogoča obsežen razgled, kakor ga je težko najti z vrha s skromno višino 1563 m.«

Nad gozdom se razprostira preproga rododendrona ali hudočel, kakor jim pravijo domačini. Vmes se košatijo koški gorskega glavinca, po travnati ruši pa so nasuti cvetovi murk. Toliko jih je, da bi Blegoš lahko imenovali goro murk.

Betonske utrdbe, ki povsod okrog gledajo iz zemlje, živo spominjajo na čas pred drugo svetovno vojno. Blegoš je takrat veljal za eno najglavnejših postojank v obrambnem sistemu stare Jugoslavije proti Italiji. In vendar ni nikoli nastopil svoje vloge, prav tako ne, kakor številne italijanske podzemeljske naprave vzdolž vse naše zahodne meje.

Blegošev vrh je ohranjeni del miocenskega ravnika, ves njegov čok je sestavljen iz glavnega dolomita (glej poglavje o geološkem razvoju pokrajine!). Ob lepem vremenu je razgled res presenetljiv. Da imaš na dlani vse Loško in Cerkljansko pogorje s Poreznom, Ratitovec in Bohinjske gore ter Polhograjsko hribovje, ni treba omenjati. Razgled je odprt na Triglavsko pogorje, Karavanke, Kamniške, Posavske hribe, Kum, okolico Cerkniskega jezera, Notranjski Snežnik, Trnovski gozd itd. S prostim očesom vidiš Kredarico in Planiko ob triglavskem vrhu. Škoda, da ni na Blegošu nobene planinske postojanke! Zato je kljub temu, da je zelo blizu Ljubljane ter v kratkem času dosegljiv in za svojo skromno višino izredno razgleden, tako malo obiskovan. Vilko Mazi je že leta 1926 končal svoj članek v Planinskem vestniku z odločnim pozivom: Blegoš mora dobiti Tavčarjev dom! Loška podružnica SPD je okrog leta 1930 že nameravala postaviti planinisko kočjo, a so utrdbeni dela to preprečila.

Konec julija 1942 sta se na Blegošu zadrževali Poljanska in Loška četa. Ponoči med 2. in 3. avgustom so Nemci Blegoš obkolili in prišlo je do hudih borb. Padlo je 18 Poljancev, Loška četa se je po nadčloveških naporih prebila v Novake in se čez Davčo vrnila na Jelovico. Padlim partizanom so postavili na Blegošu spominsko ploščo.

Na zahodni strani leži pod vrhom *planina Blegoš* v višini 1390 m, kjer pasejo jalovo živino iz Leskovice, Davče in Martinj vrha. Planšarsko poslopje je pred leti pogorelo. S planine gre markirana pot po slemenih na Porezen čez *Murove* (1318 m). Do Murov prihaja s severne strani krak blegoške ceste, z južne pa planinska steza iz Volake. Loško pogorje bi prometno mnogo pri-

dobilo, če bi blegoško cesto iz Murov podaljšali do Črne-ga vrha, od koder je speljana že dobra cesta skozi No-vake v Cerkno.

Po dolini Volaščice je raztresena **Volaka** (450—870 m, 100 pr.). Kakor ugotavlja dr. Blaznik, je ime nastalo iz starega imena Vlach, ki se omenja leta 1291. Tu so se ohranili prebivalci, ki so naseljevali te kraje že pred prihodom Slovencev in so jih naši predniki kot vse tujerodce imenovali Vlahe. Volaščica je bila prva meja freisinškega gospostva. Do sem je ozemlje pripadalo škofu že s prvo daritvijo leta 973. Dolina je ozka grapa in zelo nagnjena. Včasih je bilo v grapi več mlinov, a so jih Nemci požgali. Gričarjev mlin stoji ob izlivu po-toka Debenjaka v Volaščico. Debenjak priteka izpod *Makovic* (918 m). Na slemenu nad njegovim desnim bre-gom je razvrščena vas **Srednje Brdo** (450—580 m, 85 pr.), nad levim pa **Debeni** (680 m, 24 pr.) in **Studor** (727 m, 40 pr.), skozi katere gre od Gričarja kolovozna pot v Leskovico in na Blegoš. Markirana pot na Blegoš vodi tudi po grapi, kjer je malo dalje *Lovričkova kovačija*. Ob njej je zarasel kup rude in žlindre. V 17. stoletju so rudo, ki so jo kopali »na Burnizi« pod Srednjim Brdom in »Pod

rudo«, spravljali v Farjev potok na selški strani. Potem je neki ljubljanski meščan tu postavil fužino: dve bres-cianski peči, cajnarico za železne palice, kovačijo za žeb-lje, zraven pa žago, mlin, trgovino in tri hišice za de-lavce. Loškemu gospostvu je plačeval 13 goldinarjev davka in 18 goldinarjev za les z Blegoša. Podjetje je propadlo že okrog leta 1660. Rudo so nato dobavljali fužinam v Železnikih.

Levi breg nad Volaščico je tod pečevnat in se strmo dviga v reber Gradišča. Po ustnem izročilu je bil tam grad grofice Heme, ki je živela v 11. stoletju in imela blizu Selič na Koroškem svoje rudnike. Na Gradišču so že večkrat izkopali iz zemlje črepinje.

Kakih sto korakov dalje od Lovričkove domačije le-žijo na levem bregu Volaščice, ki ji pravijo tod tudi Pod-blegošnica, temnosivi ali črni apnenci, mešani s polami lapora ali gline. Apnenci se koljejo v ploščah, med njimi se blestijo male zlate kocke, kristali železovega kršča — piritita. Kamnina se je usedala kot apneno ali glineno blato na dnu morja, ki se je širilo tod v mlajšem per-miju pred več kot 180 milijoni let. V njej se nahajajo okameneli ostanki raznih živali, ki so tedaj živele v

Slugova dolina z domačijami
Leskovške Davče, ki spadajo pod
Gorenjo vas, fot. Fr. Planina

morju, med njimi neznatna praživalca z luknjičavim apnenčastim oklepom, imenovana Palaeofusulina. V Sloveniji je znana doslej samo iz Volake.

Volaščica drvi po strugi v divjih brzicah. Nad njenim levim bregom se odpirajo pogledi na Blegoš. Pod Prvo ravan se dviga strma Javorjeva dolina. Ledinska imena Požar, Trebénke, Izgorc pričajo, kako je človek z naporim trebljenjem pridobival uporabna zemljišča v tej gozdnati pokrajini. Na desnem bregu se dviga stožčasto Čelo (914 m), za njim je v višini 804 m nanizana v prisojnem bregu vas **Leskóvica** (800 m, 100 pr.). Stare listine imenujejo vas Liezgawe. Tod gredo poti iz Volaške doline k Cerknici in čez Črni vrh v Davčo. Glavni zasluzek dajeta živinoreja in delo v gozdu. Stopnišče in ograja pri cerkvi spadata med najstarejše izdelke iz hotaveljskega marmora. Oltarna slika sv. Urha je Groharjevo delo iz leta 1896. Jeseni 1943 je Prešernova brigada uničila nemško postojanko v Leskovici in vas priključila osvobojenemu ozemlju. Pod vasjo stoji nova šola, zgrajena leta 1950. V kraju deluje KUD Blegoš. Vas ima trgovino in gostilno, po vojni je dobila elektriko.

Dolina **Kopačnice** zavija okrog Slajke (908 m) proti zahodu. Zajedena je v blegoško progo glavnega dolomita in kaže mnogo gorskih lepot. Malo dalje od Hotavelj so ob cesti razgaljene mogočne plasti, vzporedno zložene in pošev postavljene. Dno doline je večinoma tesno in je

redko naseljeno. Na obeh straneh se dvigajo stožčasti vrhovi. Kmetije in zaselki so raztreseni po položnejših višinah. Kopačnica teče v brzicah, spremlja jo dobra cesta, ki se skozi samotno gorsko dolino polagoma vzpenja proti Cerknu. Ker ne gre skozi večja naselja, jo promet manj uporablja kot ono skozi Sovodenj, čeprav je cesta nekoliko krajša, mirnejša in gre po zanimivi pokrajini. Za Slajko je pri **Topličarju** na južni strani ceste hipotermalni izvir s stalno temperaturo okrog 21° C, ki je v zimskem času kar prijetna. Toplica izdaja, da poteka tod prelomnica, ki so jo povzročile gorotvorne sile. V prejšnjih časih je bil urejen kopalni bazen, sedaj lope ni več, bazen pa je razdejan. Topličarjevo domačijo so Nemci leta 1944 požgali, a je obnovljena. Zraven toplice teče z Osojnic **Ósliška grapa**. Na nasprotni strani se dvigajo Makovice, pokrite z gozdovi in senošetmi. Ob zahodnem vznožju Makovic se dolina nekoliko razširi. Kopačnica teče tam od severa, kjer dobiva po Savinški grapi in Hlevnici vodo izpod Blegoša. V dolini so nameštene domačije vasi **Kopačnice** (535 m, 61 pr.), največ jih stoji ob južnem vznožju **Kovka** (893 m). Na policah nad grapami stoje **Robidnica** (900 m, 27 pr.), **Lajše** (775 m, 13 pr.), **Laze** (850 m, 19 pr.) in **Krnice pri Novakih** (790 m, 33 pr.), ki še spadajo v loško občino. Te vasi so bile med obema vojnama že onstran državne meje. Robidnica zavzema svet na razvodju s Cerknico, kjer je

v avstrijskih časih tekla meja med Kranjskim in Primorskim. V vseh teh krajih število prebivalstva v zadnjih desetletjih močno pada (v Lajšah od leta 1869 za 68 %, v Kopačnici za 59 %). Skozi Robidnico gresta markirani poti iz doline Kopačnice in iz Leskovice na Črni vrh in Porezen. Iznad Robidnice se vzpenja *Slugova dolina*, v kateri so tri hiše *Leskovške Davče* na poljanski strani. Le steza čez *Slugov vrh* jih veže z drugimi domačijami na selški strani. Šolo imajo v Leskovici, pošto v Gorenji vasi. Na *Robidenskem Brdu* je v višini 857 m urejeno planinsko zavetišče (pri Kokelnu št. 45), ki zanj skrbi PD Cerkno. Od tam je že odprt pogled na cerkljansko stran. Planinska postojanka je *Dom na Črnem vrhu* (1288 m), ki je vezni člen v slemenu med Blegošem in Poreznom. Dom je preurejen iz italijanske vojaške stavbe, Italijani so napravili do nje cesto iz Novakov, po kateri prihajajo do kočice celo avtobusi. Ti dve postojanki sta že izven loškega področja, a sta vendar navezani na promet iz Poljanske doline, Črni vrh tudi iz Davče. Dom na Črnem vrhu ima nad 20 postelj in je priporočljiv zaradi lepe okolice in zanimivih razgledov.

Na dolinski ravnici sprejema Kopačnica z zahoda *Jezbirčovo grapo*. Ta izvira iz skalnih lukenj nad Jezbirčevo (izvir) kmetijo in teče po divji soteski, kjer strmi bregovi marsikje prehajajo v pečine. Iznad levega brega grape se dviga *Tičje brdo* (868 m), ki je znano kot nahajališče apnenca-grahovca. Marsikatera mineraloška zbirka vsebuje kamne od tod. Grahovec se je izločil iz izvirov vode v obliki kroglic in te so se sprijele v enotno kamnino. Na najožjem kraju soteske je bila nekdanja meja med Kranjskim in Primorskim, med obema svetovnima vojnama državna meja z Italijo, sedaj je pa to meja med škofjeloško in idrijsko občino. Domačija Joškovec že spada v vas Podpleče in v idrijsko občino. Gora *Škofje* nad sklepom doline opozarja s svojim imenom, da so nekdanj segale do tja pravice loškega gospostva, pasli so pa tam kmetije s tolminske strani in v času kolonizacije ošliškega ozemlja so se tam poleg doseljencev iz hotaveljske županije naselili tudi Tolminci.

Ob *Podpleščici*, gornjem podaljšku Jezbirčeve grape, gre cesta mimo domačij Podpleča in se pod plečatim Škofjem (974 m) dviga na preval *Vrhulce* (814 m), od koder se spušča na primorsko stran in se kmalu združuje s cesto, ki prihaja skozi Sovodenj in Kladje. Manj strmi bregovi z redko posejanimi kmetijami, njive in senožeti,

venec gozdnatih vrhov in bela cesta, ki se v zavojih vijuga na preval, in mirne samote dajejo gorskemu delu doline svojevrstno privlačnost. Nad dolinskim sklepom so vidni rov in ostanki jalovine, kjer so Italijani kopali bakrovo rudo.

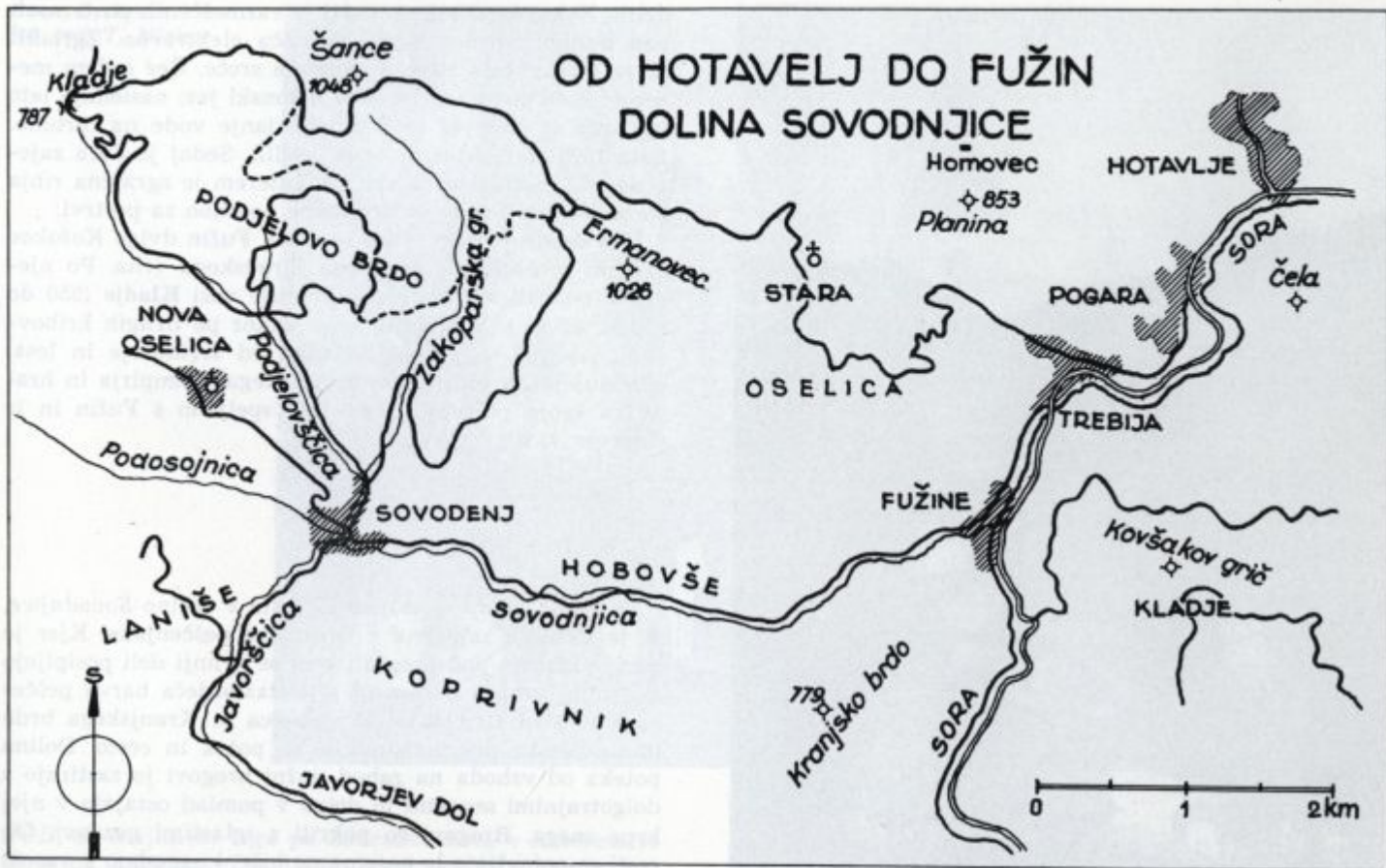
OD HOTAVELJ DO FUŽIN

Od Hotavelj navzgor se Poljanska dolina obrne na jug. Pod bregom »V čelih« zastaja Sora v globokem tolmunu. S strmih dolomitskih pobočij visijo senožeti. Na terasah ob zavoju reke stoji gručasta **Pógara** (423 m, 129 pr.). Stara cesta je imela klance čez terase, sedanja jih v loku obide. Na hišnih tablicah stoji ime Podgora, ki ga je pa ovrigel pokojni jezikoslovec Luka Pintar, ravnatelj licejske knjižnice v Ljubljani, rojak iz Hotavelj. Razložil je, da izvira ime Pógara od pogorišča in izpričuje, kako so v davnih časih izkrčili gozd za obdelovanje. Podoban pomen ima tudi ime sosednje Trebije. Domačini uporabljajo tudi obliko Podpógara, kar gotovo ne pomeni Podpodgora. Najdba rimske fibule leta 1959 govori o starem naselju nekje v bližini. Od tod je doma pisatelj Vladimir Kavčič, ki v svojih leposlovnih delih opisuje dogodke med NOB in tukajšnje ljudi.

Trebija (430 m, 116 pr.) se je v zadnjih letih razvila v majhno letovišče, odkar so v mogočnem *Domu pod Planino*, ki ga je zgradila kmetijska zadruga, odprli gostišče s tujskimi sobami. Pred Domom obstajajo avtobusi, onstran ceste je ob tolmunu Sore skromno kopaljšče. Pred stavbo doma stoji *spomenik* žrtvam fašizma. Vas je umaknjena od ceste v dolino *Trebijskega potoka*. Kraj ima turistično društvo. Malo stran od Doma je šola, podružnica gorenjevaške šole. Večina hiš je prenovljenih, le Jejarjeva hiša še kaže častljivo lepoto kmečke domačije.

V hribih nad Trebijo vidiš že s ceste cerkev v **Stari Oselici** (722 m, 256 pr.). Do nje je speljana nova cesta. Vas sestavljajo samotne kmetije, raztresene po policah *Planine* (853 m) in *Ermánovca* (1026 m), le pri cerkvi so združene v manjši zaselek. Vrhovi so ostanki pontskega nivoja, pokrajine pred ledeno dobo. Svet okrog Planine je dolomitski in kaže nekaj kraških potez, okrog Ermanovca je pa iz permijskih skrilavcev. Oselico so naselili ljudje iz okoliških krajev v času druge kolonizacije, ki je dosegla višek v letih 1588 do 1630. Cerkev so zidali

v drugi polovici 17. stoletja, okrasni deli so iz hotaveljskega marmora, nekateri iz loškega konglomerata. V bližini je osnovna šola, ustanovljena leta 1870, stavbo so zgradili leta 1932. Med narodnoosvobodilno vojno so Nemci pri Homovcu pod Planino ustrelili gospodarja in štiri sinove v starosti od 15 do 21 let.

Pri mostu na Trebiji se od žirovske ceste odcepi cesta v Sovodnjico in pride po levem bregu Sore do naselja **Fužine** (465 m, 92 pr.), ki stoje v ozkem grlu stranske doline *Sovodnjice*, kjer se k vodi spuščajo strmi bregovi Ermanovca s severozahoda in *Kranjskega brda* (779 m) z jugozahoda. Hribovje sestavljajo skladi permijskih skrilavcev in peščenjakov. Ozemlje se tod še ni umirilo,

ampak je še v stadiju počasnega dviganja. Zato Sora in *Sovodnjica* komaj dohajata, da zarezujeta svoje struge, njun strmec je znaten, dolini sta tesni debri s strminami na obeh straneh. Tudi podnebne razmere so tod manj ugodne kakor drugod v dolini; posebno zima je ostrejša in sneg dalj časa ostaja. Jasno je, da te ožine in strmine ob divji vodi niso privabile kmečkih ljudi, ampak so se tod naselili rudarji in fužinarji. V prvi polovici 16. stoletja so tod postavili fužino in kovali žebelje. Podjetje je bilo v rokah loških meščanov. Železovo rudo — bobovec so dobivali z ozemlja Nove Óselice. Loška gosposka fužinarjev ni prijazno gledala, ker so pustošili gozdove in uničevali ribe in divjačino. Leta 1565 je po-

Sovodenj, pogled po dolini Sovodnjice navzdol,
fot. Fr. Planina

vodenj fužino uničila, a so jo spet postavili. V prvi polovici 17. stoletja je podjetje propadlo, delavsko naselje je pa ostalo in iskalo zaslužka v obrti in pri gozdnih

delih. Nekaj kmečkih domačij je razmeščenih po terasah nad dolino. Strmec Sore izkorišča *elektrarna*. Zgradili so jo Žirovci leta 1924, a ni imela sreče. Čez sedem mesecev je že povodenj odnesla betonski jez, naslednje leto lesenega in nato še cevi za dovajanje vode na turbino. Leta 1927 so elektrarno spet uredili. Sedaj je Sora zajezena z 32 m visokim jezom, ob katerem je zgrajena ribja steza. Te hitre vode so prikladne posebno za postrvi.

Na desnem bregu Sore se iznad Fužin dviga *Košakov grič*, ki je obronek obsežnega Žirovskega vrha. Po njegovih policah so raztresene kmetije vasi **Kladje** (550 do 650 m, 69 pr.). V Kladju je — kakor po drugih hribovskih naseljih — glavni dohodek od živinoreje in lesa, pridelujejo pa tudi nekaj semenskega krompirja in hrane za svoje potrebe. Cesto ima speljano s Fužin in iz Gorenje vasi.

DOLINA SOVODNJICE

S Fužin zavije cerkljanska cesta v dolino *Sovodnjice*, ki je žlebasto zajedena v permijske peščenjake. Kjer je cesta vkopana pod breg ali kjer se vrhnji deli posipljejo s strmin, vzbuja pozornost vijoličastordeča barva peščenjakov. Med strminami Ermanovca in Kranjskega brda ima dolinsko dno prostora le za potok in cesto. Dolina poteka od vzhoda na zahod, južni bregovi jo zastirajo z dolgotrajnimi sencami in dolgo v pomlad ostajajo v njej krpe snega. Bregovi so pokriti z iglastimi gozdovi. Ob cesti se pojavljajo le posamezne hiše, ki spadajo k vasem Hobovše in Koprivnik. Ostale hiše teh vasi stoje više nad dolino. **Hobovše** (500—560 m, 65 pr.) se razprostirajo od levega brega Sovodnjice ali Hobovščice proti Stari Oselici. K Hobovšam spada delavnica *obrtnega kovaštva* ob potoku. Pri Kosmaču so vidni sledovi nekdanjega bakrovega rudnika. **Koprivnik** (550—840 m, 114 pr.) ima samotne kmetije razložene po hribovju od strmin nad Fužinami tja do grape Javorščice.

Glavni kraj te stranske dolinice je **Sovodenj** (580 m, 171 pr.). Vas leži v tesnem kotlu in res zasluži svoje ime, saj se na istem kraju sredi vasi stekajo trije potoki: *Javorščica* z juga, *Podosojnica* z zahoda in *Podjelovščica* s severa. Domačini pravijo, da so ob velikem deževju kakor trobojnica, vsak je svoje barve, ker tečejo z različnih kamninskih površin. Ob mostu stoji *spomenik*

NOB, ob majhnem trgu pa *Zadružni dom*, v katerem so trgovina, gostilna in podjetje *Termopol*, ki izdeluje razne predmete iz plastičnih mas. Podjetje se je lepo razvilo in se lotilo izdelovanja notranjih oblog za avtomobile. Pridobilo si je tudi prostore obrtnega čevljarstva, ki se mu je priključilo, in dvorano gasilskega doma, zgradili so nov del tovarne, čeprav je v Sovodnju težko dobiti primeren prostor. Vas ima pomožno pošto in poslovalnico kmetijske zadruge. Iznad hiš se z zahodnega brega beli stavba osnovne šole, zgrajena leta 1938; šola obstaja od leta 1874. Med okupacijo so v stavbi bivali nemški financarji, a so jih partizani oktobra 1943 pregnali, da so se umaknili na Trebijo. V Sovodnju delujejo KUD Boštjan Jezeršek, turistično, planinsko in gasilsko društvo ter lovska družina. Do srede druge polovice prejšnjega stoletja je bil v bližini manjši zasebni bakrov rudnik. Rudonosna plast se pojavlja tudi pod Škofjem.

Ob potoku Javorščici gre cesta proti dolini *Idrijce*, do katere je le 3,5 km zračne razdalje. Do razvodja je le malo navzgor, od tam se pa breg spušča skoraj 400 m globoko k *Idrijci*, zato ceste navzdol še ni, pač pa se obrne pravokotno ob potoku navzgor v **Javorjev dol** (750 do 860 m, 26 pr.), po katerem ima potok ime. V grapi Javorščice in po bregovih zahodno od nje so raztresene kmetije **Laniša** (ok. 780 m, 58 pr.).

Na slemenu severozahodno od Sovodnja stoji **Nova Oselica** (810 m, 26 pr.). Tod so se naselili ljudje, ki so prišli s tolminske strani. V cerkvi so nekatere slike delo slikarja Raspeta iz Cerkna. V Novi Oselici se je rodil Mihael Peternel (1808—1884), naravoslovec in prvi ravnatelj ljubljanske realke, ki se po njem imenuje Peternelova ulica za zgradbo univerze. Vasica Hobovše zahodno od Nove Oselice se šteje sedaj k Cerkljanskemu vrhu, prej je za razlikovanje od zgoraj omenjenih Hobovš no-

sila ime Hobovše pri Novi Óselici. Za nenavadno ime Hobovše domneva Bezlaj, da izvira iz starega osebnega imena Hotebod, Luka Pintar je pa razlagal, da pomeni »hudo olšje«.

Glavna cesta gre iz Sovodnja po dolini Podjelovščiće. Pokrajina ob njej je precej samotna. Osojna novooseliška stran je gozdnata, po nasprotnih prisojnih bregeh so pa raztresene domačije **Podjelovega brda** (640—880 m, 132 pr.). Višje lege so za kmetovanje ugodnejše kakor dolinsko dno. Nekateri kmetije so velike, vendar tudi tu ljudje odhajajo za lažjim delom. Nekaj domačij so med okupacijo požgali Nemci. Vas je takrat ležala ob državni meji. Ob cesti so še sledovi nekdanje jugoslovansko-ita-

Pogled s Sivke na Zirovsko kotlino in Zirovski vrh, fot. ing. T. Mlakar

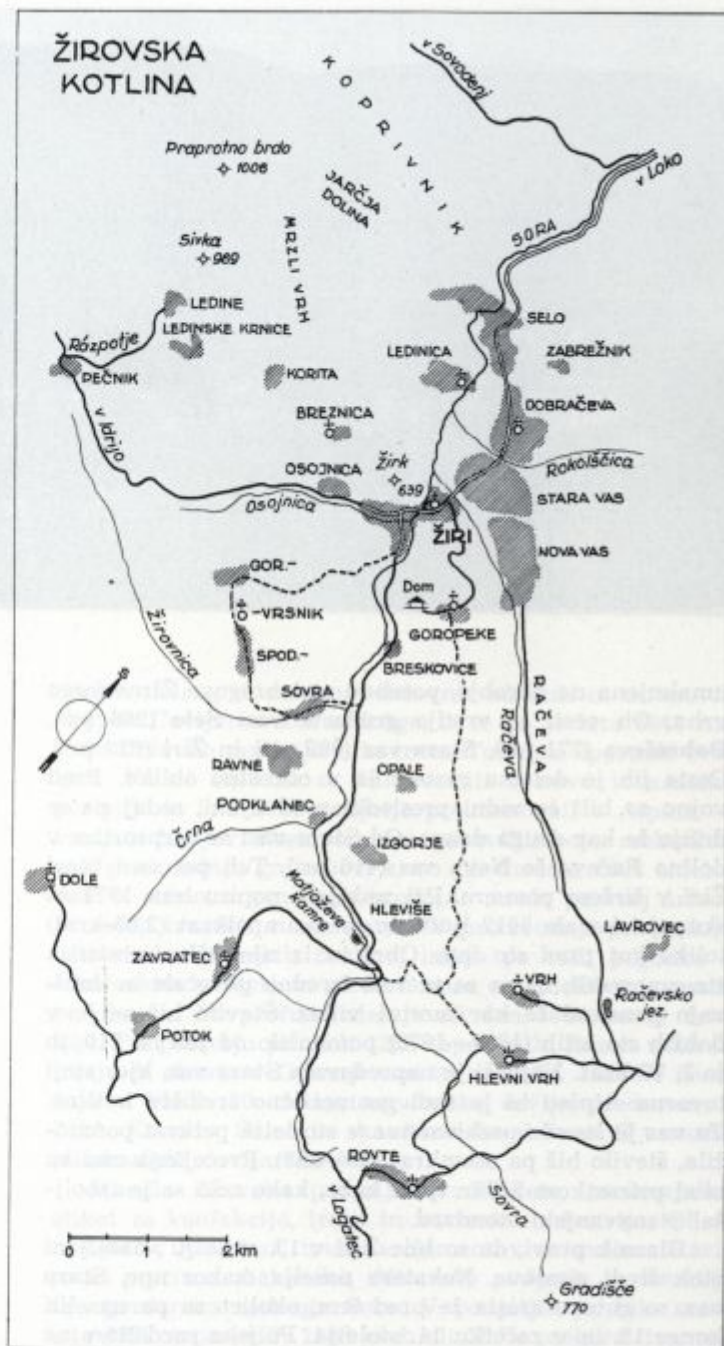
lijanske meje. Bližnji mlin se šteje v vas **Podlanišče** in je bil na italijanski strani. Cesta se nad sklepom doline v nekaj vijugah dvigne na preval **Kladje** (787 m) in se prevesi na cerkljansko stran. Podlanišče, h kateremu se štejejo tudi gostilna, trgovina in zbiralnica mleka na Kladju, je bilo kakor vsi ti kraji naseljeno ob drugi kolonizaciji Poljanske doline v 16. stoletju. Sedaj spada pod Cerkno in z njim v idrijsko občino.

ŽIROVSKA KOTLINA IN NJEN OBOD

Tesni del doline med trebijskim mostom in prvimi hišami na Selu napravlja vtis, kot da se dolina tam sklepa. Žirovska cesta se dviga v samotne klance nad Fužinami in po 3 km prehaja spet v širši in obljudeni del doline, na žirovsko polje. Z debrijo pri Fužinah je dolina nekako pretrgana, kar je bilo vzrok, da se je žirovski del v zadnjih sto letih politično-upravno nekajkrat ločil od ostale doline. V avstrijskih časih se je naslonil čez razvodje k Logatcu in Idriji, tako da je nad Fužinami tekla meja med Gorenjsko in Notranjsko. Po prvi svetovni vojni je državna meja utesnila žirovsko dolino in ji otežkočila zvezo z Logatcem, vendar so Žiri še vztrajale pri njem. Po osvoboditvi so se pridružile škofje-loškemu okraju in po njegovi ukinitvi kranjskemu. Pri nedavnem združevanju manjših občin so se Žirovci kljub naravni povezanosti z ostalo dolino odločili, da se navežejo na Logatec, in se je žirovska občina leta 1961 priključila logaški. Ker pa politično-upravna opredelitev ne more zabrisati pokrajinske enotnosti pokrajine, ki se očituje v površinski zgradbi in rečni mreži, kar nujno odseva tudi v močni prometni in družbeni povezavi, so se žirovski kraji z začetkom leta 1970 spet pridružili Škofiji Loki, kamor so pripadali skozi 800 let freisinskega gospostva. Vendar je nekaj obrobnihih naselij še ostalo v logaški in nekaj v idrijski občini.

Žirovsko ozemlje ima svoje središče v mladi naplavljeni ravnici žirovskega polja, ki se razprostira kake 4 km daleč ob Sori in dolnji Račevi in doseže v sredi dober kilometer širine. Ravnica napravlja vtis kotlinice, ker je na vseh straneh obdana s hribovjem; na zahodnem kraju se odrezano končuje pod bregovi Mrzlega vrha, na vzhodni strani pa v terasah prehaja v pobočje Žirovskega vrha. Sora prihaja vanjo po ozki dolini z juga, Račeva pa z jugovzhoda in tudi kotlinici sami daje dinarsko smer. Med ti dve vodi je zagozdeno sleme, ki se položno dviga proti Vrhu nad Rovtami. Ves hribovski obod kotlinice ima planotast značaj in je ostanek pokrajine, ki so ga vode uravnale pred ledeno dobo. Nad dolino in stranskimi grapami se vlečejo enakomerni hrbti, na katerih so marsikje položno nagnjene ravnote ali zaobljeni vrhovi z obdelanim površjem in kmetijami.

Žirovska kotlinica leži okrog 450 m nad morjem in je rahlo nagnjena od jugovzhoda na severozahod. Nižji deli so vlažni in pokriti s travniki, njive in naselja so

Žiri s pogledom proti Dobračevi, za cerkvijo tovarna Alpina, levo za njo Etiketa, fot. Fr. Planina

umaknjena na obrobje, posebno pod bregove Žirovskega vrha. Ob cesti se vrstijo gručaste vasi **Selo** (208 pr.), **Dobračeva** (771 pr.), **Stara vas** (989 pr.) in **Žiri** (628 pr.). Cesta jih je deloma raztegnila v obcestno obliko. Pred vojno so bili še vidni presledki med njimi, sedaj pa se držijo že kar druga druge. Od Stare vasi se razprostira v dolino Račeve še **Nova vas** (416 pr.). Teh pet vasi tvori Žiri v širšem pomenu. Pri zadnjem popisu leta 1971 so skupaj izkazale 3012 ljudi, to je dvainpolkrat (2,65-krat) toliko kot pred sto leti. Obrt in iz nje izšla industrija sta omogočili, da so se te vasi izredno povečale in dobivajo ponekod že kar mestni videz. Število hiš se je v dobrih sto letih (1869—1972) pomnožilo od 188 na 710, to je 3, 77-krat. Najbolj je napredovala Stara vas, kjer stoji tovarna *Alpina* in je tudi geometrično središče kotline. Ta vas je število prebivalstva v sto letih petkrat pomnožila, število hiš pa osemkrat (29—233). Precejšnja razlika med prirastkom hiš in ljudi kaže, kako zelo se je izboljšal stanovanjski standard.

Blaznik pravi, da so bile Žiri v 13. stoletju »naseljeni otok sredi gozdov«. Nekatera naselja, kakor npr. Stara vas, so gotovo zrasla že pred tem, okolico so pa naselili konec 13. in v začetku 14. stoletja. Poljska razdelitev na

grude, ki zavzemajo vso kotlinico, kaže, da so se tod naselili ljudje v skupinah, ne posamič. Hriboviti obod doline so naselili šele v 16. in v začetku 17. stoletja s tem, da so posamič krčili gozdove in ustanavljali samotne kmetije. V loškem gospostvu so bile Žiri sedež svoje županije. V njej je bilo 15 naselij, ki sedaj spadajo v občino Škofjo Loko in so ob popisu leta 1971 imele skupno 3634 prebivalcev. Dvoje naselij (Izgorje in Opale), ki sta sedaj v loški občini in imata 60 prebivalcev, je v stoletjih loškega gospostva spadalo v hlevnovrško županijo. Sedem vasi nekdanje žirovske (Korita, Ledine, Ledinske Krnice, Pečnik, Gorenji in Spodnji Vrsnik ter Žirovnica) in dve hlevnovrške županije (Dole in Zavratac) je sedaj v idrijski občini, štiri naselja nekdanje hlevnovrške županije (Hlevišje, Hlevni vrh, Lavrovec in Vrh) pa so ostale v logaški občini. Podklanec, Zabrežnik in Žirovski vrh (zah. stran) v urbarjih še niso omenjeni.

Ozemlje bivše žirovske občine, ki so jo ukinili leta 1961, je obsegalo 44 km² in leta 1961 štel 3660 prebivalcev. Povprečna gostota je torej velika in je tega leta znašala 83 ljudi na km². Žirovska kotlina je najbolj obljuden del Poljanske doline in je tudi najmočnejše napredovala. Po matičnem registru je bilo poleti leta 1972

Tovarna Alpina v Žireh, desno za njo Etiketa, zadaj Ledinica in Selo, fot. Fr. Planina

na žirovskem območju 4090 ljudi, od tega le 87 ali 2 % kmetov, v osrednjih vaseh jih je 17. Od celotnega ozemlja je 58 % površine pokrite z gozdovi, 16 % odpade na pašnike in le 12 % na njive. Kraji so navezani na kupovanje hrane in zaslužek izven kmetijstva. Moški so se zatekli k obrti, predvsem k čevljarstvu in mizarstvu, ženske pa k čipkarstvu, ki se je širilo iz bližnje Idrije.

Posamezne čevljarske delavnice so bile v Žireh že v drugi polovici prejšnjega stoletja. Leta 1908 so ustanovili čevljarsko gospodarsko zadrugo na Dobračevi. Po prvi svetovni vojni se je čevljarstvo zelo razmahnilo. Začele so se pojavljati že prve oblike industrijske proizvodnje in čevljarji so se vse bolj združevali v velikih delavnicah. Pri nekaterih mojstrih je delalo od 20 do 60 pomočnikov. Leta 1930 in v naslednjih letih so čevljarji osnovali več zadrug, vedno bolj so uporabljali stroje, proizvodnjo že deloma delili po fazah in se specializirali za izdelavo posameznih vrst čevljev, izdelke so začeli prodajati po trgovinah, odprli so tudi svoje prodajalne po Hrvaškem in v Beogradu. Tik pred drugo svetovno vojno je bilo v Žireh okoli 250 čevljarjev. Med okupacijo je čevljarstvo zelo nazadovalo. Okrog 40 čevljarjev je delalo za partizane. Po osvoboditvi so se čevljarji iz nek-

danjih zadrug in zasebnih delavnic združili in ustanovili skupno Čevljarno kot zadrugo, iz te pa je leta 1947 nastalo državno podjetje z imenom Tovarna športnih čevljev. Poleti 1948 so se že preselili v novo tovarniško poslopje in leta 1952 podjetje preimenovali v Alpina — tovarna čevljev. Postopoma so nabavili stroje, mehanizirali proizvodnjo gozjerjev, ki so jih do leta 1960 izdelovali še ročno, organizirali prodajno mrežo po vsej državi in začeli izvažati v zamejstvo. V proizvodnji prevladuje izdelava smučarskih čevljev, imajo pa tudi pogodbo s francoskim podjetjem glede licence za izdelovanje modne obutve. Povprečno izdelajo na dan 3800 parov čevljev. Pri podjetju je okoli 1200 zaposlenih. Razen v Žireh imajo še obrata v Gorenji vasi in na Colu. Izdelke izvažajo v kakih 20 držav, smučarske čevlje predvsem v ZDA, Kanado, Švico in skandinavske države. S tovarno je združena čevljarska šola.

Manjša žirovska podjetja so: *Etiketa*, proizvajalka etiket za konfekcijo, lesno in kovinsko industrijo; *Obrtni center*; *Kladivar*, tovarna elementov za avtomatizacijo in precizno mehaniko, *Mizarstvo podjetje* in *Kmetijsko gozdarska zadruga Sora*. V podjetjih je bilo sredi leta 1972 zaposlenih 1583 oseb ali 38 % prebivalstva vse

Žirovska šola, pred njo spomenik NOB, fot. Fr. Planina

krajevne skupnosti. Čipkarstvo se je v Žireh pričelo okoli leta 1880. Leta 1906 je dunajski osrednji zavod za čipkarstvo ustanovil v Žireh čipkarsko šolo. To je povzročilo, da se je čipkarstvo hitro razmahnilo. V območju Žirov je bilo po takratni oceni okoli 2000 čipkaric. Trgovino s čipkami je posredoval trgovec Anton Primožič iz Nove vasi, ki je dal celo tiskati katalog čipk.

Žiri imajo osemletno osnovno šolo »Padli prvoborci«. V *Zadružnem domu* je dvorana za kulturne prireditve in kino. V kraju je vrsta organizacij: Delavsko prosvetno društvo, Moški pevski zbor podjetij, AMD, TD, PD, Muzejsko, Balinarsko športno društvo, Lovska in Ribiška družina, Taborniški odred »Zeleni Žirk«, dvoje gasilskih društev, Šolsko športno društvo Tabor, Strelska družina Tabor, Šahovska kluba Alpina in Kladivar, Košarkarski, Smučarski, Smučarski skakalni, Nogometni in Judo klub. Razume se, da ima tako delavsko središče tudi zdravstveni dom in lekarniško postajo, pošto z avtomatsko telefonsko centralo in več trgovin in gostiln.

Iz Žirov vozi vsak dan več avtobusov skozi Škofjo Loko v Ljubljano, nekateri tudi skozi Logatec. V Žiréh se ločita cesti v Logatec in v Idrijo. Ta gre čez 705 m visoko *Rázpotje* in se od tam spušča globoko v dolino Idrijce. Iz kraja vodijo markirane planinske poti na oko-

liške hribe in planote, kjer je več planinskih zavetišč. Pozimi je športnikom na voljo obilica zanimivih smučarskih tur.

Med obema vojnama je le slab kilometer nad Žirmi potekala italijanska meja. Pod nemško okupacijo so se Žiróvci že v prvem poletju pridružili osvobodilni fronti in so prvi kmalu nato odšli v partizane. V začetku leta 1943 so se pa skoraj vsi fantje priključili partizanom in ustanovili Žirovsko četo, namesto da bi odšli v nemško vojsko. Dne 23. 10. 1943 je XXXI. divizija pognala Nemce iz Žirov. Tako so bile Žiri prvi večji osvobojeni kraj na Gorenjskem. Še istega dne so na Ledinici opravili volitve v narodnoosvobodilni odbor. Kmalu nato sta se v Žiri preselila oblastni komite in pokrajinski odbor KPS za Gorenjsko. Septembra 1944 so Nemci spet vpadli, odvedli več aktivistov, med njimi zdravnika dr. Demšarja, in jih ustrelili pri Goropekah. Sicer so ostale Žiri svobodne do konca vojne.

Oglejmo si zdaj nekaj žirovskih zanimivosti! Na *Dobračevi* opozarja spomenik borcev za svobodo, izdelan iz hotaveljskega marmora, na žirovsko hajko leta 1943, ko se je iz obroča prebil bataljon Prešernove brigade. Ob Cesti je gostilna Pri županu. Plošča na hiši opozarja, da je bil v kraju ustanovljen jurišni bataljon 31. divizije. Cerkev na bregu ima lepe »zlate« oltarje, ki so delo Facijev iz Polhovega Gradca; ob cerkvi je žirovsko pokopališče. Blizu tam ima svojo hišo Janez Sedej, slikar samouk, brat akademskega slikarja Maksima Sedeja, ki je bil tudi žirovski rojak. V Žireh je še nekaj drugih slikarjev — samoukov, tako da Žiri spominjajo na hrvaške Hlebine, kjer je cela skupina slikarjev — samoukov. Do mizarskega podjetja je speljan rokav *Rokolščice*, ki teče izpod Žirovskega vrha in so ji pred kratkim v dolnjem toku strugo obzidali in prestavili.

Staro vas loči Račeva od Žiróv. K njej spadajo tovarna Alpina, poslovalnica banke, Etiketa, zdravstveni dom, dvorana Partizana in igrišče. Na *Žakljevi* hiši št. 107 je vzdana plošča v spomin, da je bilo tam zatočišče partizanov in so trije sinovi padli v borbah. Iz Stare vasi so markirane poti na Mrzli vrh (1 uro 40 min.), Sivko (2 uri) in Praprotno brdo (2 uri).

Žiri so postavljene v ožji južni del kotline in so njeno najznačilnejše naselje. Sora jih deli v dva dela. Na njenem desnem bregu je trg s postajo avtobusnih prog. Obdajajo ga velika dvostolpna cerkev, ob njej spomenik padlim v prvi svetovni vojni, gostilna Katrnik s preno-

Žiri, osrednji del pri cerkvi in stari del vasi, fot. Fr. Planina

čišči, pošta, odkupna postaja Doma za čipke, malo vstran pa stoji nova stavba osemletke, pred njo spomenik NOB. Mogočno cerkev so postavili pred prvo svetovno vojno na samem med obema deloma vasi, nakar so v njeni bližini sezidali več novih hiš. Starejši del vasi stoji med Soro in Osojnico in je pomaknjen v klanec idrijske ceste pod *Žirkom*. Od te se cepi cesta v Rovte in Logatec. V stari šoli je nameščena muzejska zbirka čevljarstva in čipkarstva. Iz Žirov vodijo markirane planinske poti čez Goropeke na Vrh nad Rovtami (2 uri), na Goli vrh, na Mrzli vrh in Sivko.

Nova vas je raztegnjena po desnem bregu Račeve ob cesti proti Smrečju. Njeno ime se ozira na sosednjo Staro vas, ki se ji na ravnici približuje.

Na zahodnem kraju Žirovske kotline stoji, ločena od ostalih naselij, vas **Ledinica** (498 m, 77 pr.). Pred poplavi je umaknjena na apnenčasti pomol nad reko Soro. Izmed smrečja gleda cerkveni zvonik. Spominska plošča na hiši Tomaža Mravljeta pripoveduje, da so bile tam leta 1943 prve volitve v narodnoosvobodilne odbore.

Žirovsko kotlinico obdaja hribovje, ki je v severnih delih zgrajeno iz starejših kamnin — skrilavcev in peščenjakov, v južnih pa iz triasnih apnencev in dolomitov. V enolični Žirovski vrh, ki se dviga na vzhodu, so potoki zajedli vzporedno tekoče grape. Po policah in zaobljenem slemenu so raztresene samotne kmetije vasi **Žirovski vrh** (258 pr.), ki spada pod Žiri in številčno prekaša tisti del, ki teži h Gorenji vasi. Za posebno naselje velja **Zabréžnik** (500—700 m, 29 pr.), ki je pomaknjen na severozahodni obronek nad Selom.

Ob Žirovskem vrhu se iz Nove vasi vleče v peščenjakasto hribovje dolina Račeve. Potok priteka izpod Vrha in dobiva z desne več grap. Po desnem bregu so raztresene domačije vasi **Račeve**. Račevo so naselili proti koncu prve kolonizacije v 14. stoletju, spadala je v županijo Hlevni vrh. Zaradi bližine Žirov, kamor hodijo ljudje na delo, je tudi ta vas v zadnjih časih številčno zelo napredovala. Ob Račevi gre slaba cesta mimo majhnega *Račevskega jezera* proti Smrečju. V Vrbančkovem kamnolomu je dr. Ramovš ugotovil med apnencem permij-

Žiri št. 68, fot. Fr. Planina

sko plast z gomolji žvepla, ki je nastalo po delovanju žvepljenih bakterij.

Zahodno obrobje Žirovske kotline tvori široko sleme, ki se na nasprotni strani strmo spušča v dolino Idrijce. Pred ledeno dobo so ga vode uravnale v položne hrbe in kopaste vrhove, od katerih najvišji še presegajo 1000 m. Iz Žirovske kotline se odsekano dvigujejo pobočja *Mrzlega vrha*, pokritega s senožetmi in krpami gozdov. Proti Sovodnjici se nadaljuje v planotaste pomole nad Žirmi pomol razglednega *Žirka*. Vrhnji deli so tako plečato zaobljeni, da so skoro povsod obdelani in so kmetije postavljene prav do kopastih vrhov. Obdelane so tudi pobočne terase, ki so proti vrhu obsežnejše kot ob vznožju. Nekatere domačije obstajajo že od prve naselitve v 14. stoletju, večina jih pa izvira iz dobe druge

kolonizacije v 16. stoletju. Idrija je posegala s svojimi vplivi tostran razvodja in spada sedaj več naselij iz porečja Sore pod idrijsko občino. K Žirem spadajo: del Koprivnika, **Jarčja dolina** (480—680 m, 83 pr.), ki je raztresena po gornjem delu Dovcarske grape in po prisojnem bregu nad njo, ter **Breznica** (755 m, 51 pr.) nad Žirkom. Koprivnik in Jarčja dolina sta bila od leta 1943 dalje pomembno zatočišče partizanov in sedež raznih partizanskih forumov. Na Mrzlem vrhu se je Prešernova brigada leta 1944 bojevala z Nemci, četniki in belogardisti. Nad Ledinami se dviga zložen hrib *Sivka* (969 m), kjer je bivši italijanski bunker preurejen za planinsko zavetišče.

Idrijska cesta gre iz Žirov v dolino *Osojnice*. Ob njej je bila do osvoboditve carinarnica. Vasica **Osojnica** (500 m, 34 pr.) je po ukinitvi meje spet pripadla žirovski občini. Cesta se nad sklepom doline vzpenja na široko sleme pri zaselku *Govejku* in se po robu sosednje *Žirovske grape* bliža *Rázpotju*, kjer je v višini 705 m razvodje med Črnim in Jadranskim morjem; od tam se v vijugah spušča skoro 400 m globoko in po 13 km od Žirov doseže dolino Idrijce. Do sedaj tu čez ni nobene redne avtobusne zveze z Idrijo.

Dolina Sore, ki ji tod pravijo *Sovra*, je od Žirov navzgor spet ozka in samotna. Spočetka ima še nekaj ravnega, naplavljenega dna in so v njem manjša naselja, pri Podklancu pa postane prava deber. Prvo naselje so **Brékovice** (500 m, 59 pr.). Nekaj hiš je raztresenih po dolini, druge stoje po terasah strmih pobočij. V Brékovicah je imel neki loški meščan v 16. stoletju fužino in žago. Fužina je kmalu prišla v last tujcev, ki so nekaj časa še talili rudo z bližnjih hribov in pošiljali železo v Vipavsko dolino, kjer so tudi imeli fužino. Pred Jurečovo domačijo se z zahoda odpira dolga dolina *Žirovnice*, ki v njenem grlu stoji vas **Sovra** (494 m, 20 pr.). Majhna vas je tudi **Podklanec** (500 m, 14 pr.) na levem bregu Sovre, kjer vanjo priteka potok *Črna* iz gozdnate grape na levi.

Močnejše je naseljen hriboviti svet na obeh straneh Sovrine doline. Na plečatem slemenu med Sovro in Račevo se vrstijo vasi, ki že z imeni kažejo, da so tam ob naseljevanju izžigali rovte. To so **Goropeke** (681 m, 67 pr.), **Opale** (760 m, 37 pr.) in **Izgorje** (670 m, 23 pr.). Naselili so jih slovenski Korošci do začetka 14. stoletja. Na Goropeke gre iz Žirov 2 km dolga cesta do lepega in udobnega *Doma na Goropekah* (742 m), ki je dobro obi-

Goropeke, fot. ing. T. Mlakar

skovan in so v njegovi okolici pripravna smučišča. Opale so imenovali v listinah Gorenje Izgorje. Ležijo na golem prisojnim bregu, k njim spadata tudi zaselka *Log* in *Martinj vrh*, ki ju sestavlja nekaj samotnih kmetij nad dolino Račeve. Izgorje so pomaknjene na polico nad Podklancem, nekaj kmetij stoji celo v dolini. Z Žirmi veže te kraje občinska cesta, kolovozi pa drže tudi v dolino Sovre.

Hribovje nad levim bregom Sovre ima izrazito planotast značaj. Med grapo Osojnice in Žirovnice se razprostira *Vrsniški ravniki*. Ko se iz Žirov povzpneš po gozdnatih rebreh pod vrhom *Vrsnikom* (703 m), se ti odpre nečkasta planota z neznatnimi slemenji, ki imajo

v severnem delu še nekoliko gozda, južna polovica je pa vsa obdelana. Okrog in okrog je odprt pogled na bližnje in daljnje gore. Najlepše so vidni Blegoš, Jelenk, Golaki, Javornik in Vrh. Pokrajina napravlja vtis, kot da si nekje v nizkem svetu, in vendar si na višini nad 700 m in se za robom planote pobočja spuščajo v doline. Na planoti stojita vasi **Zgornji in Spodnji Vrsnik**. V prejšnjih stoletjih sta pripadali loškemu gospostvu, pred prvo svetovno vojno žirovski občini. Med vojnami sta bili na italijanski strani; še sedaj stojte tu in tam mejni kamni in na griču vzhodno od cerkve zidovje italijanske vojašnice. Sedaj spadata v občino Idrija. Obe vasi sta gručasti. Na položnem gričku med njima je postavljena cerkev. PD Žiri je na Vrsnik zaznamovalo več poti. V vasi gostišče Vidicov dom.

Izmed Žirovnice in Črne štrli nad dolino prostorna terasa. Strmi bregovi so pokriti z gozdom, čez rob pa

visijo tu in tam senožeti in se kažejo strehe poslopij. Kakor množica drugih takšnih naselij na Slovenskem, postavljenih na policah v rebreh nad dolinami, ima tudi ta vas ime Ravne (650 m, 26 pr.). Pod Italijo so bile še tostran meje.

Od Podklanca navzgor je dolina Sovre zajedena v apnenčaste sklade in postaja vedno bolj tesna. Reka ima vse značilnosti gornjega toka: z velikim strmcem hiti po ozki skalnati strugi, tvori brzice in slapove ter gloda skalne pragove in se vrtinči v tolmunih. Z bregov se odpirajo hudourniške grape. Ob prvem velikem zavoju se onstran vode dviga pečina in v njej zijajo v različni višini jamski vhodi. To so *Matjaževe kamre*, imenovane ne po kralju Matjažu, ampak po posestniku zemljišča. Nad desnim Sovrinim bregom stoji samotne kmetije **Hlevišča**. Ob naslednjem ovinku stoji *Sópot*, zaselek dveh hiš in mlina, ki spada že pod Rovte. Tod se stikata dve dolini in zlivata dve vodi. Sovra priteka z vzhodne strani po *Popitovi grapi*; z juga, kamor gre cesta proti Logatcu, pa prihaja *Rovtarska grapa*, ki jo lahko smatramo za njeno drugo izvirnico.

Ob Sovri gre dokaj dobra cesta mimo žage do bivše Popitove strojarne. Po prisojnem bregu nad dolino so raztresene domačije **Hlevnega vrha**. Imeni Hlevišče in Hlevni vrh izvirata iz davnega časa, ko so bili tod še obsežni pašniki s hlevi. V 14. stoletju so to ozemlje naselili Korošci. Na delce razdeljena zemljišča in zaselki pričajo, da so se naseljevali v skupinah. Imeli so lastno

županijo in bili podložni loškemu gospostvu. Pod hlevno-vrško županijo so spadali hribovski kraji od Račeve do Dol, ki stoje v zložni kotanji na razvodnem slemenu med Soro in Idrijco. Glavni vir njihovega zaslužka sta bila in sta še danes živinoreja in gozdarstvo. Nad kmetijami se dviga **Vrh nad Rovtami** (884 m), v prejšnjih časih imenovan Vrh Treh kraljev po cerkvi, ki se razgleduje na daleč po lepi pokrajini. Malo niže od cerkve stoji na vzhodni strani, ki je nagnjena proti Vrhniki, nova šola. Zaradi obsežnega razgleda je Vrh cilj mnogim izletnikom in vodijo nanj markirane poti z žirovske, rovtarske in vrhniške strani. Od Smrečja je na Vrh speljana tudi cesta.

Pri Osreškem mlinu zapušča cesta Sovro in se dvigne v Rovte. *Sovra* izvira vzhodno od Rovt pod *Gradiščem* kot neznamen potoček v samotni goščavi. Nekaj časa teče po grapi skozi gozd, pri prvem zaselku, imenovanem *Sovra*, pa že veselo žubori po senožetih med Rovtami in Praprotnim brdom.

Republiška cesta proti Logatcu gre ob Rovtarski grapi, ki malo pod odcepom ceste v Rovte izvira »pri bajerju« izpod skale. Z leve dobiva tri grape iz krajev, ki so bili nekaj mejna posest loškega gospostva. To sta vasi Zavratec in Potok. **Zavratec** je lepa hribovska vas na planoti nad grapo Črne, **Potok** pa stoji v sklepu doline pod slemenom, po katerem gre cesta iz Logatca čez Veharše in Dole v Idrijo.

Selška dolina

Selška dolina izpolnjuje severni del loškega ozemlja in obsega približno za tretjino manjšo površino kakor Poljanska dolina. Njen gornji del sega pod vzhodni greben Julijskih Alp in v Cerkljansko hribovje; od tod prečka severno stran Loškega hribovja in loči od njegove osrednje skupine del na levi strani Sore, ki se naslanja na planoto Jelóvico in se s Križnogorskim slemenom končuje nad Sorškim poljem. Ker je bil selški del loškega ozemlja naslonjen na Julijske Alpe, se je v dobi gubanja bolj neprekinjeno dvigal in so bile vmesne dobe mirovanja kratke. Zato ima dolina večji strmec, hribovje ob njej pa manj uravnanega površja, tudi rečne terase niso tako izrazite kakor v Poljanski dolini.

Selška Sora izvira nad Sorico v višini 904 m iz melišč, ki so se namlela s pobočij apnenčastih alpskih vrhov, in stopa na tla zaloloških skrilačev. Tudi njena druga izvornica Zadnja Sora, ki se zavija pod Poreznom izpod Petrovega brda, teče po enakih skrilačevih. Pod Zalim logom stopa Sora na apnenčasta tla, ki jo spremljajo do Selc. Plasti visijo z obeh strani proti dolini. Dolina je globoko zajedena, dno je tesno, prečni profil debrski, ponekod že kar kanjonski. Ker se nad dolino dvigajo še visoki vrhovi Ratitovškega pogorja z narinjenimi apnenčastimi skladi, napravlja gornji del doline že čisto alpski vtis. Od Selc navzdol prečka dolina pasova permijskih skrilačev in peščenjakov, ki so jim vtisnile tekoče vode zložnejše in mirnejše oblike ter jih pokriva debelejša prst. Dolina je tod širša, manj nagnjena, pokrajina predgorska, bolj naseljena in podobna Poljanski dolini. V Soteski se Sora spet prebija skozi progo apnenca, njen tok je nemirnejši, dolinsko dno stisnjeno in samotno, apnenčasti bregovi se pa strmo vzpenjajo v Lubnik in Križno goro.

Iz Soteske se dolina odpira v ravnino Ljubljanske kotline. Tako se k Selški dolini šteje porečje Sore od Soteske navzgor, ki ga omejujejo s severne strani alpski vrhovi *Lajnar* (1549 m), *Dravh* (1547 m), greben *Ratitovca* z Gladkim vrhom (1667 m), južni rob *Jelóvice* z *Dražgoško goro*, sleme nad Besnico s *Sv. Mohorjem* (951 m) in

Špičastim hribom (837 m) ter *Križnogorsko hribovje* južno od Čepulj, na južni strani pa *Hoč* (1512 m), *Porezen* (1622 m), sleme med Poreznom in Blegošem z vrhovi *Hum* (1423 m), *Cimprovka* (1255 m) in *Črni vrh* (1288 m), dalje *Blegoš* (1563 m) in sosednji mejaši do *Lubnika*, ki tvorijo razvodje proti Poljanski Sori. Na opisani razvodnici se porečje Selščice stika s porečjem Save in Save Bohinjke, Idrije z Bačo in Cerknico ter Poljanščice.

Od izvirov do Češnjice je dolina ozka in enakomerno nagnjena, od Češnjice dalje je pa dno nasuto z naplavinami, bolj ravno in nekoliko razširjeno. Največja ravnica v vsej dolini, široka 1 km, se razprostira med Selci in Bukovico. Ker je od vseh strani obdana s hribovjem, napravlja vtis kotline. In res leži v podaljšku dinarsko usmerjene prelomnice, ki gre ob robu Ljubljanskega barja, skozi Ljubljano in ob severovzhodnem robu Polhograjskega hribovja. Ob njej se je ugrezala Ljubljanska kotlina, ob njenem podaljšku skozi Loško hribovje je pa reka imela lažje delo ter se je globlje in bolj široko zajedla v plasti, pozneje je pa v globel nasula naplavin, ko ji je dvigajoči se pas v Soteski zavrl enakomerni odtok. Da so tudi prelomi oblikovali selško pokrajino, je razumljivo, saj je bilo to ozemlje zgneteno ob jugovzhodni rob Alp in so nanje delovali veliki pritiski vstajajočega gorovja. Ti pritiski so nad Selško dolino narinili mogočne apnenčaste sklade Ratitovca in Jelovice, ki se zdijo kakor da visijo nad dolino. Rob Jelovice in dolina Češnjice pod njim se vlečeta prav v podaljšku ravnice med Bukovico in Selci in sta izoblikovana ob črti istih zemeljskih premikov.

Sora dobiva z obeh strani približno enake pritoke in ima na levi in desni precej enako veliko površino hribovja. Leva, prisojna stran je nekoliko višja. Glavna razlika je med dolnjim in gornjim delom doline. Ne le dolinsko dno, temveč tudi hribovje je precej različno. Dolnji del od Soteske do Češnjice je prostornejši, položne stranske doline segajo dalje v hribovje, ki je bolj razgibano in obljudeno, ob Luši, Bukovščici in Selnici je celo nekaj naplavljenega ravnega dna, pripravnega za obdelovanje. V gornjem delu doline so grape in dolinsko dno zelo tesne in skoro nenaseljene, pobočja strma, gori nad robom pa krčevine in samotne kmetije, težko dostopne in odrezane od sveta.

V arheološkem oziru Selška dolina še ni raziskana, zato ne vemo, ali je bila poseljena, preden so se ob koncu 6. stoletja naselili po njej Slovenci. Darilna listina

SOTESKA-SELCA-LUŠA

Pogorje ob gornji Selški dolini: v spodnji polovici slike Sorica, srednji pas Davča s Soštarjevim Kovkom, v zgornjem delu vrhovi Loškega pogorja (od desne Blegoš, preval Kal, Romovec in Koprivnik, Mladi vrh), fot. ing. T. Mlakar

iz leta 973 pa z navedenimi imeni Selca, Pečana, Sorica, Lubnik dokazuje, da so tedaj v dolini bivali Slovenci, vendar še zelo na redko. Zato so oskrbniki loškega go-

spostva začeli naseljevati po dolini slovenske naselnike. Kakor pričajo številna krajevna imena, npr. Bukovica, Češnjica, Ševlje, Trnje, so celo po glavni dolini krčili gozd. Slovenci so ustanovili gručasta naselja predvsem ob izlivu potokov v dolino in ob potokih navzgor. Tako je bil do konca 13. stoletja naseljen vzhodni del doline do Podlonka, Škovin, Ostrega vrha in Rovta. Ves zahodni del je bil takrat še sam gozd, brez naselij. Da bi tudi to ozemlje prinašalo kaj dohodka, je začel škof Emi-

ho leta 1283 tja naseljevati Nemce iz Pustertala, kjer je že primanjkovalo zemljišč. Njihovi rojaki so že pred tem ustanovili nemškorusarske naselbine onstran Baške grape pod oblastjo oglejskega patriarha. Na loškem ozemlju so novi naselniki zavzeli prisojne police pod Ratitovcem, kjer je bil po višini in podnebnju podoben svet kakor v njihovi tirolski domovini. Gozd in pašniki so jim omogočili takšen način gospodarjenja, kakršnega so bili vajeni. Osrednje naselje so postavili k izviru Sorice, zaselke so pa namestili na položnejše bregove visoko nad dolino. Naseljevali so se od zahoda in zavzeli svet do Podlonka, kjer so živeli Slovenci. S seboj so prinesli nemška imena, po nemško so imenovali tudi dele svojih posestev in so ta imena v bolj ali manj spačeni obliki ohranjeni še danes. Naseljevanje Tirolcev je bilo zaključeno v prvi polovici 14. stoletja. Ker so odlej živeli v precejšnji osamljenosti in še vzdrževali zveze s tirolsko domovino, so ohranili nemško govoricico mnogo dalj kakor bavarski naseljenci na Sorškem polju. Ženitve in odseljevanja so pa tudi tod premešala nemški in slovenski živelj. Soriške priimke Frelj, Gartner, Jenšterle, Kemperle, Koblar, Taler, Torkar, Trojar, Veber, Šmid najdemo po vsej dolini, Soričani so pa polagoma sprejeli slovensko govoricico.

V prvih stoletjih freisinskega gospostva so nekateri domačini kopali po hribih železovo rudo bobovec in jo na zelo primitiven način talili. V 14. stoletju je škof naselil Furlane, da so začeli s fužinarstvom. Tako so nastali Železniki. Po njihovem zgledu so poskusili podjetni posamezniki s fužinarstvom tudi drugod, a obstali so samo Železniki. Tam je zadnji plavž prenehal v začetku tega stoletja.

V 16. stoletju si je deželni knez privzel rudarske pravice, ki so prej pripadale škofu kot zemljiškemu gospodu. S tem je pridobil tudi pravico za izkoriščanje gozdov. Zaradi gozdov so se vneli spori med Železnikarji in kmeti iz soseščine, škofu je pa grozila nevarnost, da izgubi neposeljene gozdne predele. Zato je proti sredi 16. stoletja začel naseljevati dotlej neobljudene dele selškega ozemlja na desni strani gornje Sore. S tem so nastala naselja Davča, Podporezen in Martinj vrh. Podporezen so zavzeli poslovenjeni Nemci iz Baške grape, Davčo in Martinj vrh pa slovenski podložniki z ósliške in tolminske strani. Okrog leta 1630 je bila Selška dolina poseljena, kolikor je bilo prikladnih zemljišč.

Kakor v Poljanski so se tudi v Selški dolini kmetje naseljevali najprej v skupinah. Po dolini sami so nastale

gručaste vasi, po hribovju na prisojni levi strani zaselki. Zemlja je razdeljena na nepravilne delce in na grude (glej pri opisu Poljanske doline!). Enako so se naselili tudi Tirolci po soriškem ozemlju, kjer so v Sorici celo uporabili zemljiško razdelitev na proge kakor na Sorškem polju, kar jasno izpričuje načrtno in istočasno naselitev. Po hribovitem svetu na desni strani Sore pa prevladujejo samotne kmetije in imajo zemljišča sklenjena okrog domačij v celkih, le ponekod je po nekaj kmetij strnjenih v zaselek. Hribovske kmetije in zaselki so postavljeni večinoma po zložnih slemenih, kopah in policah, z grapami so se zadovoljili le kajžarji, mlinarji in žagarji. Dolinske vasi se drže prisojnih bregov, v manj ugodnih osojah so nastala kajžarska naselja. Za fužinarski trg Železniki je bila odločilna obilna vodna moč. Zato stoje v stisnjemem delu doline, kjer za kmetovanje ni priložnosti. Kmečke domačije imajo mogočne stavbe loško-cerkljanskega tipa kakor na poljanski strani. Zelo mnogo stavb je pokritih z zalološkim strešnim skrilavcem. Kozolci z zidanimi stebri in skrilastimi strehami dajejo posebno slikovitost selškim, predvsem soriškim naseljem. V zadnjem času so nekatere dolinske vasi zelo napredovale in dobivajo vse bolj sodobno lice. Pri tem je škoda, da ljudje pogosto ne znajo ceniti estetskih vrednot starih domačij in jih brez potrebe uničujejo.

Več ko dve tretjini (70 %) površin ima Selška dolina pokritih z gozdovi, 17 % odpade na travnike in 5 % na pašnike, medtem ko njiv ni niti 4 %. Obdelovalnega sveta ima torej Selška dolina mnogo manj kakor Poljanska, posebno malo ga je v gornjem delu, nekaj več le okrog Dolenje vasi, Selc in Bukovice. Glavni pridelki tod so žito in krompir; za prodajo ostane le nekaj krompirja in ovsa, če je dobra letina, drugo hrano morajo dokupovati. Gorske vasi imajo njive v strminah in jih težko obdelujejo.

Posebno važen je za Selško dolino gozd. Številni gozdovi dajejo obilo stavbnega lesa. V višjih legah, npr. pod Ratitovcem, raste precej macesnov. Kostanja ni toliko kot na poljanski strani. Gozd je priklical v življenje lesno industrijo na Češnjici. Pred vojno so marsikje delale žage na vodni pogon. Ko je v Železnikih prenehalo fužinarstvo, so bogati podjetniki uporabili vodne moči za žage in je zaslužek z lesom pomagal ljudstvu prebroditi najhujše težave.

Kmetu dajeta glavni zaslužek živinoreja in les, posebno v višjih predelih. Za vasi v gornjem delu doline, ki zavzemajo že alpsko področje, bi pričakovali, da si pomagajo s planšarstvom. Toda edina prava planina s stanovi je Klom; drugih planin nimajo, Pečana na Ratitovcu pripada Bohinjcem. Kakor presoja profesor Melik, je temu vzrok naselitev podgorskega območja v tistem času, ko so pašo do razvodnih višin že zavzele srenje z bohinske in blejske strani. Zato pasejo živino le v strminah nad vasmi in jo vsak večer vračajo domov.

Selška Sora, ki ima večji strmec in je poleti vedno hladnejša od Poljanske, je zelo primerna za postrvi. V gornjem toku je bivališče rečnih, v dolnjem soških postrvi, šarenk in zlatovčic. Soške postrvi so zašle iz Save, pa tudi domače ribiške družine so vložile mnogo njenih mladice.

Razen manjših vaških obrti je v Selški dolini nekaj večjih obrtnih podjetij, največ v Železnikih. Tam se je razvila tudi industrija, ki je bila za takšen nekmetijski kraj nujna potreba. Skrilolomi, ki so v prejšnjem stoletju zalagali širok okoliš s skrilom za strehe, so po prvi svetovni vojni prenehali z delom. Mnogo žensk se peča s čipkarstvom.

Za promet ta dolina do zadnjega časa ni bila kaj prida pomembna. Glavna dolinska cesta se vzpenja čez *Petrovo brdo* (804 m) in se prevali v Baško grapo. Čeprav je to najkrajša zveza med Ljubljano in gornjo Soško dolino in je najvišji preval na njej za dobrih 800 m nižji od Vršiča, vendar vse do zadnjega časa ni bila skoro nič upoštevana. Tega je verjetno krivo to, da od Železnikov do Mosta na Soči ni ob njej pomembnejših krajev in je bila do nedavna zelo slaba zaradi obilnega prevažanja lesa. Sedaj je do Zalega loga asfaltirana in je dobila važne odcepe: s Češnjice čez Jelóvico in iz Sorice čez Soriško planino v Bohinj; iznad Sorice je zgrajena cesta tudi na Petrovo brdo. Motorizirani turisti so že našli pot v te lepe dele predgorja. Železnice tudi ta dolina nima, avtobusi pa vozijo redno vsak dan med Kranjem in Zalim logom, v določenih dnevih do Petrovega brda, čez Petrovo brdo pa z Bleda v Novo Gorico in Portorož. Ratitovec s planinsko kočjo je prav zanimiv cilj za planince, a je zaradi sosesčine bolj slovitih bohinskih in triglavskih vrhov premalo obiskovan.

Selški govor je že prava gorenjščina, a ima še nekatere značilnosti rovtarske narečne skupine, s katero ima stike v južnem predelu. Začne se pri Praprotnem, kjer

še spominja na loški govor. Najbolj značilen je od Dolenje vasi do Rudna. Železnikarji imajo svoje posebnosti v govoru, podobno kakor Kroparji, na kar so verjetno vplivali nemško govoreči delavci na fužinah. Posebnost zase je govornica Soričanov s svojsko intonacijo in ritmiko, čemur se ne čudimo spričo njihovega izvora. V značaju Selčanov leži neka počasna mirnost. Govorijo bolj malo in kritično presojajo, kar slišijo. Natančni so glede oblačenja in stanovanja. Železnikarji se tudi glede življenjskih navad v marsičem razlikujejo od drugih prebivalcev doline. Seveda pa sedanji ritem življenja vse bolj zabisuje raznovrstne razlike. Med zadnjo vojno se je prebivalstvo Selške doline v veliki večini vključilo v narodnoosvobodilni boj in v njem zelo aktivno sodelovalo. Posebno delavna je bila organizacija OF v Železnikih. Hriboviti tereni, slabe prometne zveze in naklonjenost ljudstva so omogočile, da so našla v dolini zavetje politična vodstva, tehnike, bolnice in podobno. Tod so se enote NOV mnogokrat bojevale z Nemci.

OD SOTESKE DO SELC

Od Veštra gor se struga Selščice drži vznožja bregov, ki strmo padajo od slemena *Malega Lubnika* in *Lubnika* naravnost do dna. Po levem bregu se cesta prebija čez ozke terase pod obronki *Križne gore*. Ko se izvijte iz objema Lubnika, se odpre dolnji del Selške doline. Dolinsko dno tvorijo tod mlade naplavine, pokrite z vlažnimi travniki, ki jim Selščica izpodjeda bregove, pod hrib se pa dvigajo terase. Onstran reke se dviga sleme *Tomaža* nad Praprotnim. V vznožju Križne gore zijata dva kamnoloma, kjer kopljejo zgodnjetriasni dolomit za proizvodnjo apna. Ob cesti sta dve zidani apnenici, ki delata že več desetletij. V apnenico zložijo okrog 50 ton kamna in jo kurijo kakih pet dni, pri čemer porabijo približno 70 m³ drv. Vsaka »kuha« da okoli 20 ton žganega apna. V Selški dolini je apnarska obrt ohranjena iz časov francoske okupacije.

Nedaleč od apnenic gre cesta po novem praproškem mostu na desni breg Selščice. Za časa narodnoosvobodilne vojne je bil ta most velikega pomena, ker je z njim odprt promet v Selško dolino. Partizani Cankarjevega bataljona so ga že novembra 1941 požgali. Nemci so ga obnovili in za njegovo obrambo zgradili betonski bunker, ki so ga obdali še z jarki, odpornimi gnezdi in

minskim poljem. Leta 1943 so ga borci Prešernove brigade dvakrat napadli. Zadnji napad so napravili oktobra 1944, a ga zaradi izredne utrjenosti in sovražnikove čuječnosti niso mogli zavzeti.

Na rečnem ovinku pri praproškem mostu se v Selščico izliva *Sredniška grapa* izmed Planice in Hrastnika. Nad njenim sklepom je viden zaselek *Srednik*, za robom pa je skrita vas **Lavtarski vrh** (740 m), nameščena na položni polici med Planico (823 m) in Hrastnikom (806 m). V urbarju iz leta 1291 je imenovan Hrastnica. Sedaj spada v kranjsko občino in ima cestno zvezo skozi Čepulje s Kranjem.

Na terasi ob desnem bregu Selščice stoji gruča hiš vasi **Praprotno** (392 m, 96 pr.). To je prva selška vas. Med cesto in reko je nekdanja gostilna Kazina, njej nasproti spomenik NOB iz železa. Z nasprotnega brega se dviga hrib *Hrastnik*, ki je sedaj ves pokrit z gostim, mladim smrekovim gozdom. Njegovo sleme sega do Lavtarskega vrha. Na Hrastniku so partizani v januarju 1942 sestavili Selško četo. Ta se je mesec dni zadrževala v močno zasneženem hribu. Ko se je potem premestila čez Planico, so jo nad Crngrobom obkolili Nemci, pri čemer je več borcev padlo, med njimi tudi heroj Stane Žagar.

S Praprotna se dviga nova cesta, prikladna celo za kamione, k **Tomažu nad Praprotnim** (prej Sv. Tomaž) (666 m, 46 pr.). Kakor na Hrastniku je tudi tu vzhodno pobočje zgrajeno iz peščenjaka, zahodno pa iz skrilavca. Na stiku teh plasti so včasih izkopavali gnezda živosrebrne rude. Sončna, višinska lega prija sadnemu drevju. Staro vaško ime je bilo Kozlov hrib, nemško pisane listine ga imenujejo Pogsrukke. Pozneje se je vasi prijelo ime cerkve, ki stoji na razglednem, 655 m visokem vršičku. Cerkev izvira iz romanske dobe, a je bila večkrat predelana in preslikana, posebno temeljito po letu 1848. Leta 1944 so jo eksplozije močno poškodovale, vendar je zdaj za silo obnovljena. Od Sv. Tomaža drži markirana pot na Lubnik mimo *Zalubnikarja*, čigar mogočna domačija stoji pod razvodnim slemenom na selški strani, a spada k Breznici.

Nedaleč od Kozine je ob izlivu *Luše* v Selščico vhod v dolino Luše in v svet pod Starim vrhom (Glej poglavje Luša!). Selška cesta zavije po mostu, dograjenem leta 1961, čez Lušo. Na travniku onstran Sore je grob Poljaka Szadevskega, ki je v vrstah partizanov padel l. 1944. Pri Bukovici doseže cesta odprto *Bukovško polje*, ki je osrednji del Selške doline. **Bukovica** (395 m, 141 pr.) je raz-

prostrta ob cesti. Nekatero hiše, npr. pri Čotu in Kalanu, se odlikujejo po lepih starih stavbnih elementih. Nekateri podboji so izdelani iz loškega konglomerata. Cerkev sv. Florjana, ki stoji vrh terase nad poljem, je baročno predelana gotska stavba. V zadnjih letih so v njej zasledili srednjeveške freske. Vas ima šolo, podružnico loške šole, KUD, gasilsko društvo in poslovalnico KZ Škofja Loka.

Onstran polja ob vznožju skrilavega hribovja, iz katerega se odpira dolina *Bukovščice*, stoji precejšnja vas **Ševlje** (430 m, 123 pr.). V nemščino prevedeno ime Erla, ki ga nahajamo v listinah, kaže, da prihaja od izraza jelševje. Zahodno od vasi se izpod Sv. Mohorja odpira grapa *Jablenovce*, kjer so sledovi starega železovega rudnika. Ko so rudnik opustili, so se rudarji naselili v sosednji tesni grapi *Bukovščice* in ustanovili vas **Knape** (445 m, 79 pr.) ki je prvikrat omenjena šele leta 1642. Začeli so kmetovati, rudo so pa še dalje iskali, pod Pozirnom so še vidni rovi, kjer so kopali vse do leta 1875.

V gornjem delu grape stoji v kotlu pod *Špičastim hribom* (835 m), kjer se steka več potokov, vas **Bukovščica** (450 m, 101 pr.). V dnu grape je jedro vasi s cerkvi-jo, šolo in trgovino, zahodno od tod so pa našli prostor zaselki: *Kras* v Potoški grapi, kjer je mlin; v hribu severno od njega *Laško*; na polici pod Sv. Mohorjem *Hrib* in *Dunaj*. Laško se imenuje po laz, kjer so senožeti, Dunaj so pa imenovali iz šegavosti kot protivesek imena Laško, ki so ga napačno razumeli. Cerkev je kakor toliko drugih stavb na Selškem pokrita s skrilom. Izvira s konca 13. stoletja in ima ohranjene še romanske poteze. Njena zanimivost so freske Jerneja iz Loke iz 16. stoletja, baročni oltar, ki ga je izdelal Štefan Šubic, in slike na stranskih oltarjih, delo Ivana Franketa iz leta 1887. Prijeten vtis napravlja s skrilom krito znamenje v pokopališkem zidu, ki obkroža cerkev.

Pod *Špičastim hribom* stoji nasproti Čepulj vas **Strmica** (565 m, 53 pr.), ki je bila v času loškega gospodstva sedež županije za vsa okoliška hribovska naselja. Pripada ji zaselek *Štibrnica*. Skozi vas se vzdiguje popravljena cesta iz Ševelj čez Čepulje, ki veže Selško dolino s Kranjem. Po slemenu, ki loči Bukovščico od Besnice, gre markirana pot s Čepulj k Sv. Mohorju (951 metrov), ki se kot mogočna kopa dviga nad nižjim skrilavim hribovjem okrog Bukovščice. Njegovo strmo pri-sojno reber pokriva gozd, vrh je pa zaobljen v majhno ravnico. Zaradi lepega razgleda je Sv. Mohor izletni cilj

Bukovica in
Bukoviško polje,
fot. ing. T. Mlakar

planincev. S Šentjošta je hoje dve uri, iz Selc eno, iz Podnarta dve uri. Cerkev, ki je do vojne kronala vrh, je bila uničena in je delno obnovljena. Tod so prečkale hribovje kurirske poti, večkrat se je tu utaborila Loška četa. Cankarjev bataljon je imel borbo pri Sv. Mohorju že decembra 1941, decembra 1943 se je pa tod zmagovito spoprijela z Nemci Prešernova brigada.

Na položnejših policah pod vrhom je nameščenih nekaj manjših naselij. Kjer se skrivalo sleme, ki se dviga od Ševelj, prislanja na apnenčasto kopo Sv. Mohorja, je postavljena vas **Pozirno** (613 m, 45 pr.) s kmetijami, ki imajo nadstropne hiše s skrilstimi strehami. Iz Pozirna drži pot na vrh skozi **Zabrekve** (860 m, 50 pr.), ki stoji v zahodni rebri. V uleknini severno od vrha je zaselek **Bezovnica** pod **Bezovniškim vrhom** (941 m). Tam gre

markirana pot na savsko stran, kjer je nekdanj pripadalo loškemu gospostvu vse ozemlje okrog Besnice, svet na desnem bregu Lipnice in hribi pod vzhodnim robom Jelóvice. Iz Bezovnice gre pot v Podblico, od tam pa ali skozi Nemilje dol k Savi ali čez Jamnik v Kropo.

Po izletu v Bukovščico nadaljujmo pot od Bukovice v Selca! Nedaleč od Bukovice je pod bregom *Stirpniškega hriba* postavljen *spomenik 19 talcem*, ki so jih Nemci tod ustrelili spomladi leta 1943. Izdelan je po zamisli mojstra Plečnika. Pod stropom visijo koli, ob katerih so bili talci privezani, ko so jih streljali, v kamen so pa vklesane pomenljive besede: »Vsak izmed nas je klas — za vas zorimo, kjerkoli trohnimo«.

Sredi dolinske ravnine je nameščena od enega do drugega brega **Dolenja vas** (410—417 m, 269 pr.). Stare

Selca s Kuclja, zadaj Dolenja vas in Lubnik, fot. Fr. Planina

listine jo imenujejo Srednja vas — Mitterdorf, pač z oziranjem na njen položaj sredi med Bukovico in Selci. V 13. stoletju je že obsegala 13 kmečkih posestev. Čeprav ima polje na ravnem, je vendar od leta 1870 v številu prebivalstva nazadovala. Nekatere hiše še razkazujejo častljivo starost in vzbujajo ponos s svojo mogočnostjo in skladnim razporedom zamreženih oken v kamnitih okvirih in s skrilastimi strehami, ki so tako svojske za Selško dolino. Posebno značilne so hiše pri Španu št. 41, kjer je tudi gostilna, pri Žikovcu št. 16 in pri Martinčku št. 49. Žal je kmečke ljudi obšla modna miselnost, da je treba staro zamenjati z novim. Namesto da bi povečali udobnost notranjih prostorov in očistili zunanost, odstranjujejo stavbne elemente (vratne podboje, kamnite okenske okvire, kovane mreže, baročne okraske pročelij), torej prav tisto, kar naše vasi tako prijetno loči od drugih krajev in jim daje pečat svojske kulturne tradicije.

V Dolenji vasi gre cesta na levi breg Sore. Svoje čase je bil most lesen in je imel škodlasto streho, potem je bil brez strehe, leta 1960 so naredili novega iz betona. Nov je tudi jez, ki ga je voda januarja 1954 pretrgala, Sora se tod v brzicah prebija skozi plasti trših apnencev.

V rečni strugi je postavljen vodomer, ki meri vodno stanje od leta 1949. Iz Dolenje vasi je doma Anton Ramovš, strokovni pisatelj — geolog.

V hribovju južno od Dolenje vasi so raztresene domačije vasi **Stirpnik** (635—740 m, 72 pr.). V srednjem veku so bile tam tri kmetije. Vas je bila sedež stirpniške županije, ki je obsegala v glavnem okoliško hribovje in Lušo. Že v srednjem veku se je to število hribovskih kmetij zmanjšalo. Na opustošenih kmetijah so se v 16. stoletju marsikje naselili kajzarji. Skrilavo hribovje je po slemenih precej uravnano in obdelano, proti dolini pa padajo gozdnati bregovi. Pod Stirpnikom se vlečejo plasti kremenastega konglomerata in modrosivega glinastega skrilavca, ki se je usedal v morju v karbonski dobi pred kakimi 230 milijoni let. Pred prvo svetovno vojno so skrilavce lomili za strešne ploščice, dokler ni skriloma zasul zemeljski plaz.

Dalje v dolini stoje **Selca** (432 m, 579 pr.). Na polju pred vasjo vidimo pokopališče s kapelo, v kateri je skupina Križanja, kiparsko delo domačega ljudskega umetnika Ivana Grošlja in kiparja Urbanije. Na pokopališču je grob Krekove matere, desno pod bregom je gruča no-

vih enodružinskih hiš na Klincu. Selca so podobno kot Poljane postavljena pod prisojni breg in v grlo grape, po kateri priteka *Selnica* v Soro. Selnico so po vojni regulirali. Selca so staro središče kmečkega dela doline, sedež nekdanje županije in občine ter stare obsežne fare. Od 13. stoletja dalje je bilo tod 18 gruntov, leta 1870 so štela 76 hiš s 492 prebivalci, leta 1961 99 hiš s 498 prebivalci. Z ustanovitvijo velikih komun leta 1955 so Selca prenehala biti sedež občine. Leto dni prej sezidana občinska hiša rabi sedaj za pošto. Središče vasi napravlja vtis trga, ob njem so razvrščene značilne stare in nove stavbe, pri kraju stoji *kapelica* s slikarijo Janeza Gosarja. Onstran mostu je ob Selnici domačija V Štoku, nekdanji dom Janeza Ev. Kreka, organizatorja krščansko socialnega delavstva in združništva, ki je mnogo storil za gospodarski in kulturni napredek Selške doline. Štok je bil dom Krekovega očeta, ki pa je kot učitelj služboval po drugih krajih. Po očetovi smrti se je mati z otroki preselila v Selca in v Štoku odprla majhno trgovino. Tako so bila Selca Krekov pravi dom, čutil se je Selčana in še v zrelih letih vedno zahajal sem. Po materini smrti leta 1903 so Štok podrli in sezidali prosvetni dom, imenovan Krekov dom. Leta 1922 so

v pročelje vzdali spominsko ploščo z reliefom, umetniškim izdelkom Lojzeta Dolinarja. Ko so ob okupaciji prišli v Selca Nemci, so takoj zahtevali odstranitev te plošče. Po osvoboditvi je v Štoku *Mladinski dom*.

Vstran od ceste je nekaj značilnih starinskih hiš, npr. Blaznikova in rojstna hiša zgodovinarja dr. Franca Kosa, ki je zbral dragocene podatke za zgodovino Loke. Zgodovinar velike veljave je bil tudi leta 1972 umrl sin dr. Milko Kos, medtem ko je bil drugi sin Gojmir Anton slovit slikar. Na pročelju hiše je vzdana spominska plošča z glavo Franca Kosa. Več hiš ima strehe pokrite s skrilom iz Nemilj, ki izvira od triasnih skrilavcev.

Ob vходу v vas stoji na terasi nad cesto velika cerkev, ki ima v glavnem oltarju Langusovo sliko sv. Petra, sliki sv. Štefana in Martina v stranskih oltarjih ter Križev pot so Layerjevo delo. V prejšnjem stoletju je v Selcih delala Grošljeva podobarska delavnica, iz katere izvira mnogo rezbarskih in kiparskih del v dolini. Znana je bila tudi delavnica Podnartovcove Micke, ki je izdelovala slike na steklo. Šola na koncu vasi je podružnica šole v Železnikih. Vas ima kulturno-prosvetno, turistično in gasilsko društvo ter lovsko družino.

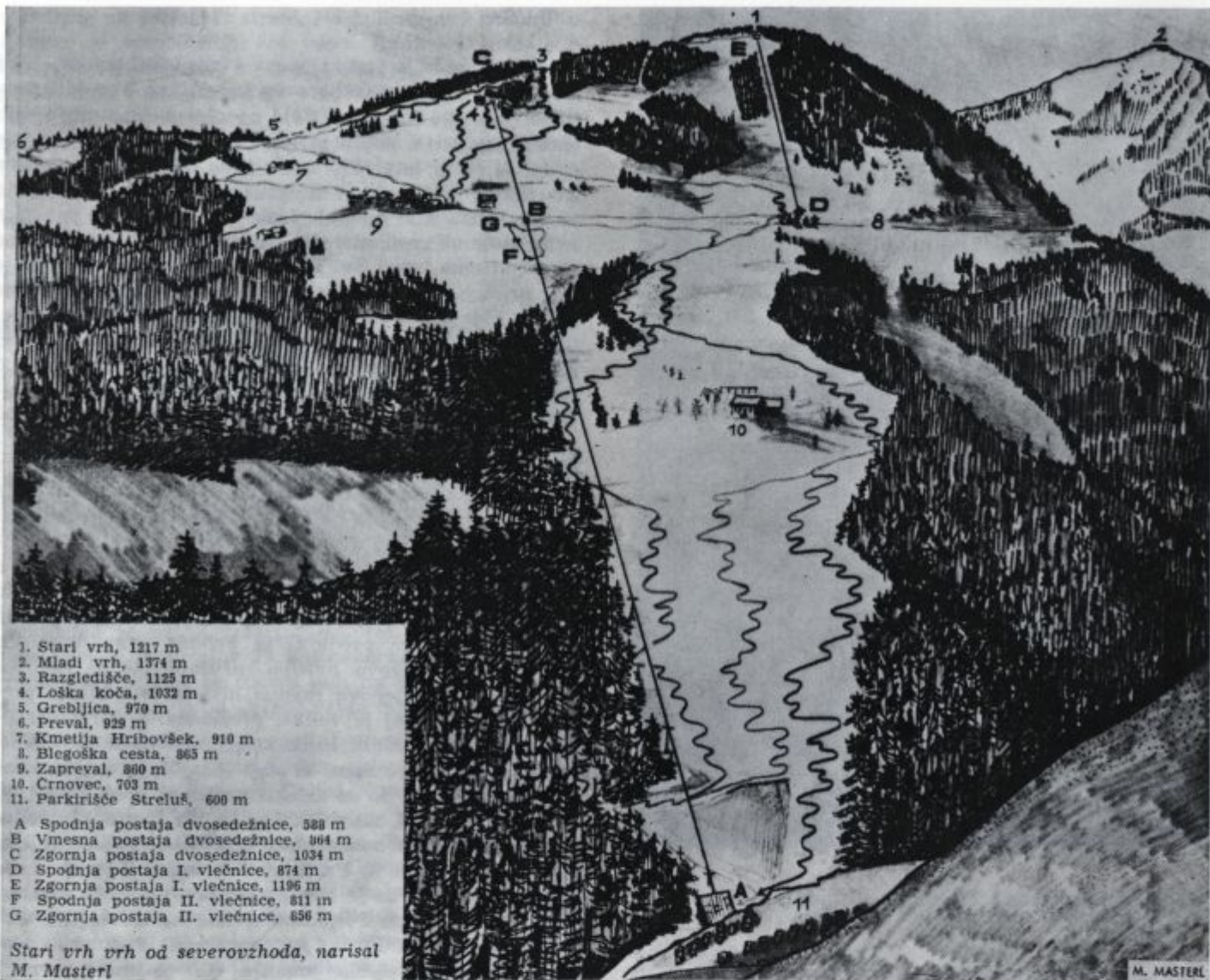

Nekaj Selčanov se bavi še s kmetijstvom, drugi so zaposleni v obrti in industriji. Ob Sori ima *Alpes* s Češnjice lesno-predelovalni obrat. Središče doline se je po vojni premaknilo v Železnike, kjer je vrsta industrijskih podjetij. Med zadnjo vojno se je v Selcih bojevala Prešernova brigada, ko je 23. januarja 1944 istočasno napadla Nemce tod in v Železnikih. Iz Selc je izšel Oto Vrhunec-Blaž Ostrovrhar, pesnik in komandant škofjeloškega odreda.

Selca imajo lepo hribovito okolico in so izhodišče planinskih izletov k Mohorju, k Sv. Križu, v Dražgoše, k Sv. Miklavžu, na Jamnik, Šentjošt itd. Planinstvo v Selški dolini je pospeševal dr. Rudolf Andrejka, pravnik in pisatelj, ki je dolga leta domoval v Selcih, bil tajnik že v začetku tega stoletja ustanovljene Selške podružnice SPD, zaznamoval vrsto planinskih poti in po prvi svetovni vojni vodil dela pri gradnji Krekove koč na Rativcu.

Zgornja Luša, fot. ing. T. Mlakar

Na severni strani Selc je hribovje iz apnenca. Na uleknjenem slemenu za gričem Rismovcem leži vas **Topolje** (684 m, 60 pr.). Cestni klanci premagujejo 250 m višinske razlike. Hiše so krite s skrilom, njive se vrstijo v pasovih, ki se vijejo po višinskih črtah bregov. Na prevalu nad vasjo, kjer se svet prevesi v dolino Selnice in je odprt razgled v stene Jelovice in Rativca, je postavljen kamnit čok v spomin, da je na tem mestu padel 5. aprila 1945 komandant Škofjeloškega odreda Anton Vrhunec-Blaž Ostrovrhar, po katerem nosi ime tudi ena od loških ulic. Rodil se je leta 1915 v Selcih, bil ključavničar in delavec v Kranju, med okupacijo je opravljal važne vo-

jaške posle pri raznih enotah od komandirja čete do načelnika štaba Gradnikove brigade, dokler ni po svoji želji prevzel komande Loškega odreda. Leta 1943 je na Žirovskem vrhu prebijal nemški obroč. Na mnogih mitingih je recitiral pesmi, ki jih je sam napisal. Zbirko

njegovih Pesmi padlim borcem je natisnila partizanska tehnika v Martinj vrhu.

Na nasprotni strani doline stojita na terasah, kjer se končuje nižji skrilavi svet in se pričinja skupina koničastih kucljev iz triasnega apnenca, vasiči **Spodnja in**

Zičnica na Starem vrhu, fot. ing. P. Pokorn

Zgornja Golica (590 in 780 m, 64 pr.). Stožčasta *Miklavška gora* nad vasjo z višino 954 m je okronana s staro cerkvijo, ki izvira iz časov prehoda romanike v gotiko in je bila med vojno hudo poškodovana.

LUŠA

Dolina *Luše* je vsa zajedena v skrilasto hribovje. Od izliva potoka je spočetka ozka in obdana z gozdnatima bregovoma, po dnu se vlečejo podolgasti travniki, ki jih spremljajo cesta, potok in struga za mlin. V dolino gre cesta, ki so jo leta 1970 razširili za dostop na smučišča *Starega vrha*. Kmalu se bregova razmakneta in pojavijo se posamezne hiše **Spodnje Luše** (419—428 m, 88 pr.). Novejše stoje ob cesti, starejše na terasi nad cesto. Z južne strani priteka izpod Sv. Tomaža *Vodéčkarica*, malo dalje z nasprotne strani *Grapa*, ob kateri stoji zaselek istega imena, kjer plošča na *Ambruščevi* hiši št. 10 pripoveduje, da se je tam leta 1804 rodil »oče poštné znamke« Lovrenc Košir. Danes se nam zdi uporabljanje znamk samo po sebi razumljivo. Toda do leta 1837 je pošta za vsako pismo posebej izračunavala pristojbino in jo je bilo treba plačati v gotovini. Tedaj je Anglež Hill predlagal poenostavitev poštné tarife in svet smatra njega za izumitelja znamke. Dokazano je pa sedaj da je Košir iz Luše, ki je bil takrat knjigovodja na Dunaju, leto dni prej predlagal avstrijski vladi, naj uvede frankiranje pisem s posebnimi znamkami, že leta 1835 je pa v Ljubljani govoril o svoji zamisli z Angležem Galwayem, kar je najbrž dalo pobudo za *Hillovo* reformo. Čeprav je avstrijska vlada zavrnila Koširjev predlog, je vendar pravi zamislec znamke in z njegovo uvedbo združene poštné reforme rojak iz Luše. Njegova rojstna hiša je bila takrat preprosta bajta, sedaj je velika, prezidana. Sedanji gospodar, Koširjev sorodnik, hrani knjigo za vpis obiskovalcev.

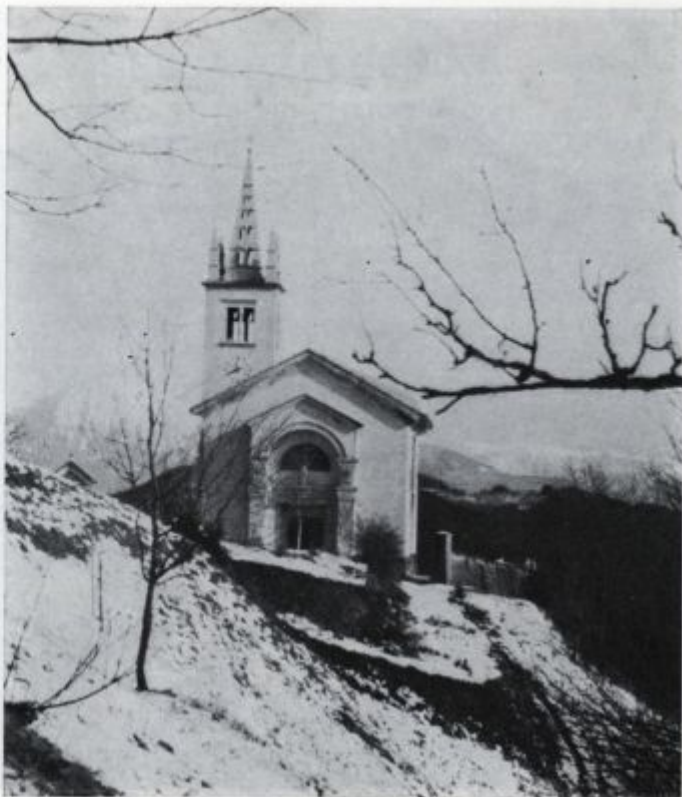
Na *Starmanovo žago*, ki stoji sedaj opuščena ob koncu *Spodnje Luše*, so se zatekli partizani pred Nemci, ki so bili v hribu v zasedi, nakar so jih Nemci obstreljevali z zažigalnimi bombami in uničili veliko zalogo lesa. Ob sovodnji *Luše* in *Pustotnice* se začne **Zgornja Luša** (450 m, 58 pr.). Vas je bila pomembno zatočišče partizanov na prehodu iz *Poljanske doline* na *Gorenjsko*. *Pustotnica* priteka iz *Pustot* na južni strani. *Pustote* so včasih imenovali opuščene kmetije. Ker je malo ravnega sveta in osojni položaj ni ugoden za kmetovanje, so že v srednjem veku tod mnogo kmetij opustili. Danes je v grapi *Pustotnice* nekaj kajž. *Kajža* znanega ljudskega pesnika *Pustotnika*, ki je po prvi svetovni vojni nastopal po ženitovanjih s svojimi prigodnicami, ne stoji več. Nad sklepom *grape* se dviga sleme *Medvednika* (943 m) in *Krivega brda* (885 m); čez preval *Predóle* (694 m) gre pot

v Delnice na poljanski strani. Na policah nad grapo Pu-
stotnice je nameščenih več vasic. *Rantovše* spadajo k
Luši; **Krivo brdo** (650 m, 5 pr.), **Jarčje brdo** (655 m, 16
pr.) in **Mlako nad Lušo** (700—750 m, 31 pr.) so pa šteli k
Javorjam, čeprav leže na selški strani. Vpliv bolj nase-
ljenih in gospodarsko močnejših krajev v prisojnem delu
Loškega pogorja je segal čez razvodje tudi na osojno
stran. Na slemenu pri Jarčjem brdu stoji cerkev sv.
Valentina, ki jo je leta 1854 delno prezidal loški stavbe-
nik Molinaro. Mimo nje gre markirana planinska pot iz
doline na Stari vrh.

Potok Luša nastaja iz *Črnovške* in *Dragobaške grape*.
Prva prihaja izpod Mladega vrha in teče pod kmetijo
Črnovec. Ob Črnovški grapi se razširjeni del ceste konča
na parkirnih prostorih (588 m) ob spodnji postaji staro-
vrške dvosedežnice. Od Škofje Loke do tod je 13 km
ceste, v zimski sezoni vozijo sem Transturistovi skibusi.
Sedežnica je dolga 1160 m, povzpne se 440 m visoko in
prepelje na uro do 900 oseb. Zahodno od vasi Zapreval
drži čez blegoško cesto, *zgornjo postajo* (1030 m) ima
vštric *Loške kočje*. Severni bregovi Starega vrha so od-
lična smučišča. Od *blegoške ceste* je z višine 874 m spe-
ljana vlečnica do višine 1196 m tip pod samim vrhom.
V Zaprevalu se je razvil kmečki turizem, posebno znana
postojanka je pri Žgajnarju. Nasproti spodnje postaje
dvosedežnice je prostor za letoviške hišice, možnost za
gradnjo takih hišic se odpira tudi na prisojni poljanski
strani Starega vrha od Četene ravni mimo Podvrha.

Nad Dragobaško grapo stoji v prisojni legi *Dragoba-
ček*, sosed Stirpnika, nad njenim sklepom pa *Hodice* in
Rastovke, zaselka Zgornje Golice. Črnovško in Drago-
baško grapo loči klinasto sleme, ki se dviga od njunega
sotočja v Zgornji Luši proti zahodu. Po slemenu gre iz
Luše strma steza, naokrog skozi Črnovško grapo je pa
speljana nova cesta na *Ravne nad Lušo*. Glavne kmetije
stoje na obsežni, položni polici. Njive se vijejo kakor
vzporedno položeni srpi preko vzhodnega dela slemena.
Ime je lep primer, kako so davni naselniki smiselno
imenovali svet, ki je bil prikladen za obdelovanje in na-
selitev. (Primerjaj Dolenje in Gorenje Ravni na poljan-
ski strani in Ravne pod Ratitovcem!) Badjura piše v
Ljudski geografiji, da ime Ravne označuje v brežnato
reber nad dolinami posajene police podolžnih oblik z
njivami in bolj skromno vasico. Zemljevid slovenskega
ozemlja, ki ga je izdala Slovenska matica leta 1922, na-

Lenart nad Lušo, fot. ing. P. Pokorn

vaja 16 Raven. V višini 758 m, kjer se sleme docela
izravna, stojijo cerkev, župnišče, gostilna s trgovino in
osnovna šola. Temu delu pravijo **Lenart nad Lušo** (107
pr.). Cerkev je bila med vojno uničena in je sedaj nova.
Ko so napravili novo cesto, so postavili k cerkvi zname-
nje s freskami Janeza Šubica. S pokopališča okrog cerk-
ve je obširen razgled. Posebno lepo se vidi nasproti
ležeča vas Zapreval in nad njo Loška kočja pod Starim
vrhom (glej poglavje »Kraji pod Starim in Mladim vr-
hom« pri opisu Poljanske doline!). Pri Sv. Lenartu je
bil 27. julija 1941 prvi sestanek komunistov iz loškega
rajona; na njem so sklepali o oboroženi vstaji in o usta-
novitvi Poljanske čete.

Debelakova
kmetija v Rovtu,
fot. ing. T. Mlakar

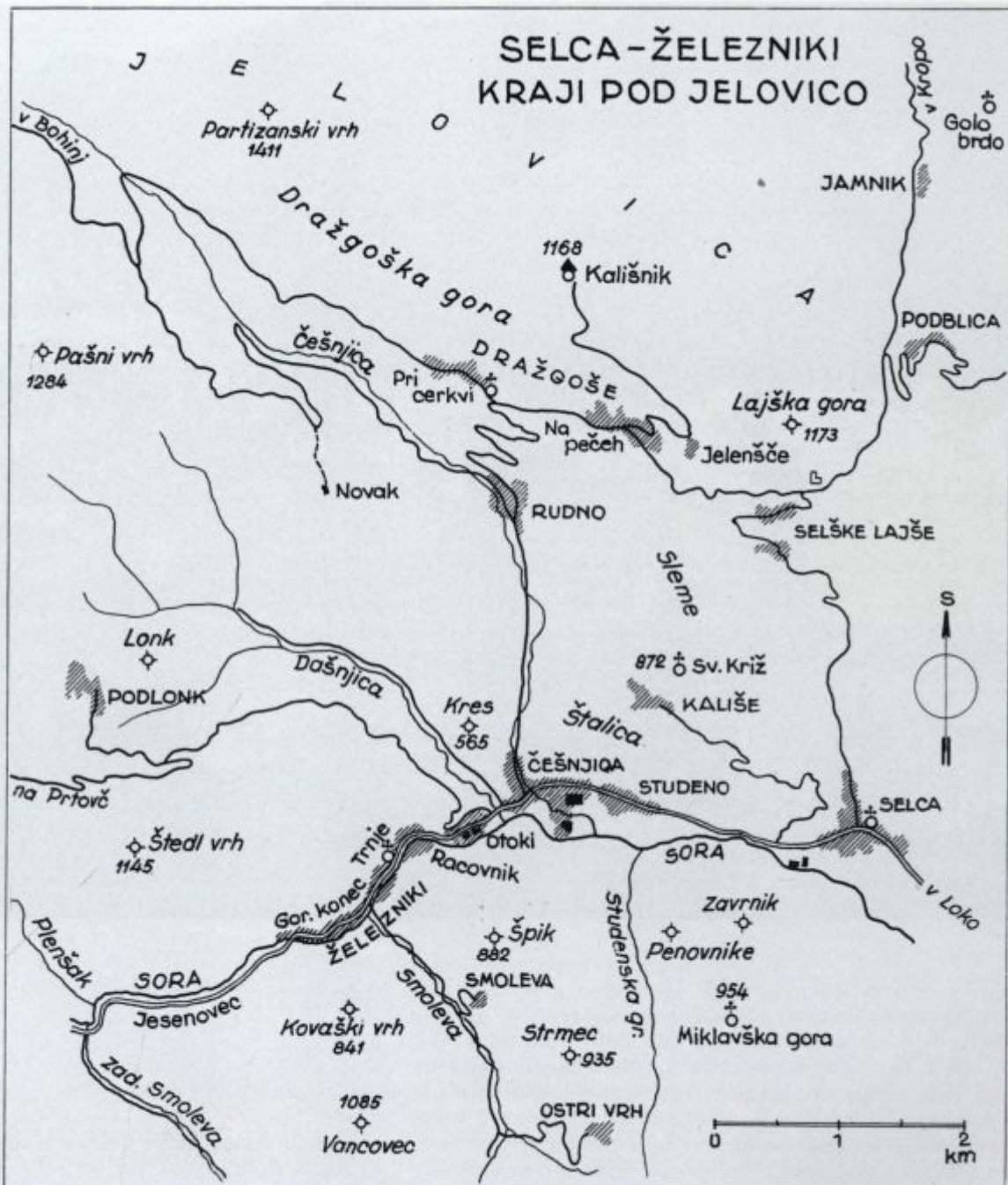
Mimo šole se vzpenja vozna pot dalje v **Rovt**, ki ima kmetije raztresene pod obronki Mladega vrha. Domačini uporabljajo edninsko obliko: v Rovtu, iz Rovta, uradno ga pa imenujejo Rovte. Naselje se razprostira v višini 810 do 960 m. Njive leže na prisojnih policah. Znatni dohodek daje les. Hiše so prostorne, zidane enonadstropnice, značilen primer loško-cerkljanskega tipa. Tudi kozolci so zidani in veliki. Najvišja kmetija — Debelakova — ima novo, sodobno urejeno stavbo. Neki vojni ujetnik iz Ukrajine, ki je bil med prvo svetovno vojno dodeljen v Rovt na delo, je takole označil takratno življenje kmetov v Rovtu: »Stanujejo kakor graščaki, oblačijo se kakor baroni, delajo kot črna živina, jedo pa kakor prašiči.«

Na blegoški cesti, ki gre nad Debelakovo domačijo vprek pobočij Mladega vrha, se je odigral prvi večji partizanski nastop na loškem ozemlju. Spominska plošča

ob cesti pravi o njem tole: »12. decembra leta 1941 je Cankarjev bataljon pod vodstvom komandanta Jožeta Gregorčiča in komisarja Staneta Žagarja napadel in uničil na tem mestu nemško policijsko kolono. Ta pomembna zmaga je bila uvod v Gorenjsko decembrsko vstajo.« Nemcev je obležalo 46, le eden je ušel. Partizani so dobili obilen plen, oborožili so se s prvimi brzostrelkami.

OD SELC DO ŽELEZNIKOV

Za Selci se od dolinske ceste odceplja na južno stran cesta, ki gre ob obratu Alplesa čez Soro in pod Miklavško goro v Golico, na severno stran pa cesta, ki se v zavojih vzpenja v Kališe. Takoj zatem se dolina zoži, z obeh strani se k Sori primaknejo apnenčasti hribovi, a se

spet kmalu razmaknejo in se na majhni ravnici pojavi prvi predkraj Železnikov — Studeno (455 m, 202 pr. leta 1961), ki je bil do priključitve leta 1966 samostojna vas. V starih listinah je imenovana Chaltenueld. Dolinsko dno, kjer se širi na progaste grude razdeljeno polje, je nekoliko vlažno. Vas je prislonjena pod prisojni breg. Leta 1961 je petina vaščanov živela od kmetijstva. Vedno bolj se zaposlujejo v industriji. Poleg starih kmečkih

Češnjica, levo bloki na Kresu, desno tovarna Alples, fot. ing. T. Mlakar

domov rastejo nove delavske hiše. Vas prehaja že v sosedno Češnjico.

Zaselek Rantovše nad Lušo, foto P. Pokorn

Na severni strani se nad Studenim dviga *Sleme* (883 m). Z vrha pred njim se razgleduje *cerkev sv. Križa* (872 m), znamenita po freskah na pročelju, ki so delo furlanskih mojstrov iz srede 15. stoletja. Med vojno je bila cerkev poškodovana, ker je rabila belogardistom za postojanko in jo je Prešernova brigada marca 1945 z bojem zavzela. Na polici pod njo stoji gručasta vas **Kališe** (750 m, 60 pr.). Prisojni breg je moral biti naseljen že v predzgodovinski dobi, kakor se da sklepati iz Pečnikove omembe grobov iz hallstattske (starejše železne) dobe. Na Štalici pod vasjo ležijo kupi slabo izkoriščene žlindre, ki pričajo o precej zgodnjem fužinarstvu.

Z južne strani se proti Studenemu odpira izmed Miklavške gore (954 m) in Špika (882 m) žlebasta, strma *Studenska grapa*. V njej ni nobenega naselja, pač pa stoji nad njenim sklepom vasica **Ostri vrh** (875 m, 56 pr.), ki je dajala jeseni 1942 zatočišče majhni partizanski bolnišnici. V njeni soseščini se začinja raztegnjeni Martinj vrh. Dostop ima po cesti skozi dolino Smoleve.

Drugi Železnikom priključeni kraj je *Češnjica* (450 m, 524 pr. leta 1961). To je geografsko središče doline, saj se tod končuje njen širši in se začinja tesni, debrasti

del, severozahodna smer doline prehaja v jugozahodno, s severa se odpira stranska dolina *Češnjice* izpod Jelovice, s severozahoda pa dolina *Dašnjice* izpod Ratitovca. Iz doline se loči cesta čez Jelovico v Bohinj. Češnjica je kraj, ki je v Selški dolini v zadnjem času najbolj napredoval. V urbarju iz leta 1291 je pod imenom Chersteten vpisanih devet kmetij. Pri štetju konec 1869 je imela 28 hiš in 231 ljudi, leta 1961 pa 84 hiš in 524 ljudi. Posebno v zadnjih letih, odkar so nove ceste omogočile avtomobilski promet čez Jelovico in je zboljšana zveza po Selški dolini, ji je razvoj zelo olajšan. Za kmetije je najbolj pomembna živinoreja. Skupno s Studenim in Podlonkom imajo pašo za Kosmatim Ratitovcem na planini *Klomu*, ki prehranjuje 50 glav živine. Važnejša je pa nekmetijska dejavnost, ki je tolikšna, da se Češnjica že kar urbanizira.

Na Češnjici in na Rudnu je bilo v prejšnjem stoletju razvito sodarstvo kot hišna obrt. Leta 1902 so ustanovili na Češnjici sodarsko zadrugo, leta 1910 tudi v Železnikih. Zelo pomembna je bila Lesnoproductivna zadruga, ki so jo osnovali leta 1937 na Češnjici, da so se osamosvojili od lesnih trgovcev. Po osvoboditvi so se te tri

zadruga združile v Lesno zadrugo. Ta se je leta 1964 razrasla v Lesnoindustrijsko podjetje (LIP) Češnjica in se končno leta 1969 preimenovala v *Alpes*, ki je sedaj največje industrijsko podjetje doline. Obrat je najsodobneje mehaniziralo in leta 1971 dogradilo še obsežno tovarno pohištva. Tako zdaj razen ohišij za radijske in televizijske sprejemnike, glasbenih skrinj, gramofonov in

Zelezniki: Trnje, levo nad cerkvijo Skovine,
 fot. ing. T. Mlakar

opreme za predsobe izdeluje še smiselno kombinirano sobno pohištvo in zaposluje okrog 700 ljudi. Ob velikih tovarniških stavbah je nastalo znatno delavsko naselje, v

zadružnem domu so odprli samopostrežno restavracijo in dvorano za kino, zgradili samski dom in poskrbeli za dotok nove delovne sile. Velik del izdelkov izvažajo Alples v ZDA in v zahodno Evropo. Manjše podjetje je Čevljarna Ratitovec, ki zaposluje nad 70 oseb, največ žensk. Izdelujejo predvsem moško obutev in sodelujejo z žirovsko Alpino. Letno prodajo okrog 90.000 parov čevljev. Precej ljudi se vozi na delo na Češnjico in v Železnike iz drugih krajev doline, mnogo se jih je po vojni že stalno naselilo tod, saj je na Češnjici še največ prostora v tem delu doline. Razen ob Alplesu so zgradili nove stanovanjske stavbe v dolini Češnjice in pod Kresom, v zadnjem času pa v dolini Dašnjice. Na Češnjici je nova poslovalnica Ljubljanske banke, tu sta dve trgovini in dve gostilni, znana *Turkova gostilna Ratitovec* in *Jelenkova*. V kraju sta Delavsko prosvetno društvo Kres in športno društvo Alples. Češnjica je izhodišče za ture na Ratitovec in skozi Dražgoše na Jelovico.

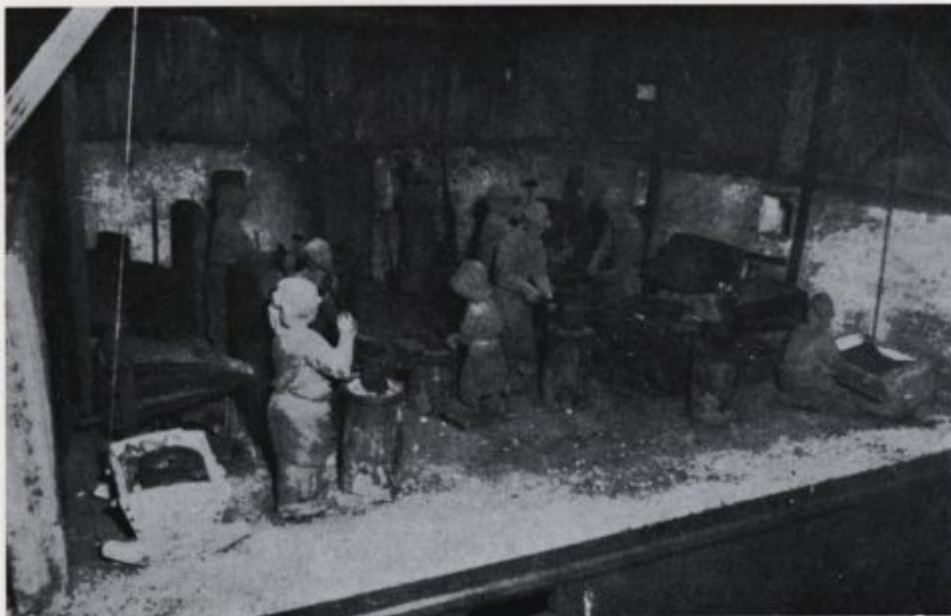
Sami **Železniki** v starem obsegu so naselje čisto svoje vrste. Postavljeni so v tesni debri, kjer ni prostora za polje. Hiše se vlečejo po ozkem dnu doline v dolgi sklenjeni vrsti in kažejo nekam nenavadno, tuje lice. Vklejnena med zidove in pod oboke mostov hiti med njimi reka Sora. Iznad njenega levega brega se vzpenjajo strmine *Štedl vrha* (1145 m). Za njimi kipijo v nebo prepadna pobočja *Gladkega vrha* (1667 m) v Ratitovcu, seveda jih pa iz ozke doline ni videti. Z nasprotne, južne strani se dvigajo med Smolevo in Studensko grapo *Špič* (882 m) in *Strmec* (954 m), med Smolevo in Zadnjo Smolevo pa *Kovaški vrh* (841 m) ter *Vancovec* (1085 m). Pozimi sonce več tednov ne posije čez te vrhove v dolino. Le od Češnjice sem ima dolina nekoliko planih tal, kjer je polje za dve kmetiji v *Škovinah*. Drugi del Železnikov — *Racovnik*, *Trnje* in *Gorenji konec* so bili skozi stoletja fužinarsko naselje, podobno kakor Kropa onstran Jelovice.

Valvasor je označil Železnike takole: »Ime se je rodilo iz kovinskega sadu, namreč iz železa. Delijo se v dva dela, ki sta četrta ure vsaksebi. So last deželnega kneza in imajo mnogo velikih in lepih zidanih hiš. Tu izdelujejo mnogo železa, iz njega pa vsake vrste orodje, zlasti obilo žebeljev. Mnogo železa izvažajo v Italijo, ker tod močno trgujejo z Italijani.« Nastanek in razvoj Železnikov opisuje zgodovinar dr. P. Blaznik. Freisinški škofje, ki so bili fevdalni gospodarji vsega loškega ozemlja, so

Železniki: plavž v Gorenjem koncu, fot. Tomaž Planina

že leta 1277 dobili od Rudolfa Habsburškega rudarski regal, tj. pravico do vseh rud na svojih posestvih. Okoli leta 1340 je škof Albreht naselil ob hitro tekoči vodi, kjer je bilo dosti vodne moči in v bližini železova ruda, fužinarje iz Furlanije. Podelil jim je del doline brez Škovin, to je svet, kjer sedaj stojijo Železniki in Jesenovec. Daroval jim je tudi travnik ob Dašnjici, ki priteka v Soro pri Češnjici. Tam še sedaj pravijo »V ješah« (die Esse = ognjišče v fužini). Furlanski fužinarji so prišli menda iz Palmanove. Valvasor omenja štiri bogate fu-

Maketa vigenjca v muzejski zbirki v Železnikih, fot. Tomaž Planina

žinarske družine — Plavci, Peri, Petrazzi in Amotta. Na stavbah se še vedno pozna furlansko-benečanski vpliv. Mnoge od njih imajo nadstropne pomole — palmade — in železne polknice. Najstarejša hiša ima ime *Plnáda*. Za orodje, za vrste železa in žebeljev ter za razne opravke pri delu so uporabljali furlanska imena. Okoličani so Železnike še v prejšnjem stoletju imenovali Lahovše. Za delavce so dobivali Nemce iz Kroke, Tržiča in Borovelj. Profesor Franc Ramovš je bil mnenja, da od teh izvira njihova posebnost v govorici — pogrskovanje.

Bere se, da sta v 17. stoletju delala v Železnikih dva plavža, dve večji in pet manjših fužin s kladivi na vodni pogon ter vrsta vigenjcev s 110 ješami in je bilo skupaj z rudarji, ogljarji in tovarniki okrog 2000 zaposlenih. Še po prvi svetovni vojni je stal zid nekdanje fužine na Jesenóvcu. Rudarji so bili Slovenci. Bobovec so zbirali po Kovaškem vrhu, v Smolevi, okoli Lajš in Dražgoš, nosili so ga pa tudi čez hribe s poljanske strani. V Vancovcu so nekaj časa kopali tudi manganovo rudo. Oglje so žgali v okoliških gozdovih. Žebelje so fužinarji prodajali v Italijo in v Levant, tovorili so jih v sodčkih čez Petrovo brdo.

Fužinarji so uživali mnogo svoboščin, plačevali so pa dajatve v denarju in so morali v času vojne braniti loški grad. Njihove spore je razsojal loški glavlar. V 16. stoletju si je deželni knez prilastil pravico nad rudniki in hkrati nad gozdovi. Pravico do kopanja rud je namesto škofa podeljeval rudarski sodnik za Kranjsko. Fužinarji v Železnikih so izkoristili nasprotja med freisinškim škofom in deželnim knezom in so nehali plačevati dajatve v Loko. Lastili so si tudi pravico do gozdov, ki so jim bili potrebni zaradi oglja in so bili do tedaj nesporna last loške gosposke. S kmetскими podložniki, ki so tudi sekali les za svoje potrebe, je prišlo večkrat do spopadov. Podlonkarji so v 17. stoletju železnikarske ogljarje s silo pregnali. Soričani so jim zagradili drčo in jih nagnali. Leta 1717 so kmetje uničili kopišča v Farjem potoku in na Blegošu. V Martinj vrhu je bil pri spopadu za gozd celo neki kmet ubit. Spori so trajali več kot sto let. Za gozdove na Jelóvici so se fužinarji pravdali tudi z blejsko gosposčino od 1699. do 1850. leta. Nasprotstvo med Železnikarji in okoliškimi kmečkim življem je bilo opazno še pred nekaj desetletji in je zamrlo šele v zadnjem času. Pospeševal ga je tudi različen način življenja.

Fužinarske družine so bile premožne, od njih odvisno delavstvo je pa sicer skromno živelo, vendar se je ostro ločilo od kmečkega prebivalstva v dolini. Škovine, ki so kmečki del Železnikov, so vedno ostale ločene od fužinarskih delov in so do leta 1920 spadale pod selško faro, ne pa pod Železnike, ki se jih držijo.

V dobi kapitalizma je fužinarstvo začelo hirati. Ruda je postajala dražja in tudi oglja je v bližini začelo primanjkovati. V prejšnjem stoletju sta začeli majhne, zastarele obrate dušiti konkurenca močne angleške, švedske in ruske industrije ter visoka carina. Fužinarji v Železnikih so se združili v dve delniški družbi, a tudi to ni izboljšalo položaja. Leta 1866 so imeli večino delnic mogočni Globočniki, leta 1909 so ostali edini lastniki fužin in jim je pripadla naloga, da pokopljejo fužinarstvo, ki je skozi 500 let dajalo življenje Železnikom. Fužine so Globočniki spremenili v žage, plavž je zadnjikrat talil rudo leta 1902, utihnil je »norec«, tj. veliko kladivo, ki je včasih razbijalo, da se je ves Gorenji konec tresel. Za prebivalstvo je nastopil čas životarjenja. Leta 1933 so skušali obnoviti žebjarstvo, a se poskus ni posrečil.

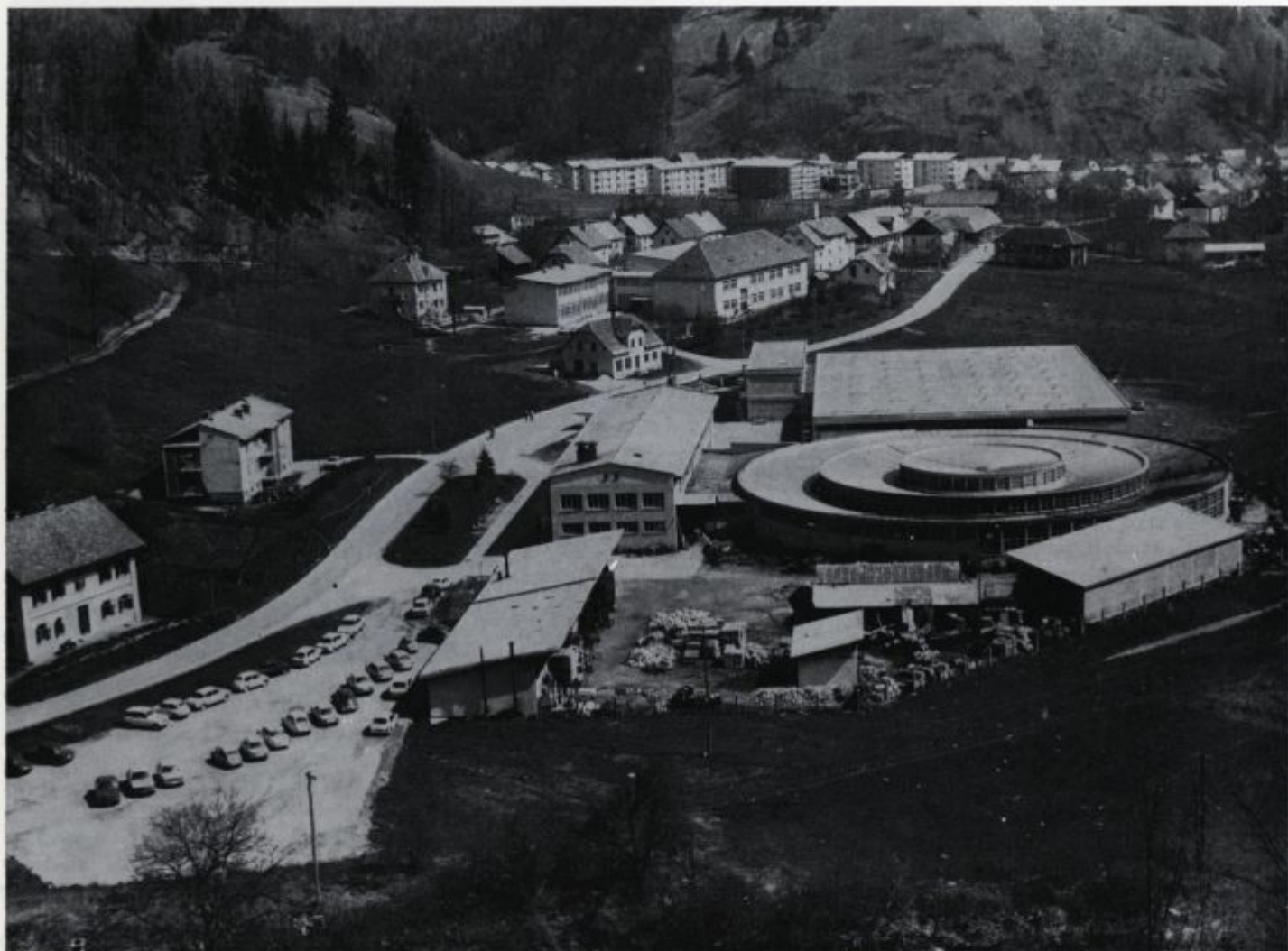
Fužin in vigenjcev ni več, nekaj so jih podrli, nekaj predelali, zadnji vigenjce so porušili na Jesenovcu po prvi svetovni vojni. Po srečnem naključju je ostal plavž v Gorenjem koncu. Ta del zdaj imenujejo Na plavžu. Plavž je edini te vrste v Sloveniji. Hoteli so ga porušiti, a sta se zanj zavzela profesorja Stele in Baš. Nasproti plavža še stoji svojska fužinarska *Plavčeva hiša*. Odlikuje se po nadstropnem pomolu, balkonu, kamnu z letnico 1637, kamnitem tlaku v vežah in vratnih podbojih. Pri povojnem obnavljanju so nekoliko zabrisali svojsko zunanost stavbe. Plavčeva hiša je iz posesti KZ za Selško dolino prešla v last Loškega muzeja in je zdaj v njej lokalna *muzejska zbirka* železarstva in lesnega gospodarstva, ki jo zbral in jo upravlja zelo prizadevni železnikarski pododbor Muzejskega društva v Škofji Loki. Zbirka dobro dopolnjuje sliko o zgodovinski pomembnosti tega kraja. Posebno zanimive so skrbno izdelane makete vigenjca, fužine, plavža, rudnika in raznih tipov žag. Razstavljeno je tudi gradivo o čipkarstvu, v vhodnem prostoru pa železnikarska podjetja prikazujejo svoje izdelke. V zbirki so »volcni za cajne« (iz cajnov so delali žeblje), železna blagajna z veliko ključavnico, fužinarsko orodje in izdelki, pločevinasti denar za delavce, s katerim so kupovali pri fužinarju, da je imel še od tega dobiček, blagajniški zapiski in podobno. V poletni

Železniki: spomin iz fužinarskih časov, fot. Fr. Planina

sezoni so zbirke odprte od 9. do 12. ure in od 15. do 18. ure. Varuhinja pokaže, kako se kleklja.

Od stavb, ki se stiskajo v ozkem dnu doline, kaže marsikatera čar preteklih časov, ko so bili Železniki kar gosposko naselje sredi kmečkega ozemlja. Umetnostno zanimiva je *podružna cerkev na Logu*, zidana v preprostem baročnem slogu leta 1706, ker ima lep rokokojski oltar z Layerjevo sliko, v stranskih oltarjih pa Metzingerjeve slike. Vredno je pogledati tudi Wolfove in Gosarjeve slike v *župni cerkvi*, ki so jo postavili leta 1874 namesto stare. Železniki so imeli svojega ljudskega umetnika Toneta Klemenčiča — Plnadarja (1844—1927), ki je slikal zibke, skrinje, znamenja in svete podobe na

pročeljnih hiš ter rezljal figure za jaslice in križe. Železniki so bili dovolj razgibani, da so se ljudje bavili z vsem mogočim, ne le s kovaštvom. S propadom fužinarstva so prenehali tudi stari običaji, ki so poživljali enolično življenje vase zaprtega kraja. Ob koncu leta ne hodijo več po trgu koledniki z zvezdo, na Gregorjevo ne spuščajo več lučk po vodi, kakor so delali včasih, podobno kot v Tržiču, ko so s tem izražali veselje, da je noč

Železniki: tovarna Iskra in šola v Otokih, zadaj bloki na Kresu, fot. ing. T. Mlakar

zgubila svojo moč in žebeljarjem ni bilo več treba kovati ob-svetilkah. Stare Železnike je zajelo novo življenje.

Ko je propadlo fužinarstvo, so Železniki občutno nazadovali. Leta 1869 so šteli 1288 prebivalcev, leta 1900 še

1028, od tedaj je pa število stalno padalo in je znašalo leta 1931 le 862, po vojni pa 814; hiš je pa ostalo 135 kakor v prejšnjem stoletju. Šele z novim gospodarskim dvigom se spet čuti napredek. Leta 1961 so našeli 1045 prebivalcev, leta 1971, pa so jih s priključenimi kraji Studenim, Češnjico, Skovinami in Jesenovcem izkazali 2230.

Med okupacijo so bili Železniki z vsem srcem na strani partizanov. Nemci so jih krstili za Moskvo. Skoro vsaka hiša je imela koga pri partizanih. Med tržani ni bilo izdajalca. Mladinci so leta 1943 ustanovili organizacijo Rdeča roža, zbirali orožje in municijo, zažgali avto nemškega župana in oplenili nemški tovornjak.

V noči od 22. na 23. januar 1944 je Prešernova brigada z Martinj vrha napadla trg in se zagrizeno borila med hišami do jutra, ko je nemški posadki prišla na pomoč močna okrepitev iz Loke. Dne 21. novembra 1944 pa je Gradnikova brigada znova napadla Železnike in jih po tridnevni borbi osvojila. Pomagalo ji je topništvo IX. korpusa s partopom (partizanski top), ki ga je izdelal vodja orožarskih delavnic Stjenka. Takrat so se Železniki vključili v osvobodjeno ozemlje in postali most med ozemlji IX. korpusa in jeseniško-bohinjskega odreda.

V olinah nad Železniki so imeli partizani že prej stalen prehod med Ratitovcem in Martinj vrhom. Tam so se križale kurirske poti in po grapi Plenšaku so pogosto prenašali ranjence. Raztreseni grobovi po gozdovih nad cesto pričajo o številnih borbah, ki so se odigrale na teh prehodih.

Po osvoboditvi so se Železniki rešili polstoletnega mrtvila in začeli z lastno močjo urejati svoje gospodarstvo. Na pobudo kovaškega mojstra Nika Zumra so ustanovili produktivno zadrugo kovinarjev *NIKO*, pri kateri je delalo spčetka 15 kovačev. Do leta 1954 je zadruga toliko napredovala, da se je lahko preimenovala v Tovarno kovinskih in elektromehanskih izdelkov. Delavci so s prostovoljnim delom uredili nove obrate in elektrarno. Ker so jim delovni prostori kmalu postali pretesni, so leta 1958 sezidali novo tovarniško stavbo, v katero se je preselil obrat za fino in elektromehaniko, v starih prostorih pa so izdelovali pisarniške potrebščine. Proizvodnja tehtnic je naslednje leto prešla v samostojno podjetje Tehtnica. Leta 1962 se je tovarna *Niko* priključila *Iskri* in prevzela njeno ime, vendar so izdelovanje pisarniških potrebščin čez leto dni ločili od proizvodnje elektromotorjev, zaradi česar so obnovili to-

Dražgoška
pokrajina, fot. ing.
T. Mlakar

varno NIKO. Tako so iz najskromnejših početkov v 17 letih nastale tri tovarne: ISKRA, NIKO in TEHTNICA.

ISKRA stoji v Otokih pred vhomom v stare Železnike. Izdeluje male elektromotorje in gospodinjske aparate. Največ izvažava v ZDA. Zaposlenih ima 700 ljudi, v obratu v Idriji pa še okoli 180. Leta 1971 so k prvotni tovarni dozidali veliko novo poslopje. Podjetje NIKO ima obrat na Racovniku in zaposluje nad 200 oseb. Razen pisarniških potrebščin proizvaja s toplotno obdelavo prožne jeklene trakove. Tudi TEHTNICA ima zaposlenih okoli 200 ljudi. Izdeluje precizne tehtnice, mešalce in centrifuge. Njen obrat je na koncu gornjega dela Na plavžu. Med obrtmi je najpomembnejše podjetje DOM OPREMA. Gostilne so v Železnikih tri: Trnje, Pri Meru in Demšar.

Nekdanji trg dobiva že kar mestno podobo. Njegovo pomembnost dokazujejo: Krajevni urad in Krajevna skupnost, PTT, osemletka, zdravstvena, lekarniška in veterinarska postaja, kino in organizacije Delavsko prosvetno društvo Svoboda, Planinsko, Avto moto, Turistično in Gasilsko društvo, Taborniški odred, Lovska in Ribiška družina. Od leta 1963 prireja Turistično društvo vsako poletje čipkarski dan. Ženske se mnogo ukvarjajo s klekljanjem. Šola ima poslopje pred ISKRO v Otokih.

V Železnikih se je rodil znani planinec in planinski pisatelj Janko Mlakar. Planinci so mu leta 1968 odkrili spominsko ploščo na rojstni hiši. Železniki so dali Slovencem še več drugih kulturnih delavcev, med njimi politika Antona Dermota, zgodovinarja Antona Koblarja in Antona Globočnika — Sorodolskega, profesorja aka-

demije za igralsko umetnost Franceta Koblarja, meto- dika matematike Luko Lavtarja, strokovnjaka za stroj- no tehniko Josipa Bonclja, zdravnika-dermatologa Jerneja Demšarja, strokovnjaka za fužinarstvo Matija Žumra in strokovnjaka za gozdarstvo Lojzeta Žumra.

K Železnikom spadajo sedaj Škovine, staro kmečko naselje treh domačij na terasi nad župno cerkvijo. Pri- ključen je tudi *Jesenóvec*, katerega hiše se vrstijo v pre- sledkih med Plešeniškim mostom in izlivom Plenšaka. Vodne moči Plenšaka je nekdanj izkoriščala fužina, ki je imela veliko peč in valjarnico za železo. Komaj se še vidijo sledovi, kje je stala. Po strmi rebri nad levim bregom Plenšaka gre najbližja pot na Prtovč. V dolini Smoleve stoji pod Špikom vas **Smoleva** (580 m, 44 pr.). Po dolini Smoleve drži cesta v Ostri vrh in v vzhodni del Martinj vrha, po dolini Zadnje Smoleve pa je glavni dostop v Martinj vrh.

KRAJI POD JELOVICO

Nad srednjim delom Selške doline se razprostira pla- nota Jelóvica, najbolj vzhodni visoki del Julijskih Alp. Kakor Pokljuka in Mežakla onstran Bohinjke, je tudi Jelóvica ostanek pontskega ravnika, ki so ga pa goro- tvorne sile ob prelomnici dvignile višje kot vzhodnejše hribovje. Prelomnica se jasno očituje z odsekanimi str- minami južnega in vzhodnega roba, s katerim je planota dvignjena nad okoliške hribe. Apnenčasta planota je kraške narave, kar dokazujejo številne vrtače in malo- številni potočki, ki po kratkem toku ponikujejo. Nekaj sledov so zapustili tudi ledeniki iz ledene dobe. Vse pro- strano površje pokrivajo gozdovi, le ponekod je gozd iz- krčen in rabi za planinsko pašo. Vendar planine ne spa- dajo v gospodarsko območje Selške doline, ampak so jih pred dokončno poselitvijo doline izkoriščale srenje s sav- ske strani, kakor kažejo njihova imena Mošenjska, Lip- niška, Radovljiška, Selska, Vodiška, Ribenska, Leška in Ribčeva planina. Le Dražgoše imajo za jugovzhodnim robom planote tik nad vasjo majhno planino *Kališnik* (1168 m). Ko je avstrijska gozdna veleposest leta 1892 odkupila pašne pravice na Jelóvici, so planine opustili ali skrčili njihov obseg. Po jelovških gozdovih so skozi stoletja kuhali oglje. Pri tem so bili udeleženi tudi hri- bovski podložniki loškega gospostva iz bližnjih naselij in sicer že v 14. in 15. stoletju. Pravico za to so dobivali

*Jelenca ali Biškova
skala nad Jelenščami,
fot. Fr. Planina*

s posebnimi podelilnicami kopišč. Trgovina z ogljem je začela pešati med obema svetovnjima vojnama in je po drugi skoraj popolnoma prenehala. Med drugo vojno je Jelóvico zajel val ljudske vstaje s selške in savske strani in je postala zatočišče, pa tudi pogosto bojišče partizanov z okupatorji. Že avgusta 1941 je imel Can- karjev bataljon svojo prvo večjo borbo na Lipniški pla- nini za Dražgoško goro, kjer se malo južneje vzdiguje vrh, ki ga zdaj imenujejo *Partizanski vrh* (1411 m). Sep- tembra 1942 se je med Lipniško in Mošenjsko planino borila Selška četa in se prebijala skozi sovražnikov obroč. Pri tem je padlo 25 partizanov, ranjenega koman- danta Jožeta Gregorčiča so Nemci ubili. Poleti 1944 je imela Prešernova brigada hude boje na Selski planini, tam stoji sedaj spomenik padlim borcem in talcem.

S Češnjice drži cesta po dolini Češnjice in pod *Pašnim vrhom* (1278 m) čez *Rastovko* (1125 m) (v zemljevidih Rastoke!) ter *Rovtarico* v Bohinj. Edina vas v dolini Češnjice je **Rudno** (514 m, 214 pr.). Vas je stara; ime-

Obnovljene
Dražgoše,
Na pečeh,
fot. Fr. Planina

novana je že v urbarju iz leta 1291. Ime priča, da so tam kopali železovo rudo že pred nastankom fužin v Železnikih. Najbrž izvira od takrat žlindra pod Kališami. O prazgodovinski naseljenosti priča bronasta fibula, ki so jo pred časom našli v bližini.

Z Rudna se dviga po osvoboditvi zgrajena cesta v **Dražgoše** (793—935 m, 287 pr.), ki so razpostavljene vzdolž prisojne police. Ime Dražgoš pozna domala vsak Slovenec, ker so jih Nemci po tridnevni borbi s partizani v začetku leta 1942 izravnali z zemljo. Sedaj je vas vsa nova. Vrsta polic, ki so ostanek uravnane površja izpred ledene dobe se vleče pod stenami Jelovice in daje z zložnejšim površjem prostor za obdelovanje in za naselje. Polje leži deloma na polici, deloma na temenu pomola, ki se vleče preko *Slemenca* (883 m) proti dolini, pa tudi po položnejših bregeh pod vasjo. Vas se je prilagodila terenu in je postavljena v dolgi vrsti po polici. Nad vasjo se vzpenja dolga *Dražgoška gora*, tj. južni rob Jelovice. Nekdaj so jo imenovali *Železna gora* (Eisenberg) po rudnih jamah, v katerih so kopali bobovec. Dražgoška gora daje vasi zavetje pred severnimi vetrovi, naselje se sonči pod njo v prisojnem bregu in ima mnogo ugodnejše podnebje, kakor kraji na dnu tesne doline ali na nasprotnih bregeh pod Blegošem. Stare Dražgoše so delili v tri dele: zahodni del so imenovali *Pri cerkvi*, vzhodni *Na pečeh*, zaselek pod skrajnim vogalom Jelovice pa *Jelenšče*. Nad Jelenščami štrli iz brega skalnat pomol Jelenca, ki mu od dražgoške bitke dalje pravijo

Bičkova skala. K Dražgošam spada tudi stara, samotna Novakova kmetija, ki leži na zaobljenem slemenu med grapama Češnjice in Dašnjice.

Usodni dogodki so zadeli Dražgoše januarja 1942. Po hudih bojih v Poljanski dolini se je Cankarjev bataljon premestil mimo Lubnika, čez Hrastnik in Sv. Mohor v Dražgoše ter se nastanil po hišah. Zunaj je ležal visok sneg in pritiskal je hud mraz. Nemci so zvedeli za partizane in začeli po tednu dni z ofenzivo. Bataljon se je pripravil na obrambo in zavzel ugodne položaje od cerkve do Bičkove skale nad Jelenščami. Borba se je pričela zjutraj 9. januarja. Z Rudnega so Nemci streljali s topom, pehota je prodirala na črti od Novaka do Lajš. S strani so se bližali Nemci v belih haljah na smučeh. Smučarsko patroljo, ki je ponoči prodrla proti cerkvi, je razbila partizanska zaseda. Boj je trajal tri dni, v nedeljo 11. januarja 1942 so Nemci prodrli na Jelenšče in od tam napadali proti Pečem ter zavzemali hišo za hišo. Še med bitko so na Jelenščah postrelili 19 domačinov, od enajstletnega dečka do starca čez 70 let. Zvečer se je Cankarjev bataljon začel umikati na Jelovico. Tam je 13. januarja doživel precejšnje izgube. Po umiku so Nemci požgali vso vas in pobili ter sežgali še 18 vaščanov. Vseh civilnih žrtev je bilo 41, druge vaščane so pa odpeljali v taborišča in zapore. V februarju so vse stavbe podminirali in jih zravnali z zemljo. Dražgoška bitka je močno odjeknila med Gorenjci. Spoznali so, da se je mogoče upreti tudi dobro organizirani vojski. Sklep, da

naši kraji ne bodo postali nemški, je dobil močno podkrepitev.

Stare Dražgoše so imele baročno cerkev s štirimi »zlatimi« oltarji, polnimi rezbarskih umetnin iz 17. stoletja, ki so bile tako odlično delo, da jih je dala dunajska spomeniška komisija v l. 1909 do 1912 prenoviti in pozlatiti. Preden so Nemci cerkev razstrelili, so dovolili dvema Ločanoma, da sta oltarje razstavila in jih odpeljala v Loko. Mnogo manjših kipov so Nemci odnesli, ostanke pa je Loški muzej razstavil v grajski kapeli kot primer rezbarske umetnosti 17. stoletja. Sedanjo moderno cerkev so zgradili po načrtih arhitekta Toneta Bitenca.

Pod Dražgoško goro se zdaj belijo obnovljene domačije. Dražgoše so zaživele novo življenje. Vas ima novo šolo, ki je podružnica osemletke v Železnikih, kulturno-umetniško društvo Brata Biček, trgovino in dve gostilni. Zadnji čas lahko sprejema že celo letoviščarje. Od leta 1958 so vsako zimo v januarju v Dražgošah in okolici spominske zimsko športne prireditve »Po stezah partizanske Jelovice« s pohodom smučarskih patrolj in z raznimi tekmovanji. Leta 1975 so položili temeljni kamen za dostojen spomenik junaške bitke.

Pod *Lajško goro* (1173 m) v oglu Jelovice stoje nad grapo Selnice **Selške Lajše** (Spodnje 660 m, Zgornje 770 m, skupaj 87 pr.). Vas je v vojni mnogo trpela. Tudi cerkev sv. Jedrti, ki je stala na slemenu v višini 857 m, je bila uničena.

Nadaljevanje dražgoške police pod vzhodnim robom Jelovice olajšuje prehod iz Selške doline v Kropo in Podnart. Tam stojita Podblica in Jamnik, gručasti vasi, stisnjeni pod jeloviške strmine. Včasih sta pripadali kakor tudi niže ležeče Nemilje loškemu gospostvu. *Jamnik* ima ime po rudnih jamah nad vasjo, kjer so od 14. do 19. stoletja kopali železovo rudo za kroparske fužine. Cerkev, ki je pomaknjena na pomol pri Golem brdu, ima imenitno razgledno lego. V njej so ohranjene freske iz 15. stoletja. V bregu pod cerkvijo je bilo jeseni 1942 taborišče štaba I. grupe odredov, v skalni votlini nad vasjo pa tehnika Meta, ki je razmnoževala Slovenski poročevalec in razna obvestila Gorenjcem. Nemci so odkrili skladišče v bližini, tehnike same pa niso našli. Avgusta 1969 so izročili namenu novo cesto z Jamnika v Dražgoše in jo imenovali *Cesta partizanov*. Cesta je turističnega pomena, saj povezuje znamenite kraje selške in savske strani in nudi lepe razglede po Gorenjskem.

Razvaline dražgoške cerkve leta 1948, fot. Fr. Planina

GORNJI DEL SELŠKE DOLINE

Nad Jesenóvcem se cesta v dveh pravokotnih zavojih prebija skozi kratko sotesko. Reka šumi ob apnenčastih pečinah in dosega nad 15 m strmca na km. Dolina je tod samotna, nikjer ni videti nobene hiše, le ozka steza se pne navkreber k cerkvi na *Suši* (560 m), ki sameva na gozdnatem pomolu. Cerkev je iz leta 1877 in ima Gosarjeve oltarje z Wolfovimi slikami. Za Sušo se pogled spet odpre v dolino izrazito debrastega profila, ob vodi je nekaj travnatega dna z majhnimi njivicami, pod strmimi senožetmi stoji nekaj zidanih kozolcev s skrilstimi strehami, med bregovi se pokaže vas Zali log. Pred vasjo se z juga odpira tesno grlo *Davščice*, vhod za cesto v prostrano Davčo. Pozimi se s strmin radi usipajo snežni plazovi v dolino.

Zali log (534 m, 245 pr. je zadnja in najvišja vas v dnu Selške doline. Postavljena je na vršaju grape, ki teče strmo izpod *Binteka* (1258 m) in *Grebl vrha* (1347 m). Domačini imenujejo vodo *Naglica*, kar dobro označuje njen hudourniški značaj. Gručasta vas napravlja prav svojski vtis, ker so vse stavbe s cerkvijo in zvon-

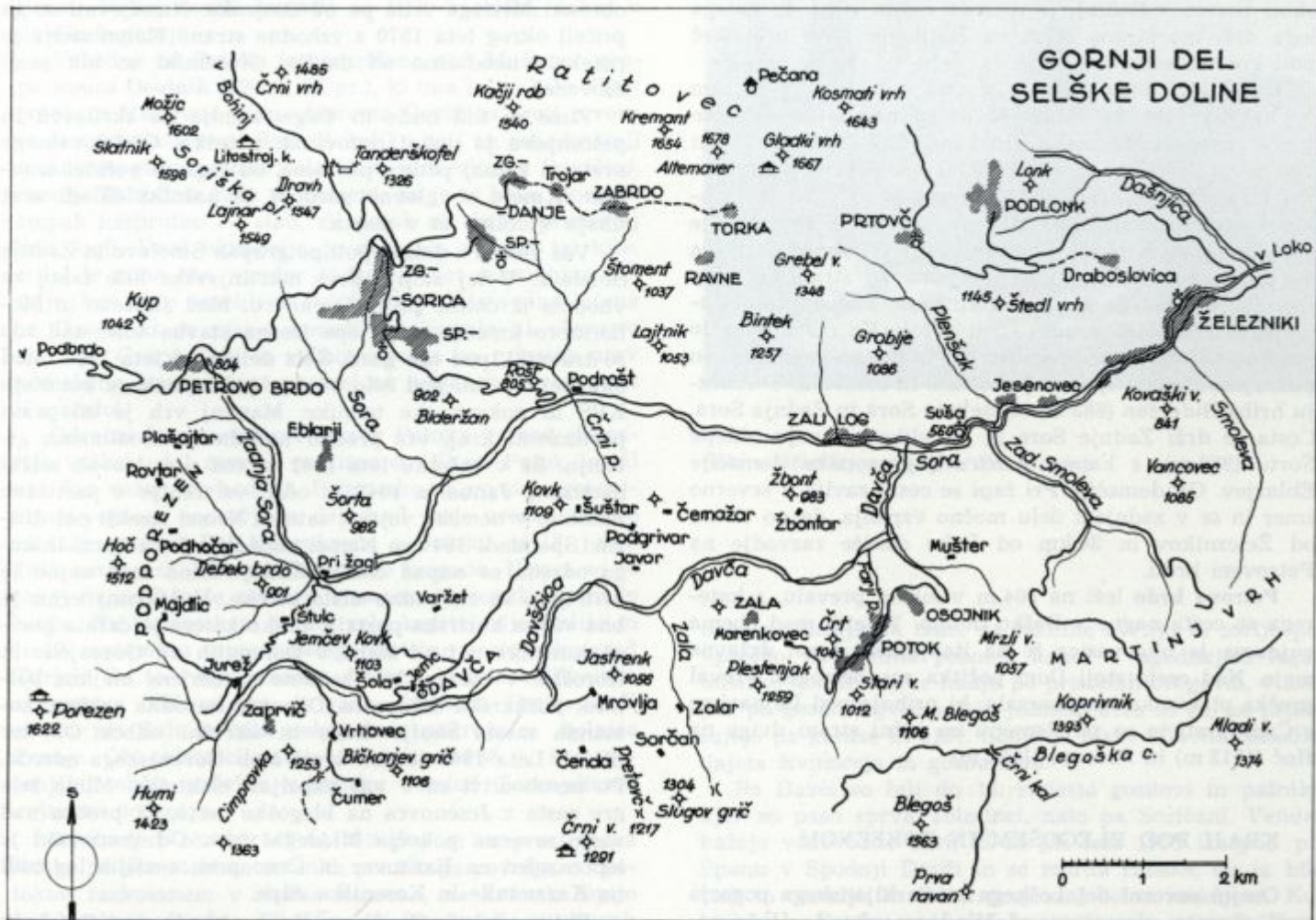
kom vred pokrite z modrikastosivimi skrilastimi ploščicami. Le nekatere nove hiše kvarijo enotno sliko. Skrilolom je dobro uro hoda nad vasjo pod Grebl vrhom. Vsa gornja dolina leži v kadunji spodnjejurskega glinastega skrilavca, ki se da klati v tanke plošče. Najživahnejše je bilo delo v skrilolomu med letom 1830 in prvo svetovno vojno. Takrat so skril oddajali ne le po Selški dolini, temveč tudi drugam. Z zalološkim skrilom je npr. pokrita stavba nekdanje ljubljanske realke v Vegovi ulici in mnogo cerkva. Po drugi svetovni vojni so ploščice pripravili za streho nove šole v Železnikih, sicer pa je skrilolom opuščen, ker je skril izpodrinila opeka, ki je cenejša, čeprav ni tako trajna.

Zali log, fot. ing. T. Mlakar

Zali log je razmeroma mlada naselbina. Tirolski predniki Založanov so se v začetku 14. stoletja naselili višje gori v hribu in so naselje imenovali Michelthal. Toda kmalu so zapustili slab svet, ki ga je bilo težko obdelovati, se preselili v dolino in ustanovili sedanje naselje, ki so mu rekli Ka Stuben. Za opuščeno zemljišče so morali še dalje plačevati dajatve, tudi sedaj imajo še tam parcele in imenujejo tisti svet *Groblje*. Prebrali so

Pomlad na Martinjurhu, foto P. Pokorn

torej na boljše, pa tudi spodaj je bilo trdo življenje, saj je dolina tesna, odročna, zemlje pa malo. Zato je novo naselje kmalu dobilo ime Zali log, kar ne pomeni nekaj lepega, ampak prav nasprotno — slab, grd, zli svet. Ker je naselje v dolini, je spadalo že od početka pod selško županijo, čeprav so bili naselniki Nemci. Šele pod avstrijsko upravo je bilo podrejeno soriški občini.

Vas ima največ dohodkov od gozdov. S strmih senožeti nosijo v »berkljah«¹ seno za živino. Zali log ima poslovalnico KZ Škofja Loka in gostilno pri Slavcu. Šolo,

ki je obstajala od leta 1860, so zadnji čas ukinili. V bregu nad gostilno je baročno predelana cerkev z veliko Gosarjevo stropno fresko in Wolfovo oltarno sliko. Tu je dolgo vrsto let župnikoval Anton Hribar-Korinjski, pripovedni in priložnostni pesnik, duhovit šaljivec in družabnik. Od leta 1957 stoji v vasi spomenik 74 žrtvam narodnoosvobodilne borbe.

Kraj ima redne avtobusne zveze s Škofjo Loko (22 kilometrov), nekateri avtobusi vozijo še naprej do Podrošta, Sorice ali Petrovega brda. Odkar je zgrajena cesta

skozi Sorico v Bohinj, je promet vedno večji. Iz Zalega loga drži markirana steza na Ratitovec (2 1/2 ure), več poti gre v Davčo.

Od Zalega loga dalje je v dnu doline le tu in tam še kakšna hiša. Iz doline se dviga nad levim bregom strmo pobočje *Lajtnika* (1052 m), nad desnim *Žbont* (983 m) in *Šoštarjev Kovk* (1105 m), vse pokrito z gozdom. Pri *Podroštu* se odcepi soriška cesta in se v ostrih ovin-kih dviga po bregu *Rošta* (815 m) v Sorico. V *Podroštu* je gostilna, zaselek spada k Spodnji Sorici. *Danjarska grapa* dovaja v Soro vodo, ki jo sprejema od stranskih grap izpod apnenčastega grebena Ratitovca, z nasprotne strani pa priteka hudourniški *Črni potok*. Ko cesta mine to majhno hidrografsko središče, se obrača na jugozahod in pokrajina postaja spet bolj enolična in samotna. V vznožju hriba *Bideržan* (883 m) se stekata Sora in Zadnja Sora. Cesta se drži Zadnje Sore in v velikem zavoju oklepa *Šorto* (982 m), s katere pozdravljajo soriške domačije Eblarjev. Od domačije *Pri žagi* se cesta zavija v severno smer in se v zadnjem delu močno vzpenja, da po 17 km od Železnikov in 34 km od Loke doseže razvodje na Petrovem brdu.

Petrovo brdo leži na 804 m visokem prevalu, s kate-rega se cesta nagne v Baško dolino. V letih med obema vojnama je bila vasica že na italijanski strani državne meje. Nad cesto stoji Dom počitka za onemogle. Preval prečka planinska transverzala, ki prihaja pod Lajnarjem s Črne prsti in se po slemenu na južni strani dviga na *Hoč* (1512 m) in *Porezen* (1622 m).

KRAJI POD BLEGOŠEM IN POREZKOM

Osojni severni del Loškega in Cerkljanskega pogorja med glavnim slemenom od Mladega vrha do Hoča zavzemajo raztresene vasi Martinj vrh, Osojnik, Potok, Zala, Davča in Podporezen. Nastale so za časa druge slovenske kolonizacije v 16. in v začetku 17. stoletja.

Martinj vrh (223 pr.) sestavljajo le samotne kmetije, ki so raztresene v višini 600 do 1030 m po terasah, pomolih in zaobljenih slemenih, ostankih pontskega ravnika. Z juga zagrajujeta martinjvrške hribe *Mladi vrh* (1374 m) in *Koprivnik* (1393 m) z *Mrzlim vrhom* (1057 m), na sever je pokrajina odprta v grapi Smoleve in Zadnje Smoleve, med katerima se dviga Vancovec. Obronki Mladega vrha ločijo Martinj vrh od Rovta in Ostrega vrha,

obronki Mrzlega vrha pa od Osojnika. Naseljevati so ga pričeli okrog leta 1570 z vzhodne strani. Kolonizacija je potekala neodvisno od davške. Naselniki so bili sami Slovenci.

Zime so tod hude in dolge, zemlja na skrilavcu in peščenjaku je dokaj rodovitna, a težka. Obdelovalnega sveta je komaj petina površine, od tega so večidel travniki. Kmetu so glavno gozdovi in pašniki. Mladi svet uhaja v dolino in v mesta.

Vas vežeta z dolino poti po grapah Smoleve in Zadnje Smoleve. V tej stojijo prve martinjvrške hiše takoj za vhodom iz doline proti Jesenovcu. Med Jakčevo in Mohoričevo kmetijo stoji lepa lesena stavba šole, nad njo so travniki, pod njo gozd. Šola deluje od leta 1910. Med okupacijo je bil pod šolo bunker pokrajinskega komiteja KPS in pokrajinske tehnike. Martinj vrh je bil pravi partizanski kraj, ves predan narodnoosvobodilnemu gibanju. Že v začetku leta 1942 so tod prezimovali selški partizani. Januarja 1943 so odšli vsi fantje v partizane namesto v nemško vojsko, zato so Nemci izselili pet družin. Spomladi 1944 so Nemci napadli šolo, a borci loškega odreda so napad odbili. Zadnjo zimo med vojno je učiteljica že svobodno učila otroke. V Martinj vrhu je bila važna kurirska postaja, preko katere je držala glavna kurirska pot od štaba v Dolomitih na Gorenjsko in Koroško. V vasi so bile začasno nastanjene majhna bolnica, puškarska delavnica, Okrožna narodna zaščita, komanda mesta Škofje Loke in okrožni odbor OF ter SKOJ. Leta 1943 je tod bival štab Gorenjskega odreda. Po osvoboditvi so v vas napeljali elektriko. Mimo šole gre cesta z Jesenovca na blegoško cesto, ki prečka nad vasjo severna pobočja Mladega vrha. Od vsepovsod je lep razgled na Ratitovec in Črno prst, z višjih leg tudi na Karavanke in Kamniške Alpe.

Dolina dolnje Davščice odpira pot do vasi Potok in Osojnik. **Potok** (680—840 m, 76 pr.) je razpostavljen po grapi *Farjega potoka*, ki sega visoko gor v severno pobočje *Malega Blegoša* (1106 m). V Potoku je v prvih letih 17. stoletja postavil neki furlanski podjetnik iz Železnikov svojo fužino. Rudo so tovorili čez Blegoš iz Volake. Zaradi težav z dobavo rude se je fužina kmalu ustavila in jo Valvasor omenja že kot opuščeno. Stala je nekje tam, kjer je bila pred leti majhna elektrarna. Voda teče v neprestanih brzicah in ima zato veliko gonilno moč. Za fužinarji so še v istem stoletju prišli slovenski naselniki in zavzeli grape med martinjvrškimi in davškimi nase-

ljenci. Nekaj novih domačij so šteli k selški, nekaj k davški županiji.

Vzhodno od Potoka je nameščena nad Muštrovo grapo vasica **Osojnik** (790 m, 26 pr.), ki ima le tri hiše. Farji potok in *Muštrova grapa* odrivata Davščico proti severu in jo usmerjata proti Sori. Nekoliko bolj na zahodu stoji v samotni grapi potoka *Zale*, ki se tudi izliva v Davščico, naselje **Zala**. Ime Zala ne pomeni, da je to kaka lepota, ampak nasprotno — slab, zli potok ali kraj (primerjaj Zali log!). Pred okupacijo je obsegalo naselje tri hiše, sedaj je samo ena, vendar jo štejejo kot samostojno naselje, ker so jo naselili iz Potoka in je bila vedno ločena od Davče, ki se njene domačije začenjajo na slemenu nad njo. Grapa Zala se strmo vzpenja po prisojnih prav pod sleme, kjer se svet prevesi na poljansko stran proti Kopačnici.

Odročni in samotni svet okrog Potoka je med okupacijo večkrat dal zavetje partizanom. Skozi Potok je bil ves čas važen prehod na Primorsko. Komanda gorenjskega vojnega področja je dala nad vasjo urediti žičnico za lažji prehod. Pri *Marenkovcu* v Potoku so 12. julija 1943 ustanovili VII. ali Gorenjsko brigado. Nemci so jo takoj napadli in je prestajala naporene premike in hude borbe. Na Dolenjskem je doživela kapitulacijo Italije in je 19. septembra zavzela belogardistično postojanko grad Turjak. Za to svoje junaško dejanje je bila odlikovana z imenom VII. udarna brigada Franceta Prešerna. V gozdu pri Zali je bila nekaj časa podružnica bolnice Franje. Ob obletnici vstaje 22. julija 1968 je šest gorenjskih občin podelilo v Potoku domicil Gorenjskemu vojnemu področju.

Davča (pri cerkvi 967 m, 310 pr.) se razprostira na široko po planotastem ostanku pontskega površja, od potokov razkosanem v zložna slemena, na katerih čepijo nizki vrhovi »kovki«. *Davščica* ali *Davča* teče v vijugah izpod Porezna proti vzhodu, sprejema številne potoke, pretežno z desne strani, in deli planoto s svojo globoko zajedeno grapo v dve glavni slemeni. Severno sleme se strmo spušča v dolino Zadnje Sore, južno se pa polagoma vzpenja v vrhove med Poreznom in Blegošem, med katerimi se posebno očitujejo *Hum* (1423 m), *Cimprovka* (1255 m), *Bičkarjev grič* (1106 m) in *Črni vrh* (1288 m), ki je pomaknjen najbolj proti jugu. Tako je Davča z južne strani zaprta, na sever pa odprta. Ker ima še precejšnjo višino — najvišje kmetije dosegajo 1120 m — je podnebje precej ostro, zime so dolge in snežene, rastna

Sola v Martinj vrhu, fot. Fr. Planina

doba pa skrajšana tako, da rastline cvetijo in zorijo povprečno dva tedna pozneje kakor v ugodnejših legah onstran doline. Njive imajo po prisojnih bregovih, v osajah pa gozd. Največ sejejo ječmen, oves in rž, ne pride-lujejo pa koruze in ajde. Sadja je malo. Glavne dohodke dajeta živinoreja in gozdarstvo.

Po Davči so bili do 16. stoletja gozdovi in pašniki, kjer so pasli sprva Tolminci, nato pa Soričani. Vendar kažejo vodovodne cevi, ki so jih leta 1958 izkopali pri Španu v Spodnji Davči in so morda rimske, da je bilo tudi to ozemlje že nekoč prej vsaj delno naseljeno. Kolonizacija Davče se je začela s poljanske strani. Okrog leta 1560 so se naselili v okolici Črnega vrha prvi rovtarji, ki so bili nekaj časa podrejeni županiji Nova Oselica, ker so se naselili ob istem času kot oni okrog Nove Oselice. Leta 1568 so jih dodelili županiji Sorica. Po letu 1604 so dobili svojo županijo. Tudi pod avstrijsko upravo je še del Davče, tako imenovana Leskovška Davča, spadal pod občino Oselica, večji del pa pod Sorico.

Po Davči so se naseljevale posamezne družine. Naselitev je bila v glavnem opravljena v 20 letih in je bila okrog leta 1630 skoraj končana. Ozemlje so po prejšnjih pašnikih imenovali »in der Alss«, tj. Albs — planine.

Slap Davščice pod Kotli, fot. Fr. Planina

Iz tega je nastalo d'Alss — Dalša — Davča. Ime pomeni torej planinski kraj in ne izvira od Deutsche. Zgodovinar Blaznik je mnenja, da tudi priimek Tavčar ne pomeni Deutscher, ampak Davčar, tj. prebivalec Davče. Naselniki so morali krčiti gozd in delati rovtje. Dovoljenje za to je dala loška gosposka, ko si je svet prej ogle dal njen lovski mojster, da ni bilo v škodo sosedom in da je mogla predpisati dajatve. Davčarji so morali takoj po naselitvi opravljati tlako, morali so pripravljati drva za grad in za apnenice ter les za jezove in poslopja. Zaradi oddaljenosti od Loke je bilo to hudo breme. Ker tedaj ni več primanjkovalo naselnikov, niso bili oproščeni takšnih bremen kakor Soričani, ki so bili kultivirali »divja tla«. Z davško kolonizacijo je bila naseljenost sklenjena, škof je pa rešil z vpisom v urbar lastninsko pravico za vse to ozemlje.

Vse do leta 1878 je bila Davča brez pravega središča, sestavljale so jo same samotne kmetije. Takrat je pa Martin Jemec sezidal poleg svoje domačije cerkev in od

tedaj smatrajo ta del pri Jemcu za vaško središče. Leta 1953 so v bregu nad Jemcem sezidali šolo z dvema učilnicama. Njene prostore uporabljata za sestanke Krajevna skupnost in za predavanja Turistično društvo. Cerkev premore sliko Štefana Šubica. Župnišče so Nemci leta 1943 minirali. Pred nekaj leti so ga obnovili.

Pri Jemcu je gostilna, ki slovi po domačem želodcu in ima tudi sobe za prenočevanje. Ob Davščici so imele nekatere kmetije mline in majhne elektrarne; te so zdaj opuščene, saj je vas priključena na splošno omrežje. Še po osvoboditvi po dolini Davščice ni bilo poti in so le les plavili, kadar je voda narasla. Sedaj je ob Davščici do pod Kotlov, kjer ima potok slapove, speljana cesta, od nje gre glavni odcep do Jemca, drugi odcepi pa do posameznih kmetij. V stransko dolino Zale, kamor so partizani plezali po stari bukvi in skalni polici, so po vojni odprli vhod z miniranjem pečine. Gornji del doline Zale je nekak mali Vintgar. Od Jemca je cesta podaljšana po severnem slemenu planote do Podgrivarja, iz doline Zadnje Sore pri žagi sta zgrajeni novi cesti mimo Štulca do Jureža v Zgornji Davči in skozi Dolino na sleme nad Močilarjem. Šoštarjevo kmetijo nad dolino pri Podroštu je menda opisal Tavčar v Visoški kroniki v prizoru, ko pride mladi Visočan snubit v Davčo. S Kovka nad Šoštarjem in z drugih odprtih krajev je obsežen razgled na nasproti ležeče podratitovške vasi, na Ratitovec in Bohinjske gore. Jasno se odraža prema črta nove ceste nad Sorico s Petrovega brda na Soriško planino.

Ko se je Prešernova brigada jeseni 1943 vrnila z Doljskega v Davčo, je zavzela tamošnjo nemško postojanko in s tem ustvarila prvo osvobojeno ozemlje na Gorenjskem, ki se je preko Cerknega nadaljevalo do Čepovana. Davča je ostala svobodna do konca vojne, tam so bili sedeži raznih vojaških in civilnih oblasti. Pri Španu so novembra 1943 ustanovili okrajno tehniko OF, pod Žbontarjem so decembra 1943 postavili divizijsko bolnico. Spomladi 1944 sta se pri Ocvirku nastanila pokrajinski komite KPS in pokrajinski odbor OF za Gorenjsko; ta je ostal tam do zadnje ofenzive leta 1945. Aprila 1944 je bila pri Podgrivarju konferenca Zveze slovenske mladine, na katero je prišlo okrog sto mladincev. Iz Ločnice so septembra 1944 premestili v Davčo tiskarno Trilof (tri leta OF). Partizane, ki so nosili razstavljeni stroj in črkovno gradivo, so pod Sv. Volbenkom napadli Nemci in jih sedem ubili. Ko so v novem kraju nadome-

Vrhovčeva kmetija v Davči, fot. ing. T. Mlakar

stili izgubljene dele, so pričeli z delom v grapi blizu Podgrivarjeve kmetije. Toda kmalu je zemeljski plaz podrl baraki in so morali vse preseliti k Španu, kjer je bila pokrajinska tehnika. Tu so do osvoboditve natisnili nad sto različnih tiskov, med njimi bibliografsko izdajo Prešernove Zdravljice, kar je najlepši izdelek partizanskih tiskarn. Zadnjo stvar so tiskali še 10. maja 1945. Na mnogih krajih je delavno Turistično društvo postavilo spominske kamne, ki pričajo o dogodkih med NOB. Na šoli je plošča z imeni padlih domačinov, pri cerkvi pa grobišče partizanov. Turistično društvo prireja ob koncu poletja narodopisno prireditev Dan teric pri Vrhovčevi kmetiji v Zgornji Davči, kjer pokažejo, kako so včasih predelovali lan.

Od Jemca gre pot na Črni vrh (ne zamenjati z vase-
ma nad Polhovim gradcem in nad Idrijo!) čez grapo Dav-

ščice in preko južnega dela Davče. Pod nekdanjo Tuškovo kmetijo, ki so jo Nemci požgali zaradi obmejnega pasu, se začno senožeti. Tu je tekla 800 let meja loškega gospostva, potem kranjsko-goriška in med obema vojnama jugoslovansko-italijanska meja. Na prevalu doseže ta pot markacije, ki povezujejo Porezen in Blegoš. Od tam gre pot po lepih tratih med skupinami macesnov. Tik pod vrhom zadene na cesto, ki prihaja okoli hriba iz Cerknega (15 km), da se je mogoče pripeljati do koč z avtobusom. Vrh je zaobljen in odet z mahovnatu trato, na kateri rastejo brusnice, brinje in nekaj macesnov ter smrek. Takoj pod južnim robom trat stoji *Planinski in lovski dom*, ki ga je planinsko društvo iz Cerknega s pomočjo lovske družine uredilo iz nekdanje italijanske vojašnice. V dom so iz Gornjih Novakov napeljali električno. S ploščadi in z vrha nad Domom je obširen razgled na Triglav, Bohinjske gore, Porezen, Idrijsko in Polhograjsko hribovje ter Trnovski gozd. Tik spodaj se vidi dolina Cerknice s Cerknom, Drnova s Pasicami, kjer je bolnica Franja, dalje hribi nad Kopačnico, okoli Sovodnja in Žirov, Robidnica, Leskoviča in Poljanska dolina.

Vrh Porezna iz letala, za njim
Davča, Ratitovec in Kamniške Alpe,
fot. ing. T. Mlakar

Ratitovec pozimi, Gladki vrh in planinska koča,
fot. ing. T. Mlakar

S Črnega vrha drže markacije na Porezen (skoro 3 ure),
na Robidensko brdo (1 uro) in na Blegoš (2 uri) ter Stari
vrh (5 ur).

Najbolj zahodno naselje Loškega ozemlja je **Podporezen**. Poselili so ga poslovenjeni Nemškorutarji iz okolice Podbrda, kar se še danes pozna na hišnih imenih velikih samotnih kmetij, npr. Pahman, Plašajtar, Majdlc, in na svojski izgovorjavi šumnikov. V starih listinah stoji za Podporezen nemško ime »Alss Eckgh«, iz česar je razvidno, da so se v ta kot naselili v istem času kakor

Prtovč, fot. Fr. Planina

v Davčo. Proti zahodu zaslanja naselje gora Hoč, sosed Porezna. Plečati Pórezen (1622 m) je osrednja gora Cerkljanskega pogorja in gospoduje nad dolinami Sore, Cerknice, Idrije in Bače, Že davno pred ledeno dobo, ko je med Alpami in Karpati še stalo Panonsko morje in je njegov zaliv segal v današnjo Ljubljansko kotlino, je potekalo tod razvodje med Sredozemskim in Panonskim morjem. Vrh Porezna je zaobljen in prostoren. Na njem stoji spomenik partizanom, ki so padli v njegovem območju leta 1944 in 1945. Tu zraven je stala stara koča, ki so jo postavili Cerkljani leta 1907 in je bila po prvi svetovni vojni do tal uničena. Porezen je zgrajen iz apnencev in skrilavcev. Po vzhodni in severni strani sega gozd visoko pod vrh, na južni in zahodni je pa pokrit s pašniki in senožetmi. Pred košnjo jih krasi obilica gorskih cvetlic, med katerimi sta najlepši alpska možina (*Eryngium alpinum*) in panonski svišč (*Gentiana pannonica*). Planino Porezen na jugovzhodni strani vrha uporabljajo kmetje iz Sorice in Spodnjih Danj pa tudi iz Poč in Gorij s cerkljanske strani, večinoma za pašo konj. Po vojni pasejo tudi Davčarji. Razgled je prostran, posebno na južno stran je širom odprt, ker Porezna do morja noben vrh ne dosega po višini. Pogled objema Julijske Alpe, Idrijsko, Polhograjsko in Loško pogorje ter kraške planote in seže v Ljubljansko kotlino ter Furlansko nižino. Nekaj deset metrov pod vrhom stoji na severni strani Koča na Poreznu, pritlična, kamnita stavba z betonsko streho, prirejena iz nekdanje italijanske vojašnice, podobno kot na Črnem vrhu. V njej so se pogosto zadrževali partizani na prehodu z Gorenjskega na Goriško. Kočo upravlja PD Cerkno. Iz Podbrda je na Porezen 3 ure hoje, iz Cerkna 3 in pol ure, z Blegoša 4 ure. Tudi od Jemca v Davči je markirana zanimiva pot na Porezen. Čez Porezen drži planinska transverzala, ki prihaja s Črne prsti čez Petrovo brdo in se spušča k bolnici Franja.

KRAJI POD RATITOVCEM

Od vsepovsod je iz Selške doline viden Ratitovec, ki se kot mogočen zid dviga na severni strani gornje doline. Proti Selcam kaže dva vrhova, ki ju loči široka zajeda; to sta Gladki vrh (1667 m) na levi in Kosmati vrh (1642 m) na desni. Proti zahodu se tja nad Sorico vleče vrsta vrhov z nenavadnimi soriškimi imeni. Ratitovcu

pripadajo še *Altemaver* (1678 m), njegov najvišji vrh, *Štounkopf*, *Kremant* (1654 m), *Žbajnik s Kačjim robom* in *He* (1456 m). Nad *Sorico* se vzdiguje *Tonderskofel* (*Donnerskogel*, 1326 m), ki mu sledi globlja zajeda *Na robu* (1212 m), onstran nje se pa dvigata še *Dravh* (1547 m) in *Lajnar* (1549 m). Na severno stran se ti vrhovi polagoma znižujejo v planoto *Jelovico*. V dobi alpskega gubanja so silni pritiski narinili masiv *Jelovice* proti jugu, da so se plasti apnenca zgrnile na nižje, hribovito ozemlje in jih pokopale pod seboj. Tako se zdaj iznad bregov iz mlajših apnencev in skrilavcev dvigajo strme vesine in marsikje prehajajo v pravo pečevje, raz katero se tu in tam meljejo melišča in zaispljejo nižje, položnejše bregove. Ves ta rob *Jelovice* je zgrajen iz gornjetriasnega dachsteinskega apnenca, iz kakršnega so tudi *Bohinjske gore*, ki so njegovo nadaljevanje nad *Baško dolino*. *Jelovica* in *Ratitovec* sta del miocenskega ravnika (glej poglavje *Geološki razvoj pokrajine!*).

Čeprav ima *Ratitovec* skromno višino, sega vendar nad zgornjo gozdno mejo in so obsežni deli pod vrhom pokriti s planinskimi pašniki. Na severni strani *Gladkega vrha* se v višini okrog 1465 m razprostira planina *Pečana*, na kateri pasejo iz hohinjskega *Nemškega rovta*. Po njej so včasih *Ratitovec* imenovali kar *Pečana*, darilna listina loškega gospodstva vsebuje ime »*alpis Bocšana*«. Živino s soriške strani pasejo nad vasmí po vesinah do vrhov in jo gonijo zvečer domov; na *Prtovško planino* v rebreh *Gladkega vrha* in *Kremanta* prihaja živina s *Prtovča* in s *Torke*, na *Danjarsko planino* na *Heji* iz *Danj* in na *Soriško* za *Dravhom* iz *Sorice*. Le na planini *Klomu* (1490 m) za *Kosmatim vrhom* ostaja živina ves čas poletne paše. Planina *Klom* je nastala tako, da so srenje *Češnjica*, *Studeno* in *Podlonk* svoj čas ustanovile pašno zadrugo in vzele v zakup zemljišča nekdanjega veleposestva *Eger* iz *Železnikov*.

Ratitovec in njegovi sosede so prijeten cilj planincev. Iz *Selške doline* gredo nanj poti od *Prtovča* in od *Sorice*. Prvo kočo — *Krekovo* — je postavila takratna

Ravne pod Ratitovcem, fot. Fr. Planina

Selška podružnica SPD leta 1925. Med okupacijo je bila uničena in v letih 1952 do 1954 so zgradili sedanjo *Kočo na Ratitovcu*, ki razpolaga z 20 posteljami in približno 20 skupnimi ležišči. Upravlja jo Planinsko društvo za Selško dolino v Železnikih. Z vrhov je prostran razgled; posebno lepo se vidijo: Loško pogorje z Blegošem, Porezen, Triglav, Karavanke in Kamniške Alpe ter veliki kosi Gorenjske. Ljubitelje gora razveseljuje bogata gorska flora; trate ob vrhovih so okrašene z murkami in

očnicami, na prevalu Razoru so velike ploskve porasle s slečjem ali rododendronom. Podgorju Ratitovca dajejo poseben čar macesnovi gozdovi in skupine macesnov, ki obroblyajo poti med naselji ali v gručah prekinjajo žametasto površje senožeti.

V zavetju pod južnimi strminami Ratitovca so nanižane soriške vasi v višini med 800 in 1200 m. Prostor so našle na policah in pomolih, ki so ostanki ponskega ravnika izpred ledene dobe in so se ohranili na meji med dachsteinskim apnencem ter pod njim ležečimi skrilavci in drugimi starejšimi kamninami. Na vzhodni strani čepi pod Gladkim vrhom vasica **Prtovč** (1025 m, 25 pr.). Postavljena je na sleme, ki se med grapama *Plenšaka* in *Dašnjice* sloči proti Štedl vrhu. Ime izvira od izraza »pretolč«, ki smiselno označuje prehod v poraslem gorovju, kjer se pot v višine pretolče iz doline v dolino. Na prevalu stoji cerkvica, pet hiš je pa prislonjenih pod obronek Gladkega vrha. Zaradi višine ima le borne nji ve in se preživlja z živinorejo in zaslužkom od gozda. Na Prtovč je hodil na počitnice dr. Krek. Med vojno so partizani večkrat dobili zavetje v vasi, posebno pozimi. Ljudje so jih celo oskrbeli z orožjem in strelivom, ki so ga ob razpadu jugoslovanske armade pobrali v barakah ob vojaški cesti in ga poskrili. Novembra 1943 so se Nemci v megli približali iz grape *Plenšaka*, presenetili stražarja in ga ustrelili, nato so z minami zažgali štiri hiše. Partizani so se srečno umaknili v Ratitovec. Prtovčani so nato preživeli zimo v Podlonku, spomladi 1944 pa so se vrnili domov. Požgane hiše so obnovili po osvoboditvi, vendar šteje vas dve hiši manj kot pred vojno.

S Prtovča drži markirana pot na Ratitovec čez Razor ali nad grapo *Plenšaka* pod robmi *Goča*, vzhodnega obronka Gladkega vrha.

Sosednja vas **Podlonk** (650—910 m, 122 pr.), ki je raztresena nekoliko niže nad *Dašnjico*, je precej večja. Spočetka se je naselje imenovalo Pod planino in obsegalo dve slovenski kmetiji. Ko so nemški priseljenci ustanovili Prtovč, so uvideli, da so tod še na voljo zemljišča in so se naselili še sem. Tako je postal Podlonk narodnostno mešan. Novi sosedje so ga začeli imenovati *Termolben*, kar je nastalo po okrajšavi iz »unter den Alpen«. Kot prvotno slovensko naselje je spadal v županijo Selca. Med vojno je bila nad vasjo nameščena partizanska bolnica Ratitovec, v kateri se je zdravilo do 20 ranjencev. K Podlonku spada zaselek *Droboslovica*, ki ga urbar imenuje *Dobroslica*, kar je verjetno skrajšano iz

Dobroslavica. Imenik krajev vojvodine kranjske iz leta 1874 navaja ime Dragoslavca. Skozi zaselek gre markirana steza izza železnikarske cerkve čez *Suho dolino* in pod *Sovinko*, od tod naprej pa čez 886 m visoki preval na *Špičku* proti Prtovču.

Na prisojni polici pod Altemavrom stoji **Torka** (1175 m), najvišje naselje loške občine, ki ima zdaj le dve kmetiji, kajža pa je opuščena. Pri popisu leta 1948 je vasica imela 34 ljudi, leta 1971 pa samo devet. Mogočni dom zgornjega Torkarja je žgoč primer gospodarsko socialnega stanja hribovskih kmetij, saj od 12 sinov in hčera nihče ni ostal doma na posestvu, ki ima skoraj 60 ha gozda in senožeti.

Malo pod Torko so nameščene **Ravne** (ok. 1020 m, 26 pr.). Tirolski priseljenci so dobro presodili položaj Raven, ki so jih imenovali Ejben. Vas zavzema podkvasto usločeno, malo nagnjeno polico v bregu. Grapa Ravenškega potoka med *Štomentom* (1037 m) in *Lajtnikom* (1052 m) jo povezuje z dolino Sore pri Podroštu.

S Torke gre kolovoz čez pomolasti *Eken* in se nagne v sosednje **Zabrdo** (1090—1100 m, 13 pr.). Kakor lastovičje gnezdo je prilepljena vrsta petih hiš v breg pod pečevjem *Kecerlekela*, ki se spušča izpod Kremanta. Gr-

movje in mlade smreke po travnatem bregu okoli vasi pričajo, kako narava spet zavzema svet, ki ga je človek pred stoletji s trdim delom osvojil za obdelovanje. Za zadnjo domačijo se skriva prijazna stavba šole, ki pa od leta 1970 ne služi več svojemu namenu. Delala je od leta 1906.

Iz Zabrda se kolovoz nadaljuje skozi zaselek *Trojar* v **Zgornje Danje** (1100—1120 m, 21 pr.). Vrsta šestih enonadstropnih, zidanih hiš z obilico oken in velikim ostrešjem stoji ob poti, nad njimi se vzpenja v breg smrekov gozd, pod njimi so senožeti in krpe njiv. Dve hiši sta že prazni, drugim grozi prej ali slej enaka usoda. Lesena letoviška hišica pod potjo oznanja odmiranje kmečkega življa. K vasi spada še zaselek Trojar. Pašnike imajo na Kačjem robu in Kremantu.

Povsem ločeno in dokaj niže od Zgornjih so nameščene **Spodnje Danje** (81 pr.) v odprti kotanji, kjer breg prehaja v slemenski pomol, na njegovem koncu stoji v višini 876 m cerkev sv. Marka, ločena od vasi. Vzhodno od pomola teče Danjarska grapa, za cerkvijo se pomol spušča v manjšo grapo, kjer na nasprotni strani stoji s smrekovim gozdom porasli *Gožel*. Tirolski priseljenci so Spodnjim Danjam dali ime Niderhuebn, Zgornjim Ober-

huebn. Slovensko ime Danje izvira od besede dno in se je gotovo nanašalo na Spodnje Danje.

Pri Danjah in Sorici ležijo ledeniške groblje, v katerih so pomešani kamni oglajenih robov, peščena kaša in skale iz dachsteinskega apnenca. Profesor Melik se nagiba k mnenju, da se je led kopičil na Soriški planini in njeni okolici ter od tam drsel po škrbinah ob Tonderškoflu v globeli, kjer danes stojе Danje in Sorica. Verjetno je bil ta lokalni ledenik v zvezi z odcepom bohinjskega ledenika.

V Spodnjih Danjah se je najdalje ohranil govor, ki je imel sicer slovenski jezikovni ustroj, a je bil ves pretkan s popačenimi nemškimi izrazi, podedovanimi od prednikov, ki so jih freisinški škofje pred približno 600 leti preselili s Tirolskega. Naj navedem dva zgleda! Mož, ki je šel v mlin po moko, je odgovoril: »Grem v milo po melo.« Pastirja so zjutraj poklicali: »Pulde, avfštenej, uš trajbov ki hitat.« Svoj govor so pred tujci skrivali, sedaj ga uporabljajo samo še stari ljudje in mu je konec že usojen. Tako se dopolnjuje proces, da bo tudi ta otok tuje kulture, ki se je skozi stoletja ohranjeval v odročni osamljenosti, izginil v slovenstvu.

Največja vas ratitovškega podgorja je Sorica. **Zgornja Sorica** (880 m, 180 pr.) leži v povirju Sore v korita-

stem delu, ki ga je razširil ledenik, **Spodnja Sorica** (816 m, 114 pr.) je pa razmeščena po polici in zaobljenem pomolu, ki štrli iz pobočja med jarkoma Sore in Nidrsarske grape in se z *Bideržnom* (883 m) končuje nad glavno dolino. V okolici je površje zgrajeno iz zaloloških skrilavcev, vas sama pa stoji na ledeniški groblji, ki izpod *Soriške* peči sega dol do cerkve. Po valoviti okolici se širijo senožeti in njive v prijetni menjavi z macesnovimi gaji. V ozadju se dvigajo Lajnar. Dravh, Soriška peč in Tonderškofel. Turistični pisatelj Rudolf Badjura, dober poznavalec Slovenije, je Sorico označil takole: »Sorica je ena najbolj ljubkih slovenskih gorskih vasi, idilično letovišče z gorskimi tratami in macesnovimi gozdički; visoko dvignjena nad sklepom Selške doline ima svež gorski zrak in višinsko sonce, kjer je megla redkost; povzdigujejo jo lepa in udobna sprehajališča, mnogovrstne gorske ture in izvrstni smučarski tereni. Treba je že mnogo sveta prepotovati, da najdete tako lep pogled na vas, kjer se na valovitem, rahlo dvignjenem pobočju belijo med zelenjem vrtov prijazne hiše, pokrite z modrim skrilom, nanje pa zviška gledajo drzno oblikovani gorski vrhovi.«

Ime Sorica stoji že v darilni listini iz leta 973, pisano kot Zouriza. O nastanku naselja piše dr. Blaznik takole:

Spodnje Danje, fot. ing. T. Mlakar

»Ustno izročilo trdi, da bivajo prebivalci soriškega ozemlja tam šeststo let. Po tradiciji je začetkoma prišlo v Sorico le osem ljudi. Našli so popolnoma zaraslo pokrajino. Prišli so sami brez družin. Na »Goserjevnu bignu« so

šli na lipo, da poskusijo veter, če bo rodovitno ali ne. Veter jim je ugajal. Lipo so posekali, obžagali in iz nje napravili mizo. Stari ljudje so menda to mizo še videli. Nato so začeli obdelovati zemljo. Šele kasneje so šli po svoje družine.«

Iz urbarjev in starih listin je razvidno, da so bili ti priseljenci Tiroolci. (Glej splošno poglavje o Selški do-

lini!) Dokler so bili naši kraji pod avstrijsko oblastjo, je iz Sorice hodilo vsaka tri leta odposlanstvo v Innichen ob izviru Drave, od koder so prišli njihovi predniki, da je tamošnji cerkvi darovalo veliko svečo in t. i. Käfergeld v priprošnje za varstvo polja pred gosenicami. Novo ustanovljenega naselja niso imenovali po nemško, kakor njihovi sosede, ampak so mu dali po izviru reke kar

Sorica z Dravhom in Lajnarjem v ozadju, fot. ing. T. Mlakar

njeno slovensko ime. Pač pa so vsa zemljišča poimenovali po svoje. Ta ledinska imena so še zdaj vsa tuja in nam nekatera prav čudno zvenijo, npr. ejbne, lajta, žajta, grejbl, koufel, torle, berental, bolbežgrube, binklc

itd. Ostala so tudi imena gora in družinski priimki. Sicer so se pa Soričani v teku stoletij popolnoma poslovenili, le da se v padajoči intonaciji poudarjenih zlogov, natrganem govornem ritmu in hreščeči izgovorjavi še pozna njihov tuji izvor.

Slika Ivana Groharja Jaslice, ohranjena v Sorici,
fot. Fr. Planina

V zadnjih desetletjih je tudi v Sorici, kakor v večini hribovskih krajev, število ljudi padlo, čeprav se je število hiš povečalo. Hiše so postavljene v gručah. Spodnja Sorica je glede gospodarstva na boljšem, Zgornja je navezana predvsem na gozdno in lesno gospodarstvo. Proso ne uspeva več, pomembna je živinoreja. Do druge svetovne vojne je bila Sorica sedež občine, ki je obsegala vse kraje na obeh straneh gornjega dela Selške doline do Jesenovca in Prtovča.

Središče vasi je v Spodnji Sorici, kjer so: *Zadružni dom* s trgovino, gostilno in dvorano, ki jo uporablja prosvetno društvo Ivan Grohar, pomožna pošta in cerkev, pomaknjena na grič v spodnjem delu vasi. Pred Zadružnim domom je *Groharjeva rojstna hiša* s spominsko ploščo. V gornjem delu vasi je šola, ki so ji leta 1970 ukinili višje razrede in jo priključili šoli v Železnikih kot njeno podružnico.

Idilična gorska vas je dala Slovencem nežno čutečega slikarja Ivana Groharja, ki je z novimi figuralnimi kompozicijami in s čudovito barvno simfonijo ter učinkovito razdelitvijo svetlobe močno zablestel v naši umetnosti. Vse življenje mu je bilo prepreženo s trnjem, vendar se je ta preprosti hribovec povzpел s svojo naravno nadarjenostjo tako visoko, da pomeni enega od stebrov slovenske kulturne zgradbe. Spominska plošča v Spodnji Sorici pove, da se je tam rodil 15. junija 1867.

Otvoritev depandanse Litostrojske
koče na Soriški planini,
fot. ing. T. Mlakar

Kot gostačev sin je moral služiti za pastirja in za malega hlapca. Živo nagnjenje k umetnosti ga je zvalo, da se je šel učiti slikarstva k preprostem mojstru Bradaški v Kranj, od tam pa v Zagreb. Ker mu je služenje triletnega vojaškega roka pretrgalo šolanje in ga iz sveta umetnosti neusmiljeno pahnilo v grobo, zanj nesmiselno realnost, je pobegnil od vojakov v Italijo. Toda brez denarja mu ni bilo obstanka, zato se je vrnil in moral osem mesecev presedeti v zaporu, potem pa služiti vojake leto dni dalj kot sicer. Pozneje se je šolal na risarski šoli v Gradcu in Münchnu, po povratku si je uredil svoj atelje v Škofji Loki. Najhujša nesreča ga je zadela, ko si je v potrebi izposodil denar iz blagajne društva umetnikov in bil zato obsojen na tri mesece težke ječe. Osamljen in izvržen iz družbe je šel na Dunaj stradati in se od tam vrnil v Loko, kjer ga je podpiral lesni trgovec Dolenc, ki so mu zato ostala njegova najlepša, tisti čas ustvarjena dela. Po novih udarcih, ko mu oblast ni hotela spregledati posledic kazni, da bi našel službo in se oženil, ko so mu odrekli že obljubljeni podporo za študijsko po-

tovanje v Italijo, ga je pritisnila k tlom še jetika, posledica neprestanega pomanjkanja. Umrl je 19. aprila 1911 v ljubljanski bolnišnici. Čeprav je bil vse življenje reven, nam je vendar zapustil veliko bogastvo — svoje umetnine. Njegove slike *Macesen*, *Sejalec*, *Loka v snegu*, *Delo na polju*, *Ajda v cvetju*, *Pot v gozdu* so barvna pesem o slovenski zemlji in spadajo med najdragocenejše zaklade galerijskih zbirk. V Sorici so leta 1960 odprli zbirko *Groharjevih mladostnih del*, ki kažejo njegove prve slikarske poskuse, vendar nekatere, npr. *Jaslice* in *Sv. Florijan* že izpričujejo njegovo zrelo rast. Zbirka je bila nameščena v župnišču, kjer je Grohar bival, ko se je v letih študija vračal iz tujine v domači kraj. Zdaj zbirke ni več in so lastniki pobrali svoje slike. Cerkev in pokopališče so filmarji izbrali za prizorišče v filmu *Cvetje* v jeseni.

Sorica nudi prijeten oddih planincem, ki obiskujejo Ratitovec, Bohinjske gore ali Porezen. Do leta 1957 je imela Sorica cestno zvezo le z dolinsko cesto pri Podroštu. Takrat so pa dokončali gradnjo nove, 14 km dolge

ceste s Petrovega brda po pobočjih Lajnarja in Dravha nad vasjo in dalje čez Rob in *Soriško planino* v Bohinjsko Bistrico. Gradila sta jo jugoslovanska armada in Gozdno gospodarstvo Bled. Zvezali so jo tudi s Sorico. Med Možicem (1602 m) in Črnim vrhom (1486 m) doseže na *Bohinjskem* ali *Soriškem sedlu* (1216 m) največjo višino, nakar se prevali na bohinjsko stran. V Vresju na Jelovici se združi s cesto, ki prihaja s Češnjice. Ker je možna povezava z novo cesto iz Bohinjske Srednje vasi čez Koprivnik in Gorjuše na Pokljuko in od tam na Bled, je soriška cesta odprla motoriziranemu prometu eno najlepših poti po našem alpskem svetu. Turistični

pomen Sorice povečuje še *Litostrojska koča* na Soriški planini, last PD Litostroj iz Ljubljane. Planino izkoriščajo Soričani za pašo in deloma za košnjo, vendar v zadnjih letih ne pasejo več. Malo nižje (1294 m) od prvotne koče so leta 1960 zgradili večjo stavbo s sobami za prenočevanje (56 ležišč). Okrog koče so idealna smučišča, v poletni sezoni so pa od nje zložne ture na bližnje vrhove. Z Možicem se začenja veriga Bohinjskih ali Tolminskih gora, ki se onstran prevala *Vrh Bače* (1281 m) dviga proti Črni prsti in se z Rodico, Podrto goro, Bogatinom in drugimi vršaci ovija okrog Bohinja in Komne k Triglavskemu pogorju.

Lokna vezilna železnica 1884-1897. *Magistralna železnica Škofja Loka - Bohinjska dolina* 1894-X, 1913 + X, *Bohinjska dolina* 1894-1913 + X, 1913

Možič A.: *Planine v Julijski Alpah* (Ipa in gora) SAZU, Lj. 1961.

Prevalni Slovenski Slov. Vestnik, Lj. 1939
Slovenski vestnik, Slov. Vestnik, Lj. 1934

Orta-Prevalnina na Bohinjskem Sedlu - *Kamovnik* Slovenski Vestnik, Lj. 1939

Planina Pt.: *Koča Sora* (paša) (paša) in njena okolica. *Letnik raziskav* MVI/1962

Škofja Loka: *Prevalnja in Sedlo Bača* Turistični zbornik, *Priloge* (člani za gozdničarstvo) v *Škofji Loki*, 1958

Škofja Loka v *Petrovcu* in *prevalni dolini* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Priloge *Škofja Loka* v *Prevalni dolini* (člani za *Škofja Loka*, 1973)
Slovenski vestnik, Slov. Vestnik, Lj. 1939
1943 in 1947 v *Prevalni dolini* (člani za *Škofja Loka*, 1973)
1. *Škofja Loka* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Prevalnja železnica 1884-1897. *Magistralna železnica Škofja Loka - Bohinjska dolina* 1894-X, 1913 + X, *Bohinjska dolina* 1894-1913 + X, 1913

Možič A.: *Planine v Julijski Alpah* (Ipa in gora) SAZU, Lj. 1961.

Prevalni Slovenski Slov. Vestnik, Lj. 1939
Slovenski vestnik, Slov. Vestnik, Lj. 1934

Orta-Prevalnina na Bohinjskem Sedlu - *Kamovnik* Slovenski Vestnik, Lj. 1939

Planina Pt.: *Koča Sora* (paša) (paša) in njena okolica. *Letnik raziskav* MVI/1962

Škofja Loka: *Prevalnja in Sedlo Bača* Turistični zbornik, *Priloge* (člani za gozdničarstvo) v *Škofji Loki*, 1958

Škofja Loka v *Petrovcu* in *prevalni dolini* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Priloge *Škofja Loka* v *Prevalni dolini* (člani za *Škofja Loka*, 1973)
Slovenski vestnik, Slov. Vestnik, Lj. 1939
1943 in 1947 v *Prevalni dolini* (člani za *Škofja Loka*, 1973)
1. *Škofja Loka* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

Podoba *Bohinjske doline* (člani za *Škofja Loka*, 1973)

VIRI IN LITERATURA

Splošno:

- Andrejka R. - Planina Fr.: Škofja Loka in njen okraj v luči gospodarskih in kulturnih prizadevanj, Odbor za I. obrtno-industrijsko razstav v Škofji Loki 1936
- Gospodarsko-geografski elementi in procesi socialistične preobrazbe pokrajine na območju komun Škofja Loka in Celje, Inštitut za geografijo univerze v Ljubljani
- Ilešič S.: Škofjeloško hribovje, Geogr. vestnik XIV, Lj. 1938
- Loški razgledi I—XXII (1954—1975), Muzejsko društvo Škofja Loka. Bibliografsko kazalo I/1954—X/1963 v X. letniku, XI/1964—XX/1973 v XX. letniku
- Melik A.: Planine v Julijskih Alpah, Inst. za geogr. SAZU, Lj. 1961
- Posavska Slovenija, Slov. Matica, Lj. 1959
- Slovenski alpski svet, Slov. Matica, Lj. 1954
- Orts-Repertorium des Herzogthums Krain, Kleinmayr-Bamberg, Lj. 1874
- Planina Fr.: Reka Sora, njeno porečje in njen režim, Loški razgledi VIII/1961
- Škofja Loka, Poljanska in Selška dolina, Turistični vodnik, Pripr. odbor za gospodarsko razstavo v Škofji Loki, 1956
- Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino, Odbor za proslavo 1000-letnice, 1972
- Primerjalni zemljevid upravno-teritorialnih razdelitev SR Slovenije, veljavnih ob popisih prebivalstva v letih 1948, 1953 in 1961 z upravno-teritorialno razdelitvijo leta 1963, 1 : 200.000, Izdelal Zavod SRS za statistiko, Lj. 1963
- Podatki Hidrometeorološkega zavoda SRS v Ljubljani
- Podatki okrajne obrtne zbornice v Kranju
- Podatki Matičnega urada v Škofji Loki
- Podatki Matičnega urada v Zireh
- Ramovš Fr.: Karta slovenskih narečij, SAZU, Lj. 1935
- Savezni zavod za statistiko: Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Beograd 1972
- Selška dolina v preteklosti in sedanosti, Zbornik pododbora Muzejskega društva, Železniki, 1973
- Uprava SO Škofja Loka: Seznam ulic, cest in trgov mesta Škofja Loka, tipkopis 1972
- Pomembnejši statistični podatki za občino Škofja Loka, Šk. Loka 1971

Geologija:

- Ilešič S.: Terasa na Gorenjski ravnini, Geogr. vestnik XI, Lj. 1935
- Kuščer D.: Lubniška jama — nekdanji požiralnik, Proteus VIII, Lj. 1945/46
- Oblak P.: Jelovica, Geogr. vestnik XXXI, Lj. 1959

- Pavlovec R.: Kranj—Sv. Jošt—Škofja Loka, Geološki izleti po Sloveniji, MK, Lj. 1958
- Rakovec I.: H geologiji Kranjsko-sorškega polja, Geogr. vestnik XVI, Lj. 1940
- Nosorog s Kamnitnika pri Škofji Loki, Razprave mat. prir. razreda SAZU, Lj. 1942
- Prispevki k tektoniki in morfogenezi Loških hribov in Polhograjskih dolomitov, Geogr. vestnik XV, Lj. 1939
- Ramovš A.: Geološki razvoj slovenskega ozemlja, MK, Lj. 1958
- Lubnik, Geološki izleti po Sloveniji, MK, Lj. 1958
- Prispevki v Loških razgledih

Zgodovina:

- Blaznik P.: Bitenj, Geogr. vestnik IV, Lj. 1928
- Kolonizacija in kmetsko podložništvo na Sorškem polju, Razprave SAZU, razr. za zgod. in družb. vede, Lj. 1953
- Kolonizacija Poljanske doline, Glasnik Muz. društva za Slovenijo, posebni odtis, Lj. 1938
- Kolonizacija Selške doline, Leon. družba, Lj. 1928
- O cehih na Slovenskem, Zbornik slov. obrta 1918 do 1938, Lj. 1940
- Odkod priimek Tavčar?, Geogr. vestnik XXXII, Lj. 1960
- Posestne razmere v Selški dolini, Geogr. vestnik X, Lj. 1934
- Prispevki v Loških razgledih
- Škofja Loka in loško gospostvo, Škofja Loka 1973
- Urbarji freisinške škofije, SAZU, Lj. 1963
- Jan I.: Dražgoška bitka, Partizanska knjiga, Lj. 1971
- Lotrič T.: Škofjeloški odred, Knjižnica NOV in POS, Lj. 1971
- Pomniki naše revolucije, MK, Lj. 1961

Umetnostna zgodovina:

- Avguštin C.: Nekaj starejših kulturnih spomenikov na Gorenjskem, Plan. vestnik LX, Lj. 1960
- Cevc E.: Gotska plastika
- Prispevki v Loških razgledih
- Mesnel Fr.: Janez in Jurij Šubic, Knjiž. Nar. galerije III, Lj. 1939
- Stele Fr.: Crngrob, Spomeniški vodniki 3, MK, Lj. 1965
- Monumenta artis slovenicae I, Srednjeveško stensko slikarstvo, Akad. založba, Lj. 1935
- Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih, Nova založba, Lj. 1924
- Gotsko stensko slikarstvo, MK, Lj. 1972
- Šumi N.: Ljubljanska baročna arhitektura, Slov. matica, Lj. 1961
- Veider J.: Vodič po Crngrobu, Zal. Fr. Kokalj, Šk. Loka 1936
- Varstvo spomenikov, Zavod za spom. varstvo, 1948—1971, Lj.

Gospodarstvo:

- Jenko J.: Vloga Škofje Loke v snovanju železniškega omrežja, Loški razgledi VI
- Kobe-Arzenšek K.: Prispevek k zgodovini Krennerjeve sukarnarje v Škofji Loki, Loški razgledi XVII/1970

- Kokelj T.: Gospodarstvo v škofjeloški občini ob tisočletnici
Loke, Loški razgledi XIX/1972
- Logar Vl.: Kratak prerez loškega gospodarstva, Loški raz-
gledi II/1955
- Lotrič E.: Razvoj in pomen podjetja Transturist, Loški raz-
gledi XVIII/1970
- Mohorič I.: Zgodovina železnic na Slovenskem, Slov. Matica,
Lj. 1968
- Nastran J.: Stanje in razvoj gospodarstva v občini Škofja
Loka, Loški razgledi IX/1962

Opis krajev:

- Andrejka R.: Gora sv. Miklavža, Plan. vestnik XXXIII,
Lj. 1933
- Potje in prebivalci ob Ratitovcu, PV XXXV, Lj. 1935
- Ratitovec, PV XXV, Lj. 1925
- V kraljestvu Ratitovca, PV XXVIII, Lj. 1928
- Dolenec I.: Osemdeset let prijateljstva z Lubnikom, PV
LVII, Lj. 1957
- Jereb V.: Ob 50-letnici otvoritve stare kočice na Poreznu, PV
LVII, Lj. 1957
- Kobal F.: Lovrenc Košir, Filatel. klub Ljubljana, 1948
- Krajevni leksikon dravske banovine, Lj. 1926
- Krajevni leksikon Slovenije, I. knj., Zahodni del Slovenije,
DZS, Lj. 1968 — II. knj., Jedro osrednje Slovenije in
njen jugovzhodni del, DZS, Lj. 1971
- Mazi V.: Blegoš od zapadne strani, PV XXVI, Lj. 1926
- Ogrin Fr.: Po Selški dolini in obrobni gorah, PV XXXVIII,
Lj. 1938
- Planina Fr.: Ali bo Škofja Loka spet turistično mesto?,
Turist. vestnik II, Lj. 1954
- Češnjica — skromno, a prijetno letovišče, TV IV, Lj. 1956
- Dve prečnici čez Loško pogorje, PV LXI, Lj. 1961
- Loški muzej in turizem, TV VIII, Lj. 1960

- Potočnik J.: Nekaj o gradnji lubniške kočice, PV LVII, Lj.
1957
- Račič B.: Slovensko čipkarstvo s posebnim ozirom na škofje-
loško območje, Loški razgledi XV/1968
- Rant dr. A.: Godešič še z druge strani, Glas 1966
- Roblek H.: Pečana, PV I, Lj. 1895
- Sicherl J.: Stare in nove smučine po škofjeloškem hribovju,
PV LVII, Lj. 1957
- Sršen V.: Nova cesta Podbrdo—Sorica—Bohinjska Bistrica
pomembna pridobitev za naš turizem, TV V, Lj. 1957
- Stanonik M.: Čipkarstvo v žirovski kotlini, Loški razgledi
XVII/1970
- Zgodovina žirovskega čevljarstva, LR XVIII/1971
- Šmid O.: Selca nekoč, Selca 1973
- Šoštarič V.: Prometna pomembnost Selške doline za turizem
Slovenije, TV II, Lj. 1954
- Štukl Fr.: Škofja Loka in njeno prebivalstvo v preteklosti,
LR XIX/1972
- Wester J.: Davča—Porezen—Sorica, PV LVI, Lj. 1956
- Zigon J.: »Lontrg« (Imenoslovna študija), LR X/1963

Zemljevidi:

- Bohinec V. - Planina Fr.: Slovenija in sosednje pokrajine,
Turist. zemljevid, 1:300.000, Komite za turizem in go-
stinstvo pri vladi LRS, DZS, Lj. 1952
- Bohinec V. - Planina Fr. - Malovrh C. - Planina J.: Julijske
Alpe, 1:75.000, Plan. zveza Slov., Lj. 1952
- Kossmat Fr.: Geologische Spezialkarte — Bischoflack und
Idria, 1:75.000, Wien 1910 (s popravki A. Ramovša)
- Otujač Fr.: Škofjeloško pogorje, 1:75.000, Podr. SPD v Šk.
Loki, Šk. Loka 1936
- PZS in Geod. zavod Slov.: Škofjeloško pogorje, 1:40.000,
Lj. 1972
- Topografska karta 1:100.000, lista Bled, Ljubljana, Geogr.
inst. JNA, Beograd

REGISTER

- Abraham, škof 7
 AFŽ 107
 Ajdovo brdo 117, 119
 Ajdovski britof 104
 Ajmanov grad 25, 38, 60, 61
 Albreht 159
 Alpe 73, 80, 85, 86, 141, 176
 Alpina 114, 134, 135, 136, 159
 Alples 150, 154, 156, 158, 159
 Alpska možina 176
 Altemaver 177, 179
 Ambrušč 152
 Amerika 14, 52, 104, 119
 Amotta 160
 Ana Renata 98
 Andrej nad Zmincem 83, 84, 100
 Andrejka 150
 Angleži 18
 Anglija 62
 Anka 51
 Anžonovec 112
 Atene 106
 Avtokovinar 17, 45
 Avstrija 8, 11, 19, 105, 114
 Avstro-Ogrska 14
 Ažbe 110

 Bača 141, 176
 Bačenska grapa 118
 Bačne 119
 Badjura 153, 180
 Bajželj (Weisel) 58
 Balant-Guzelj 67, 78
 Banjščice 99
 Barbizon 18
 Bari 32
 Barje 99
 Baš 161
 Baška grapa 144, 145, 170, 177
 Bavarci 58, 61
 Bavarska županija 58, 62
 Bavarsko 31, 58, 62
 Begunje 50
 Behwinde 66
 Belica 53
 Beneško 58
 Benetke 17, 105

 Beograd 135
 Bertold 29
 Besnica 141, 147
 Bevkov vrh 94
 Bezlaj 90, 132
 Bezovnica 147
 Bezovniški vrh 147
 Biček 167
 Bičkarjev grič 171
 Bičkova skala 165, 166
 Bideržan 170, 180
 Bidetova kapelica 65
 Binkelj 10, 13, 51, 53, 67, 68, 89, 92, 93
 Bintek 167
 Birolla 25, 42
 Bistra 17, 30
 Bitenc 33, 107
 Bitnje 12, 38, 40, 56, 60 61/62, 72, 74
 Blagajevka 80
 Blaznik 25, 53, 75, 105, 126, 134, 159, 172, 180
 Blaznikova hiša 149
 Blaž Ostrovrhar 150
 Blaževa ulica 9, 14, 21, 24
 Bled 145, 185
 Blegoš 41, 79, 84, 85, 86, 89, 94, 95, 96, 99, 104, 107, 110, 112, 113, 116, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 138, 141, 143, 160, 166, 170, 171, 173, 175
 Blegoška cesta 96, 103, 111, 153, 154, 170
 Bližnji vzhod 31
 Bodoveljska grapa 84, 92, 94, 96, 97
 Bodovlje 17, 39, 42, 48, 96, 97
 Bogatajeva hiša 24, 25
 Bogatin 185
 Bohinj, Bohinjci 10, 18, 145, 157, 165, 170, 184/185
 Bohinjske gore 85, 99, 125, 172, 173, 177, 184, 185
 Bohinjsko sedlo 185
 Boncelj 165
 Bor 98
 Borovlje 160
 Borovnica 84

 Boršt 103
 Bozovičar 42, 96
 Bradaška, Bradeško 24, 55, 120, 184
 Bralno društvo 19
 Brda 107, 112, 113, 116, 122
 Brdar 117, 119
 Brdo 122
 Brebovnica, Brebovščica 37, 90, 94, 95, 113, 117, 119, 120, 121
 Brekovice 95, 138
 Breznica 43, 46, 75, 76, 79, 96, 146
 Breznica (pri Zireh) 138
 Breznik 69
 Brezniška grapa, potok 96
 Brinje 122
 Brode 94, 98, 103
 Brojenčkova hiša 30
 Brojska grapa 98
 Brona 120
 Brumen 17
 Budimpešta 38
 Buh 119
 Bukov potok 90, 97
 Bukov vrh 94, 99, 100, 101, 103, 107
 Bukovica 11, 141, 143, 144, 146, 147, 148
 Bukovščica (potok) 91, 141, 146, 147
 Bukovščica (vas) 74, 89, 90, 146
 Bukovška grapa 74
 Burgstall, Burgstelle 53
 Burjovec 84
 Burniza 126

 Cankar 32, 60
 Cankarjev bataljon 29, 32, 34, 41, 55, 67, 97, 99, 100, 101, 106, 145, 147, 154, 166
 Cankarjev trg 9, 14, 21, 25, 32/33
 Cavrno 73
 Cavrška grapa 73
 Cegnar 58, 60
 Cehovska soba 38
 Celovec 110
 Center za rehabilitacijo in varstvo slepih 53
 Cerkljanski vrh 131
 Cerkljansko 94
 Cerkljansko hribovje 85, 125, 141, 170, 176

 Cerknica 122, 126, 127, 141, 173, 176
 Cerkljiško jezero 125
 Cerkno 96, 116, 122, 126, 127, 128, 131, 172, 173, 176
 Cesta partizanov 167
 Cesta talcev 14, 20, 21, 23, 50, 51
 Cevc 18, 32
 Cimprova 141, 171
 Cof 58
 Col 135
 Crngrob 39, 49, 64, 65, 66/67, 73, 74, 146
 Cveltfar 99
 Cvetje v jeseni 43, 123, 125
 Cvinger 30

 Čabrače 43, 125
 Čelo 127
 Čepovan 172
 Čepulje 56, 73, 74, 141, 146
 Češko 41, 62
 Češnjica (potok) 90, 141, 157, 166
 Češnjica (vas) 11, 141, 143, 144, 145, 156, 157, 159, 163, 165, 177, 185
 Čevljarna Ratitovec 159
 Čevljarska vratca 132
 Četena ravan 106, 111, 153
 Čipkarski dan 163, 164
 Čirče 54
 Čitalnica 19, 22, 26, 31
 Čop 119
 Čot 146
 Črna 138, 139, 140
 Črna prst 99, 170, 185
 Črni kal 94, 122, 125
 Črni potok 170
 Črni vrh (na Jelovici) 185
 Črni vrh (nad Novaki) 125, 126, 127, 128, 141, 171, 173, 175, 176
 Črni vrh (nad Polh. Gradcem) 84, 96, 97, 99, 107, 119
 Črni vrh (sopotniški) 98
 Črnovec 153
 Črnska (Črnovska) grapa 153

 Dachau 48, 101
 Dalmacija 58
 Dan teric 173
 Danica 90
 Danjarska grapa 170, 179
 Danjarska planina 177
 Danjarski potok 90

- Danje 177, 180
 Dašnjica 90, 157, 159, 166, 178
 Davča, Davščica, Davčar 11, 12, 37, 40, 43, 58, 71, 85, 89, 90, 125, 127, 128, 143, 144, 167, 170, **171**, **173**, 174, 176
 Debelak 102, 154
 Debeni **126**
 Debenjak 126
 Deisinger 27, 31
 Delnice 109, 153
 Demšar 38, 47, 53, 60, 136, 164, 165
 Demšarjeva cesta 13, 14, 47
 Dešna 45, 96
 Detela 60
 Dinarske planote 86
 Dobje **112**
 Dobračeva 134, 135, **136**
 Dobrava 55, 84, 115, 117
 Dobravšče **117**
 Dol 71, 101
 Dole 94, 134, 140
 Dolenc 17, 53, 59, 109, 184
 Dolenčeva hiša 51, 65
 Dolenčice **110**
 Dolenja Brda **122**
 Dolenja Dobrava **117**
 Dolenja vas 37, 92, 93, 144, 145, **147**, 148
 Dolenja Žetina **122**
 Dolenje brdo **113**
 Dolenje Ravni **122**
 Dolenjsko 122, 171
 Dolge njive **120**
 Dolgi travniki 98
 Dolina 172
 Dolinar 31, 60, 149
 Dolinski malin 83
 Dolomiti 99, 109, 170
 Dom 41, 136
 Dom na Lubniku 78, 79
 Dom oprema 164
 Dom Partizana 28
 Dom pod Planino 128
 Dom Zveze borcev 21, 48, 50
 Domžale 17
 Don 107
 Dorfarji **60**, **66**, 67
 Dovcarska grapa 138
 Dovjakov mlin 107
 Dragobaček 153
 Dragobaška grapa 153
 Drava 182
 Dravh 141, 177, 180, 182, 184
 Dražgoše 39, 40, 41, 42, 89, 90, 106, 150, 159, 160, 164, **166**, 167
 Dražgoška gora 141, 165, 166, 167
 Drnova 173
 Droboslovica 178
 Dršak 117
 Drulovka 71
 Državni arhiv 54
 Dubrovnik 31
 Dunaj 31, 40, 105, 106, 110, 115, 146, 152, 184
 Duplje 23
 Eblarji 170
 Edinost 131
 Egartner 83
 Eger 177
 Ejben 179
 Eken 179
 Elra 17, 24, 70
 Embalažno grafični zavod 54
 Emiho 143
 Emona, podj. 23
 Erberg 38, 53
 Erfurt 53
 Erinrich 60
 Erjavec 26
 Ermanovec 128, 129, 130
 Ernest 36
 Erngrub, Erengreuben 66
 Etiketa 134, 135, 136
 Etnografski muzej 25
 Evropa 110
 Faciji 136
 Fara 53, 56
 Farški, Farji potok 65, 116, 126, 160, 170, 171
 Feichtinger 53
 Feškova hiša 24
 Fidelova hiša 33
 Filip, škof 8, 25, 34, 36, 37, 66
 Finžgar 30
 Firbarjeva hiša 21, 41, 45, 46
 Flander 106
 Flis 51, 75
 Flisova hiša 27
 Florjan n. Zmincem 98
 Fojke 84
 Forme 60
 Fortuna 40
 Francija 62
 Franja, bolnica 171, 173, 176
 Franke 24, 42, 112, 146
 Franko 49
 Frankovo naselje 13, 14, 49, 69
 Freising 7, 18, 32, 35, 38, 159
 Frelih 144
 Frickov Janez 31
 Frtica 119
 Fruperger 69
 Fuernpfell von Pfeilhaimb 30
 Furlanija, Furlani 12, 17, 18, 24, 144, 159, 176
 Fužine 89, 90, 94, 95, **129**, 130, 133
 Fužinsko predmestje 47
 Gabrk 98
 Gabrovo **75/76**, 95, 96
 Gabrška gora 94, 98, 99, 100, 102, **103**, 107, 111
 Gače 119
 Gadmarska županija 51, 58
 Galerija 39
 Galway 152
 Garibaldinci 122
 Gartner 144
 Gasilski dom 27, 47, 65
 Gaštej 63
 Gavžnik 35, 50, 65
 Gestapo 26
 Gimnazija 21, **22**
 Gipsova jama 75
 Gladki vrh 89, 141, 159, 175, 178
 Globočnik 161, 164
 Goč 178
 Godešče, Godešič 12, 40, 56, 59, 68, **69/70**
 Godeška županija 58, 69, 71
 Golaki 138
 Golar 49, 71
 Golj vrh 119, **120**, 121, 137
 Golica 152, 154
 Golo brdo 167
 Gonte 80
 Gonzani 51
 Gora 109, 122
 Gorajte 56, 60, 65, 67
 Gorenja Brda **122**
 Gorenja Dobrava **117**
 Gorenja vas 11, 12, 40, 46, 48, 53, 94, 95, 96, 98, 105, **113—117**, 120, 121, 128, 130, 135, 137
 Gorenja vas — Reteče 56, 58, 68, **70**
 Gorenja Žetina **122**
 Gorenje Ravni **122**
 Gorenji konec 159, 161
 Gorenjska predilnica 17, 19, 49, 59
 Gorenjski odred 170
 42, 47, 59, 67, 99, 133, 136, 152, 166, 167, 170, 172, 176, 178
 Gorenjska, Gorenjci 18, 20, 42, 47, 59, 67, 99, 133, 136, 152, 166, 167, 170, 172, 176, 178
 Gorenjsko vojno področje 171
 Goriško 176
 Gorje 176
 Gorjuše 185
 Gornji grad 17
 Gornji Novaki 173
 Goropeke 136, 137, **138**, 139
 Gosar 23, 52, 65—67, 149, 161, 167, 169
 Gosteče 58, 69, **71**, 80
 Govejk 80, 138
 Gožel 179
 Graben 21, **29**, 30, 34, 45, 47, 96
 Grad 21, 24, 36, 45
 Gradaščica 84
 Gradec 24, 33, 98, 184
 Gradis 17, 19, **48**
 Gradiščani 44, 53
 Gradišče '37, 71, 90, 94, 126, 140
 Gradnikova brigada 151, 163
 Grajska pot 14, 21, 34, 45
 Grapa 107, 152
 Grbec 26, 39
 Grebenar 75
 Grebl vrh 167, 168
 Gregorčič 50, 103, 154, 165
 Gregorijanski Kristus 66
 Gregorjevo 162
 Grenc **60**
 Gričar 125, 126
 Grilc 61
 Grmada Polhograjska 80, 94, 100
 Groblje 168
 Grohar 25, 42, 49, 65, 127, 183/184
 Groharjevo naselje 13, 14, 19, 23, 49, **50**, 53, 65
 Grogovčevo brezno 65
 Grošelj 40, 148
 Gruden 105

- Grum 37
Guzelj 17, 20, 24, 41
- Hafer** 49, 58, 70
Hafnerjevo naselje 13, 14, 49
Hajnrihar 17, 58, 59
Halden 22, 33
Hartman 58
Hayman 38, 60
He 177
Helada 74
Hema 126
Henrik II. 62
Herman 34
Hermannstal 119
Hill 152
Hlavče njive **122**
Hlebine 136
Hlevišče 122, 140
Hleviše 134
Hlevni vrh, hlevnovrška županija 134, 137 **140**
Hlevnica 127
Hobovše 95, **130**, 131
Hobovščica 90, 130
Hoč 141, 170, 176
Hodice 153
Hom 70, 80
Homan 19, 21, **25**, 26, 32, 33, 41, 48, 58
Homovec 128
Horjul 117
Hosta 41, 55, **71**
Hotavlje 11, 43, 90, 94, 95, 99, 112, 115, **116**, 120, 122, 127, 128
Hotoveljščica 90, 107, 119
Hotel Transturist 21, **22**, 47
Hotaveljščica 90, 94, 116
Hotovlja 48, 105, **107**
Hrastnica 44, 55, 80, **83**, 84, 90, 92, 94, 95, 96, 97
Hrastnik 67, 74, 146, 166
Hren 36, 62
Hrib pri Zmincu **98**
Hrib (zaselek) 146
Hribec 8, 21, 55
Hribar 26, 169
Hrušica 79, 99
Hrvaško 135
Hudarevnik 52
Hudičeva brv 46
Hudo polje 69
Hum 141, 171
- Idrija** 18, 41, 95, 96, 132, 136 do 139
- Idrijca 94, 130, 131, 136, 137, 138, 140, 141, 176
Idrijska občina 128, 134
Idrijsko hribovje 79, 99, 173, 176
Igale 80, 99
Ilešič 85, 89
Innichen 119, 182
Inštalacije 17, **48**
Inštitut za raziskovanje kraja 37
Inteks 59
Iskra 17, 48, 63, 70, 162, 163, **164**
Istra 58
Italija 11, 16, 58, 62, 95, 122, 125, 128, 159, 171, 184
Izgorc 125, 126
Izgorje 134, **138**
- Jablancova grapa 107
Jablenovca 91, 146
Jaegerndorf 66
Jakc 170
Jakopc 101
Jakopič 49, 110
Jama 59, **71/72**
Jamarjeva hiša 27
Jamnik 83, 147, 150, **167**
Jamšek 18, 41, 66, 69, 83, 100, 109
Janez Ljubljanski 67
Janez Teodor 52
Jankov bataljon 121
Jarčja dolina **138**
Jarčje brdo **153**
Javh 76
Javorč 119, 120, 121
Javorje 11, 88, 89, 90, 94, 95, 96, 109, **110**, 111, 122, 125
Javorjev dol **131**
Javorjeva dolina 126
Javornik 56, 74, 99, 139
Javorniki 79
Javorščica 130, 131
Jazbecova grapa 107
Jazbine **122**
Jegorovo predmestje 9, 14, 21, 45, **46/47**
Jejlar 128
Jelenca 165, 166
Jelenk 138
Jelenko 159
Jelensče 165, 166
Jelovica (industrija) 17, 19, **48**, 96, 114
- Jelovica (naselje) **122**
Jelovica (planota) 17, 37, 42, 79, 83, 85, 109, 125, 141, 145, 147, 150, 157, 159, 165, 166, 167, 177, 185
Jelovo brdo 122
Jelovšek 50, 52, 55, 60
Jemec 172, 173, 176
Jenko 80
Jenšterle 144
Jeperca 59, 68, 70, 71
Jernej iz Loke 32, 39, 42, 69, 70, 74, 76, 84, 96, 98, 100, 111, 146
Jesenko 46, 52, 66, 106
Jesenkov grič 119
Jesenkova hiša 45, 46
Jesenovec 159, 161, 163, 165, 167, 170, 183
Jesih 42
Jeterbenk 71
Jezbirc 128
Jezeršek 130
Joahim Puštalski 44
Joškovec 128
Jovanovič 42
Jožef II. 24, 30
Jožef Konrad 8
Judenburg 49, 70
Jugolit 48
Jugoslavija 11, 18, 31, 105, 107, 110, 114, 116, 122, 125
Julijske Alpe 85, 141, 165, 176
Junaver 32
Jur s pušo 31
Jurec 138
Jurež 172
Jurko 34, 66
- Kačji rob 177, 179
Kadivčeva hiša 32
Kaiser 58
Kaiserslautern 105
Kajbetova hiša 21, 27
Kal 100, 143
Kalan 35, 41, 72, 98, 103, 104, 146
Kališe 154, 157, 166
Kališnik 165
Kalvarija 21
Kamnarjeva kmetija 83
Kamnarjeva planina 80
Kamník 17, 24, 79
Kamniške Alpe 79, 84, 99, 112, 125, 170, 174, 178
- Kamniti most 10, 21, **24**, 25, 31, 34, 51
Kamnitičnik 10, 12, 13, 14, 44, **49**, 50, 56, 65, 68
Kanada 135
Kapucinska cerkev 21, 22, 24
Kankelj 37, 38
Kapucinski most **24**, 38
Kapucinski samostan 21, 22, 40
Kapucinsko predmestje 12, 14, 22, 24
Karavanke 79, 100, 112, 125, 170, 178
Karlovcan 123
Karlovec 12, 13, 14, 43, **44/5**, 46
Karlovščica 122
Karpati 176
Kasarna 21, **24**, 29
Kašča 21 **31/32**
Kašmanova hiša 21, 27
Katoliško izobraževalno društvo 19, 30
Katrnik 136
Kavčič 29, 46, 76, 113, 128
Kazina 146
Kebe 103
Kecerlekele 179
Kelti 68
Kemperle 144
Kern 76
Kevderc **78/79**
Kidrič 107
Kidričeva cesta 13, 14, 17, 21, 22, 34, **48/49**, 56, 69, 60
Kino Sora 21, **28**, 47, Svoboda 63
Kitajsko 112
Kladivar 135
Kladje 94, 96, 128, **130**, 132
Klemenčič 41, 111, 161
Klinc 148
Klobčarjeva hiša 21, **31**
Klobovs 33
Klobovsova ulica 9, 14, 21, 26, 28, **33/34**, 39
Klom 145, 157, 177
Klusov Joža 106
Kmetijska zadruga 17, 46, 161, 169
Kmetijsko gospodarstvo 17, 40, 48, 60, 69
Knape **146**
Kneža 98
Kobal 32, 47

- Kobla 75
 Koblar 144, 164, 165
 Kočevsko 40
 Kojca 99
 Kokel 127
 Kolodvorska cesta 25, 48
 Komna 185
 Komuna 27
 Konrad 29, 34
 Kopališče 21, 47, 51, 54
 Kopališka ulica 14, 21, 45/46
 Kopač 84, Kopačev vrh 94, 97
 Kopačnica 96, 116, 122, 127, 128, 171, 173
 Koprivnik (gora) 85, 94, 100, 111, 122, 125, 143, 170
 Koprivnik (naselje) 130, 138, 185
 Korbinijan 37
 Korita 134
 Korneli 40
 Korošec 37
 Koroško, Korošci 37, 41, 80, 94, 99, 103, 119, 126, 138, 140, 170
 Kos 42, 52, 53, 149
 Kosem 106
 Kosmač 130
 Kosmati vrh 89, 157, 176, 177
 Košak 109, 129
 Košir 17, 24, 39, 42, 48, 152
 Koširjeva cesta 13, 14, 21, 47, Kotli 172
 Kovaški vrh 159, 160
 Kovk 127
 Kovski vrh 100, 101, 103, 107
 Kozlov hrib 146
 Kožuhov vrh 80
 Kožuhova domačija 101
 KP 19, 41, 48, 107, 119, 136, 170, 172
 Kraljeva kmetija 99
 Krancelj 7, 9, 10, 38, 43/44, 50, 54, 75, 107
 Kranj 7, 8, 10, 11, 12, 17, 24, 47, 48, 49, 59, 60, 62, 63, 65, 71, 72, 74, 79, 107, 112, 117, 119, 145, 146, 150, 184
 Kranjska ravan 44, 56
 Kranjsko 17, 52, 53, 62, 112, 128, 160
 Kranjsko brdo 129, 130, 138, Kras 146
 Krašovčeva hiša 30
 Kredarica 125
- Krek 43, 66, 111, 148, 149, 150, 177, 178
 Kremant 177, 179
 Kremenik 117, 119
 Kremenški potok 118, 119
 Krenner 17, 30, 31
 Kres 156, 159, 162
 Krevsov mlin, žaga 50, 56
 Krim 99
 Krivi most 46
 Krivo brdo 152, 153
 Križna gora 39, 56, 66, 67, 73/74, 112, 141, 145
 Križnar 70
 Križnogorsko hribovje 56, 59, 65, 73/74, 79, 85
 Krmelj 70, 106, 107
 Krnice 127, 134
 Krnišnik 103
 Kroj 17, 34, 49
 Krona 19, 21, 26, 28
 Kropa, Kroparji 145, 147, 159, 160, 167
 Krvavo znamenje 35, 52, 65
 Kucelj 55, 71, 98, 148
 KUD Svoboda 19
 Kuferšmid 45
 Kufrova delavnica 22/23
 Kuhinja 75
 Kum 125
 Kuralt 58
 Kurnik 55, 80
 Kuzovec, Kuzovo 94, 99
 Kveder 103
- Lahov most 21, 31, 32
 Lahovše 160
 Lajnar 141, 170, 177, 180, 182, 184
 Lajše 114, 115, 127, 128, 160, 166
 Lajška gora 167
 Lajtnik 170, 179
 Lamberg 35
 Lampfrizheim 38, 60
 Langerholz 58
 Langus 63, 149
 Laniše 131
 Laško 146
 Lavdanova hiša 29
 Lavrovec 134
 Lavtar 165
 Lavtarski vrh 73, 74, 146, 149, 161
 Laze 127
 Leben 37
 Ledine 134, 138
- Ledenica 135, 136, 137
 Ledinske Krnice 134
 Leipzig 106
 Lenart n. Lušo 153 (tudi Sv. L.)
 Leopold 24, 34
 Leskovec 29
 Leskovicca 11, 89, 90, 125, 127, 128, 173
 Leskovška Davča 128, 171
 Leskovška planina 124
 Leška planina 165
 Levant 160
 Levstik 60
 LIP 158
 Lipica 13, 68, 69
 Lipnica 147
 Lipnik 83
 Lipniška planina 165
 Litostroj 17, 48
 Litostrojska koča 183, 184, 185
 Ljubelj 17
 Ljubljana 7, 9, 10, 11, 14, 17, 19, 25, 26, 34, 35, 36, 41, 47, 48, 59, 72, 79, 88, 89, 90, 96, 97, 106, 110, 112, 119, 125, 128, 136, 141, 145
 Ljubljana 94
 Ljubljanska banka 22, 136, 159
 Ljubljanska cesta 13, 14, 48, 69
 Ljubljanska kotlina 7, 17, 37, 79, 111, 141, 176
 Ljubljanska pokrajina 42, 83
 Ljubljansko barje 79, 85, 141
 Ljudska knjižnica 19, 48
 Ljudska restavracija 31
 Ločani 7, 12, 15, 17, 28, 29, 43, 48, 52, 54, 59, 67, 85, 167
 Ločivnica 90, 94, 105, 107, 109, 111
 Ločnica 80, 91, 92, 172
 Log 11, 46, 98, 102, 103, 139
 Logarščica, Logarjeva grapa 122, 125
 Logatec 12, 96, 121, 133, 134, 136, 137, 140
 Logonder 22, 42, 49, 50, 58, 66, 105, 114
 Loka 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 26, 31, 34, 35, 37, 38, 40, 47, 51, 59, 60, 71, 74, 80, 84, 85, 86, 88, 94, 96, 98, 100, 113, 160, 163, 167, 170, 172
- Lokainvest 13, 17, 26
 Lom n. Volčo 122
 Lomski hrib 109
 Lontrk 9, 17, 24, 29, 30, 31, 38, 47
 Loška cesta 47, 83, 84, 98, 103, 125, 147
 Loška koča 110, 111, 125, 153
 Loške tovarne hladilnikov LTH 17, 19, 47, 48, 51, 107
 Loški arhiv 25, 42
 Loški grad 10, 24, 34, 38
 Loški muzej 106, 161, 167, 184
 Loški pasijon 39
 Loški razgledi 42
 Loški vitezi 75
 Loško gledališče 19, 21, 30
 Loško gospostvo 126, 128, 134, 140
 Loško pogorje 7, 10, 73, 74, 78, 79, 84, 85, 86, 89, 99, 105, 106, 109, 111, 125, 141, 143, 153, 170, 176, 178
 Lovričkova kovačija 126
 Lovsko brdo 109, 122
 Lubnik 9, 10, 37, 40, 44, 51, 73, 75—79, 80, 84, 85, 94, 96, 98, 100, 112, 125, 141, 143, 145, 146, 148, 166
 Lubniška jama 79
 Lučine 11, 89, 90, 96, 99, 105, 113, 117, 120, 121
 Luša 152—154
- Mácher 58
 Maček 105
 Mačkov graben 83
 Majdlc 173
 Makovice 126, 127
 Maksimilijan 26
 Mala Božna 83
 Mala Hrastnica 84
 Mala voda 119
 Malenski vrh 104, 105, 109, 112, 116, 122
 Mali Blegoš 170
 Mali Lubnik 75, 145
 Marenkovec 171
 Maribor 106
 Marijino brezno 75, 76
 Marmor 116
 Martinček 148
 Martinj vrh 11, 71, 111, 125, 139, 144, 151, 157, 160, 163, 170, 171

- Martinova hiša 21, 28, 29
 Matečkova hiša 110
 Matjaževe kamre 140
 Mazi 125
 Medvednik 94, 109, 152
 Medvedova grapa 107, 122,
 Medvođe 10, 11, 12, 15, 44,
 56, 71, 90, 92
 Meja 71
 Melik 145, 180
 Merian 38
 Mestni trg 9, 14, 19, 20, 21,
 24, 25—28, 29, 30, 33, 36,
 44, 48, 96
 Meta 167
 Metzinger 63, 74, 161
 Mežakla 165
 Migutovo brezno 75
 Mihevk 117
 Miklavška gora (tudi Sv. M.)
 152, 154, 157
 Mirje 94, 114
 Mišnica 47
 Mladi vrh 79, 85, 94, 100,
 104, 110, 122, 143, 153, 154,
 170
 Mlaka n. Lušo 153
 Mlakar 25, 164
 Mlekarna 21, 47
 Mlinarjeva hiša 111
 Mlinostav 59
 Močeradnik 71, 80
 Močilar 172
 Močilnik 84
 Močilska grapa 56, 73
 Mohor (tudi Sv. M.) 149, 150
 Mohorič 170
 Molinaro 67, 153
 Moravsko 62
 Moskva 163
 Most na Soči 18, 145
 Mošenjska planina 165
 Moškrin 51, 68, 74
 Moškriška grapa 56, 73
 Motor 17, 51
 Možic 185
 Možina 176
 Mravlje 137
 Mruščeva hiša 53
 Mrzli potok 56, 65
 Mrzli vrh 133, 136, 137, 138,
 170
 Muha 107, 119
 München 43, 97, 102, 110, 184
 Murave 111, 122
 Muravšček 111
- Muretova kmetija 98
 Murove 125, 126
 Muštrova grapa 170
 Muzej 21, 30, 34, 36—42, 43,
 44, 75
 Muzejsko društvo 19, 31, 36,
 40, 42, 43, 161
- Na fari 33, 52
 Na Logu 99
 Na Luži 146
 Na pečeh 166
 Na peklu 27
 Na robu 177
 Na Vidmu 105
 Na žagi 107
 Nacetova hiša 40, 54
 Naglica 167
 Nama 19, 20, 21, 22, 47
 Napoleon 11
 Narigar 101
 Narodna čitalnica 19
 Navarin 74
 Nemci 14, 17, 24, 25, 31, 33,
 36, 42, 47, 53, 65, 66, 67, 68,
 73, 79, 80, 83, 84, 98, 99,
 101, 103, 106, 110, 111, 119,
 123, 125, 127, 129, 132, 136,
 138, 144, 146, 147, 149, 150,
 152, 160, 163, 165, 166, 167,
 169, 170, 171, 172, 173, 178
 Nemčija 16
 Nemilje 147, 149, 167
 Nemški rovt 177
 Nemškorutarji 175
 Nidrarska grapa 180
 NIKO 163, 164
 Nikodem 34
 Nizozemska 62
 NOB 41, 43, 128, 131, 145,
 146, 173
 Nova Gorica 145
 Nova Oselica 129, 131, 171
 Nova vas 88, 92, 134, 137
 Novak 166
 Novaki 125, 128
 Novi svet 13, 14, 21, 22/23, 50
 Novinc 40, 42
 Nunska cerkev 21, 24
 Nunska ulica 24
 Nunski samostan 21, 24
 Nürnberg 18
- Oblak 38, 53, 119
 Obrtni center 135
- Obrtnik 25
 Ocvirk 172
 Očik 56, 66
 Odeja 17, 22, 49
 Oder-galerija 19
 OF 32, 42, 53, 65, 107, 113,
 145, 170, 172
 Okrogli stolp 34,
 Olepševalno društvo 19, 51
 Omanova kapelica 66
 Opale 134, 138, 139
 Orel 19
 Ortenburški 62
 Ortman 62
 Oselica 11, 37, 95, 128, 171
 Osliška grapa 127
 Osliška županija 95
 Oslovska ulica 45
 Osojnica, 90, 137, 138, 139
 Osojnice 127
 Osojnik 170, 171
 Osovnik 44, 70, 80, 83, 84, 94,
 100
 Osreški mlin 140
 Osterfeld 50
 Ostri vrh 143, 157, 165, 170
 Ostrovrhar Blaž 24
 Ostrož 94, 100
 Otokar Blagoviški 24
 Otoki 162, 164
 Oton 7, 94
 Otoški graben 83
 Ovčji hrib 94
 Ožbolt n. Zmincem 84, 95,
 97, 100
- Pahman 175
 Pahucov mlin 50
 Palaeofusolina 127
 Palmanova 159
 Panonski svišč 176
 Panonsko morje 10, 176
 Papirman 65, 66
 Papirnica 56, 65
 Papler 32, 39, 53
 Pariz 106
 Partizanska cesta 13, 14, 21,
 48, 50
 Partizanski vrh 165
 Pasice 173
 Pasijonska procesija 23
 Pasja ravan 41, 94, 96, 99,
 101, 106, 107, 112, 117, 119
 Pasja vas 83
 Passau 38
 Pašni vrh 165
- Pečaher, Petschocher 52, 53
 Pečana 143, 145, 177
 Pečnik 134, 157
 Pekarna in slašičarna PEKS
 17, 25, 48
 Pengov 33
 Pepetova bajta 40, 71
 Peri 160
 Perko 106
 Perkusova hiša 29
 Pešarjev grič 119
 Peternel, Peternelj 71, 131
 Petrazzi 160
 Petrol 48
 Petrovo brdo 90, 91, 141, 145,
 160, 169, 170, 172, 176, 184
 Pevenska grapa 66, 74
 Pevenski potok 50
 Pevno 22, 40, 66, 73
 Pfajfar 48
 Piltaver 47
 Pintar 39, 128, 132
 Piran 18
 Planica, Planiški potok 51,
 56, 65, 66, 67, 68, 73, 74, 146
 Planika 107, 125
 Planina 84, 120, 129
 Planinsko društvo PD 19,
 127, 139, 150, 173, 176, 177,
 178, 185
 Plank 33
 Plantaričeva kavarna 48
 Plašajtar 175
 Plavci 160
 Pleče 122
 Plečnik 33, 147
 Plenšak 90, 91, 165, 178
 Plestenjak 42, 55, 83
 Plešeniški most 165
 Plevna 12, 13, 48, 50, 56
 Plnada, Plnadar 41, 111, 160,
 161
 Pluženska gora 94
 Poče 176
 Pod ceglom 55, 84
 Pod klancem-Pustež 47
 Pod Rancko 122
 Pod rudo 126
 Pod skalo 105
 Podblica 147, 167
 Podbrdo 175, 176
 Poden 50, 52, 53, 56
 Podgrivar 172, 173
 Podjelovo brdo 132
 Podjelovščica 130, 132
 Podklanec 134, 138, 139, 140

- Podlanišče 132
 Podlipski 31
 Podlonk 143, 144, 157, 177, 178
 Podlubnik 13, 14, 50, 53, 67
 Podnart 147, 167
 Podnartova Micka 149
 Podobeno 109
 Podosojnica 130
 Podpleče 128
 Podporezen 144, 175
 Podpulferca 11, 12, 15, 45, 96
 Podreča 71
 Podrošt 91, 169, 170, 172, 179, 184
 Podrta gora 185
 Podvrh 111, 153
 Pogara, Podgora, Podpogara 115, 128
 Pokljuka 165, 185
 Pokorn 36
 Polenčeva hiša 41, 54
 Polenec 54
 Polhograjsko hribovje 55, 56, 70, 79, 80, 84, 85, 86, 92, 99, 111, 125, 141, 173, 176
 Polhov Gradec 53, 80, 96, 99, 117, 136
 Polhovec 100, 101
 Poličarjeva hiša 54, 92
 Poljanci 43, 76, 85, 96, 98, 101, 106, 125
 Poljane 11, 12, 39, 45, 85, 89, 90, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 114, 120, 125, 149
 Poljanska cesta 9, 14, 17, 21, 29, 34, 45, 96
 Poljanska četa 41, 121, 125, 153
 Poljanska dolina 7, 8, 11, 17, 30, 37, 40, 48, 75, 76, 79, 84, 85, 88, 89, 94, 95, 96, 97, 113, 125, 128, 134, 141, 152, 166, 173
 Poljanska Sora 9, 15, 54, 85, 90, 91, 92, 107
 Poljanska vrata 26, 28, 29, 44
 Poljansčica 21, 45, 46, 47, 53, 54, 55, 84, 85, 90, 92, 95, 96, 98, 103, 141
 Poljansko predmestje 45
 Popitova grapa 140
 Porenta 42
 Porezen 85, 89, 99, 124, 125, 128, 141, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 178, 184
 Portorož 145
 Posavsko hribovje 79, 85
 Posočje 7, 17, 37, 119
 Postojna 37
 Potočnica 122
 Potočnik 42, 50
 Potočnikova ulica 13, 14
 Potok 71, 91, 119, 125, 140, 170, 171
 Potoška grapa 118, 146
 Pozirno 146, 147
 Požar 127
 Praga 105, 106
 Prajerca 31
 Praprotno 15, 67, 79, 145, 146
 Praprotno brdo 94, 136, 140
 Praše 59, 71/72
 Praška županija 58
 Predmost 104, 106, 107
 Predole 109, 152
 Preferansarske štenge 48
 Pregelj 80
 Premetovec 99, 102
 Presečnik 84, 97
 Prešeren 74, 119, 125, 173
 Prešernova brigada 41, 106, 122, 127, 136, 138, 146, 147, 150, 157, 163, 165, 171, 172
 Prešernovo gledališče 117
 Prezelj 32
 Pri cerkvi 166
 Pri Fricku 31
 Pri Grohcu 30
 Pri Meru 164
 Pri mostu 22
 Pri Slavcu 169
 Pri žagi 170
 Pri županu 136
 Prifarci 52
 Prifarški potok 50, 51, 56, 68, 91
 Prilesje (Prelesje) 119
 Primorsko 32, 42, 128, 171
 Primoževa žaga 32
 Primožič 136
 Prirodoslovno društvo 115
 Projektivni atelje 13
 Prtovč 165, 174, 177, 178, 179, 183
 Prva ravan 125, 127
 Pševo 56, 74
 Puca 56, 65
 Pulj 47
 Pungert 12, 58, 69, 71
 Pustertal 37, 144
 Pustota, Pustotnica, Pustotnik 152
 Puštal 11, 12, 13, 14, 15, 21, 36, 37, 38, 40, 43, 44, 51, 53—55, 59, 68, 70, 71, 80, 84, 92
 Puštalska brv 21, 36, 46, 54
 Puštalski grad 21, 38, 47, 53, 54
 Puštalski most 21, 53
 Racovnik 157, 159, 164
 Račeva 90, 94, 120, 134, 136, 137, 138, 139
 Račevsko jezero 137
 Radovljiška planina 165
 Rajčola 47
 Ramovš 37, 137, 148, 160
 Rant 40, 70
 Rantovše 153
 Rasp 38, 53
 Raspet 131
 Rastovka, Rastovke 40, 153, 165
 Ratitovec 37, 44, 79, 86, 88, 89, 91, 112, 125, 141, 144, 145, 150, 157, 159, 163, 170, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 184
 Ravbar 113
 Ravenski potok 179
 Ravne 43, 140, 153, 178, 179
 Ravnihar 73
 Razor 178
 Razpotje 94, 96, 138
 Rdeča roža 163
 Rdeče znamenje 66
 Reber 117
 Regen 39, 114
 Reka 17
 Remb 32, 149
 Remont 50
 Rengelc 56
 Reteče 11, 12, 17, 58, 68, 69, 70
 Ribčeva planina 165
 Ribenska planina 165
 Rim 105
 Rismovec 150
 Robidensko brdo 94, 128, 175
 Robidnica 127, 128, 173
 Rodica 185
 Rokoliščica 136
 Rokov Tine 47
 Romovec 143
 Romuald 23
 Rošt 170
 Rovt 41, 42, 143, 154, 170
 Rovtarica 165
 Rovtarska grapa 140
 Rovte 90, 94, 96, 137, 140
 Rozman 103
 Rudno 145, 157, 165/166
 Rudolf Habsburški 159
 Rupnik 113, 121
 Samassa 74
 Santonino 12, 24
 Sava 44, 56, 59, 61, 63, 66, 71, 72, 73, 90, 147
 Savara 90
 Savinjska dolina 17
 Scarlichi 53
 Schiffrer 58
 Schneiter 13, 17, 48
 Schrott, Schrottenthurn 63
 Schwaiffstrigkh 35
 Schwarz 26, 47, 52
 Sedej 42, 136
 Selca 11, 12, 39, 41, 74, 85, 89, 90, 141, 143, 144, 145, 147, 148/149, 150, 154, 176, 178
 Selčani 85, 145, 150
 Selevc 119
 Seljak 63
 Selnica 91, 141, 149, 150, 167
 Selo 83, 94, 133, 134, 135, 137
 Selska planina 165
 Selščica 9, 13, 17, 20, 21, 23, 24, 29, 30, 47, 50, 51, 54, 56, 67, 78, 85, 90, 92, 94, 95, 141, 145, 146
 Selška četa 41, 146, 165
 Selška dolina 7, 11, 15, 18, 41, 44, 48, 67, 73, 74, 75, 79, 86, 88, 89, 94, 95, 111, 112, 125, 141, 144, 145, 157, 165, 167, 168, 176, 177, 178, 183
 Selška Sora 9, 73, 85, 90, 91, 141, 145
 Selška vrata 24
 Selške Lajše (tudi Lajše) 37, 167
 Sestranska vas 114
 Sevcan 71, 72
 Sevnica, Sevnščica 109, 111, 122
 Sicherl 10, 11
 Siegersdorfer 24, 38, 53, 63, 75
 Simonov zaliv 18

- Sivka 94, 119, 132, 137, 138
 Skalce 17
 Skansen 43
 Skoblova kmetija 101
 SKOJ 41, 53, 170
 Skončnikova hiša 45
 Skornj 66
 Slajka 116, 127
 Slana 55
 Slatuška 122
 Sleme 157, 166
 Slovenci 19, 58, 61, 69, 76, 80, 94, 98, 106, 125, 141, 143, 144, 160, 170, 183
 Slovenija, Slovensko 58, 102, 105, 107, 119, 126, 139, 161, 180
 Slovenska akademija SAZU 115
 Slovenski poročevalec 167
 Slugov vrh 128
 Slugova dolina 128
 Smetiše 47
 Smoldno 103
 Smoleva 91, 157, 159, 160, 165, 170
 Smrečje 94, 120, 137, 140
 Smrekova dobrava 56, 70
 Snežnik 125
 Snežniki 80
 Soča 94
 Sokol, Sokolski dom 19, 28, 31
 Sopot, Sovpat 90, 99, 100, 101, 140
 Sopotnica 30, 90, 94, 97, 98, 106, 112
 Sora (reka) 9, 18, 44, 47, 50, 56, 58, 68, 69, 70, 71, 90, 91, 92, 94, 95, 98, 103, 104, 107, 113, 114, 117, 120, 128, 129, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 144, 148, 149, 154, 159, 170, 171, 176, 179, 180
 Sora (vas) 11, 12, 59, 70, 71, 80, 141
 Sorica 11, 88, 89, 90, 141, 143, 144, 145, 169, 170, 171, 172, 176, 177, 180, 182, 183, 184, 185
 Soričani 145, 160, 171, 172, 185
 Soriška peč 185
 Soriška planina 145, 172, 177, 180, 183, 185
 Soriško sedlo 185
 Sorška cesta 13, 14, 21, 47, 48
 Sorško polje 7, 11, 15, 37, 44, 51, 56—59, 63, 67, 68, 70, 71, 73, 75, 80, 84, 85, 92, 141, 144
 Sorževa hiša 27
 Soteska 73, 75, 79, 141, 145
 Sovinška grapa 127
 Sovodenj (sotočje) 9, 13, 21, 47, 68, 85, 90, 92
 Sovodenj (vas) 11, 12, 46, 95, 96, 127, 129, 130, 132, 173
 Sovodnjica 90, 129, 130, 138
 Sovra 138, 139, 140
 Spodnja Davča 171
 Spodnja Golica 152
 Spodnja Luša 39, 152
 Spodnja Sorica 170, 180, 183
 Spodnja vrata 30
 Spodnje Danje 88, 176, 179, 180, 181
 Spodnje Bitnje 62
 Spodnje Bohinjske gore 79
 Spodnji Karlovec 17, 45
 Spodnji trg 14, 21, 29—32, 38, 48
 Spodnji Vrsnik 134, 139
 Srbohrvati 14
 Srednik, Sredniška grapa 74, 146
 Srednja vas 112, 113, 148
 Srednje Bitnje 62, 63
 Srednje Brdo 126
 Sredniška ali Srednjevaška grapa 112, 113
 Sredozemsko morje 176
 Stalanikova hiša 31
 Staniše 98
 Stara cesta 14, 17, 21, 22, 47/48
 Stara Loka 7, 11, 12, 13, 14, 15, 23, 24, 28, 33, 35, 38, 50, 51—53, 58, 59, 65, 67, 73, 91
 Stara Oselica 128, 130
 Stara prajerca 22, 47
 Stara vas 134, 136, 137
 Starc 112
 Stari dvor 12, 13, 48, 59, 60
 Stari grad 30, 44, 51, 75
 Stari rotovž 26, 36
 Stari vrh 18, 79, 85, 94, 100, 104, 107, 110, 111, 146, 151, 152, 175
 Starman 152
 Starološki grad 38, 53
 Stele 161
 Sten 55, 70
 Stirpnik 47, 148, 153
 Stirpniški hrib 147
 Stjenka 163
 Stockholm 43
 Strahl 53
 Stražišče 15, 40, 56, 58, 60, 62/63, 74, 99
 Strgarjeva hiša 111
 Strmec 159
 Strmica 73, 146
 Stroj 63
 Struga 69
 Studenec 11, 12, 14, 30, 45, 47, 92
 Studeno 156, 157, 163, 177
 Studenska grapa 91, 157, 159
 Studor 126
 Suha, Sušica 12, 13, 14, 39, 40, 47, 48, 56, 58, 65, 66, 68/69, 73, 74, 90, 91, 92, 93
 Suha dolina 179
 Suh dol 96, 120
 Suša, Sušnik 76, 125, 167
 Suška brv 21
 Suška cesta 13, 14
 Suški most 47
 Sv. Barbara 12, 50, 80, 83
 Sv. Jedrt 94
 Sv. Andrej 83
 Sv. Duh 25, 38, 60, 61, 65
 Sv. Filip in Jakob 100
 Sv. Florijan 30, 39, 89
 Sv. Križ 113, 150, 157
 Sv. Lovrenc 75, 76, 78, 97 (tudi Gora sv. Lovrenca)
 Sv. Miklavž 40, 150
 Sv. Mohor 106, 141, 146, 147, 166
 Sv. Tomaž 75, 79, 152 (tudi Tomaž)
 Sv. Volbenk 98, 102, 172
 Sv. Vrban 117, 119
 Svetje 56
 Szadevski 146
 Šarf 84
 Šefert 97, 98
 Šentjakobska cerkev 32
 Šentjošt 56, 73, 74, 80, 120, 146, 150
 Šentpeter 36, 62
 Šešir 16, 17, 31, 32, 41, 65, 114
 Ševlje 143, 146, 147
 Šifrer 61
 Šink 53
 Škofič 30
 Škofja Loka 7, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 31, 33, 40, 48, 52, 53, 56, 59, 62, 80, 85, 88, 89, 90, 92, 94, 96, 106, 107, 111, 114, 116, 120, 133, 134, 136, 153, 154, 184
 Škofje 94, 128, 131
 Škofjeločani 7
 Škofjeloški odred 24, 41, bataljon 107, loški odred 122, 150, 151
 Škofjeloško hribovje 85
 Škoparjeva hiša 43, 44
 Škovine 143, 158, 159, 161, 163, 165
 Šlezija 62
 Šmarjetna gora 58, 62, 63, 66
 Šmarna gora 66
 Šmartin 63
 Šmid 144
 Solska ulica 14, 17, 21, 22, 39, 50
 Solski center 22
 Šorta 170
 Šoštar 172
 Šoštarjev Kovk 143, 170, 172
 Špan 40, 69, 148, 171, 172, 173
 Španija 62
 Špehovše 171
 Špičasti hrib 73, 141, 146
 Špič 120, 157, 159, 165, 179
 Špital 21, 30
 Špitalska cerkev 21, 29, 30
 Štabelnova hiša 27
 Štajerska 17, 125
 Štalica 157
 Štangruf 10, 13, 45, 96
 Štedl vrh 159, 178
 Štemarji 21, 22, 48
 Štibrnica 146
 Štinetova jama 65
 Štok 149
 Štomert 179
 Štounkopf 177
 Štukl 12
 Štulc 172
 Šubic 33, 40, 41, 42, 47, 55, 63, 76, 98, 101, 102, 105, 106, 107, 110, 113, 116, 120, 122, 125, 146, 153, 172
 Šumi 102
 Šutna 61
 Švavnar 97, 98
 Švica 52, 135

- Tabor 113, 135
 Taborniški dom 47
 Taler 144
 Taras 84
 Tavčar 22, 26, 35, 39, 40, 41, 43, 47, 50, 85, 96, 98, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 111, 114, 119, 120, 123, 125, 172
 Tavčarjeva ulica 13, 14, 50
 Tehnik 13, 17, 47, 60
 Tehtnica 163, 164
 Termika 17, 48, 96, 97, 107
 Termopol 131
 Terpinc 38
 Tetida, Tetis 86
 Thaler 13, 17
 Tičeje brdo 128
 Tirolci 37, 144, 179, 180, 181
 Tiskarna Julija 98, 99
 Titov trg 13, 14, 20, 21, 22, 47
 Todraž 118
 Tolminci, Tolminsko 96, 121, 128, 171
 Tomaž n. Prapr. 145, 146
 Tomažkov boršt 84
 Tonderškofel 177, 180
 Topličar 127
 Topolje 149, 150
 Torka, Torkar 144, 177, 179
 Tošč 44, 50, 80, 83, 94, 100, 111
 Transturist 18, 19, 20, 21, 22, 48, 96, 111, 153
 Traška luža 56, 59
 Traški graben 56, 59, 69
 Trata 11, 12, 13, 14, 15, 17, 22, 34, 45, 48, 51, 55, 56, 59/60, 114, 116
 Trbiž 48
 Trboje 72
 Trebenke 127
 Trebija 11, 94, 128, 131
 Trebijski potok 128
 Triglav, Triglavsko pogorje 44, 79, 99, 112, 125, 173, 178, 185
 Triller 26, 58
 Trilof 172
 Trim 51
 Trnovski gozd 79, 99, 111, 125, 173
 Trojar 144, 179
 Trst 17, 25, 31, 47, 60, 114
 Tržič 160, 162
 Turčija, Turki 8, 74, 105
 Turjak 122, 171
- Turk 159
 Tušek 67, 78, 98, 109, 113, 117, 173
 Univerzitetna knjižnica 116
 Uranov rudnik 117
 Urbanija 148
 Urh 37
 Ušeničnik 106
- V čelih 128
 V hribih 100
 V Logeh 112
 V rudi 116
 V skalcah 67
 Vahtenca 28
 Valterski vrh 100
 Valvasor 16, 38, 40, 58, 62, 90, 98, 159
 Vancovec 159, 160, 170
 Veber 144
 Veharše 140
 Veletrgovina Loka 21, 27, 48
 Velika dobrava 56, 59, 70
 Vesel 110
 Vešter 51, 58, 68, 145
 Veštrski mlin 68
 Vič 84
 Videm (Udine) 62
 Vilfan 58
 Vincarji(e) 11, 12, 13, 15, 17, 24, 51, 54, 75
 Vincarški potok 51, 75
 Vinharji(e) 99, 107, 117, 119
 Vinharski vrh 94, V. boršt 119
 Vintgar 172
 Virloh, Virlog 53, 56, 65, 67
 Virloška grapa 65, 73
 Virmaše 17, 60, 67
 Viršk 45, 51, 96
 Visoko 35, 39, 40, 101, 103, 104, 106
 Visoška kronika 22, 26, 35, 40, 41, 43, 45, 47, 98, 104, 125, 172
 Vitovec 8
 Vlah 125
 Vlasovci 122
 Vodečkarica 152
 Vodiška planina 165
 Vodovodno društvo 19, 28
 Volaka 94, 125, 126, 170
 Volaščica 116, 122, 126, 127
 Volbenk 66
 Volča 107, 122
 Vranškov grič 116
- Vrbančkov kamnolom 137
 Vresje 185
 Vrh Bače 185
 Vrh boršta 125
 Vrh n. Rovtami 99, 120, 133, 134, 137, 139, 140
 Vrhovčev mlin 43
 Vrhovec 173
 Vrhulce 96, 128
 Vrhnika 24, 140
 Vrhunec 150
 Vrje 98
 Vrsnik 134, 138, 139
 Vršič 145
- Walterschogel 74
 Wartenberg 62
 Wehrmannschaft 53
 Wernher 35
 Wildenlak 75
 Wilčinaber 67
 Wolf 52, 100, 161, 167, 169
 Wohlgemut 26, 58
 Wolkensperg 38, 53, 55
- Za brajdo 13, 45, 51, 96
 Za gradom 50, 51, 75
 Zabrdno 179
 Zabrekve 147, 149
 Zabražnik 134, 137
 Zadnja Smoleva 91, 159, 170
 Zadnja Sora 91, 141, 170, 171, 172
 Zadbobje 98, 119
 Zadružna zveza 107
 Zagreb 184
 Zajec 52
 Zakobiljek 109, 122
 Zala 119, 121, 171, 172
 Zali log 11, 12, 86, 141, 145, 165—169, 170
 Zalubnikar 75, 76, 79, 146
 Zapreval 111, 153
 Zarica 72
 Zasavje 10
 Zavod za spomeniško varstvo 25, 30, 40, 42, 65, 107
 Zavratac 143, 140
 Zbiljsko jezero 11
 ZDA 135
 Zdravstveni dom 21, 48
 Zeleni Žirk 135
 Zgornja Davča 172, 173
 Zgornja Luša 11, 150, 152, 153
 Zgornja Sorica 90, 180, 183
 Zgornje Bitnje 62
- Zgornje Danje 179, 180
 Zgornji Karlovec 44, 45, 96
 Zgornji stolp 7, 30, 34, 38, 43/44, 53, 75
 Zgornji Vrsnik 134, 139
 Zihlerl 22, 32, 58
 Zlati hrib 119
 Zminec 10, 11, 12, 15, 46, 79, 92, 93, 95, 96, 97
 Zofkežova hiša 27
 Zorka 51
 ZSM 172
 Zvezda 27, 47
 Zviršnik 101
- Žabja vas 91, 107, 113, 119
 Žabnica 11, 12, 56, 58, 59, 60, 61, 69, 73, 90, 91
 Žabniška grapa 113
 Žagar 67, 146, 154
 Žagarjeva hiša 52
 Zakelj 136
 Zbajnik 177
 Zbontar, Zbontar 170, 172
 Žebjarjeva hiša 30
 Zehta (Velika, Mala) 99
 Zeleznica 17, 18, 48, 67
 Zeleznik 26, 27
 Zeleznikarji 66, 144, 145, 160
 Zelezniki 11, 12, 18, 39, 41, 42, 47, 89, 90, 91, 103, 111, 116, 119, 126, 144, 145, 149, 150, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 166, 170, 177, 178, 183
 Žetina 53, 122
 Žgajnar 111, 153
 Zigon 26
 Zikovec 148
 Ziri 11, 12, 17, 18, 39, 41, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 113, 116, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 173
 Žirk 137, 138
 Žirovci 26, 129, 132, 136
 Žirovnica 90, 134, 138, 139
 Žirovska četa 136
 Žirovska grapa 138
 Žirovska kotlina 88, 133, 135, 137, 138
 Žirovska županija 95
 Žirovski vrh 37, 41, 95, 99, 114, 121, 122, 130, 132, 133, 134, 136, 137
 Zovšče 55, 83, 96
 Zupanovše 107
 Žumer 163, 165

VSEBINA

Tretji izdaji na pot	6	Poljanska cesta	45
MESTO ŠKOFJA LOKA	7	Kopališka ulica	45
Ime	7	Jegorovo predmestje	46
Položaj	7	Med Sovodnjem in Suho	47
Zgodovinski razvoj	7	Stara cesta	47
Podoba starega mesta	9	Kidričeva cesta	48
Tla in oblikovitost mesta	9	Kamnitnik	49
Podnebne razmere	10	Pod Kamnitnikom	50
Upravna vloga	11	Cesta talcev	50
Velikost in razvoj mesta	12	Najnovejša dela mesta	50
Prebivalstvo	14	KRAJI ZRASLI Z MESTOM	51
Loško narečje	15	Vincarje	51
Stare navade	15	Stara Loka	51
Gospodarstvo	15	Puštal	53
Promet	17	SORŠKO POLJE	56
Umetnostni in turistični pomen	18	Naselja na Sorškem polju	59
Društveno življenje	19	Trata	59
Ogled mesta	20	Vasi med Loko in Kranjem	60
Titov trg	20	Vasi na levem bregu Sore	68
Šolska ulica	22	Vasi na desnem bregu Sore	70
Novi svet	22	Obsavske vasi	71
Kamniti most in Blaževa ulica	24	KRIŽNOGORSKO HRIBOVJE	73
Mestni trg	25	LUBNIK	75
Graben	29	OSOVNIK IN HRASTNICA	80
Spodnji trg	29	ZALEDJE ŠKOFJE LOKE, POLJANSKA IN SELŠKA	
Okolica Kašče	32	DOLINA	85
Cankarjev trg	32	Geološki razvoj pokrajine	85
Klobovsova ulica	33	Podnebje	88
Loški grad	34	Reka Sora	90
Začetek gradu	34	POLJANSKA DOLINA	94
Škofje	34	Od Loke do Poljan	96
Uprava gospostva	35	Kraji pod Starim vrhom	107
Sodstvo	35	Od Poljan do Hotavelj	112
Upori podložnikov	35	Dolina Brebovnica in hribovje ob njej	117
Zatiranje luteranstva	36	Kraji pod Blegošem	122
Doba po sekularizaciji	36	Od Hotavelj do Fužin	128
Muzej	36	Dolina Sovodnjice	130
Ogled muzeja	36	Zirovska kotlina in njen obod	133
Drugo delo muzeja in društva	42	SELŠKA DOLINA	141
Loški arhiv	42	Od Soteske do Selc	145
Grajski vrt	43	Luša	152
Krancelj	43	Od Selc do Železnikov	154
Karlovec	44	Kraji pod Jelovico	165
		Gornji del Selške doline	167
		Kraji pod Blegošem in Poreznom	170
		Kraji pod Ratitovcem	176

IZDANJE MESTNEGA DRUŠTVA V KRAJZI LOKA IN
 OKOLICA ŠKOFJA LOKA

IZDANJE ZA LETO 1980
 LOKA, 1980

France Planina

ŠKOFJA LOKA S POLJANSKO IN SELŠKO DOLINO

Tretja, deloma popravljena izdaja

Opremila dipl. ing. arh. Anika Logar

Zemjevide narisal tehnik Franc Otujac

Na ovitku: Škofja Loka, fot. Lovro Hribar

Izdalo MUZEJSKO DRUŠTVO V ŠKOFJI LOKI 1976

Založila OBČINSKA KULTURNA SKUPNOST ŠKOFJA LOKA

Natisnila in vezala tiskarna Tone Tomšič
v Ljubljani v 3000 izvodih